

УКРАЇНСЬКА МОВА

6

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
Астон
2023

ЗМІСТ

Про умовні позначення.....	8
ВСТУП. КРАСА І БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	
§§ 1–2. Краса звучання української мови.....	10
§ 3. Багатство української мови.....	16
БУДОВА СЛОВА. ОРФОГРАФІЯ	
§ 4. Повторення вивченого про будову слова, форми слова й спільнокореневі слова, значущі частини слова.....	21
§ 5. Спільнокореневі слова й форми слова. Спільнокореневі слова як засіб зв'язку речень у тексті.....	25
§ 6. Основа й закінчення — значущі частини слова.....	29
§ 7. Написання префіксів <i>з-, зі-, с-, роз-, без-</i>	33
§ 8. Написання префіксів <i>пре-, при-, при-</i>	37
§ 9. Правила написання букв <i>е, и, і</i> в суфіксах <i>-ечок-, -ечк-, -ичок-, -ичк-</i>	40
§ 10. Правила написання букв <i>е, и, і</i> , в суфіксах <i>-інн(я), -енн(я), -инн(я), -ив-(о), -ев-(о)</i>	42
§ 11. Букви <i>е, о, и, і</i> в прикметникових суфіксах <i>-ев- (-єв-), -ов-, -ин-, -ін-, -ичн-, -ічн-</i>	45
§ 12. Антонімічні префікси й суфікси.....	50
§ 13. Незмінні й змінні слова. Складні слова.....	53
§ 14. Аналіз слова за будовою. Повторення та узагальнення з теми «Будова слова. Орфографія».....	56
§ 15 ^{QR 1} . <i>Діагностувальна робота.</i> Будова слова. Орфографія.....	60
§ 16 ^{QR} . <i>Аналіз діагностувальної роботи.</i> Корекція знань, умінь і навичок. Оголошення як інформація про подію.....	60
СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ	
§ 17. Повторення вивченого з теми «Словотвір. Орфографія».....	62
§ 18. Словотвір — джерело збагачення мови. Змінювання і творення слів. Твірне слово.....	66
§ 19. Основні способи словотворення.....	69
§ 20. Творення та правопис складноскорочених слів.....	73
§ 21. Складні слова. Сполучні <i>о, е</i> в складних словах.....	76
§ 22. Правопис складних слів разом, із дефісом, окремо. Написання слів із <i>пів</i>	79
§ 23. Словотвірний ланцюжок.....	85
§ 24. Зміни приголосних під час творення іменників із суфіксом <i>-ин-(а)</i> від прикметників на <i>-ський, -цький</i>	89
§ 25. Зміни приголосних під час творення іменників із суфіксами <i>-ств-(о), -зтв-(о), -цтв-(о)</i> ; прикметників із суфіксами <i>-ськ-, -зьк-, -цьк-</i>	93
§ 26. Словотвірний аналіз слова.....	98
§ 27. Повторення та узагальнення з теми «Словотвір. Орфографія».....	102
§ 28 ^{QR} . <i>Діагностувальна робота.</i> Словотвір. Орфографія.....	104
§ 29 ^{QR} . <i>Аналіз діагностувальної роботи.</i> Корекція знань, умінь і навичок.....	104
МОРФОЛОГІЯ. ІМЕННИК. ОРФОГРАФІЯ	
§ 30. Повторення вивченого про самостійні частини мови.....	106
§ 31. Повторення вивченого з теми «Іменник».....	109

¹ Матеріал параграфів, позначених знаком «^{QR}», подано за покликанням і QR-кодом.

§ 32. Іменник як частина мови	113
§ 33. Номінативна функція іменника. Іменники загальні й власні, конкретні й абстрактні	115
§ 34–35. Велика буква та лапки у власних назвах	119
§ 36 ^{QR} . Підготовка до діагностувальної роботи: письмовий переказ тексту-розповіді з елементами опису природи	125
§ 37 ^{QR} . Діагностувальна робота: письмовий переказ тексту-розповіді з елементами опису природи	125
§ 38 ^{QR} . Аналіз діагностувальної роботи	125
§ 39. Збірні іменники	126
§ 40. Рід іменників	129
§ 41. Рід іменників. Іменники спільного роду	133
§§ 42–43. Число іменників. Іменники, що мають форми тільки однини або тільки множини.....	136
§§ 44–45. Відмінки іменників. Кличний відмінок	141
§ 46. Особливості написання іменників у кличному відмінку	146
§ 47. Відмінювання іменників, що мають форму лише множини	150
§§ 48–49. Незмінювані іменники. Рід незмінюваних іменників	153
§ 50. Написання й відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ, імен по батькові .	160
§ 51. Повторення та узагальнення вивченого з I частини теми «Іменник»	164
§ 52 ^{QR} . Діагностувальна робота.....	168
§ 53 ^{QR} . Аналіз діагностувальної роботи. Корекція знань, умінь і навичок	168
§ 54. Поділ іменників на відміни й групи	168
§ 55. Відмінювання іменників першої відміни.....	173
§ 56. Відмінювання іменників другої відміни.....	177
§ 57. Особливості відмінювання іменників чоловічого роду в родовому відмінку	181
§ 58 ^{QR} . Діагностувальна робота. Говоріння / діалог	184
§ 59. Відмінювання іменників III та IV відмін.....	185
§ 60. НЕ з іменниками	188
§ 61. Правопис складних іменників	190
§ 62–63 ^{QR} . Морфологічний аналіз іменника. Повторення та узагальнення вивченого з II частини теми «Іменник». Діагностувальна робота	193
§ 64 ^{QR} . Аналіз діагностувальної роботи. Корекція знань, умінь і навичок.....	193

ПРИКМЕТНИК

§§ 65–66. Прикметник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.....	195
§§ 67–68. Групи прикметників за значенням: якісні, відносні, присвійні	200
§§ 69–71. Ступені порівняння якісних прикметників, способи їх творення	204
§§ 72–73. Прикметники твердої та м'якої груп. Відмінювання прикметників	209
§ 74. Творення прикметників. Перехід прикметників в іменники	214
§ 75 ^{QR} . Підготовка до діагностувальної роботи з теми «Прикметник»	216
§ 76 ^{QR} . Діагностувальна робота з теми «Прикметник»	216
§ 77 ^{QR} . Аналіз діагностувальної роботи з мовної, мовленнєвої теми. Корекція знань, умінь, навичок	216
§ 78. Написання прикметників із суфіксами: -ськ-, -цьк-, -зьк-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-	216
§§ 79–80. Букви е, и, о в прикметникових суфіксах -ев-(-ев-), -ов-(-йов-, -ьов-), -ин-, -ін-, -ичн-	219
§§ 81–82. Написання НЕ з прикметниками	223

§§ 83–84. Написання <i>-н-</i> і <i>-нн-</i> у прикметниках	224
§§ 85–86. Написання складних прикметників разом і з дефісом	227
§ 87 ^{QR} . Написання прізвищ прикметникової форми	230
§ 88. Морфологічний аналіз прикметника. Узагальнення й систематизація вивченого з теми «Прикметник».	230
§ 89 ^{QR} . <i>Діагностувальна робота</i> з теми «Прикметник. Текст. Інформація. Спілкування. Комбіновані тести»	233
§ 90 ^{QR} . <i>Аналіз діагностувальної роботи</i> з мовної теми. Корекція знань, умінь, навичок	233

ЧИСЛІВНИК

§ 91. Числівник. Повторення вивченого	235
§ 92. Числівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	238
§§ 93–94. Числівники кількісні та порядкові. Числівники прості, складні та складені	240
§§ 95–97. Відмінювання кількісних числівників. Буква Ь наприкінці числівників і перед закінченням у непрямих відмінках	244
§ 98. Відмінювання порядкових числівників. Написання разом порядкових числівників із <i>-сотий</i> , <i>-тисячний</i> , <i>-мільйонний</i> , <i>-мільярдний</i>	249
§ 99 ^{QR} . <i>Підготовка до діагностувального диктанту</i>	252
§ 100 ^{QR} . <i>Діагностувальний диктант</i>	252
§ 101 ^{QR} . <i>Аналіз діагностувального диктанту</i> . Корекція знань, умінь, навичок	252
§§ 102–103. Узгодження числівників з іменниками	252
§ 104–105 ^{QR} . Правильне вживання числівників. Уживання числівників на позначення дат. Уживання числівників на позначення часу	258
§ 106 ^{QR} . Морфологічний аналіз числівників. Узагальнення й систематизація вивченого з теми «Числівник». <i>Підготовка до діагностувальної роботи</i>	258
§ 107 ^{QR} . <i>Діагностувальна робота з теми «Числівник. Текст. Інформація. Спілкування. Комбіновані тести»</i>	258
§ 108 ^{QR} . <i>Аналіз діагностувальної роботи</i> . Корекція знань, умінь, навичок	258

ЗАЙМЕННИК

§ 109. Займенник. Повторення вивченого	260
§ 110. Займенник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	269
§ 111. Розряди займенників за значенням	267
§ 112. Відмінювання особових і зворотного займенників, приставний <i>н</i> у формах особових займенників. Етикетні функції займенників <i>ти</i> і <i>ви</i>	271
§ 113. Питальні й відносні займенники	275
§ 114. Заперечні займенники. Правопис заперечних займенників	278
§§ 115–116. Неозначені займенники. Написання разом і з дефісом неозначених займенників	282
§ 117. Написання займенників із прийменниками	287
§§ 118–119 ^{QR} . <i>Діагностувальна робота</i> з мовленнєвої теми. Письмовий переказ тексту-розповіді з елементами роздуму	290
§ 120 ^{QR} . <i>Аналіз діагностувальної роботи</i> з мовленнєвої теми. Корекція знань, умінь, навичок	290
§§ 121–122. Присвійні, вказівні й означальні займенники. Відмінювання присвійних, вказівних та означальних займенників	290

- § 123. Морфологічний аналіз займенника. Узагальнення й систематизація вивченого з теми «Займенник». Підготовка до діагностувальної роботи...297
- § 124^{QR}. *Діагностувальна робота*.....302
- § 125^{QR}. *Аналіз діагностувальної роботи*. Корекція знань, умінь і навичок.....302

МОВЛЕННЄВИЙ ПРАКТИКУМ

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/XwiDCQ68>
або QR-кодом і опрацюй §§ 126 – 131.

- § 126^{QR}. Інформація. Види та джерела інформації. Актуальність і несуперечливість інформації. Факти і судження.
- § 127^{QR}. Тема, підтема (мікротема). Основна думка. Опис. Розповідь. Роздум. Узагальнення та вилучення подробиць як способи стиснення тексту. План тексту. Академічна доброчесність.
- § 128^{QR}. Жанри мовлення. Розгорнута відповідь на уроці. Словникова стаття. Есе. Допис у соціальних мережах. Коментар. Порада. Електронний лист. Оголошення.
- § 129^{QR}. Спілкування. Усне й писемне спілкування. Важливі й другорядні деталі повідомлення. Міжособистісне, групове, масове спілкування. Ризики віртуального спілкування. Безпечна поведінка в цифровому просторі.
- §§ 130–131^{QR}. Діагностувальна робота з мовленнєвої теми — письмовий твір розповідного характеру з елементами роздуму: підготовка, написання, аналіз.

МОВНИЙ ПРАКТИКУМ

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/swiDBn2J>
або QR-кодом і опрацюй §§ 132 – 140.

- § 132^{QR}. Будова слова. Форми слова й спільнокореневі слова. Найуживаніші орфограми в префіксах і суфіксах. Аналіз слова за будовою.
- § 133^{QR}. Словотвір. Основні способи словотворення. Творення і правопис складних і складноскорочених слів.
- § 134^{QR}. Іменник. Велика літера у власних назвах іменників. Закінчення -а / -у в іменниках II відміни в родовому відмінку.
- § 135^{QR}. Прикметник. Ступені порівняння прикметників. Написання складних прикметників разом і з дефісом.
- § 136^{QR}. Числівник. Відмінювання складених числівників. Уживання числівників на позначення дат і часу. Узгодження числівників з іменниками.
- § 137^{QR}. Займенник. Розряди займенників за значенням. Правопис заперечних і неозначених займенників.
- § 138^{QR}. *Діагностувальна робота*. Будова слова. Словотвір. Іменник. Прикметник. Числівник. Займенник.
- § 139^{QR}. *Аналіз діагностувальної роботи*. Корекція знань, умінь, навичок.
- § 140^{QR}. Узагальнення вивченого протягом навчального року.

Додаток 1. Пригадаймо: Вузлики на пам'ять.....303

Додаток 2. Ключі до вибраних завдань.....<https://cutt.ly/TwiGUsIg>

Дорогі шестикласники й шестикласниці!

Світ орфографії, будови слова, словотвору, морфології — ось маршрут вашої мандрівки під час ще одного навчального року. Допомогатимуть вам досліджувати мову герої підручника — Буквенята з «Академії мовної майстерності Любові Струганець». Вони надаватимуть корисні поради-лайфгаки: як збагатити словниковий запас, зрозуміти й застосовувати правила.

Опановуючи мову, ви створюватимете різні проекти та навчитеся правильно планувати час, допомагати рідним, заощаджувати енергоресурси, дбати про природу, розумно витрачати кошти тощо.

Щоб легко орієнтуватися в матеріалі, у підручнику є піктограми, які сигналізують про відповідні рубрики: «Запам'ятаймо», «Скарби мови», «Твори сміливо й вільно», «Перевір себе» тощо.

Є в підручнику й інтерактивні завдання, робота в парах, різноманітні ігри («Я — Редактор / Редакторка», «Плутанина» та ін.), що сприяють формуванню вмінь самостійно працювати з текстовою інформацією: ставити уточнювальні запитання й осмислювати зміст прочитаного.

За QR-кодами — додаткові цікаві завдання та підказки, діагностувальні роботи, підготовка до них та аналіз; відповіді на тести, загадки, ребуси, кросворди до них. Ці завдання допоможуть систематизувати та узагальнити вивчене й дізнатися багато цікавого про українську мову.

Завершують параграфи емодзі, які сигналізують про настрій під час уроку.

*Тож цікавої мандрівки!
У добру путь!*

ПРО УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ І ЛЕПБУК

Ти звик / звикла, що піктограми допомагають тобі навчатися. Що означає слово «піктограма»? Воно має два джерела походження — латинське («пиктус» — «намальований») і грецьке («графію» — «письмовий знак»). Отже, піктограма — це малюнок із зображенням певних дій, предметів, явищ тощо.

У нашому посібнику піктограми радять, яку навчальну дію потрібно виконати, до якої рубрики доцільно звернутися та який її зміст.

*Пригадаймо!
Запам'ятаймо!*

*Вдумливо
читаймо
й аналізуймо*

*Скарби мови.
Цікаво*

*Твори сміливо
й вільно!*

*Говори
правильно!*

*Працюймо
творчо!*

*Працюймо
в парі (групі)*

БЕРІМО УЧАСТЬ У ПРОЄКТІ «ПІЗНАЙКО»

У п'ятому класі ти брав / брала участь у проєкті «Пізнайко». Пропонуємо тобі продовжити роботу зі створення лепбука.

Пригадаймо! *Лепбук* — розкладна папка, що містить кишеньки та кріплення для різноманітного навчального матеріалу.

Опановуючи тему, занотуй основну інформацію в довільній формі на аркушах і складай у кишеньки *лепбука*.

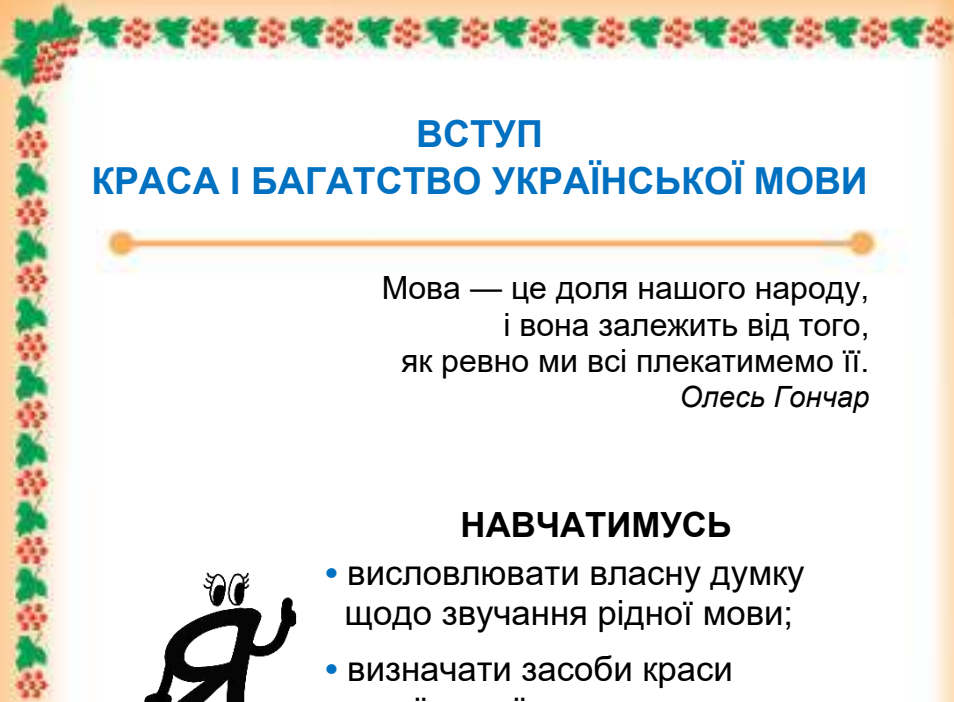
Ліву частину лепбука наповнюй матеріалом із важливим мовним змістом: правилами, винятками, прикладами з рубрик «Запам'ятаймо», «Зверни увагу!» тощо.

Частина праворуч — для мовленнєвого матеріалу. Випишуй нові слова, прислів'я, приказки, фразеологізми, афоризми тощо.

Лепбук — твій надійний помічник у підготовці до діагностувальних робіт, а також до ЗНО (зовнішнього незалежного оцінювання).

Наприкінці навчального року презентуй свою мовну скарбничку однокласникам й однокласницям.

ВСТУП

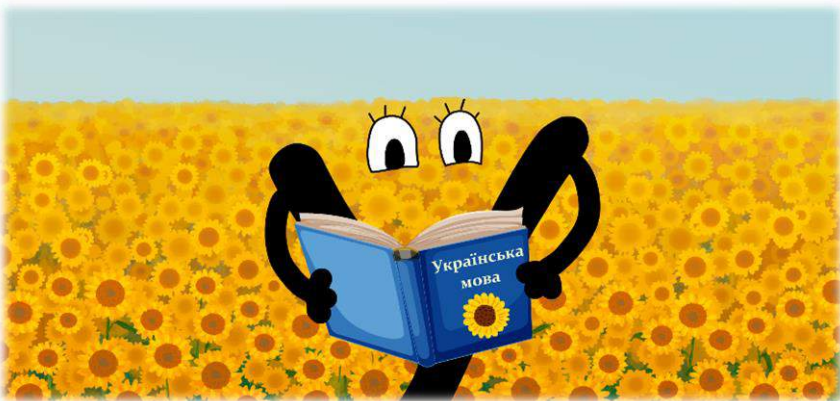
КРАСА І БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мова — це доля нашого народу,
і вона залежить від того,
як ревно ми всі плекатимемо її.
Олесь Гончар

НАВЧАТИМУСЬ

- висловлювати власну думку щодо звучання рідної мови;
- визначати засоби краси української мови;
- переконувати, що мова — ефективний засіб самовираження.

§§ 1–2. КРАСА ЗВУЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Прославляйте землю, яка вас ростить.
Хай пісня «Україна — це ти»
буде для вас наснагою!

<https://cutt.ly/KwiDAog6>

Тіна Кароль

1. Прочитай уважно текст.

УКРАЇНА — ЦЕ ТИ

Музика — *Тіна Кароль*
Слова — *Тіна Кароль,*
Микола Бровченко

Мое ім'я — Бат..ківщина,
Л..л..ки л..где кр..ло.
Мое ім'я — Україна
І сон..чка т..пло.
Мое ім'я — Вишиванка,
Я — хрестик на полотні.
Мое ім'я — синє Небо,
Я — сонях малий під ним.

Приспів:
Татові слова:
Україна — це я!
Мамині пісні:
Україна — це ти!

Мое ім'я — Степ широкий,
Мое ім'я — Хліба смак,
Останній шкіл..ний дзвіночок,
Над сивим Дніпром туман.
Мое ім'я — то Надія,
Мое ім'я — то Любов,
Мое ім'я — чиста Мрія
І віра, що з нами Бог!

Приспів.

Мое ім'я — Колискова...+
Мое ім'я — то є Воля...
Мое ім'я — то Родина...
Мое ім'я — добре Слово,
Що збереже цей світ!

Приспів.

ПІСЕННИЙ ТЕКСТ — це вірш, призначений для співу. Саме цим він відрізняється від поезії. Слова пісні іноді складно продекламувати, тобто *виразно прочитати*.

2. Уважно послухай пісню «Україна — це ти» й подивися відео, перейшовши за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження справив на тебе твір?
- Чи можна цей твір назвати текстом? Обґрунтуй свою думку.
- Сформулюй тему твору.
- Визнач жанр. Обґрунтуй свою думку.
- Простеж, які слова в пісенному тексті повторюються. Чи можна вважати ці повтори тавтологією? Чому?
- Назви наскрізний образ твору. Із чим або з ким цей образ асоціюється в авторів тексту?
- Поміркуй, чому підкреслені слова написані з великої букви.

А яке значення слова «Слово» в тексті?

Моє ім'я — добре Слово,
Що збереже цей світ!

- Сформулюй основну думку твору.

Б. ВИКОНАЙМО ЗАВДАННЯ

- Склади асоціативний ряд до слова «Україна». Використай зміст тексту твору та відео.
- Поміркуй, яке поняття асоціативного ряду найбільш значуще. Що для тебе означає Україна?
- Яку роль відіграє мова для усвідомлення себе українцем / українкою?
- Чи може існувати держава без власної мови? Чому?
- Спиши текст пісні, устав на місці пропусків потрібні букви. Поясни орфограми.

3. Допоможи Буквеняті дати відповідь на запитання, що таке текст і які його ознаки. Вилучи зайве.

Речення не пов'язані між собою за змістом і граматично

Авторська мета

Наявність теми й основної думки

Тематична єдність

Наявність «даного» й «нового»

Відсутність ідеї

Завжди йдеться про подію

Зв'язність

Не більше п'яти речень

Інформативність

Послідовність

4. Робота в парях. Розгляньте уважно світлини.

- Визначте, що об'єднує світлини. Поділіться враженнями.
- Які державні та народно-поетичні символи-обереги зображені на світлинах? Що вам відомо про них? Поділіться інформацією.
- Складіть коротке висловлення про своє ставлення до проблем, про які «розповідають» світлини. Доберіть заголовок.

5. Говори правильно!

Прочитай епіграф. Прокоментуй його. Чи приймаєш побажання співачки Тіни Кароль? Чи всі слова тобі зрозумілі?

НАСНАГА — стан людини, що характеризується припливом її душевних сил, активізацією всіх психічних процесів; творче завзяття, бойовий настрій.

Синоніми до слова *наснага* — *запал, піднесення, натхнення* тощо.

- Продовж синонімічний ряд, наведений у тексті. За потреби звернися до словника, перейшовши за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа.
- Склади зі словами-синонімами речення та запиши їх у зошит. Поясни пунктограми. Зроби синтаксичний розбір речення.
- Поміркуй, яку роль у мовленні виконують синоніми.

6. Перейди за QR-кодом чи за покликанням, що на початку параграфа, і прочитай діалог між героями твору Миколи Куліша «Мина Мазайло». Виконай завдання, подані до нього.

7. Гра «Плутанина». Увідповідни початок і закінчення висловів. Прочитай їх, прокоментуй. Устав пропущені літери, поясни орфограми. Запиши утворені речення.

1 Рідна мова — не полова:	А рідна мова.
2 Мова — то серце народу:	Б її за вітром не ро..вієш.
3 Ц..ментом нації є	В ще милішою стає.
4 Рідна мова на чуж..ні	Г то б..гатша мова.
5 Що б..гатша думка,	Ґ гине мова — гине народ.

- Поміркуй, що поєднує ці вислови.
- Чи погоджуєшся ти з наведеними твердженнями? Обґрунтуй свою думку.
- Який із запропонованих висловів візьмеш у лепбук? Обґрунтуй свій вибір.

8. Використовуючи матеріал параграфа, напиши есе «Чому я спілкуюся українською мовою?»

9. Прочитай текст. Спиши, уставляючи пропущені букви та розділові знаки. Поясни орфограми й пунктограми. Визнач види речень за метою висловлювання та емоційним забарвленням.

Скіл..ки ж слів потрібно окр..мії людині для спілкування для читання художньої наукової та науково-популярної літератури? Обсяг словника конкретної особи зал..жит.. від роду її занят.. освіч..ності та здібностей. Відомо: мовец.. активно використовує близ..ко 3000 слів а розуміє — у десять разів біл..ше (*І. Вихованець*).

- Визнач стиль мовлення. Обґрунтуй свою думку.
- Доповни текст висновком про те, як словники можуть допомогти кожній людині опанувати словесне багатство рідної мови.

10. Пригадай визначення понять «мова» та «мовлення». Опановуючи словесне багатство рідної мови, ти розвиваєш мову чи мовлення?

Основними комунікативними ознаками культури мовлення є *правильність, точність, логічність, змістовність, доречність, багатство, виразність, чистота.*

- Добери до слів антоніми. За потреби звернися до словника антонімів, перейшовши за QR-кодом чи за покликанням, що на початку параграфа.
- Схарактеризуй своє мовлення щодо відповідності комунікативним ознакам.

11. Говори правильно!

ОСВІЧЕНИЙ — той, що має освіту, грамотний (*освічений народ, освічена дівчина*).

ДОСВІДЧЕНИЙ — той, що має великий досвід у певній галузі, життєвий досвід (*досвідчений керівник, досвідчена вчителька*).

ОБІЗНАНИЙ — той, що добре ознайомлений із чимось (*обізнаний відвідувач, обізнана доповідачка*).

12. Прочитай оповідання «Синоніми». Пригадай визначення понять «антоніми», «синоніми», «пароніми».

СИНОНІМИ

Антон біг до хати з бажанням сповістити мамі про сьогоднішній незабутній урок української мови. І коли неня відчинила двері, він з піднесенням випалив: «Антоніми».

— Які антоніми? — не второпала матуся.

— Борислава Остапівна пояснювала нам, що таке *антоніми*. Розумієш? — і продовжив: — Усі в класі розвернулись до мене, а дехто навіть у долоні заплескав. На честь Антона.

— А, — блимнула очима мама, — вам Борислава Остапівна сказала, що на честь Антона?!

— Ні, то ми так спершу всім класом визначили. Потім учителька пояснила, що «анти» означає «проти», тобто «протилежний», а «онома» з грецької мови — «ім'я», «назва».

— А які протилежні слова ти можеш назвати? — допитувалась ненька.

— Білий — чорний, земля — небо, брат — сестра.

— Ти диви! А для мене ви з Марійкою — *синоніми*.

— Мамо, ми не можемо бути синонімами, от я і Богданчик — синоніми, бо ми твої сини, а Маруся — наша сестра, вона тобі дочка, а ніяк не син.

— *Синоніми* — це слова з дуже близьким значенням. Слово «синонім» грецьке, тому наші сини тут ні до чого, «син» зі старогрецької перекладаємо як «плюс», а ціле слово «синонім» — означає «паралельна назва». Замість «паралельний» можна сказати тут щось на кшталт «однотипний» (за Г. Мирославою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, які із запропонованих слів характеризують героїв оповідання: *освічені, досвідчені, обізнані*.
- Що здивувало маму хлопчика? Який мовний засіб застосовано для вираження її внутрішнього стану?
- Як ти вважаєш, чому важливо розпізнавати не лише лексичне значення слова, а також його походження й емоційне забарвлення?
- Поясни заголовок оповідання. Знайди в тексті синоніми. Яку роль вони виконують?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визнач стиль мовлення тексту. Обґрунтуй свою думку.

13. Робота в парях. Досліджуймо! Прочитайте уважно тексти, порівняйте їх.

Текст 1. Земляче! Україна — твій дім. Якщо ти хочеш жити в домі, у державі, у суспільстві — шануй мову цієї держави. Без мови нема свободи й волі... І якщо ти громадянин цієї держави, лише від тебе залежить, чи бути тобі її будівничим.., господарем у хаті. Лише тоді ми будемо українцями! (За Л. Танюком).

Текст 2. Дорогий мій земляче! Україна — твій дім. Якщо ти хочеш жити (у, в) цьому домі, у міцній (і, й) моральній державі, (у, в) заможному суспільстві — шануй мову цієї держави. Без рідної мови нема свободи (і, й) волі... І якщо ти громадянин цієї держави, лише від тебе залежить, (чи) бути тобі її будівничим. Бути господарем (у, в) своїй хаті (за Л. Танюком).

А. ОБГОВОРЮЙМО!

- Чим відрізняються ці тексти? Який із них більш виразний і детальний? Обґрунтуйте свою думку.
- Поміркуйте, які слова повніше розкривають зміст висловлювання.
- Чи погоджуєтеся із твердженням автора?
- Поставте два запитання за змістом висловлювань.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ.

- Виберіть із дужок потрібну літеру. Поясніть свій вибір. Пригадайте правила милозвучності української мови.
- Знайдіть у тексті звертання, однорідні члени речення. Поясніть уживання розділових знаків.
- Доберіть синоніми до слів *заможний*, *будівничий*, *шануй*. За потреби зверніться до словника, перейшовши за QR-кодом чи за покликанням, що на початку параграфа.
- Визначте стиль мовлення тексту.

14. Досліджуймо! Прочитай уголос слова. Порівняй вимову й написання. Прокоментуй. Зроби фонетичну транскрипцію.

Щедрість, екзамен, запорізький, просьба, дивується, піднімаєшся, пестливий, дев'ять, дочці, обласний.

- Напиши записку-побажання комусь із рідних, як продуктивно організувати свій робочий час. Використай у тексті якомога більше запропонованих у вправі слів. Додай графічну інформацію, яка відображає твоє ставлення до адресата.

15. Перейди за QR-кодом чи за покликанням, що на початку параграфа, і пограй у «Лінгвістичне лото»: розподіли наведені мовні засоби та способи їх використання в мовленні на такі, що:

- а) засвідчують багатство й різноманітність мови;
- б) указують на її милозвучність.

*16. Напиши есе на тему «Краса звучання української мови».

*17. Знайди в доступних тобі джерелах вислови відомих людей про рідну мову. Запиши три-чотири в зошит. Поміркуй, автори висловлюють факти чи судження.

18. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Супе-
риво!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато, але
впораюсь!

Нічого
не зро-
зуміло.

Щось не
все зро-
зуміло

Притоми-
вся / при-
томилася

Усе зро-
зуміло,
цікаво!

§ 3. БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мово рідна! Ти ж — як море — безконечна, могутня, глибинна. Котиш і котиш хвили своїх лексиконів, а їм немає кінця-краю.

Сергій Плачинда

1. Прочитай уважно епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- На які ознаки мови звертає увагу письменник? Доповни ці ознаки.
- Як ти зрозумів / зрозуміла образний вислів «хвили своїх лексиконів»?
- Які розділи науки про мову тобі відомі? Що вони досліджують?
- Із чим порівнюють мову? Чому автор порівнює мову з морем?
- Поміркуй, чи змінюється лексичний склад твого мовлення. Чому? Які види діяльності збагачують мовлення?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши епіграф у зошит. Поясни вживання розділових знаків.

2. Гра «Розсипанка». Із поданих слів склади та запиши прислів'я про мову.

1. Лине, серця, до, а, не, слово, стріла. 2. Хліб, а, слово, на, бережи, на, обід, відповідь. 3. Не, горобець, випустиш, слово, не, спіймаєш. 4. Мови, хто, цурається, своєї, хай, стидається, хай, себе, сам.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чому наш народ присвятив слову, мові чимало прислів'їв і приказок?
- Склади діалог про необхідність знати державну мову й спілкуватися нею щодня. У діалозі як аргумент використай висловлювання Максима Рильського: «Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови...».

3. «Знайди місце». Побудуй за зразком у зошиті таблицю. Подані слова запиши до неї відповідно до назви групи. Прокоментуй, як ти їх розрізняєш.

Історизми	...
Архаїзми	...
Неологізми	...
Діалектизми	...

Гетьман, десниця, печеніги, газда, ватра, імбир, бот, поміщик, чоло, плай, дрон, рамена, стейкхолдер, лайк, чадо, вельми, селфі.

- Доведи, що лексичний склад мови постійно змінюється. Аргументуй своє твердження, використовуючи зміст вправи.

4. Гра «Плутанина». У відповідні українські слова з іншомовними.

1 Наліпка	А	Пост
2 Допис	Б	Лайк
3 Відступ	В	Блог
4 Славень	Г	Графіті
5 Уподобайка	Ґ	Стикер
6 Стінопис	Д	Абзац
7 Денник	Е	Гімн

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Пригадай, що тобі відомо про іншомовні слова. Чи збагачують словниковий склад рідної мови запозичення з інших мов?
- Як часто ти використовуєш у мовленні іншомовну лексику? Чому?
- Поясни написання іншомовних слів.

5. Прочитай уважно текст. Добери до нього заголовок.

Є діти, які стали мільйонерами не тому, що хотіли багато заробити, а тому, що любили свою справу. Наприклад, 8-річний Еван разом із батьками започаткував на одній із платформ свій канал. Хлопчик розповідав дітям про іграшки. Канал набув популярності й став доволі прибутковим — 1,3 млн доларів за рік.

* * *

В 11 років Кемерон Джонсон зробив свою першу листівку-запрошення. Згодом листівки набули популярності. У 14 років він створив свою першу компанію з реклами в інтернеті. Сьогодні він — мільярдер (за Л. Криховець-Хом'як).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, що допомогло героям розповіді досягти успіху в житті, зокрема і фінансової забезпеченості.

- Чи є якісь уподобання в тебе? Можливо, з часом твої здібності стануть вирішальними під час вибору справи всього життя. Удосконалюй уміння, приділяй більше часу улюбленому заняттю.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни, які з підкреслених слів є власне українськими, а які — іншомовними. Обґрунтуй своє твердження.
- Який словник допоможе з'ясувати походження та значення слів?

6. Спиши висловлення письменника Олесея Гончара, розставивши потрібні розділові знаки. Знайди в реченнях прикметники. Утвори з ними словосполучення.

1. Доля нашої мови залежить і від того як відгукнеться на рідне слово наша душа як рідне слово бринітиме в цій душі як воно житиме в ній. 2. Запашна співуча милозвучна сповнена музики й квіткових пахоців скількома епітетами супроводяться визначення української мови.

- Склади сенкан до слова **МОВА**. Використай зміст вправи.

7. Прочитай допис.

МОВА МАЄ ЗНАЧЕННЯ!

Мова — це також зброя. Під таким гаслом у 2022 році було проведено опитування серед 58 228 учнів, батьків, учителів. Соціологи цікавилися думкою щодо використання державної мови в школі та поза нею.

Результати дослідження оприлюднили голова Державної служби якості освіти Руслан Гурак та уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень, зазначивши, що в багатьох сферах застосування української мови є прогрес.

Зокрема, результати свідчать, що 89 % дітей та 82 % батьків називають українську мову рідною та послуговуються нею в усіх сферах життя. Водночас лише 38 % школярів спілкуються на перервах винятково українською мовою 🇺🇦❤️ (*за матеріалами sqa.gov.ua/vikoristannya-ukrainskoi-movi*).

А. ОБГОВОРЮЙМО. МИСЛИ КРИТИЧНО

- Поміркуй, у дописі подано факти чи судження. Аргументуй свою думку.
- Чи є подана інформація достовірною? Чому? Як ти перевіряєш отриману інформацію на актуальність, достовірність, повноту, об'єктивність?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Напиши коментар, зазначивши, якою мовою спілкуєшся ти на перервах.
- Розкажи історію, пов'язану з твоїм вибором мови для спілкування.

8. Говори правильно! Склади й запиши зі словами речення.

Диктори телевізійних і радіоновин у мовленні часто використовують прислівник НАРАЗІ та вислів НА ЧАСІ. Що ж вони означають? А чим відрізняються?

НАРАЗІ — поки що. НА ЧАСІ — потрібно в певний момент; вчасно. Наприклад: *Наразі результатів опитування ще немає. Обговорення проблеми вибору мови для спілкування в повсякденному житті на часі.*

*10. Створи колаж чи плакат (на вибір) на тему «Краса й багатство української мови». У зміст колажу чи плаката введи слова письменника Сергія Плачинди, які є епіграфом до параграфа. Або самостійно добери відповідний вислів.

11. За допомогою емодзі намалюй, які емоції відчуваєш після уроку.

ВСТУП

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху

1. Яку роль відіграє мова для усвідомлення себе українцем / українкою?
2. Чи може існувати держава без власної мови? Чому?
3. Що збагачує наше мовлення? Наведи приклади.
4. Гра «Так чи Ні». Підтвердь або відкинь запропоновані твердження одним словом. Поясни рішення.

- A. Українська мова — милозвучна, дзвінка, пісенна.
- Б. Милозвучність мови досягається чергуванням приголосних і голосних, спрощенням приголосних, переважанням голосних і дзвінких над глухими звуками.
- В. Багатство мови — це багатство словникового складу.
- Г. Фразеологізми, синоніми, антоніми увиразнюють мову й мовлення.

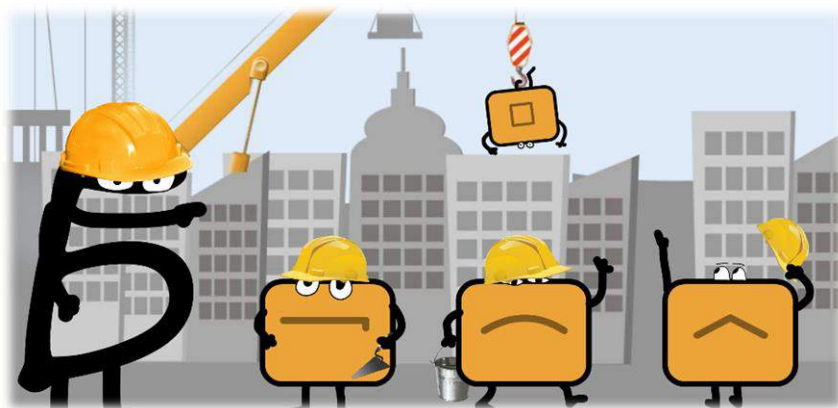
БУДОВА СЛОВА. ОРФОГРАФІЯ

Ми — унікальна нація.

Ліна Костенко

- зможу розмежовувати спільнокореневі слова і форми одного слова;
- аналізуватиму будову слова (корені, префікси, суфікси, закінчення, основу);
- знаходитиму і виправлятиму помилки в змісті тексту, будові слова, написанні;
- редагуватиму текст;
- висловлюватиму думки та почуття.

§ 4. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО ПРО БУДОВУ СЛОВА, ФОРМИ СЛОВА Й СПІЛЬНОКОРЕНЕВІ СЛОВА, ЗНАЧУЩІ ЧАСТИНИ СЛОВА

Грає море зелене,
Тихий день догора.
Дорогими для мене
Стали схили Дніпра,

Де колишуться віти
Закоханих мрій.
Як тебе не любити,
Києве мій!

<https://cutt.ly/iwiD81Ub>

Дмитро Луценко

1. Прочитай уважно епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулуй тему поетичної строфи.
- Визнач ключові образи.
- Пригадай, що тобі відомо про Київ, річку Дніпро.
- Які емоції викликають у тебе ці образи?

2. Прочитай текст, перекажи його. Познач, яка інформація найважливіша. Поміркуй і запиши в зошиті назву світлини.

Головним містом України, її столицею є Київ — гарне й сучасне місто. Звідси бере початок Українська держава.

Заснування Києва датують другою половиною V століття — першою половиною VI століття.

Звернемося до легенди про заснування міста...

ТРИ БРАТИ — ЗАСНОВНИКИ КИЄВА

Поляни ж жили в ті часи окремо і володарювали родами своїми... І були три брати: один на ймення Кий, а другий — Щек, а третій — Хорив, і сестра їх — Либідь. Кий сидів на горі, де нині узвіз Боричів, а Щек сидів на горі, яка нині зветься Щекавицею, а Хорив — на третій горі, через що і названа вона Хоривицею.

І збудували вони городок на честь свого старшого брата, й нарекли його Києвом. А навколо городка був ліс і пуца велика,

і ловили там звірів. І були ті мужі мудрими й тямущими, і називалися вони полянами, від них у Києві є поляни й до сьогодні.

Деякі ж, не знаючи, кажуть, що Кий був перевізником, бо нібито тоді біля Києва був перевіз з тієї сторони Дніпра, тому й говорили: «На перевіз на Київ». Проте коли б Кий був перевізником, то не ходив би до Царгорода.

А втім, цей Кий княжив у роді своєму і ходив він до царя — не знаємо лишень до котрого, але знаємо, що великі почесті, як оповідають, віддав йому той цар, до якого він приходив.

Пам'ятник засновникам Києва. Скульптуру виконано з кованої міді у вигляді плаского човна, де встановлено фігури засновників Києва: братів Кия, Щека, Хорива та їхньої сестри Либеді. Скульптор Василь Бородай, архітектор Микола Феценко

Коли ж Кий повертався, то прибув на Дунай, й уподобав місце, і збудував малий городок, і хотів осісти в ньому з родом своїм, та не дали йому навколишні мешканці. Отож і донині називають придунайці те городище Києвець.

Кий же повернувся у свій город Київ, тут і скончався. І брати його Щек і Хорив, і сестра їхня Либідь тут померли (за «Повістю минулих літ»).

A. ОБГОВОРЮЙМО

- Розкажи, як у сиву давнину утворювалися назви міст, гір, річок.
- Як утворилася назва твого міста чи села? Досліди, користуючись доступними джерелами інформації.
- Випиши з тексту незрозумілі тобі слова. З'ясуй їхнє значення (за тлумачним словником чи електронною енциклопедією).

3. Працюймо з графічною інформацією. Ознайомся з «хмаринкою слів». Випиши назви розділів науки про мову й об'єкт їх вивчення. Дай відповіді на запитання.

- Який розділ для тебе новий?
- Що вивчає будова слова?
- Пригадай, які значущі частини слова ти вже знаєш.

- Поміркуй, чи є спільнокореневими слова: *Кий, Київ, Києвець*. Обґрунтуй думку.

7. Спиши текст. На місці крапок допиши закінчення слів. Поміркуй, яку роль виконують закінчення.

У кожн.. слова є своя історія. Одні слова прийшли до нас, як прийнято казати, із молок.. матері. Інші слов.. входили в нашу повсякденність із уст односельц.., засвоювалися в міру нашого змузніння.

До цих слів належить і слов.. «берегиня». Берегиня — це наша осел.. . Це все, що ми зберегли від своїх батьк.. і дід.., усе, чим ми збагатилися й освятилися (*з інтернету*).

- Поміркуй, чи є спільнокореневими виокремлені слова. Обґрунтуй свою думку.
- Чи є в тебе слова, які мають історію? Розкажи, де і від кого ти почув / почула чи дізнався / дізналася про якесь слово. Чи використовуєш його тепер у мовленні?

8. Гра «Знайди зайве». У кожному рядку знайди «зайве» слово. Обґрунтуй вибір.

- А столичний, столовий, стіл, столик
- Б син, приснилося, синівський, синочок
- В місто, містяни, міст, міський
- Г добро, добриво, доброта, добрий

9. Розподільний диктант. Випиши окремо спільнокореневі слова та форми одного слова. Познач корені слів і закінчення. Поясни написання слів.

Дніпро, дніпровський, Придніпров'я, Дніпром, у Дніпрі, Наддніпрянина.

Сім'я, сімейство, сім'янин, сім'єю, сімейний, сімейка, по-сімейному, сім'ї.

*10. Опиши пам'ятник засновникам Києва (с. 22). Уведи в текст два рядки спільнокореневих слів. Використай у тексті слова з епіграфа. У змісті опису проведи ідею бережного ставлення до пам'яток архітектури.

11. Хвилинка рефлексії. «Фразеологізм».

Який фразеологізм відповідає твоєму сприйняттю уроку:

- а) чути краєм вуха;
- б) ворушити мізками;
- в) рахувати ворон;
- г) ловив кожне слово?

§ 5. СПІЛЬНОКОРЕНЕВІ СЛОВА Й ФОРМИ СЛОВА. СПІЛЬНОКОРЕНЕВІ СЛОВА ЯК ЗАСІБ ЗВ'ЯЗКУ РЕЧЕНЬ У ТЕКСТІ

Знову цвітуть каштани, хвиля дніпровська б'є.
Молодість мила, ти щастя моє!

Андрій Малишко

<https://cutt.ly/nwiDFg2t>

1. Допоможи Буквеняті згадати терміни й розібратися з ними.

Спільнокореневі слова
й форма слова —
це одне й те саме?

Суфікс і префікс...
Якісь близькі
слова. Що їх поєд-
нує? Чим вони від-
різняються?

Корінь
слова — це те
саме, що й
корінь дерева?

Основа
слова — це
що?

Чи всі слова мають
закінчення?
Навіщо закінчення
словом?

2. Робота в парах чи в малих групах. Спишіть. У кожному слові виділіть основу й закінчення. Назвіть слова з нульовим закінченням.

Будинки, напис, вчасно, записка, веселий, премудрий, пишу, закон, п'ятий, спокійно.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Як ви знаходите закінчення? Що таке основа слова та закінчення?
- Яке закінчення є нульовим? Чи мають закінчення незмінні слова?

3. Прочитай пари слів. Чи є вони спільнокореневими? Відповідь обґрунтуй.

Поле (*іменник*) — поле (*дієслово*); сік (*дієслово*) — сік (*іменник*);
мати (*іменник*) — мати (*дієслово*); ніс (*іменник*) — ніс (*дієслово*);
заплачу (*дієслово*) — заплачу (*дієслово*).

- Спробуй із поданими парами слів скласти каламбур. Що таке каламбур, дізнаєшся за QR-кодом чи за покликанням, що на початку параграфа.

4. Переїди за QR-кодом чи за покликанням, що на початку параграфа. Виконай запропоновані завдання за темою параграфа.

5. Прочитай текст.

КИЇВ НАВЕСНІ ТА ВОСЕНИ

Двічі на рік Київ буває надзвичайно привабливим. Ходиш і не стомлюєшся блукати вулицями, і дух перехоплює від такої краси. Це буває в травні, коли цвітуть каштани. Масивні густі крони їх у скверах і парках — усюди вкриті ніжними біло-рожевими свічками квітів. Неповторна ця пора каштанового цвітіння.

І ще раз незвичайно гарним стає Київ у вересні, коли листя дерев починає в'янути. Пальчасті листя каштанів жовкнуть не одразу. Спочатку на них з'являється вузенька жовта облямівка, кожен листочок ніби оторочений темно-зеленим обідком. Липи та клени в Києві жовтіють одразу, кілька днів стоять, а потім раптово опадають... (За В. Собком).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй основну думку тексту.
- Що нового ти дізнався / дізналася зі змісту тексту?
- Визнач тип мовлення та стильову належність тексту.
- Поміркуй, чи відповідає назва тексту його змісту. Чому?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Скільки мікротем у тексті? Визнач підтеми кожної мікротеми.
- Знайди в тексті спільнокореневі слова.
- Яку функцію виконують споріднені слова в тексті?
- Простеж, за допомогою яких засобів у тексті пов'язані речення.

Запам'ятаймо! До засобів зв'язку речень у тексті належать:

- лексичний повтор;
- займенники та прислівники (*сквер — він, за річкою — там*);
- синоніми, перифраз (*лев — цар звірів*);
- близькі за змістом слова (*метробудівці — будівельники метро*);
- родові й видові пари (*каштани — дерева*);
- спільнокореневі слова та їхні форми.

6. Уважно розглянь світлини. Опиши, що на них зображено. Прочитай текст, уставивши пропущені літери.

Каштан є безп..р..чним рослинним символом Києва, його зображення прикрашає ще одну візитівку столиці — київс..кий торт. Отож не дивно, що в Маріїнському парку, де також ростут.. ці д..р..ва, встановлено пам..ятник каштанам.

Скул..птуру «Бронзові каштани» створив Валентин Осадчий, а відкрили її 1 червня 2009 року — у День захисту дітей. До цієї події приурочили акцію, під час якої 89-ти молодим мамам Києва видали серт..фікати на висадження власного каштана. Посадив свій каштан і В. Осадчий, однак бронзовий. Акція вийшла душевною, а нев..лику галявину біля скульптури тепер неофіційно називають Дитячою (*за igotoworld.com/ua*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Добери заголовок до тексту. Запиши його.
- Простеж засоби зв'язку речень у тексті.
- Устав пропущені букви в словах, поясни правопис.
- Прочитай епіграф до параграфа. Поміркуй, чому поет, говорячи про Київ, згадує каштани та дніпровські хвилі.
- Що є символом чи візитівкою твого міста / села? Поділися інформацією.

7. Говори правильно! Склади й запиши зі словами речення.

ВІЗИТКА чи ВІЗИТІВКА?

Коли говоримо про візитну картку, яке слово краще вживати? Щоб визначитися, звернімося до тлумачного словника.

Візитна картка — картка з прізвищем, ім'ям і по батькові, іноді із зазначенням посади, звання й контактних адрес чи телефонів її власника.

Візитка и, ж. 1. Однобортний чоловічий піджак, призначений для візитів. 2. Те саме, що *візитна картка*. 3. розм. Невелика чоловіча ручна сумка для документів.

Візитівка и, ж. Те саме, що *візитка* 2.

Чи варто розмежовувати вживання цих слів? Обидва слова доречні, і можна використовувати як слово «візитка», так і слово «візитівка».

- Чи маєш ти візитівки знайомих (керівника гуртка, тренера, перукаря, лікаря, бібліотекаря та ін.)? Розкажи, не розголошуючи їхніх персональних даних, яка інформація на цих візитівках представлена.
- Якщо твої рідні ще не мають візитної картки, допоможи їм її оформити.

8. Перебудуй словосполучення за зразком. Запиши, позначивши суфікси.

Зразок: води Дніпра — дніпров^ські води.

Слово вчителя, руки матері, хата батьків, слід лисиці, сік із лимона, чай із м'яти, букет із квітів, рюкзак зі шкіри, зупинка автобуса.

- Чи потрібно розвивати вміння перебудовувати словосполучення? Чому?

9. За допомогою префіксів утвори антоніми до слів.

Доїхав, приплив, забив, прикріпив, язикатий.

- Добери з кількома антонімічними парами фразеологізми. За потреби звернися до фразеологічного словника, перейшовши за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа.

10. Гра «Так чи Ні». Погодься чи запереч твердження. Прокоментуй свою думку.

1. Слова складаються лише з основи, закінчення не мають.
2. Основа — частина слова без закінчення, яка виражає лексичне значення слова.
3. Закінчення — змінна частина слова, яка слугує для зв'язку слів у словосполученні й реченні.
4. Корінь — значуща частина слова, спільна частина спільнокореневих слів, яка виражає їх лексичне значення. Спільнокореневі слова утворюються за допомогою префіксів і суфіксів від одного кореня. Наприклад: <u>бере</u> за, <u>бере</u> зовий, під <u>бере</u> зник.
5. Префікс — значуща частина слова, яка стоїть перед коренем і слугує для утворення нових слів. Наприклад: летіти — <u>при</u> летіти, <u>об</u> летіти, <u>пере</u> летіти.
6. Суфікс — значуща частина слова, яка стоїть після кореня та слугує для утворення нових слів. Наприклад: сад, сад <u>ок</u> , сад <u>овий</u> .
7. Спільнокореневі слова слугують для зв'язку речень у тексті.
8. Суфікс і префікс змінюють лексичне значення слова.

*11. Прочитай уривок з твору письменника Василя Земляка «Ода Києву».

Уклін тобі, моє місто!
 Ти справді для нас усіх
найкрасивіше у світі...

Диво-Софія, немовби стомлена ві ками...

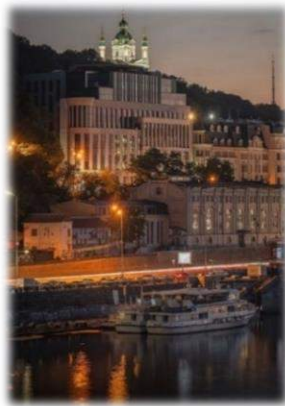
Засумований на Володимирській гірці
 Монах...

Вогненний кінь Богдана, незримо
 прикутий до п'єдесталу...

Андріївський собор — шедевр Варфоломія
 Растреллі...

Міст Патона та інші мости через Дніпро-
 Славутич...

Сам Дніпро, оспіваний у легендах та піснях...

*12. До виокремлених слів добери спільнокореневі, розбери за будовою. Впиши зі словника значення слів «ода», «шедевр», «п'єдестал». Побудуй із ними речення.

13. За допомогою емодзі відобрази, які емоції відчуваєш після уроку.

§ 6. ОСНОВА Й ЗАКІНЧЕННЯ — ЗНАЧУЩІ ЧАСТИНИ СЛОВА

Краса природи — це одне з джерел, що живить доброту, сердечність і любов.

<https://cutt.ly/lwiDZlty>

Василь Сухомлинський

1. Гра «Чарівний квадрат». Утвори нові слова. Запиши їх.

за-	-ка	-ити
під-		-енький
до-	біл	-ений
від-		-уватий
-изна		-есенький
	-ювач	

проти-	за-	-ець
-аніти		-ило
-и	туман	-ний
		-ечко
-анити		
	-ність	-ОЧОК

- Розбери утворені слова за будовою. Схарактеризуй їх.
- Чому корінь — головна значуща частина слова?
- Поміркуй, яку функцію виконують префікс і суфікс.

2. Спиши слова, виділи в них основу й закінчення.

Відданий, весняний, пам'ять, легенда, батько, зустріч, безмежний, переказ, кущ, мужність, рік, бузок, холодно, калина, передали, розцвіла, прихід.

- Визнач, які значущі частини слова може містити основа. Склади схему.
- Що виражає основа слова?

3. Робота в парах. Гра «П'яте зайве». У кожному рядку знайди «зайве» слово, звернувши увагу на закінчення.

А вечерея, звичаї, гай, свято, сила

Б любов, мереживо, принцип, вечір, стіл

В поні, таксі, шосе, лото, ідея

Г тихо, близько, вчора, зустріч, угору

4. Досліди, за допомогою яких засобів виражено граматичне значення слова (закінчення, суфікс, префікс, наголос, прийменник тощо). Запиши подані слова за відповідними групами.

1) Закінчення: ...

4) Префікс:

2) Поєднання закінчення й службового слова: ...

5) Суфікс:

3) Наголос: ...

6) Інший засіб

Прекрасного, із землі, лелеченятами, з вітром, голосніший, радий, весні, оспівав, на світі, веселкою, грайливіший, сестри, оповістив, ходив, під вербою, швидший, нове таксі, розкажу, з надією.

Зверни увагу!

Частину слова без закінчення називають **основою**. Основа може містити лише корінь (краса), корінь і префікс (прикраса), префікс, корінь, суфікс (прекрасний). Основа виражає лексичне значення слова.

Закінчення — це змінна частина слова, яка стоїть у кінці слова, указує на різні форми слова і слугує для зв'язку слів у словосполученні та реченні. Закінчення може бути нульовим: ліс , край .

5. Прочитай виразно вірш Тетяни Горобець уголос.

КРАСА ПРИРОДИ

Як я люблю це диво — світ!
Його природу загадкову.
Блукає віт..р поміж віт,
Веде із вербами розмову.

Кульбаба квітне в б..р..гах,
Бджолиний рій н..ктар зб..рає.
Он примостивс.. на гілці птах,
Для нас він пісню заспіває.

Л..л..ки звили вже гніздо,
Лелеченят своїх ч..кают.. .
Ось прокидаєт..ся с..ло,
У хованки тумани грають.

Блакить небесна — чудеса,
Заплутавсь промінець в волосі.
Скажіть, хіба ж то не краса?
Все наяву, а не здалося.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження справила на тебе поезія?
- Які емоції переживає авторка, споглядаючи красу природи? Підтвердь цитатою з тексту.
- Сформулуй тему твору.
- Простеж, за допомогою яких засобів авторка створює картини природи, як озвучує їх.
- Сформулуй ідею твору.
- Розглянь уважно колаж. Поміркуй, чому поєднано пейзаж і руки.
- Прочитай епіграф до параграфа. Перепиши в зошит. Прокоментуй.
- Чи погоджуєшся, що між красою природи й внутрішньою красою людини є зв'язок? Чому?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Устав на місці пропусків потрібні букви. Поясни правопис.
- Випиши з тексту твору словосполучення *іменник + прикметник*. Підкресли закінчення в обох словах.
- Яку роль у словосполученні та в реченні виконують закінчення слів?

6. Говори правильно! Склади та запиши зі словом «краса» речення. Зроби синтаксичний розбір, надпиши над кожним словом частину мови.

КРАСА — 1. Властивість, якість гарного, прекрасного. 2. Оздоба, прикраса кого-, чого-небудь; слава. 3. Гарна, приваблива зовнішність; врода.

Слово *краса* має різні відтінки значення, адже краса буває різною. Зовнішня краса людини, природи або речі доступна всім, усі її можуть побачити. Але є ще внутрішня краса, краса душі. Вона, хоч і прихована від загального огляду, але не менш, а то й більш важлива.

7. Виконай завдання (на вибір).

1. Виконай інтерактивну вправу, перейшовши за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа.

2. Виконай тестове завдання, якщо не маєш доступу до мережі. 😬

1. В усіх словах наявні префікси в рядку

А весело, перенести, маєво, заніс

Б по-моєму, допомогти, сказати, переписати

В прекрасний, жити, оббити, сфотографувати

Г коваль, дорожити, прогуркотіти, антимонопольний

2. Усі слова є спільнокореневими в рядку

А водний, водій, підводний, водяний, водичка

Б вулиця, вуличка, вулик, вуличний, провулок

В квітка, квітник, квітковий, заквітчати, квітникарка

Г вітер, вітровий, вітрина, вітрила, вітерець

3. Один префікс, один корінь, один суфікс, закінчення мають усі слова в рядку

А підбитий, наріжний, неробство

Б підсніжник, приязнь, прикордонник

В купівля, бавовництво, потічок

Г варити, затінок, настінний

*8. Розглянь репродукцію картини Архипа Куїнджі «Осінь». Дай відповіді на запитання.

• Яке загальне враження справляє картина? Чому?

• Що ти бачиш на передньому плані?

• Що ти бачиш на задньому плані картини? Які кольори домінують?

• Як ти ставишся до осінньої пори в Україні? Чому?

*9. Склади й запиши твір-опис у художньому стилі «Золота осінь в Україні». Використовуй спільнокореневі слова. Структуру твору-опису пригадай за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа.

10. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Супер-риво!

Сподобалося!

Складну-вато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомилася / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 7. НАПИСАННЯ ПРЕФІКСІВ З-, ЗІ-, С-, РОЗ-, БЕЗ-

<https://cutt.ly/ewiDHUG6>

У вересня щедра рука.
— Заходьте! — він з двору гука.
І яблука трусить з гілок,
І сипле в портфелі сливок,
Солодкий зрива виноград —
І кожен з нас вересню рад.
Бо щедра, ой щедра рука
У вересня-садівника.

Тамара Коломієць

1. Розгадай ребус. Зроби розбір слова за будовою.

- Добери синоніми до слова-відгадки, скориставшись словником за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа.
- Як ти ставишся до мандрівок — реальних і віртуальних?
- Поділися з друзями враженнями від останньої твоєї подорожі.

2. Сьогодні ми помандруємо у вересень. Прочитай уголос епіграф. Передай емоції та почуття, які переживає авторка вірша.

- Як ти вважаєш, чому в поезії повторюється слово «щедрий»?
- Поетка побачила вересень садівником. А яким уявляєш вересень ти?
- Склади асоціативний куц до слова *вересень*, скористайся епіграфом.

3. Прочитай текст і виконай завдання.

Якщо дні стали коротшими, за вікном накрапає дощик, а з д..р..в облітає перше жовте листя, буд.. певен — у гості завітав дев..ятий місяц.. року — в..р..сень.

Його назва пов..язана (*з, із, зі*) вересом — вічнозеленою рослиною, пош..реною на Поліссі. Пахучі суцвіття вересу розпускают..ся (*у, в*) с..рпні й цвітут.. аж до кінця жовтня. Проте найп..шніше рожево-бузкові квіти вкривають піщані пагорби, торф..яники та соснові бори саме (*у, в*) вересні.

Так, як (*і, й*) українці, назву п..ршого місяця ос..ні тісно пов..язують (*з, із, зі*) вересом (*і, й*) наші сусіди. Наприклад, поляки називають його «вже-сень». Також вересень був ревуном, заревом, сівнем, бабським літом (*за В. Скуратівським*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася зі змісту тексту?
- Що ти знаєш про верес? Знайди інформацію про рослину в доступних тобі джерелах.
- Який колір мають суцвіття вересу? Чи із цим кольором у тебе асоціюється вересень?
- Запропонуй заголовок до тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши текст, уставляючи на місці пропусків потрібні букви й знаки. Вибери з дужок потрібний прийменник чи сполучник. Поясни правопис.
- Назви засоби зв'язку речень у тексті.
- Поясни лексичне значення слів останнього речення. Поміркуй, чому так названо дев'ятий місяць.

4. Прочитай, яким побачили вересень українські письменники.

1. **Жовті безсмертники** в лісі розливають медовий свій дух (*М. Рильський*). 2. Неначе чарами **розстеляється** переді мною ще зелений степ (*Іван Нечуй-Левицький*). 3. Одцвіли і **розсипались** маком на кленових мостах роки (*Б. Олійник*).

- Зроби фонетичну транскрипцію виокремлених слів. Порівняй вимову й написання.

Запам'ятаймо!

Префікси **роз-**, **без-**, незалежно від вимови, завжди потрібно писати з буквою **з**: ро[с]клад — розклад, ро[с:]ада — розсада, ро[ж:]арити — розжарити, ро[ш]чистити — розчистити, бе[с]хмарний — безхмарний, бе[с:]мертний — безсмертний.

1. Префікс **с-** пишемо перед глухими **к, п, т, ф, х**: *сказати, спитати, стелити, сфотографувати, сховати.*
2. Префікс **з-** пишемо перед більшістю приголосних, незалежно від вимови, окрім **к, п, т, ф, х**: *зжати, зсунути, зшити, зчистити.*

Буквеня дарує підказку. Скористайся!

Префікс **з-** тільки перед **к, п, т, х, ф** (**кафе «Птах»**) переходить у **с-**.

3. Якщо корінь починається буквосполученням приголосних, уживається префікс **зі-** (іноді **зо-**): *зіскочити, зіткнення, зіпсований, зігрівати — зогрівати, зітліти — зотліти, зімлівати — зомлівати.*

5. Гра «Розсипанка». Робота в парі. Складіть і запишіть із груп слів речення. Поясніть уживання розділових знаків.

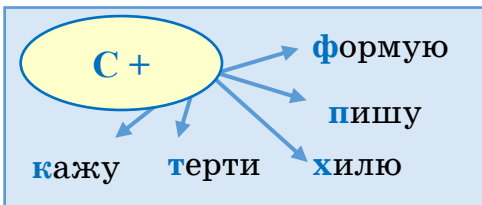
Складіть діалог про те, як ви розумієте народні прикмети.

1. що, Верещить, вже, вересень, осінь. 2. Як, то, й, вересніє, сіє, дощик. 3. У, закінчується, і, літо, осінь, починається, вересні. 4. багатий, весіллями, Вересень. 5. у, погнав, дорогу, птахів, Вересень.

6. Утвори й запиши нові слова, додаючи префікси роз-, без-

_тривожити, _межний, _зоряний, _змістовний, _білетний, _квітнути, _карно, _мити, _різнити, _крайї, _гортаю, _кажіть, _шукаю, _турботне.

7. Утвори слова з префіксом с-

Склади й запиши з ними речення.

8. Пригадай правила милозвучності в українській мові.

9. Гра «Вибери мене». До поданих

слів додай потрібний префікс

(з- / зі-, с-, роз-, без-). Запиши утворені слова в зошит.

Бити, писати, грамотний, захисний, казати, в'язати, бігати, совісний, відповідальний, жалісний, сипати, копати, кинути, шити, жувати, сердитися, ходити, платити, цідити, тліти, гріти.

10. У кожній групі слів знайди «зайве». Обґрунтуй свою думку.

- А ..гнати, ..брати, ..дати
- Б ..лива, ..легка, ..турбований
- В ..казати, ..ловити, ..тримати
- Г ..шитий, ..тканий, ..псований

11. Говори правильно! Склади зі словом «ярмарок» речення та запиши його в зошит.

ЯРМАРОК чи ЯРМАРКА — як правильно?

Звернімося до тлумачного словника.

ЯРМАРОК, *-рку, чол.* Торг, який влаштовують регулярно, певної пори року і в певному місці для продажу й купівлі товарів.

Отже, **ЯРМАРОК** — єдиний правильний варіант написання та вимови слова. *Цей ярмарок був найбільшим за останні роки.*

*12. Прочитай рекламне оголошення.

4–5 вересня 2023 року
Національний музей народної архітектури
та побуту України запрошує відвідати
осінній ярмарок народного мистецтва та ремесел.

Осінній ярмарок — одне з найулюбленіших свят киян і гостей міста.

Майстри покажуть зразки художньої творчості:

- вишиванки, рушники, скатертини, килими;
- розписний посуд, свистунці та прикраси;
- різьблені ложки, іграшки, плетені меблі й кошики;
- писанки, ляльки-мотанки, прикраси з бісеру;
- вироби ковалів, українські пряники й медові напої.

Відпочивши серед історичних пам'яток народної архітектури, ви зможете послухати давніх українських пісень у виконанні фольклорних колективів, а на майстер-класах власноруч виготовити сувеніри.

Ярмарок триватиме з 11:00 до 18:00.

- Уяви, що ти відвідав / відвідала ярмарок.
- Склади мінітвір-розповідь про відпочинок на ярмарку, про те, які товари ти побачив / побачила. Також додай 3–4 назви товарів, яких не зазначено в тексті оголошення. Уведи в мінітвір слова з префіксами з- (зі-), с-, роз-, без-. Скористайся додатковими матеріалами про твір-розповідь за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа.

Зверни увагу!

Слова, які позначають час, виражають розвиток дії, послідовність подій:

- *колись, одного разу; минулого тижня;*
- *минулого літа; це було колись; був / була; коли були;*
- *тепер; нині; сьогодні тощо.*

Зміст тексту-розповіді може мати форму оповідання, казки, притчі. За ним можна створити кілька малюнків, комікс, фотоколаж.

§ 8. НАПИСАННЯ ПРЕФІКСІВ ПРЕ-, ПРИ-, ПРИ-

Світ чудовий, світ казковий,
але дуже загадковий.

Вікторія Петрик

<https://cutt.ly/QwiDXc8y>

1. Гра «Будь допитливим!» Прочитай загадки. Відгадай їх.

1. Кланяється, кланяється, а прийде додому — ро..ляж..т..ся.
2. Л..тіла птиця по син..ому н..бу, ро..пустила крила і сонце закрила. 3. Іван (*у, в*) білу сорочку вбрався, під з..млею ..ховався.
4. ..п..ршу блиск, за блиском тріск, за тріском пл..ск. 5. Що ..ходить.. без насіння? 6. Торох-торох, ро..с..пався горох, почало світати — нема що ..б..рати. 7. Ч..р..з воду всіх проводить.., а сам (*із, з*) місця вік не ..ходить..

- Запиши відновлені загадки, вибираючи з дужок і вставляючи замість крапок потрібні букви. Поясни правопис.

2. Робота в парах. Дайте відповідь на запитання.

- Чому в словах *безмежний, беззубий, безшумний* пишемо з-, а в словах *бесіда, бестія, бестселер* — пишемо с- ?
- Чому по-різному пишемо слова — *ростити, розтиснути*?

3. Говори правильно! Склади речення зі словом «бестселер» і словосполученням «хіт продажів». Запиши утворені речення.

БЕСТСЕЛЕР — ЩО ЦЕ ТАКЕ?

Бестселер — це товар, який має найбільшу популярність, і завдяки цьому його продають у величезній кількості. Раніше словом «бестселер» здебільшого називали популярні книги. Сьогодні — це будь-який товар, що має найбільший попит і значний комерційний успіх. Так, наприклад, кожний новий iPhone стає бестселером. Наголос у слові «бестсе́лер» ставимо на другу літеру «е».

Англійське слово *Bestseller* складається з двох слів: *best* (найкращий) і *sell* (продавати). Іноді як синонім до слова «бестселер» добирають словосполучення «хіт продажів».

- Які бестселери можеш назвати ти? Відповідь обґрунтуй.
- Поміркуй, від чого залежить, стане той чи той предмет (товар) бестселером.
- Створи таку рекламу одній речі (ручка, блокнот, лінійка, підручник тощо) зі свого портфеля, щоб вона стала ймовірним бестселером.

4. Робота з епіграфом. Прочитай уважно поетичну строфу Вікторії Петрик, подану як епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся ти з твердженням юної мисткині?
- Як ти вважаєш, у поетичному вислові авторка оперує фактами чи судженнями? Обґрунтуй свою думку.

Б. ВИКОНУЙМО ВПРАВИ

- Спиши вислів у зошит. Поясни вживання розділових знаків.
- Добери синоніми до прикметників. За потреби скористайся словником синонімів або фрагментом з нього. Перейди за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа.

5. Досліди «хмаринку слів». Згрупуй слова за спільною ознакою. Запиши їх у зошит у стовпці.

- Поміркуй, чи можна за допомогою перевірних слів і наголосу з'ясувати, яку букву писати в ненаголошених префіксах **пре-**, **при-**.
- Ознайомся з казкою про префікси **пре-**, **при-**, **прі-**, перейшовши за QR-кодом або за покликанням на початку параграфа.

- Зроби висновок, як розрізнити, коли пишемо префікси **при-**, **пре-**, **прі-**.

Запам'ятаймо!

Написання префіксів
 ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ- розрізняють за значенням слова.

Пишемо префікс	Значення слова	Приклади
ПРЕ-	Найвищий ступінь ознаки; можна замінити словом дуже	<i>Премудрий</i> (дуже мудрий), <i>препоганий</i> (дуже поганий), <i>прекрасний</i> (дуже красний, тобто гарний)
	У запозичених зі старослов'янської мови словах: <i>презирство</i> , <i>престол</i> , <i>преподобний</i> , <i>пресвятий</i> , <i>преосвященний</i> тощо	
ПРИ-	Указує на приєднання, наближення до чогось / когось	<i>Приклеєний</i> , <i>прибігти</i> , <i>прикордонний</i> , <i>Прикарпаття</i> , <i>придорожній</i>
	Указує на неповноту дії чи ознаки	<i>Присісти</i> , <i>припорошити</i> , <i>припечений</i> , <i>примружений</i>
ПРІ-	У словах <i>прізвище</i> , <i>прізвисько</i> , <i>прірва</i>	

Зверни увагу! *Пре-* пишемо в словах іншомовного походження (у яких в українській мові префікс не виділяють):

преамбула, превентивний, президент, президія, прелюдія, прем'єра, претендент, претензія, прецедент тощо.

6. Гра «Вибери мене». До поданих слів додай потрібний префікс (пре-, при-, прі-). Обґрунтуй свій вибір.

..азов'я, ..гарний, ..звисько, ..ГОЛОМШИТИ, ..меншити, ..звище, ..берегти, ..зирство, ..краси, ..паркувати, ..бій, ..завзятий, ..амбула, ..близно, ..хований, ..хилити, ..скіпливо, ..буток, ..своїти, ..ступити, пр..рва, ..подобний, ..морськ, ..боркати, ..стол, ..тихий, ..дорожній, ..стосування.

- Уяви ситуацію. Твій друг / подруга взяв / узяла участь у конкурсі ораторського мистецтва. Виступ члени журі відзначили як змістовний, глибокий, логічно вибудований, переконливий. Розділи радість із другом / подругою, зроби комплімент. Використай для цього підкреслені слова. Пригадати, що таке комплімент, допоможуть «Вузлики на пам'ять» у додатку наприкінці підручника.

7. Розподільний диктант. Розподіли словосполучення у два стовпці: у перший — ті, у яких у прикметниках пишемо префікс *пре-*, у другий — із префіксом *при-*.

- Уклади інструкцію для виконання завдання. Під час розподілення слів у стовпці дотримуйся її змісту.

Пр..солодке манго, пр..гарна осінь, пр..клеєні шпалери, пр..в'ялий кавун, пр..кислий лимонад, пр..шкільний майданчик, пр..солоджений компот, пр..цікаве оленя, пр..шита кишеня, пр..браний клас, пр..мудрий дідусь, пр..смажений карась, пр..несена книга, пр..дорожній готель.

8. Робота в парах. Замініть слова і словосполучення словами з префіксами *при-*, *пре-*.

Зразок: *місцевість біля Карпат — Прикарпаття.*

1. Дуже хороший. 2. Лягти на кілька хвилин. 3. Посадка на землю. 4. Дуже високий. 5. Край біля моря. 6. Дуже глибокий. 7. Повернення птахів. 8. Місцевість уздовж берегів річки Буг. 9. Край біля Дніпра. 10. Хто охороняє кордон?

- Поміркуйте, чим корисне вміння замінити словосполучення одним словом і навпаки під час написання власного висловлення.
- 9. Виконай експрес-тест. Для цього перейди за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа.**
- 10. Склади розповідь на тему «Мобільний телефон — надійний помічник». У текст розповіді введи слова з префіксами *пре-*, *при-*, *прі-*.**

*11. Уяви ситуацію. Під час дистанційного навчання окремі учні не змогли бути на уроці. Поясни відсутнім, коли потрібно писати префікси *пре-*, *при-*, *прі-*, зробивши допис на сторінці в соціальній мережі.

12. За допомогою емодзі відобрази свої емоції після уроку.

§ 9. ПРАВИЛА НАПИСАННЯ БУКВ *Е, И, І* В СУФІКСАХ *-ЕЧОК-, -ЕЧК-, -ИЧОК-, -ИЧК-*

<https://cutt.ly/3wiDFLM>

Осінь фарби готувала,
У відерця наливала.
(З, с)мішувала, чаклувала,
Потім все ро(с, з)фарбувала.
Пр(е, и)дивіться, все довкола
Стало різнокольоровим!

Наталія Забрія

1. У кожному рядку знайди «зайве» слово. Обґрунтуй свою думку.

А пр..погано, пр..звисько, пр..холодно, пр..важливо

Б пр..бігти, пр..скочити, пр..стол, пр..казати

В пр..тендент, пр..зидент, пр..амбула, пр..звище

2. Робота в парях. Спишіть, уставляючи потрібні букви. Порадьтеся та поясніть, чим зумовлена відмінність у написанні споріднених слів. З усіма словами усно складіть словосполучення.

Пр..глухий — пр..глушити, пр..малий — пр..меншити,
пр..добрий — пр..добрити, пр..білий — пр..білити.

3. Добери до слів синоніми з префіксами. Поясни правопис.

Зразок: ясний – безхмарний.

Чудовий, завітати, пасивність, публічно, краса, оздоба.

Довідка: прийти, прекрасний, прибути, прикраса, привабливість, бездіяльність, прилюдно.

- Вибери з вправи слова та склади з ними смс-повідомлення, у якому напиши другу / подрузі про свій настрій, як на нього впливає осінь.

4. Гра «Редактор / Редакторка». Виправ у тексті помилки.

Осінь — прикрасна пора року. Який же пригарний восени ліс! Серед золотих беріз пробивається та зпалахує чирвоне листя кленів і горобин. Кружляє й зпадає з дирев жовте листя, можна преслухатися та впіймати тихий шерих. Прерода по-ступово готується до земового сну.

5. Прочитай епіграф до параграфа. Вибери з дужок потрібну букву, поясни написання. Спиши.

- Порівняй репродукцію картини Віктора Циганова «Осінній день» із поетичним твором Наталії Замрії, що поданий як епіграф до параграфа. На яку прикметну ознаку осені вказують митці?
- Як ти вважаєш, який настрій чи емоційний стан переживали митці, коли працювали над творами? Аргументуй свою думку.
- Назви кольори, які бачиш на репродукції. Які почуття виникають у тебе під час споглядання полотна?

«Осінній день». Художник Віктор Циганов

6. Перейди за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа, і прочитай текст «Як покращити настрій в осінній день» та виконай запропоновані завдання.

7. Прочитай інформацію та запам'ятай її.

Запам'ятаймо!

У суфіксах зі зменшено-пестливим значенням *-ечок* (*-єчок*), *-ечк-(а)* (*-єчк-(а)*), *-ечк-(о)* (*-єчк-(о)*) пишемо *е* (*є*): *вершечок*, *мішечок*, *краєчок*; *діжечка*, *копієчка*, *Марієчка*, *річечка*; *віконечко*, *словечко*, *яєчко*.

Ці суфікси потрібно відрізнати від суфіксів *-ичок*, *-ичк-(а)* у словах на зразок: *ножичок*, *травичка*. Тобто: якщо був суфікс *-ик*, то стане *-ичок-*; а якщо був суфікс *-иц-*, то стане *-ичк-(а)*.

Цікаво, що в жодній мові немає такої великої кількості емоційно-забарвлених форм, як в українській: *матінка*, *матіночка*, *матусенька*, *дідуньо*, *дідусь*, *бабуня*, *бабусенька*, *стежечка*, *худібка*, *садочок*, *віночок*, *писаночка*, *гарненько*, *перстенець*, *ягідочка*, *волики*, *коники*, *городчик*, *гостоньки*, *перепеличка*, *воріженьки*.

У цих словах відображено і ставлення до людини, і обожнювання природи. Риса, властива українській мові, — це поєднання зменшено-пестливих суфіксів із дієслівними основами: *спатоньки*, *їстоньки* тощо.

8. Гра «Вибери мене». До поданих слів додай суфікси **-ечок, -ечк-, -ичок, -ичк-(а)**. Запиши утворені слова. Поясни їх правопис.

Дядько, сестра, верх, слово, яйце, діжа, смуга, озеро, горло, горлиця, кошик, відро, ложка, вікно, донька, стрічка, човен, кружка, бік, дощ, пшениця.

*9. Спиши текст. Замість крапок устав потрібні букви.

ОСІНЬ

Пр..йшла осінь. У зелені **коси** беріз впл..лися золотисті **стрічки**. Різнобарвними вогнями горять.. **осики**, **дикі груші**. На ліщині дозріли **горіхи**.

Лісовим м..шканцям настав час заготовляти на зиму харчі. Моторні білочки ховають під мох (у, в) дупла д..р..в горіхи, (з, с)бирають і сушат.. на гілках гриби.

Білки, сойки заносять жолуді, горіхи далеко від плодоносних дерев. А наступної весни за сотні метрів виростут.. молод..нькі дубки чи ліщина (за В. Пархоменком).

- До виокремлених слів додай суфікси **-ечок-, -ечк-, -ичок-, -ичк-**. Поясни правопис утворених слів.
- Простеж, як змінився текст твору.

10. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

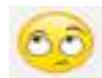
Сподобалося!

Складнувато, але я впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Я притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 10. ПРАВИЛА НАПИСАННЯ БУКВ Е, И, І В СУФІКСАХ -ІНН(-Я), -ЕНН(-Я), -ИНН(-Я), -ИВ(-О), -ЕВ(-О)

Ще недавно в небі синім
Пролітали журавлі,
А сьогодні в безгомінні
Ходить осінь по землі.

І від краю і до краю,
Від двора і до двора
Золотого урожаю
Знов до нас прийшла пора.

Олександр Бродський

1. Гра «Вибери мене». До поданих слів додай потрібний суфікс **-ечок, -ечк-, -ичок, -ичк-**. Поясни написання слів. Простеж, як змінюється значення слова.

Кошик, рушник, борщик, горщик, дощик, ніжик, ножиці.

- Склади зі словами словосполучення. Зроби синтаксичний розбір. Визнач граматичний зв'язок між словами у словосполученні.

2. Прочитай.

Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочать угорі і спускають на землю мокрі коси. Пливе у сірі безвісті нудьга, пливе безнадія, і стиха хлипає сум. Плачуть голі дерева плачуть солом'яні стріхи, вмивається сльозами земля і не знає, коли всміхнеться. Сірі дні змінюють темні ночі. Де небо? Де сонце? Міріади дрібних крапель спадають додола і пливуть, змішані із землею, брудними потоками (за М. Коцюбинським).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи можна вважати текстом інформацію? Доведи.
- Визнач тип мовлення тексту — це опис чи розповідь? Обґрунтуй свою думку.
- Назви слова, які використовують для оформлення розповіді, а які — для опису.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Напиши текст під диктування вчителя.
- Обміняйся зошитом із сусідом / сусідкою по парті, виконайте взаємоперевірку написаного.

3. Робота з епіграфом. Прочитай уголос поезію.

- Сформулюй тему вірша. Поет розповідає про прихід осені чи описує його? Які слова вказують на це?
- Для поета осінь — це пора якої діяльності людей? А ти як вважаєш?
- Добери до слова «безгоміння» синоніми. За потреби звернися до словника.
- Розбери це слово за будовою, добери спільнокореневі слова.

Запам'ятаймо!

1. Суфікс **-інн-(-я)** мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосними основи **и** та **і**: *горіти* — *горіння*, *носити* — *носіння*, *ходити* — *ходіння*, *шарудіти* — *шарудіння*.

2. Суфікс **-енн-(-я)** мають віддієслівні іменники середнього роду, у яких наголос падає на корінь: *звєрнення*, *напру́ження*, *підне́сення*.

4. До поданих слів добери суфікси **-інн-(-я)** чи **-енн-(-я)**. Простеж, як змінюється частина мови.

Служити, голосити, возити, мислити, оголосити, попередити, утворити, вразити, нагромадити.

- Із кількома словами склади висловлення про красу й багатство осені.

5. Доповни речення за зразком.

Зразок. Багато картопляного бадилля — це картоплиння.

1. Багато бурякового листя і стебел — це... . 2. Багато десь (у лісі, садку, коморі, кімнаті) павутини — це... . 3. Багато зрізаного очерету — це... . 4. Купа сухих гілок — це... . 5. Купа битої цегли — це... . 6. Багато рудих цяточок на шкірі, які з'являються у деяких людей переважно навесні, — це ... . 7.

Запам'ятаймо!

Суфікс **-инн(-я)** вживаємо в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: «бобовіння», «ластовіння», «гарбузіння», «павутіння».

Збірними називають поняття, що позначають сукупність однакових або подібних предметів, які сприймають як одне ціле: «бурячіння», «морквіння», «очеретіння», «хворостіння» тощо.

Цеглиння

Бурячіння

Хворостіння

Ластовіння

6. Уважно розглянь світлини. Добери та запиши підпис до кожної з них. Зроби розбір записаних слів за будовою.

- Поміркуй, на світлинах ти бачиш предмети природи чи продукти людської праці. Відповідь аргументуй.

Запам'ятаймо!

У суфіксі **-ив(-о)**, що виражає збірне поняття, яке означає матеріал або продукт праці, пишемо тільки **и**: *ва́риво, дбб́риво, ку́риво, ме́ливо, мере́живо, міси́во, моро́зиво, па́ливо, пе́чиво, плетиво, прядиво*.

Суфікс **-ев(-ев-)** пишемо в абстрактних іменниках *маєво* (повільне, плавне коливання під дією вітру тонких, легких предметів; меретіння), *сяєво* (рівне, яскраве світло, віддзеркалення світла), *зарєво*.

7. Говори правильно! Склади зі словами «пальне» і «паливо» речення та запиши їх.

Пальне́ — паливо для двигунів внутрішнього згоряння (бензин, солярка, нафта, газ...): дизельне пальне, заправити бак пальним.
Прикметник: *пальний*.

Па́ливо — горюча речовина (дрова, вугілля, нафта, газ...), яку використовують для одержання теплової енергії, тепла: природне паливо, ракетне паливо, економія палива.
Прикметник: *паливний*.

- Запиши поради для водіїв автомобілів, керівників автозаправок та нафтопереробних заводів щодо використання (виготовлення) пального, яке не шкодило б довкіллю.

*8. Добери до вивчених на уроці правил по п'ять прикладів. За потреби звернися до орфографічного словника. Склади із цими словами невелику розповідь про осінь у твоєму місті чи селі.

§ 11. БУКВИ Е, О, И, І В ПРИКМЕТНИКОВИХ СУФІКСАХ
-ЕВ-, -ЄВ-, -ОВ-, -ИН-, -ІН-, -ИЧН-, -ІЧН-

Бережи час, час за гроші не купиш.
Час — не кінь: не підженеш, та й не зупиниш.
На годину спізнився, за рік не доженеш.

Народна творчість

Режим — це раціональний розподіл часу і правильне чергування різних видів діяльності (праця, відпочинок)

1. Прочитай прислів'я, подані в епіграфі. Розглянь схеми-ілюстрації. Усно прокоментуй їхній зміст. Як ти вважаєш, чи є зв'язок між схемами? Чому?

- Слово «бережи» розбери за будовою. Що таке основа слова?

Запам'ятаймо!

- Якщо наголос падає на основу

1. Суфікс -ов- пишемо завжди в прикметниках, основа яких закінчується на твердий приголосний (клен — клено**вий**, лимон — лимо**новий**).
2. Суфікс -ев- пишемо в прикметниках, основа яких закінчується на м'який або шиплячий приголосний: (вересень — вересне**вий**, овоч — овоче**вий**).
3. Суфікс -ев- пишемо в прикметниках, якщо основа закінчується на *й* або подовжений м'який: [т':], [н':] (алюміній — алюміні**євий**, знання — знанн**євий**, життя — житт**євий**).

- Якщо наголос падає на закінчення

1. М'який знак (ь) перед суфіксом -ов- пишемо в прикметниках, основа яких закінчується на м'який приголосний (нуль — нуль**овий**, біль — боль**овий**).
2. Букву *й* перед суфіксом -ов- пишемо в прикметниках, основа яких закінчується на *й* (край — край**овий**, гай — гай**овий**).
3. Суфікс -ов- пишемо після шиплячих: плащ — плащ**овий**, речі — реч**овий**.

- Якщо слово іншомовного походження

1. Суфікс -ичн- пишемо в загальних назвах після д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р (правило «дев'ятки» — **де ти з'їси цю чашу жиру** (фізичний, аналітичний)).
2. Суфікс -ічн- пишемо в загальних назвах після букв, що не належать до «дев'ятки» (техні**чний**, графі**чний**).

- Якщо прикметник утворено від власної назви (імені людини)

1. Суфікс -їн- пишемо в словах, які утворені від іменників ж. р. з основою на *й* (Марія — Марі**їн**, Валерія — Валері**їн**).
2. Суфікс -ин- пишемо в решті випадків (Микола — Мико**лин**, Галя — Гали**н**).

2. Перепиши, устав пропущені літери. Аргументуй написання слів.

1. Хати тонуть у груш..вих та яблун..вих садах (І. Франко). 2. Жовте клен..ве листя, мов килимом, вкривало землю (М. Трублаїні). 3. У нас була казк..ва сіножать на Десні (О. Довженко). 4. Під свіжим вересн..вим вітром розправляють крила літаки (М. Терещенко). 5. Дощ..ві дні тривали протягом усього тижня. 6. Сестр..ні зошити й підручники лежали на столі. 7. Миколка, виконуючи домашні завдання, використовував істор..чний і географ..чний атласи.

3. Робота в парах. За опорним плакатом складіть діалог. Озвучте його перед однокласниками / однокласницями. Запишіть у зошити слова з вивченими на уроці орфограмами, які використали в діалозі.

**ХТО
З ДІТЕЙ
МАРНУЄ
СВІЙ ЧАС?**

• Які проблеми порушує автор / авторка плаката?

4. Із двох іменників утвори словосполучення за схемою прикметник + іменник. Склади текст «Бережи час», використовуючи підкреслені слова / словосполучення.

Яблуні, цвіт. Папір, іграшка. Степ, дорога. Життя, шлях. Алюміній, виріб. Жовтень, ранок. Сталь, прут. Сергій, розпорядок. Історія, свято. Техніка, прилад. Хімія, дослід. Класика, твір. Груша, напій. Овочі, базар. Мед, напій. Ранок, гімнастика.

5. Прочитай текст. Відредагуй його. Виокрем проблеми, порушені в тексті.

Природа влаштувала все так, що для всього є свій час.

Правильний розпорядок дня дозволяє організму добре функціонувати. Він потрібен і дітям, і дорослим.

Уміння планувати свій час належить до важливих життєвих навичок. Воно допомагає багато встигнути зробити й водночас добре почуватися. Роспорядок дня регулює спосіб життя, сприяє вихованню почуття відповідальності, дисциплінованості.

Учень, який планує свій час: а) не спізнюється на уроки та зустрічі; б) завжди встигає виконати домашні завдання, добре навчається; в) знаходить час допомогти батькам; г) має достатньо часу для відпочинку та розваг (за Т. Воронцовою).

- Поясни написання слова *життєвий*.
- Від іменників *час*, *батько* утвори прикметники. За допомогою якого суфікса утворено нові слова?

6. Прочитай словникову статтю. Склади речення зі словом для кожного його значення. Запиши їх у зошит. Уживай слова із суфіксами -ев-, -ев-, -ов-, -ин-, -їн-, -ичн-, -ічн-.

РЕЖИМ (французьке *regime* — управління). 1. Державний устрій, спосіб правління. 2. Точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку. 3. Система правил, заходів для досягнення певної мети. 4. Умови роботи або існування чого-небудь. Наприклад, *режим роботи машини*.

7. Уяви ситуацію. Ти вирішив / вирішила з понеділка суворо дотримуватися певного розпорядку дня. Натомість ще не встиг / устигла переодягнутися, прийшовши зі школи, а у двері стукають друзі, кличуть на прогулянку. Як тут бути? Відмов друзям так, щоб вони не образилися на тебе. Допоможе тобі в цьому матеріал рубрики «Говори правильно!».

8. Говори правильно!

Українській лексиці властиве явище багатозначності (полісемії). Ту саму думку можна висловити по-різному.

- Пригадай, як ти висловлюєш згоду.

Буквеня дарує підказку. Скористайся!

Запам'ятай якомога більше висловів згоди й заперечення та активно використовуй їх в усному й писемному мовленні. Випиши їх на окремі аркушки, які вклади в кишенюку лепбука.

Зверни увагу!

Згоду чи підтвердження можна висловити, використовуючи слова і фрази, що подані нижче (у таблиці).

згоден / згодна	саме так	будь ласка (прошу)
я не заперечую	напевно	гарзд (добре)
домовилися	обов'язково	ще б пак
ви маєте рацію	безперечно	чудово
безсумнівно (певна річ, звичайно)	з приємністю (із задоволенням)	це справді так (правильно)
авжеж (певна річ)	безумовно	ми в цьому впевнені
можна	звичайно	так (твоя правда)
авжеж (маєш рацію)	отож	звісно

Заперечення чи відмову можна висловити, використовуючи слова та фрази, наведені в таблиці:

ні, це не так	у жодному разі	дякую, я не можу
нас це не влаштовує	нізащо	з мене цього досить
я не згодний / не згодна	ви помиляєтеся	вам кажуть, що ні
це не точно	не треба;	цього ще бракувало
не можна	я заперечую це	цього ще не вистачало
це даремна трата часу	на жаль, не зможу	не гай даремно час
не бажаю	нічого подібного	аж ніяк
не можу; не хочу	шкода, але я мушу відмовитися	
не треба	про це не може бути й мови	

Ти вражений / вражена? Справді, яка вишукана наша мова!

9. Доповни прикладами учнівський опорний конспект на тему «Букви Е, О, И, І в прикметникових суфіксах».

-е-	→	...	_____
-о-	→	...	_____
-и-	→	...	_____
-і-	→	...	_____

*10. Опрацюй теоретичний матеріал параграфа та підготуй усне висловлення «Букви е, о, и, і в прикметникових суфіксах».

*11. Добери слова для словникового диктанту на тему параграфа (20–25 слів).

*12. Склади висловлення «Як і чому я виконую розпорядок дня». Підкресли орфограми, вивчені на уроці.

*13. Склади діаграму свого розподілу часу протягом доби.
За потреби переглянь діаграму на початку параграфа.

14. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Супе-
рово!

Сподобався!

Складну-
вато, але
впораюсь!

Нічого
не зро-
зуміло.

Щось не
все зро-
зуміло

Притоми-
вся / при-
томилася

Усе зро-
зуміло,
цікаво!

§ 12. АНТОНІМІЧНІ ПРЕФІКСИ Й СУФІКСИ

Тоді лише пізнається цінність
часу, коли він утрачений.

Григорій Сковорода

Щоб дійти до мети,
треба насамперед іти.

Оноре де Бальзак

1. Прочитай вислови про досягнення мети та втрату часу, подані в епіграфі. Усно прокоментуй їх. Як ти вважаєш, чи є певний зв'язок між поданими афоризмами і світлинами (завдання 6)? Відповідь аргументуй. Чи цінуєш ти час?

- Які слова називають антонімами?
- За допомогою префіксів *ді-* та *віді-* утвори антонімічну пару до слова *йти*.
- Яка роль префіксів в утворених словах? Відповідь обґрунтуй.

Запам'ятаймо!

Окремі префікси й суфікси утворюють антонімічні пари.

АНТОНІМІЧНІ ПРЕФІКСИ

Префікси *в-* (*уві-*, *вві-*, *у-*) вказують на напрямок усередину чого-небудь, а *ви-* — на протилежний напрямок руху (вхід — вихід, увезення — вивезення).

Префікс *від-* указує на зняття чогось, а *на-* указує на накривання чого-небудь (відклеювати — наклеювати)

Префікс *при-* указує на прибуття чого-небудь, а префікси *від-*, *ви-* вказують на вибуття, протилежний рух (прилетіти — відлетіти, прийти — вибути, приклеїти — відклеїти).

Іншомовний префікс *гіпер-* указує на підвищення, надмірність ознаки, а префікс *гіпо-* — на зниження, нестачу (гіпертонія — гіпотонія, гіпервітаміноз — гіповітаміноз).

АНТОНІМІЧНІ СУФІКСИ

Окремі суфікси в українській мові утворюють антонімічні пари. Суфікси *-еньк-* (*-оньк-*) і суфікс *-ищ-* (козаченько — козачище, долонька — долонище).

Суфікси *-еньк-* і *-юг-* (козаченько — козарлюга).

Суфікси *-ик-* і *-ищ-* (котик — котище, гарбузик — гарбузище).

Суфікси *-к-* і *-ищ-* (хмарка — хмарище, валізка — валізище).

2. Перепиши, устав пропущені літери (де потрібно), поясни написання.

Папірец.., річен..ка, хлопчис..ко, камін..чик,
ніжен..ка, к..зарлюга, травич..ка, ялинон..ка, к..лочок,
хлопч..ще, руч..ще, трав..ще, нож..ще.

- Підкресли слова із суфіксами на означення збільшеності, згрублості чи зневаги.
- Випиши антонімічні пари.
- Зроби фонетичний розбір слова *козарлюга*.

3. Утвори й запиши антонімічні пари. Виділи префікси. Визнач, якими частинами мови виражені антоніми.

Прилетіти — ... . Налити — ... . Заходити — ... . Приплив — ... .
Зацвісти — ... . Внести — ... . В'їхати — ... . Привести — ... .

- Склади текст (4–5 речень) на тему «Як я самоорганізуюся під час дистанційного навчання». Уведи в речення антонімічні пари, утворені за допомогою префіксів і суфіксів. Що таке самоорганізація, тобі допоможуть дізнатися «Вузлики на пам'ять».

4. Гра «Плутанина». Утвори антонімічні пари.

1	занести	А	відцвісти
2	морозець	Б	відлетіти
3	вовчик	В	винести
4	прилетіти	Г	морозище
5	дубок	Г	вовчище
6	зацвісти	Д	дубище

Запам'ятаймо! Уміле використання антонімів сприяє точності, виразності та яскравості висловлювання думки, дозволяє протиставити явища.

5. Прочитай текст. Які проблеми порушено в ньому?

Без розумної мети важко досягти успіху. Це все одно, що йти із *заплющеними* очима та ще й без особливого бажання, а також без розуміння того, навіщо ти йдеш. Мета слугує таким собі маяком, орієнтиром для людини й утримує на правильному шляху. Але важливо не *плутати* це поняття з такими термінами, як «завдання», «мрія» або «бажання».

- Як ти ставишся до порушених проблем?
- Чи є у тебе мета? Якщо є, то яка? Як ти її досягаєш?
- За допомогою префіксів утвори антонімічні пари з виокремленими словами.

6. Робота в парах.

Усно опишіть світлини. Допоможуть запитання-підказки.

- Хто головні герої світлин?
- Як зображені персонажі на світлинах?
- Як сприймається тло світлини, чи гармонує з її ідеєю?
- Які думки та враження викликають світлини?

7. Прочитай словникову статтю. Склади одне-два речення зі словом *мета*.

МЕТА, -и, ж. Те, що хтось намагається досягнути, здобути, до чого прямує; ціль.

8. Говори правильно. Прочитай текст і склади речення з правильними конструкціями.

В УКРАЇНІ чи **НА УКРАЇНІ**?

В УКРАЇНІ — це єдиний правильний варіант уживання словосполучення в українській мові.

За українським правописом з назвами держав завжди використовують прийменник *в (у)*: *у Греції, в Угорщині*.

Конструкція з прийменником *в (у)* формує додаткові нюанси значення: «*у самотійній*», «*у суверенній*» (державі).

Прийменник *на* використовують тільки з назвами територій: *на Слобожанщині, на Буковині, на Волині* тощо.

*9. Письмово прокоментуй вислів з епіграфа (на вибір). У текст уведи слова з антонімічними префіксами та суфіксами.

*10. Склади висловлення «Мої досягнення». У текст уведи слова з антонімічними префіксами та суфіксами. Підкресли їх, поясни спосіб творення.

§ 13. НЕЗМІННІ Й ЗМІННІ СЛОВА. СКЛАДНІ СЛОВА

Знання однієї мови дозволяє увійти в коридор життя, знання двох мов — відчиняє вам усі двері в цьому коридорі.

Франк Сміт

1. Прочитай вислів про значення вивчення іноземних мов. Усно прокоментуй його зміст.

• Уяви, що ти зустрівся / зустрілася з героями світлини. Яке фото на пам'ять ти зробив / зробила б? Відповідь обґрунтуй.

2. «Перевір себе». У відповідні слово з його лексичним значенням. Спробуй слова провідміняти. Зроби висновок.

1	Брутто	А	Шаноблива назва видатного музиканта, композитора, художника.
2	Нетто	Б	Зібрання документів, що стосуються якого-небудь питання чи справи.
3	Глясе	В	Техніка вузлового плетіння.
4	Досьє	Г	Маса товару без тари й упакування.
5	Макраме	Ґ	Холодний напій на основі кави з додаванням морозива.
6	Маестро	Д	Маса товару разом з упакуванням.

Запам'ятаймо!

Незмінні слова

В українській мові є слова, переважно іншомовного походження, які не змінюються (*селфі, бра, бюро, фое*).

У таких словах немає змінної частини слова (закінчення).

Незмінні повнозначні слова складаються лише з основи (*метро, журі, таксі, кенгуру, по-англійськи, по-німецьки, меню, далеко, восени, влітку, старанно*).

Змінні слова

Змінні слова складаються з основи й закінчення.

Закінчення може не мати звукового вираження, таке закінчення називають нульовим (*рік* , *планшет* , *край* , *діалог*).

Складні слова

Складні слова — це слова, утворені з кількох слів або основ (*двоомовний, першорядний, п'ятитисячний, темно-зелений, життєпис*).

Різновидом складних слів є складноскорочені слова або аббревіатури (*дитсадок, авіадиспетчер, США, ЗНО, НУШ*).

3. Прочитай текст. Поміркуй, чому для тебе важливим є знання іноземних мов. Спиши, устав пропущені літери, обґрунтуй написання слів.

Знан..я іноземних мов — це ключ до успіху в сучасному світі, де міжкультурне спілкуван..я й опрацювання в..личезних обсягів інформац..ї набуває все більшого значення.

Інтерес до вивчення мов традиц..йно великий, бо, перефразовуючи відомий вислів, можна сміливо сказати, що той, хто володіє мовами, володіє світом. Загалом людина, яка знає кіл..ка мов, — різнобічно розвинута особистість. Вона має кращі здібнос..ті до вивчення нового, вільніша та впевненіша в спілкуванні з людьми (*за матеріалами електронної енциклопедії «Вікіпедія»*).

- Випиши п'ять іменників із нульовим закінченням і п'ять — із звуковим закінченням.
- Уяви ситуацію. Так склалося, що ти опинився / опинилася в чужій країні. Поміркуй, як ти подолаєш можливі труднощі. Роздуми оформ у вигляді «Т-таблиці». У чому переваги (+) / безпорадність (–) людини, яка володіє / не володіє іноземною мовою?

Переваги (+)	Безпорадність (–)
.....	.....

4. Робота в парах. Розподільний диктант. Розподіліть слова в стовпці: у перший запишіть змінні, у другий — незмінні слова.

Карпати, Ріо-де-Жанейро, Арагві, Альпи, Осло, Перу, Черкаси, Капрі, Шрі-Ланка, Бодрум, Говерла, Занзібар.

- Доберіть інформацію про подані слова з доступних вам джерел. Назвіть ситуації, коли користуєтеся сервісом «Карти Google».

5. Гра «Плутанина». Розташуй правильно слова. Для цього відтвори в зошиті таблицю та розподіли подані слова у відповідні стовпці.

Блог, ательє, мова, ефект, іноземець, аркуш, лепбук, шимпанзе, леді, сопрано, словник, товарообіг, ЗНО, успіх, бюро, інформація, таксі, школяр, картридж, джем, самоскид, західноукраїнський, фортепіано, доміно, алфавіт, колібрі, пароплав, СТО, АЗС, купе, краєвид, синтаксис, ДАІ, танго, далекоглядний, водоспад, п'ятирічний

СЛОВА

Незмінні	Змінні	Складні
...	...	...

- Визнач закінчення в змінних словах.
- Склади три речення зі словами (на вибір), зроби синтаксичний розбір речень.

6. Говори правильно!

АРГУМЕНТАЦІЯ й АРГУМЕНТУВАННЯ

- Знайди інформацію про лексичне значення поданих слів у доступних для тебе джерелах. Склади й запиши із цими словами речення.

7. Робота в парах. Працюймо з графічною інформацією. Уважно розгляньте схему. Поміркуйте, яка інформація фейкова¹, а яка правда. Аргументуйте свої твердження.

¹ Фейк — подання фактів спотворено або свідомо неправдиво (підробка).

8. Прочитай словникову статтю. Запиши чотири–п'ять відомих тобі абревіатур.

АБРЕВІАТУРА — -и, ж. (лат. Brevis — короткий). 1. Складноскорочене слово, утворене з початкових складів або з перших літер чи частин слів словосполучення. 2. Знаки скорочення нотного письма.

- Відшукай інформацію про слово *авіадиспетчер*. Підготуй повідомлення (4–5 речень), у якому визнач лексичне значення, походження, будову цього слова. Склади й запиши речення із цим словом.

9. Випиши із тлумачного словника десять незмінних слів. Із п'ятьма виписаними словами (на вибір)клади і запиши речення.

*10. Спиши текст, уставляючи пропущені літери. Добери назву.

Учені з Лондонс..кого університету д..йшли висновку, що люди, які вчать іноземні мови, мають більш гнучке й оригінал..не мислен..я. Цей висновок ґрунтується на тому, що вчені науковим шляхом підтвердили прямий зв..язок між активніс..тю сірої речовини і знанням кількох мов.

Відомий німецький філософ і письменник Йоганн Вольфганг фон Гете казав: «Скільки мов ти знаєш, стільки разів ти людина». Тобто що більше мов на с..огодні ти знаєш, то краще. Адже кожна мова — це ключ, який відчиняє двері до чогось нового (за О. Захуцькою).

- *11. Склади письмове висловлення на тему «Іноземні мови як ефективний засіб розширення світогляду». Використай різні джерела.

§ 14. АНАЛІЗ СЛОВА ЗА БУДОВОЮ. ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ З ТЕМИ «БУДОВА СЛОВА. ОРФОГРАФІЯ»

Ніщо так не окриляє людину,
як любов і успіх.

Лариса Денисенко

Єдиний спосіб робити свою роботу добре — це любити її.

Стів Джобс

1. Прочитай вислови письменниці Л. Денисенко та американського підприємця й винахідника С. Джобса про успіх.

- Як ти розумієш значення слова *успіх*?
- Чи важливо для досягнення успіху складати план роботи?
- Як ти ставишся до планування своєї роботи?

2. Пригадай, що таке *план*. Як ти вважаєш, чи є відмінність між *планом тексту* і *планом роботи*? Відповідь обґрунтуй.
- Прочитай текст у таблиці. Які плани ти найчастіше складаєш?

ПЛАН РОБОТИ

План роботи — це документ, у якому подано чіткий перелік заходів, послідовність, обсяг, час їх виконання та зазначено виконавців.

Планування — це оптимальний розподіл ресурсів для досягнення поставленої мети.

ВИДИ ПЛАНІВ:

- * перспективні (розраховані на кілька років);
- * квартальні (розраховані на кілька місяців);
- * річні; * піврічні; * місячні; * тижневі; * щоденні.

У закладах освіти складають перспективні, річні, семестрові, щоденні плани. Учні складають плани художніх творів, плани своїх виступів, проєктів.

ФОРМА ПЛАНУ

План складають у формі таблиці. Зазвичай він має такі розділи:

- а) порядковий номер пунктів плану; б) зміст роботи; в) термін виконання; г) хто виконує; ґ) позначка про виконання.

3. Ознайомся із зразком плану роботи мовного гуртка до Дня української писемності й мови. Які розділи містить цей план? Що б ти хотів / хотіла додати до нього?

Зразок плану роботи

мовного гуртка до Дня української писемності й мови

№ з/п	Зміст роботи	Термін виконання	Хто виконує	Позначка про виконання
1	Скласти сценарій свята до Дня української писемності й мови	До 08.10	Даниленко Олексій, Єфіменко Катерина	
2	Обговорити сценарій, розподілити обов'язки виконавців за планом	До 13.10	Омельченко Христина, Марченко Андрій	
3	Підсумкова репетиція	До 05.11	Члени гуртка	
4	Провести свято до Дня української писемності	08.11	Члени гуртка	

4. Уяви ситуацію. Команда вашого класу виборола право представляти всі шості класи на шкільному конкурсі «Веселі, розумні й кмітливі: Що? Де? Коли?». Тобі довірили скласти план підготовки команди до участі в конкурсі. Склади й запиши його.

Запам'ятай! План складають, а не пишуть.

5. Ознайомся з планом аналізу слова за будовою.

ПЛАН АНАЛІЗУ СЛОВА ЗА БУДОВОЮ

1. Закінчення і його значення.
2. Основа.
3. Корінь.
4. Префікс і суфікс.

ЗРАЗОК УСНОГО АНАЛІЗУ СЛОВА ЗА БУДОВОЮ

Планування — це оптимальний розподіл ресурсів для досягнення *поставленої* мети.

Аналізоване слово — *поставленої*.

1. Змінюємо слово, щоб визначити закінчення: *поставлена, поставлений, поставлене, поставленим*. Отже, закінчення — *-ої* вказує на родовий відмінок, однину, жіночий рід.
2. Основа — *поставлен-*.
3. Добираємо споріднені слова: *ставити, ставлю, переставити*. Корінь — *-ставл-* (відбулося чергування *в* із *вл*).
4. Префікс — *по-*; суфікс — *-ен-*.

ЗРАЗОК ПИСЬМОВОГО АНАЛІЗУ СЛОВА ЗА БУДОВОЮ

поставлен*ої*

6. Говори правильно!

Після уроків я запланувала /запланував **грати** чи **гратися** на піаніно? Щоб не помилитися в правильності вживання слова, дізнайся його лексичне значення. Допоможе тобі тлумачний словник.

ГРА́ТИСЯ — у піжмурки; ляльками чи машинками; із друзями; із вогнем.

ГРА́ТИ — на музичному інструменті; весілля; на нервах.

- Зроби аналіз слів *грати* і *гратися* за будовою.
- Заплануй, чим ти будеш займатися після повернення зі школи додому.

7. Прочитай словникову статтю.

СКЛАДАТИ — 1. Розміщувати що-небудь у певному порядку, в одному місці. *Вона вранці склала речі й поїхала в місто (О. Іваненко).* 2. Створювати літературний, музичний твір (вірш, пісню тощо). *Легенди почали складати про неї (Леся Українка).* 3. Писати, створювати що-небудь, добираючи, об'єднуючи та розташовуючи певним чином матеріали, дані (про ділові папери, документи тощо). *Дуже мені нелегко скласти свою біографію (М. Коцюбинський).*

- Склади речення для всіх тлумачень цього слова та запиши їх у зошит.

8. Склади план проведення осінніх канікул.

*9. Прочитай уважно текст, застосовуючи технологію читання з маркуванням («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує). Добери заголовок. Виконай завдання.

Людина сама має оцінювати свої вчинки, виховувати в собі позитивні риси, боротися зі шкідливими звичками.

Дорослі повністю тебе забезпечують усім необхідним: їжею, одягом, іграшками, книжками, доступом до інтернет-ресурсів, оплачують гуртки й спортивні секції тощо. Поважай і цілуй їхню працю. Кожна знищена тобою річ — це додаткове навантаження на бюджет родини. Отже, правило перше: бережи й пильнуй свої речі.

Правило друге: самостійно обслуговуй себе та дотримуйся порядку.

У приміщенні, де нікого немає, вимикай світло. Коли йдеш спати, вимикай телевізор, комп'ютер, інші електроприлади. Це суттєво зекономить гроші, які сплачують за електроенергію. Правило третє: економ електрику.

Відмовся від покупок чипсів, сухариків, солодких газованих напоїв. Це зекономить твої кишенькові гроші та збереже здоров'я. Правило четверте: не купуй шкідливої їжі.

Якщо допомагати старшим удома чи на городі, то починаєш цінувати працю інших людей. Правило п'яте: допомагай рідним по господарству.

Розумно використовуй свій час на навчання, відпочинок і розваги протягом дня. Такий розпорядок допоможе зберегти бадьорість, працездатність, зміцнити здоров'я. Правило шосте: дотримуйся розпорядку дня (за Г. Древаль).

- Переформуй текст у пам'ятку «Стань фінансово грамотним!».
- Назви кілька правил фінансово грамотної поведінки людини. Запиши свої пропозиції в пам'ятку.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/4wid8wwz> або QR-кодом і опрацюй § 15. «Діагностувальна робота № 1. Будова слова. Орфографія».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/bwidneza> або QR-кодом і опрацюй § 16. «Аналіз діагностувальної роботи № 1. Корекція знань, умінь і навичок. Оголошення як інформація про подію».

Перевір себе за темою «БУДОВА СЛОВА. ОРФОГРАФІЯ»

*Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.
Визначаю свою сходинку успіху*

1. Що вивчає орфографія?
2. Яку роль виконують значущі частини слова?
3. Яку роль виконує закінчення в реченнях?
4. Яку роль у тексті виконують спільнокореневі слова?
5. Чи змінюють префікс і суфікс лексичне значення слова?
6. У чому відмінність між синонімами, спільнокореновими словами та формами слова? Наведи приклади.

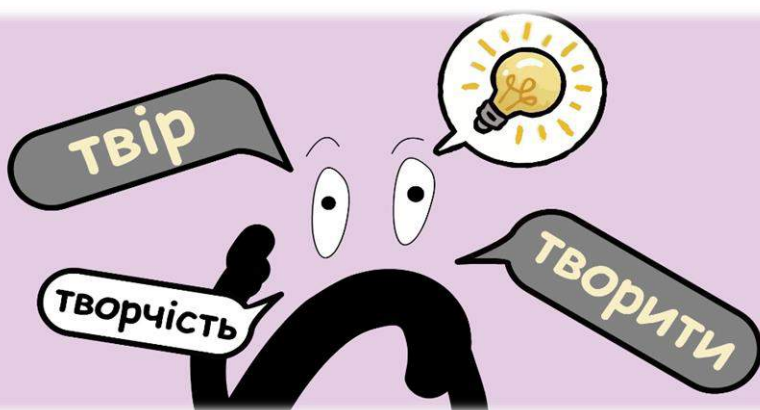
СЛОВТВІР. ОРФОГРАФІЯ

Вічним двигуном у мові є слово-
твір, що діє без перепочинку щохви-
лини, щосекунди.

Іван Вихованець

- зможу виокремлювати твірне слово;
- складатиму словотвірний ланцюжок;
- розрізнятиму способи творення слів;
- редагуватиму готові тексти й створюватиму нові;
- володітиму етикетними нормами спілкування.

§ 17. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ»

«Селянська родина».
Худ. Тарас Шевченко

Сучасний український живопис бере початок від портретів Тараса Шевченка, його картин з історії України, життя народу.
Олександр Кучерук

<https://cutt.ly/RwiDKh5k>

«Вид на Дніпро».
Худ. Микола Мурашко

Микола Мурашко вмів проникливо, поетично змалювати рідну природу. Чіткий малюнок, проста виразна композиція і гармонійний колорит — характерні особливості його творів.
Василь Вечерський

1. Прочитай вислови про мистецтво видатних українських художників. Усно прокоментуй один із них. Як ти ставишся до мистецтва, зокрема, до живопису? Чому? Запиши в зошит один вислів (на вибір). Слово «змалював» розбери за будовою.

- 2. Пригадай вивчений матеріал. Дай відповіді на запитання.**
- а) З яких значущих частин складається слово?**
  - б) Які слова називають спорідненими? Наведи приклади споріднених слів.**
  - в) Що називають префіксом? Наведи приклади слів, які утворилися за допомогою префіксів.**
  - г) Що називають суфіксом? Наведи приклади слів, які утворилися за допомогою суфіксів.**

3. Від поданих утвори слова за допомогою префіксів, запиши їх.

Читати, писати, кликати, темніти, шелестіти, линути, лити, творити, малювати, поділ.

- Виокрем слова, які можна використати для опису картин Тараса Шевченка та Миколи Мурашка (репродукції на початку параграфа).

4. Від поданих твори слова за допомогою суфіксів, запиши їх.

Картина, вечір, берег, захід, промінь, схил, дерево, поверхня, синь, Дніпро, блакить.

- Склади та запиши 2–3 речення для опису картин Тараса Шевченка та Миколи Мурашка, поданих поряд з епіграфами на початку параграфа.

5. Прочитай текст про видатних українських художників. Що нового ти дізнався / дізналась?

Україна має вагомі мистецькі здобутки. Золотими літерами в історії мистецтва вписані імена Тараса Шевченка та Миколи Мурашка, Сергія Васильківського та Миколи Пимоненка, Архипа Куїнджі та Івана Їжакевича, Михайла Дергуса, Василя Касіяна, Тетяни Яблонської, Віктора Кириченка.

Про великого Кобзаря відомо як про **неперевершеного народного** поета. Усі його твори — це зразки високої реалістичної **майстерності**.

Микола Мурашко народився в місті Глухові на Сумщині. Він умів проникливо й поетично змальовувати рідну природу. Чіткий малюнок, проста, виразна композиція та **гармонійний** колорит — характерні **особливості** його творів. До **найвідоміших** картин належать: «Млин», «Осінь», «Над Дніпром», «Дніпро», «Вид на Дніпро». Художник чутливо сприймав природу, умів **яскраво** та безпосередньо **втїлити** свої переживання (за В. Вечерським).

- Добери заголовок.
- Випиши виокремлені слова, розбери їх за будовою. За допомогою яких префіксів і суфіксів вони утворились?

6. Робота в парах. Прочитайте текст-опис картини Миколи Мурашка «Вид на Дніпро» (репродукцію подано на початку параграфа).

На картині з високого мальовничого зеленого берега відкриваються гарні краєвиди. Далеко внизу видно широкий розлив могутньої ріки. Пропливають плоти та човни. Далеким здається протилежний берег. На передньому плані два дерева, які кронами сягають блакиті.

Радісна гама соковитих, яскравих фарб підкреслює чарівність цього сонячного, насправді поетичного краєвиду. Художник відтворив типовий куточок на схилах Дніпра.

Картина написана широко та вільно. Майстерно поєднані в ній теплий колір ґрунту та стовбурів дерев, зелень трави та листя, синій Дніпро й ніжно-блакитне, пронизане сонячним промінням небо (за В. Вечерським).

- Складіть план тексту.
- Складіть (усно) опис картини Тараса Шевченка «Селянська родина» (репродукцію розміщено біля епіграфів). Прочитай вірш Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати», текст якого ти знайдеш за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа. Використай у тексті-описі цитати з вірша.

7. «Хто швидше». Відтвори в зошиті таблицю. Розподіли у відповідні стовпці префікси та суфікси, а також приклади слів, які утворені за допомогою цих префіксів і суфіксів.

Ви-, -ськ-, -цьк-, прі-, роз-, -ов-, без-, -оньк-, -есеньк-, над-, зі-, під-, ви-, -ач, -ар, пере- .

Лікар, сторононька, розмалювати, український, перелітати, преширокий, зимовий, безземельний, ріднесенький, зібрати, надписаний, підкинути, перейти, прибудувати, козацький, вийти.

<i>Префікси</i>	<i>Суфікси</i>
<i>Ви-: вийти; прі-: пріра...</i>	<i>-ськ-: український; ...</i>

8. Говори правильно! Прочитай, розрізни, використай у мовленні.

ПИСАТИ КАРТИНУ й ЧИТАТИ КАРТИНУ

Важливо навчитися «читати» картину. Це означає побачити її деталі. Наприклад, можна звернути увагу на те, що селянська родина після важкого трудового дня, відпочиваючи, радіє першим крокам своєї маленької дитинки. На подвір'ї падує злагода й спокій.

Гарним і могутнім постає Дніпро в пейзажній картині Миколи Мурашка «Вид на Дніпро». На краю високого берега — два дерева. Унизу — стежка, якою, схоже, нечасто ходять, тому вона й поросла травою... Картина створює світлий, радісний настрій.

- Переглянь за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа, картини відомих українських художників. Опиши одну з них. Запиши свої враження (7–8 речень).

9. Спиши, пропускаючи в кожній групі «зайві» слова, що відрізняються від інших наявністю чи відсутністю префікса. Познач префікси.

- А Предорогий, прем'єра, премудрий
- Б Сказати, ставати, сфотографувати
- В Розібрати, розкішний, розвести
- Г Безпечний, безвідповідальний, безсмертний
- Ґ Зірвати, зім'яти, зірочка
- Д Розчин, рознести, розпалити

• З одним словом (на вибір) склади речення, зроби його синтаксичний розбір.

*10. Переглянувши інформацію за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфу, склади й запиши стислу інформацію про одного з митців (на вибір) на тему «Мій улюблений ілюстратор / ілюстраторка дитячих книжок». Використай у тексті слова, утворені за допомогою префіксів і суфіксів. Підкресли їх.

11. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 18. СЛОВТВІР — ДЖЕРЕЛО ЗБАГАЧЕННЯ МОВИ. ЗМІНЮВАННЯ І ТВОРЕННЯ СЛІВ. ТВІРНЕ СЛОВО

Митці слова витворили засади української літературної мови, що є важливим свідомством українців як окремої нації у Європі.

Микола Ткачук

<https://cutt.ly/jwiDL3ab>

1. Прочитай епіграф. Усно прокоментуй його.

- Кого називають *митцями слова*?
- Зроби розбір за будовою слів *витворили, української*.
- Як ці слова утворилися?
- Свої висновки звір з інформацією, що подана нижче.

СЛОВОТВІР

Словотвір — це розділ мовознавства, у якому вивчають, як утворені слова.

Словотвір — найважливіший і найактивніший процес збагачення словникового складу мови.

Від одного слова різними способами словотвору можна утворити велику кількість слів, а нове утворене слово може бути основою для творення наступних нових:

адреса — адрес-ант, адрес-ат, адрес-ація, адрес-ний, адрес-увати;
адресувати — адресува-ння, адресувати-ся, пере-адресувати.

ТВОРЕННЯ СЛІВ

Слова утворюються за допомогою префіксів, суфіксів, основ, частин або повних слів:
чудовий — пречудовий, Україна — український, рік — річний, близько-близько, добре-добре.

Звернімо увагу й запам'ятаймо!

ЗМІНЮВАННЯ СЛІВ

Іменники змінюються за числами і відмінками
(*письменник — письменники;*
письменник — письменника — письменникові...).
Прикметники змінюються за числами, відмінками,
а в однині — і за родами
(*білий — білі; білий — білого — білому...*;
білий — біла — біле).

ТВІРНЕ СЛОВО ТА ТВІРНА ОСНОВА

Твірне слово — слово, від якого утворене нове слово.

Твірна основа — частина слова, від якої утворене нове слово.

Наприклад. Слово *шкільний* утворене від твірного слова *школа* і твірної основи *школ* за допомогою суфікса *-н-*.

2. Визнач твірну основу в кожній парі слів.

Твір — творець, література — літературний, Україна — українець, повість — повістяр, роман — романіст, новела — новеліст, читати — прочитати, тоді — відтоді, батьківський — прабатьківський.

3. Прочитай текст. Придумай і запиши в зошиті заголовок.

Творчість Всеволода Нестайка — унікальне явище в історії української літератури. Він єдиний із прозаїків, хто упродовж пів століття писав тільки для дітей. Твори письменника належать до золотого фонду дитячої літератури.

Книги Нестайка видавали багатьма мовами. Загальний наклад становить понад 2 млн примірників. Трилогія «Тореадори з Васюківки» внесена до Почесного списку Андерсена як один з видатних творів світової літератури для дітей (за С. Пантюком).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що тебе найбільше здивувало в інформації про письменника?
- Чому, на твою думку, окремих митців називають *унікальними*?
- Як ти зрозумів / зрозуміла вислів «золотий фонд дитячої літератури»?
- Які твори Всеволода Нестайка ти читав / читала? Чи є серед них твій улюблений твір? Порекомендуй друзям прочитати його.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди споріднені слова. Розбери їх за будовою. Визнач твірну основу.
- Яке лексичне значення слів *унікальний*, *трилогія*. Зроби лексичний розбір.

4. Утвори нові слова від твірних слів, запиши їх, познач твірні основи.

Європа — ... , ширити — ... , творити — ... , автор — ... , щастя — ... , душа — ... , життя — ... , писати — ... , література — ... , свідомий — ... .

- Вибери слова, які ти використаєш, розповідаючи про улюбленого письменника або твір. Склади та запиши три речення із цими словами.
- Запиши речення з однорідними членами. Поясни вживання розділових знаків.

5. Розгадай ребус. Поясни, як ти розумієш значення слова-відгадки.

Від яких слів, на твій погляд, воно утворилося?

- Прочитай текст оголошення. Склади оголошення про шкільний захід товариства або гуртка «Гранослов», присвячений творчості твого улюбленого українського письменника.

¹*Гранослов* — неологізм, який створив поет Дмитро Павличко.

Оголошення
Запрошуємо на засідання
гуртка «ГРАНОСЛОВ¹»,
яке відбудеться
16 листопада о 10.00

Звернімо увагу й запам'ятаймо!

Оголошення складають не тільки в офіційно-діловому стилі. Щоб зацікавити читача, оголошення можуть бути жартівливими, рекламного типу тощо.

6. Робота в парах. Перейдіть за QR-кодом або покликанням, що на початку параграфа, і перегляньте відео «Дитячий простір / У світі книг: Галина Малик».

- Що нового ти дізнався / дізналася про сучасну письменницю Галину Малик?
- В інтерв'ю авторка вживає вислів «письменницька кухня». Як ви розумієте цей вислів?
- Пригадайте, як письменниця працювала над казкою

«Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Як виник задум твору?

- Які твори письменниці ви читали?

7. Спиши, визнач твірні основи в поданих словах.

Байкар, кобзар, каменярь, основоположник, зачинатель, прозаїк, сонцепоклонник, рідний, змістовий, багатовіковий, патріотичний, історичний, літературознавець, мовознавець.

- Що означають слова: *кобзар*, *Кобзар*, «*Кобзар*»? Склади та запиши із цими словами речення.

*8. Використовуючи доступні джерела інформації, склади ви словлення на тему «Великі письменники України».

9. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Супер-ово!

Сподоба-лося!

Складну-вато, але впораюсь!

Нічого не зро-зуміло.

Щось не все зро-зуміло

Притоми-вся / при-томилася

Усе зро-зуміло, цікаво!

§ 19. ОСНОВНІ СПОСОБИ СЛОВТВОРЕННЯ

Мережеві спільноти дають нам можливість:

- створювати цифрові навчальні об'єкти;
- брати участь в обговореннях;
- спільно використовувати цифрові об'єкти;
- ділитися колекціями файлів;
- довірити свої записи цифровій пам'яті.

За Тімом О'Рейлі

1. З'ясуй, як утворені подані слова.

Мережевий ← мережа + ев, ий.

Цифровий ← цифра + ов, ий.

Пришкільний ← школа + при +н, ий.

Інтернет-видання ← інтернет + видання.

2. Визнач твірну основу кожного з поданих слів. Запиши утворені пари за зразком.

Зразок: Шипшиновий ← шипшина.

Передосінній, письмовий, лікарка, лісник, придорож-ній, річний, паперовий, електронний.

3. Добери до прикметника електронний (електронна, електронне, електронні) відповідні йому іменники.

Запиши утворені словосполучення, поясни їх значення.

Склади з ними речення (2–3 на вибір).

Годинник, голосування, документи, енциклопедія, звернення, зв'язок, кабінет, квиток, ключі, лист, лічильник, опитування, підпис, пошта, скринька, словники, щоденник.

4. Опрацюй таблицю. Схарактеризуй способи творення слів в українській мові.

Способи творення слів	Приклади
Префіксальний	змести ← з + мести
Суфіксальний	осінній ← осінь + н
Префіксально-суфіксальний	запічок ← за + піч + ок
Безафіксний	пуск ← пуск ~~-ати~~
Складання слів та основ	рута-м'ята ← рута + м'ята криголам ← кригу ламати
Перехід слів з однієї частини мови в іншу	черговий ← іменник черговий учень ← прикметник
Абревіація	США ← Сполучені + Штати + Америки ЄС ← Європейський + Союз

5. Прочитай текст. Познач слова, у яких є орфограми. Поясни їх написання.

Вибір кор..стувачем інтернету тієї чи іншої мер..жевої спільноти тісно пов..язаний з його пр..хильністю до певного типу соціальної дії. Особис..тість може прагнути *досягнути* мети в *навчан..і*, для цього їй потрібні знання, тому вона вибирає відповідну спільноту.

Часто діти шукають мер..жеву спільноту для розваг: натискають на мишку, створюють «хмарку слів», ставлять лайк. Дорослі вибирають спільноту для розв'язання наявних проблем тощо (*за матеріалами електронної енциклопедії «Вікіпедія»*).

- Прокоментуй, у якому значенні вжиті слова *мишка*, *хмарка*, *лайк*.
- Поміркуй, чим близькі за значенням слова *лайк* і *вподобайка*. Назви спосіб словотворення слова *вподобайка*.

6. Прочитай епіграф до параграфа. Прокоментуй його зміст. Як ти розумієш, що таке мережева спільнота? У яких мережевих спільнотах береш участь ти? Який мотив приєднання до неї?

Цікаво! **Мережа** — сукупність яких-небудь шляхів, ліній зв'язку, каналів тощо, розташованих на певній території.

Комп'ютерна мережа — це сукупність взаємопов'язаних через канали передавання даних комп'ютерів, які забезпечують користувачів засобами обміну інформацією і колективного використання апаратних, програмних та інформаційних ресурсів.

Глобальна мережа — це з'єднання окремих мереж і комп'ютерів, розташованих на далекій відстані одне від одного.

Інтернет — це глобальна міжнаціональна мережа, яка складається з набору взаємопов'язаних мереж, що взаємодіють як одне ціле.

7. Прочитай текст. Поміркуй, із чим пов'язане виникнення мережевих спільнот.

Мережева спільнота — група людей, які підтримують спілкування і здійснюють спільну діяльність за допомогою комп'ютерних локальних та глобальних мереж. Виникнення мережевих спільнот пов'язане з розширенням соціальних функцій інтернету.

Дослідження показали, що більшість учасників хочуть не створювати, а споживати інформацію, бути радше пасивними учасниками, ніж активними *модераторами* спілкування.

Основні мотиви вступу до мережевих спільнот: діловий, пізнавальний, ігровий, комунікативний, а також мотиви співпраці, *самореалізації, самоствердження*. Вибір користувачем інтернету тієї чи тієї мережевої спільноти тісно пов'язаний з його *прихильністю* до певного типу соціальної дії.

• Випиши виокремлені слова, визнач спосіб словотворення.

8. Із поданих груп слів утвори ланцюжки за зразком. Підкресли твірну основу. Зазнач спосіб творення слів.

Зразок: День → **що**-дня → **що**-ден-**н**-ий → **що**-ден-**н**-ик.

1. Підпис, підписувати, підписка.
2. Киянин, Київ, кияни, киянка.
3. Харків'янин, харків'янка, харків'яни.
4. Море, морський, моряк; зелений, зелень.
5. Інтернет-користувач, інтернетовий, інтернет.

11. Від поданих сполучень слів утвори прикметники. Познач словотвірні суфікси та префікси. Визнач спосіб творення слів.

Без дна, над Дніпрі, при Десні, під водою, за морем, без голосу, без поради, без дітей, без ідей, під березою, під вікном, при дорозі.

- З утвореними прикметниками склади і запиши словосполучення (4–5 на вибір).

*12. Запиши подане речення. В іменниках і прикметниках познач твірні основи, укажи спосіб творення.

Різноманітні мережеві спільноти стали чи не найважливішою ознакою сучасного світу. Люди віддають усе більшу перевагу віртуальному спілкуванню.

- Склади текст на тему «Мережеві спільноти» (8–10 речень).

13. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 20. ТВОРЕННЯ ТА ПРАВОПИС СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ

Збройні сили України — це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладають оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

*Закон України
«Про Збройні сили України»*

1. Прочитай цитату із Закону України «Про Збройні сили України». Визнач стиль мовлення. Усно прокоментуй.

- Як ти ставишся до наших доблесних воїнів? Назву *Збройні сили України* запиши в скороченому варіанті. Чи правильно ти оформив / оформила запис? Порівняй із науковою інформацією, зроби висновки.

Складноскорочені слова пишемо з малої літери:

- ① скорочення, що є загальними назвами: *держадміністрація, технагляд, завкафедри*;
- ② відмінкові закінчення аббревіатур, переданих великими буквами: *перед ТЮГОм, на КраЗі*;
- ③ більшість графічних скорочень різного типу: *5 кг, 4 т, 100 м, 5 мм, 500 км, 50 грн, 3 млн; Сумська обл., Хустський р-н* тощо.

Складноскорочені слова можна утворювати:

- ① з частини першого і цілого другого слова: *медсестра, Держстандарт, педуніверситет*;
- ② з частин двох і більше слів: *Мінфін*;
- ③ з ініціальних букв: ООН — Організація Об'єднаних Націй, ВО — виробниче об'єднання;
- ④ з перших звуків: ДЗОТ — дерево-земляна оборонна точка, дот — довготривала оборонна точка;
- ⑤ з початкових букв чи звуків і цифр: ЗАЗ–968.

Складноскорочені слова пишемо з великої літери:

- ① складноскорочені власні назви установ, закладів, організацій: *Європарламент, Головенерго, Міносвіти*;
- ② буквені та звукові аббревіатури: *ДАІ (Державна автомобільна інспекція), УТН (Українські телевізійні новини)*;
- ③ складноскорочені власні назви іншомовного походження: *ЮНЕСКО, НАТО*

Звернімо увагу!

Рід незмінюваних складноскорочених слів визначають за *головним словом*. ООН — жіночого роду, бо головне слово «організація» жіночого роду.

2. Запиши складноскорочені слова, утворені з поданих словосполучень. Правильно прочитай, визнач рід.

Командир дивізії, дерево-земляна оборонна точка, медичний санітарний батальйон, Збройні сили України, протиповітряна оборона, територіальна оборона, військова частина, Військово-морські сили України, Служба безпеки України.

- До якого виду лексики належать ці слова?

- Обґрунтуй написання слів із великої та малої літер.
- З одним словом (на вибір) склади та запиши речення, у якому вислови подяку українським воїнам.

3. «Плутанина». Відтвори за зразком у зошиті таблицю та запиши слова у відповідні стовпці.

СПУ (Спілка письменників України), МВС (Міністерство внутрішніх справ), УТН (Українські телевізійні новини), ПК (персональний комп'ютер), АПК (агропромисловий комплекс), СТО (станція технічного обслуговування), США (Сполучені Штати Америки), СУМ (Словник української мови), СДПУ (Сумський державний педагогічний університет), Європарламент, Держтелерадіо, Міносвіти.

Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
КрАЗ...	ООН...	ЗНО...	ЗСУ...

- Поясни вживання великої літери в складноскорочених словах.

4. Запиши складноскорочені слова за зразком.

Зразок: Комбат — командир батальйону.

МВС, ЗСУ, ООН, військкомат, ТЮГ, ф-т, р-н, см, млрд, км, буд., вул., див., до н. е., обл., м., с., р., ст.

5. Робота в парях. Складіть і розіграйте діалог на тему «Складноскорочені слова в мовленні підлітків».

6. Прочитай уривок з поезії Юлії Дмитренко. Поміркуй, про що (про кого) у ньому йдеться.

...Змінив гарненьку сукню
Плямистий камуфляж.
І не цікавлять нині
Ні мода, ані пляж.

Вони в теробороні
І на передовій,
Багато в Україні
Сміливих героїнь!

- Знайди у вірші складноскорочене слово. Що воно означає? Запиши, від яких слів утворилося.

7. Проектна робота в групі. Створіть паперовий або електронний плакат на тему «Слава Збройним силам України!» Використайте складноскорочені слова.

8. Утвори складноскорочені слова. З трьома склади речення.

Організація Об'єднаних Націй. Донецький басейн. Міжнародний валютний фонд. Державна автомобільна інспекція. Об'єднані Арабські Емірати. Районний центр. Авіаційний транспорт.

*9. Опрацюй теоретичний матеріал. Дай назви ілюстраціям, які подані біля епіграфа до параграфа. Склади й запиши з ними п'ять речень.

*10. Склади текст на тему «Наші доблесні ЗСУ». Використай складноскорочені слова з військової лексики.

§ 21. СКЛАДНІ СЛОВА. СПОЛУЧНІ О, Е В СКЛАДНИХ СЛОВАХ

Є в українців така риса — у винятково тяжкі хвилини стверджуватися й об'єднуватися через співчуття до ближнього, співпереживання, взаємодопомогу, самопожертву.

За Юрієм Андруховичем

* * *

Засяє сонцем рідний край.
Підніметься з руїн моя країна,
Бо мужності такої світ не знав.
По силі духу ти одна така
єдина.
Повернемося до мирного
життя,

Запахнуть чорнобривці
й рута-м'ята.
І мама заспіває
«Котика-котка»,
І принесе «від зайчика»
гостинця тато.
За Оленою Горголь

1. Прочитай в епіграфі слова Юрія Андруховича й уривок з вірша Олени Горголь. Дай відповідь на запитання та виконай завдання.

- Чи відомо тобі, про які «винятково тяжкі хвилини» в українській історії згадує Юрій Андрухович? Якщо ні, то дізнайся та запиши назви цих подій, уживаючи складні слова.
- Знайди в епіграфі (цитаті та вірші) складні слова. Виконай їх розбір за будою. Як утворилися ці слова? Чи можеш пояснити їх правопис?

Запам'ятаймо!

Складні слова утворюють:

- ① складанням слів (*вагон, ресторан* → *вагон-ресторан*);
- ② складанням твірних основ (*тепло, ходити* → *теплохід*);
- ③ складанням частини основи з цілим словом (*міська рада* → *міськарада*);
- ④ складанням частин основ (*Донецький басейн* → *Донбас*)

Звернімо увагу!

1. Сполучні голосні [о], [е], що на письмі передаються буквами **о, е, є**, розташовані між коренями (основами) у складному слові. Їх називають *інтерфіксами*. Наприклад: *західн-о-український, вол-е-любний, житт-є-радісний*.

2. [о], [е] не є сполучними голосними (інтерфіксами), якщо перша частина слова незмінна й закінчується звуками [о], [е]: *автопарк, кінофестиваль*.

3. Не виконують функції поєднання слів інші голосні, які вживають у кінці першої частини складного слова: *п'ятиповерховий, авіа-конструктор, фотосесія*.

2. Утвори складні слова та запиши їх за зразком, який подано в першому рядку таблиці. Поясни, що означають ці слова.

Слова	Сполучні	Складні слова
Земля(я) + трус(ити)	е	<i>землетрус</i>
Вод(а) + спад(ати)	о	...
Тисяч(а) + літа (роки)	о	...
Житт(я) + радісний	є	...
П'яти + рік	—	...
Один + день	о	...

3. Запиши, поділяючи складні слова на словотвірні частини скісними рисками. У дужках укажи слова, від яких вони утворені.

Зразок: Вод/о/мір (вода, міряти).

Водорозлив, самовиховання, білолиций, дощомір, водозбір, газопровід, залізобетон, землеробство, п'ятдесят, триголовий, життєздатність, радіотехніка, грушоподібний, п'ятиповерховий, восьмикласник, волелюбний.

4. Робота в парах. Прочитайте текст. Обговоріть, що для вас означає слово «герой»? Наведіть приклади.

Для сучасної людини слово «герой» ще кілька років тому найчастіше асоціювалося з персонажем із фільму на зразок «Агент 007» або «Капітан Америка».

Через супергеройські блокбастери, мультфільми й інший медіаконтент люди потроху підзабували, що герої — конкретні реальні люди, які живуть поряд із нами.

Це насамперед воїни Збройних сил України, які захищають нашу Батьківщину; медики, які щодня рятують життя.

Вогнеборці, які гасять пожежі; учені, які винаходять вакцини та методи протидії вірусам, конструюють бойові дрони.

Правоохоронці, що працюють в оперативних групах проти злочинців, військовослужбовці, спецпризначенці, які рятують світ від терористів, — усі ці люди також є героями.

- Випишіть складні слова, поясніть їх правопис.

5. Утвори з поданих слів складні слова й поясни їх правопис. Склади й запиши з ними словосполучення.

*Зразок: бавовна, збиральний —
бавовнозбиральний комбайн.*

Білий, волосся; білий, зуб; земля, копати; вода, падати; вода, сховати; десять, поверховий; вогонь, тривкість; солома, різати; снопи, в'язати; поле, захисний; край, знати; життя, радісний; бій, здатний.

6. Робота в парах. Замініть подані слова (описові звороти) синонімічними складними словами та складіть із ними речення.

Зразок: Той, хто несе зброю — зброєносець. Козаки називали своїх зброєносців джурами.

1. Народи, що люблять мир. 2. Людина, яка поклоняється Сонцю. 3. Той, який здатний працювати. 4. Учень, який навчається в шостому класі. 5. Той, який довго пам'ятає зло. 6. Будинок, що має дев'ять поверхів. 7. Фахівець, який досконало знає мову. 8. Людина, яка несе прапор. 9. Вояк, який здатний до бою. 10. Людина, яка вивчає рідний край — природу, культуру, історію.

7. Із кожної пари поданих слів утвори слово способом складання основ.

Зразок: любити, правда — правдолюб.

Робити, хліб; три, кут; білий, грива; високий, чоло; народний, пісня; блакитний, око; рум'яний, щока; десять, хвилинка; три, голова; дзвінкий, голос.

8. Прочитай текст. Які почуття виникли після прочитання? Склади про це невелике висловлення. Добери назву.

БУЧА

Я — сапер, тобто воєнний спеціаліст, який розмінує після звільнення від ворогів територію міст, селищ, полів, лісів, навіть водойм. Це дуже важлива професія. Усюди, де ми працюємо, стає безпечно жити: ходити до школи, гратися.

Учора наш підрозділ працював у селищі Буча. Воїни ЗСУ звільнили його від російських окупантів. Ми зайшли у двір житлового комплексу. Усе навколо було розбито вщент.

І ось — іду, а назустріч — така милота! — кошенятко. Узяв на руки. Погладив. Замуркотіло. Одразу думка — забрати собі! Але я ж весь час на роботі... Відпустив кошенятко. А воно довго бігло за нами. Зрозуміло, що це чийсь домашній улюбленець, але господар загубився, будинок зруйновано...

Ніч минула в роздумах. Не спалося. Уранці ж вирішив: хай там як, а я точно заберу до себе кошеня. Так і сталося.

Після роботи поїхав на те саме, учорашнє, місце. Кошенятко сиділо, ніби на мене очікувало. Назвав його Бучею. Яке ж інше тут може бути ім'я?! (За Є. Фірсовим).

*9. Підготуй письмовий мінітвір (7–9 речень) на одну з тем: «На варті рідної землі», «Герої моєї Батьківщини», «Герої поряд із нами». Уведи в текст складні слова. Поясни, як вони утворилися. Зачитай мінітвір на уроці.

§ 22. ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО. НАПИСАННЯ СЛІВ ІЗ ПІВ

Вічний двигун словотвору діяв, діє і діятиме повсякчас, поки з'являтимуться нові предмети, народжуватимуться нові слова.

Іван Вихованець

<https://cutt.ly/twiD3AyG>

1. Прочитай епіграф виразно.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Пригадай, що тобі відомо про словотвір.
- Відомо, що слово «двигун» означає: 1) машина для перетворення якогонебудь виду енергії на механічну енергію; 2) уявна вічна машина з невичерпним джерелом енергії. Яке значення вибереш для словосполучення «двигун словотвору»?
- Чому автор назвав словотвір «вічним двигуном»?

Б. ПРОКОМЕНТУЙ

- Простеж, чи є складні слова в епіграфі. Назви їх. Поясни правопис.

2. Прочитай текст.

В українській родині завжди панував культ гостинності. І досі живе звичай «шапкування» (зайшов у хату — скинь шапку, усміхнись, привітайся: «Добридень вам, здрастуйте у вашій хаті». І чуємо навзаєм: «І тобі бажаємо здоров'я»).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи відомий тобі звичай «шапкування»? Які спогади навіює вітання?
- Ознайомся з «хмаринкою слів». Які вислови використовуєш для вітання з друзями та незнайомими людьми?
- Чому, вітаючись, казали: «Доброго здоров'я! / здоров'ячка!», «Здоров був! / Здорова була!», «Будьте здорові»?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту спочатку складні слова, які пишемо разом, а потім — ті, що пишемо з дефісом.
- Добери до слова *здоров'я* спільнокореневі слова.

3. Читаємо, аналізуємо, узагальнюємо! Колективна робота з інформацією про написання складних слів разом.

Буквеня дарує підказку, скористайся!

Разом пишемо складні слова, утворені від підрядних словосполучень (у яких від одного до іншого слова можна поставити запитання):

новобудова — будова (яка?) нова; білосніжний — сніг (який?) білий;
машинобудівний — будує (що?) машини; залізобетон — бетон (який?)
із залізом; всюдихід — ходить (де?) всюди; синьоокий — очі (які?) сині.

Запам'ятаймо!

Разом пишемо складні слова, утворені за допомогою сполучного голосного [o] або [e].

Наприклад: снігопа́д, важкоатле́т, самовихова́ння, синьоо́кий, працездáтний, одноде́нний, дружелюбни́й, дво̀тижне́вий.

- Досліди, у яких прикладах, що подані в рубриці «Запам'ятаймо!», можна поставити між словами питання *який? що? скільки? кого?*

4. Від поданих слів утвори та запиши складні слова. Поясни правопис.

Зразок: земля, трусити — землетрус.

Десять, роки; лівий, рука; круглий, вид; круглий, лице; широкий, плечі; рожевий, щока; три, кілометр; сталь, варити; золото, тисяча.

- Із складними словами, що утворені від виокремлених слів, побудуй речення про здоровий спосіб життя.

5. Розклади подані слова на складові та запиши. Поясни правопис.

Зразок: шовкопряд — пряде (*що?*) шовк.

Газопровід, дощомір, автопортрет, сніговий, лісо-степ, кровообіг, кінофільм, небосхил, листопад, мухомор.

6. Читаємо, аналізуємо, узагальнюємо! Колективна робота з таблицею «Написання складних слів разом».

НАПИСАННЯ СКЛАДНИХ СЛІВ РАЗОМ

Разом пишемо слова:	Приклади
<ul style="list-style-type: none"> • першою частиною яких є іншомовні слова <i>авіа-, авто-, агро-, аеро-, аква-, арт-, аудіо-, біо-, веб-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, кібер-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фоно-</i> 	авіарейс, автовідповідач, агробізнес, аерометод, аквапарк, артпроект, аудіокнижка, біопаливо, вебсторінка, геолокація, гідропарк, дендропарк, екзосад, екопродукти, економклас, етнографія, євროзона, зоосад, кібермашина, метеостанція, монограма, мотокрос, онколікарня, параолімпієць, попмузика, псевдонаука, пресклуб, соціологія, телешоу, фітолікування, фолкгурт, фоноскоп

<ul style="list-style-type: none"> • з першою іншомовною частиною <i>анти-, контр-, віце-, екс-, штабс-, унтер-, обер-</i> 	<p>антивірус, контрудар, віцеконсул, ексчемпіон, оберофіцер, штабскапітан, унтерофіцер, контрадмірал</p>
<ul style="list-style-type: none"> • з першою іншомовною частиною: <i>архі-, блиц-, мульти-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, нано-, топ-, полі-, супер-, ультра-, флеш-</i> 	<p>архіскладний, блицновини, гіперзвук, екстраклас, макроекономіка, максіодяг, мідіодяг, мікроорганізми, мініблок, мультимільйонер, наночастка, поліетилен, супермаркет, топменеджер, ультразвук, флешмоб</p>

Буквеня дарує підказку, скористайся!

- Якщо перша частина складного слова іншомовного походження самостійно не функціонує в мовленні, то пиши складне слово разом: *гіпермаркет, пресаташе*.
- Якщо певні іншомовні компоненти приєднані до власної назви, то складні слова пишемо з дефісом: *екс-Югославія, псевдо-Фауст*.

- Поміркуй, чи можуть самостійно функціонувати слова *аеро, аква, веб, зоо, фольк, еко*. Чому?
- Чи зрозумілі тобі приклади вживання нових слів у рубриці «Зверни увагу»? Чому? Що сприяло / не сприяло розумінню?
- Вибери з таблиці чотири слова та склади текст із 3-4 речень на тему «Що потрібно для здорового способу життя?»

7. Рубрика «Корисні звички». Перейди за QR-кодом або покликанням, що на початку параграфа. Прочитай уважно інтерв'ю зі славним футболістом Андрієм Шевченком і виконай відповідні завдання.

8. Говори правильно! Склади і запиши з виокремленими кольором словами речення.

Слово **зашкодити (зашкоджувати)** виражає значення «завдати шкоди кому-, чому-небудь», але не кимсь або чимсь, а такої шкоди, що є негативним наслідком чогось. Наприклад: *Ці події страшать. Вони можуть зашкодити твоєму здоров'ю.*

Слово **нашкодити** означає «заподіяти шкоду кому-, чому-небудь», тобто передбачає когось або щось, наприклад, якесь природне явище (град, буревій), що спричинюють шкоду. Наприклад: *Злива багато нашкодила, бо спричинила повінь.*

9. Читаємо, аналізуємо, узагальнюємо! Опрацюємо інформацію про написання складних слів із дефісом.

Зверни увагу!

Із дефісом пишемо складні слова, утворені від сурядних словосполучень (у яких усі слова рівноправні, між ними не можна поставити питання, але їх можна з'єднувати повторюваним сполучником *і*). Наприклад: *і густий, і синій* — *густо-синій*; *і фізичний, і математичний* — *фізико-математичний*.

- Колективна робота з таблицею «Написання складних слів із дефісом». Постав однокласникові / однокласниці запитання за змістом матеріалу.

НАПИСАННЯ СКЛАДНИХ СЛІВ ІЗ ДЕФІСОМ

Із дефісом пишемо складні слова	Приклади
• близькі за значенням слова, що передають єдине поняття, народні назви казкових героїв	Зайчик-Побігайчик, Лисичка-Сестричка, хліб-сіль, жар-птиця, батько-мати (батьки), сон-трава
• назви посад, професій, указують на один предмет	прем'єр-міністр, генерал-майор
• назви відтінків кольору, смаку та поєднання кольорів	темно-зелений, кисло-солоний, червоно-чорний; АЛЕ: <i>жовтогарячий, червоногарячий, золотогарячий</i>
• назви проміжних частин світу	південно-східний, північно-західний
• з першою частиною <i>військово-, воєнно-</i>	військово-спортивний, воєнно-стратегійний; АЛЕ: слова <i>військовополонений, військовозобов'язаний</i> — це прикметники, що стали іменниками
• першою частиною яких є числівник, записаний числами	50-річний, 2-гігабайтний
• утворені повторенням того самого слова, слів-синонімів чи слів-антонімів	писав-писав, робив-робив, ходив-ходив; білий-білий, багато-багато, далеко-далеко, легенький-легенький, ледве-ледве, синьо-синьо
• що вказують на приблизність	день-другий, не сьогодні-завтра

Зверни увагу! Якщо повторюється те саме слово в різних формах, то таке сполучення слів пишемо окремо: *кінець кінцем, одним один, нога в ногу, час від часу, раз у раз.*

10. Спиши слова, прибравши скісну риску. Поясни написання.

Нерозлий/вода, казково/магічний, міні/маркет, інтернет/магазин, жовто/гарячий, цього/річний, авіа/квиток, авто/стоянка, фото/сесія, військово/зобов'язаний, матч/реванш, Кам'янець/Подільський, птиця/павич, сила/силенна, звірі/чудовиська, Коза/Дереза.

- Склади рекламний буклет на тему «Запрошую у віртуальну мандрівку "Набираюсь здоров'я в Україні"», використовуючи кілька слів із вправи.

11. Читаємо, аналізуємо, узагальнюємо.

Запам'ятаймо!

① Невідмінюваний числівник *пів* зі значенням «половина» з наступним іменником — загальною чи власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо **окремо**:

пів аркуша, пів відра, пів години, пів літра, пів міста, пів огірка, пів острова, пів яблука, пів ями; пів Європи, пів Києва, пів України.

② *Пів* пишемо зі словами окремо, коли вказано на проміжок часу: *пів на дванадцятку, о пів на десяту.*

③ Якщо ж *пів* з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *піваркуш, південь, півзахист, півколо, півкуля, півмісяць, півоберт, півовал, півострів.*

*12. Розгадай ребус і головоломку й дізнайся ім'я та прізвище художниці та назву її картини.

10, 19, 21, 33, 18, 11, 14
15, 19, 18, 11, 15

Казкова
птиця-
павич

- Запиши ім'я художниці та назву її картини.
- Чому художницю називають «великою фантазеркою»?
- Кого найчастіше вона зображувала на картинах?
- Розглянь уважно картину «Казкова птиця-павич», подану в ребусі.
Добери до складного слова *птиця-павич* синонім.

*13. Запиши слова, розкриваючи дужки.

(Пів) Миргорода, (пів) Польщі, (пів) лимона, (пів) на третю, пів (овал), (пів) коло, (пів) на четверту.

- Вибери два слова та зашифруй їх у вигляді ребуса. Презентуй свою роботу в класі.

Зразок: Пів ночі → 1/2

*14. Перейди за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфу. Прочитай уважно текст про українську чемпіонку з дзюдо Дарину Білодід і виконай завдання до нього.

15. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впорався!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомилася / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 23. СЛОВТВІРНИЙ ЛАНЦЮЖОК

Слово — найвірніший посланець з минулого в сьогоднішній день і з сьогоднішнього в майбутнє.

<https://cutt.ly/OwiDAZYY>

Іван Вихованець

1. Прочитай виразно вголос епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чому автор називає слово «найвірнішим посланцем»?
- Поміркуй, яке значення має слово «посланець». За потреби звернися по допомогу за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфу.
- Розбери слово «найвірніший» за будовою, зазнач спосіб творення слова.

2. Колективна робота з інформацією про *похідне слово, твірне слово, твірну основу, похідну основу*.

- Прослухай і опрацюй медіафайл на тему «Словотвір» за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфу.

- Зістав отримані відомості з відеоролика з текстом рубрики «Запам'ятаймо». Перевір, як ти опанував / опанувала інформацію з теми «Словотвір».

Запам'ятаймо!

Непохідне слово — це слово, яке не утворене від іншого слова (основа складається лише з кореня): ліс, сон, синій.

Похідне слово — це слово, утворене від іншого слова чи словосполучення. Наприклад, слово *щодня* похідне від слова *день*, *весняний* — від слова *весна*, *читач* — від слова *читати*.

Твірне слово — слово, від якого утворене нове слово. Твірне слово повністю входить в основу похідного слова: *мова* — *розмова*, *сад* — *садок*, *ліс* — *лісовий*.

Твірна основа — частина слова, від якого утворене нове слово. Твірна основа цілком або у видозмінена повторюється в похідному слові: *мова* — *мов-ити*, *слово* — *слов-ник*, *флейт-а* — *флейт-ист*, *груп-а* — *груп-ов-ий*, *багат-ий* — *багат-ств-о*.

Словотвірний ланцюжок — низка спільнокореневих слів, розміщених у такій послідовності, у якій вони утворилися:
ліс — *лісовий* — *лісовик*.

Словотвірне гніздо — сукупність спільнокореневих слів, розміщених відповідно до послідовності їх творення (сукупність словотвірних ланцюжків): *ліс* — *лісний* — *лісник* — *лісничиха*;
ліс — *лісок* — *лісочок*.

Словотвірні засоби — це суфікси та префікси, за допомогою яких від твірного слова утворюються нові слова:
їхати — *приїхати* (словотвірний засіб — префікс *при-*);
ліс — *лісок* (словотвірний засіб — суфікс *-ок*).

3. Допиши речення.

Словотвір вивчає... . Цей розділ тісно пов'язаний з іншими, а саме: ... . Словотворення і словозміна відрізняються між ... .

4. Запиши спільнокореневі слова, розташувавши їх у словотвірних ланцюжках.

Зразок: *весна* → *весняний* → *веснянки* → *веснянкуватий*.

Щасливий, щастя, щасливенький, ощасливити, щасливчик; дружний, подруга, друг, дружити, дружно, дружній, дружба; будинок, будівничий, будувати, будиночок; шкільний, школа, школяр, пришкільний.

5. Утвори словотвірні ланцюжки до поданих слів.

Море, мова, рука, серце, мама, родина.

- Склади три речення, використавши словотвірний ланцюжок до слова *родина*, а також світлину, яку розміщено поруч.

6. З'ясуй спосіб творення поданих слів.

Промовець, мовець, речник, промовник, красномовець, говорун, доповідач, златоуст.

- Дізнайся значення цих слів у словниках чи інших доступних тобі джерелах інформації. Чи всі слова вдалося знайти?
- Склади речення, використавши три слова на вибір.

7. Поміркуй, від яких основ утворено подані слова.

Зразок: *без межі* → *безмежний*, *горд-ий* → *горд-и-ти-ся*, *кричати* → *роз-кричати-ся*; *щедр-ий* → *роз-щедр-и-ти-ся*.

Веселити, білити, гаряче, гарно, ясніше, конкретизувати, начитаний, переписуючи, Ольжин, Андріїв, **сторожова**, передмова, матусенька, мовленнєвий, безкоштовний.

- Розбери слово *сторожова* за будовою. З'ясуй його значення в словнику.

8. Чи бачив / бачила ти кінострічку «Сторожова застава»?

Про що цей фільм? Якщо ще не встиг / не встигла переглянути, пропонуємо тобі зробити це з родиною.

- Склади речення-запрошення своїм рідним на перегляд фільму, використавши такі слова: *фільм-фентезі*, *пригодницький*, *хоробрість*, *хлопчик*, *родина*, *дружба*, *квиток*, *безкоштовний*.

9. Говори правильно!

Путівки в літній табір безкоштовні чи безплатні?

Часто читаємо: «Є кілька **безкоштовних** путівок для **літнього** відпочинку дітей». Чи правильно так говорити? Щоб зрозуміти, розглянемо словосполучення «коштовна річ — безкоштовна річ».

Коштовна річ — це (кожному зрозуміло) річ, яка має свою ціну. *Безкоштовна річ* — це (знов-таки кожному зрозуміло) річ, яка жодної ціни не має.

Тепер спитаймо себе: дітям виділено путівки, які жодної ціни не мають? Неправда. Путівки ціну мають, але батьки, що відправляють дітей на літній відпочинок, не оплачують їх.

Отже, путівки *безоплатні*. Казати треба саме так! (За В. Островським).

- До якого типу мовлення належить текст? Відповідь обґрунтуй.
- Побудуй словотвірні ланцюжки до виокремлених у тексті півжирним шрифтом слів.

10. Робота в парах. Кого ми вважаємо найкращим слухачем? Дослідження свідчать, що більшість опитуваних людей називають гарним співрозмовником близького друга чи подругу. Чому?

- Уважно розгляньте світлини. Які емоції вони відображають?
- На яких світлинах відображено живе спілкування?

- Чи ту саму лексику використовуєте ви для спілкування з друзями в школі, з учителями, із рідними вдома, із незнайомими людьми в транспорті чи на вулиці? Чому?

*11. Продовж розповідь «Вихідний день із другом / подругою» за поданим початком.

Добре нам мати на світі хорошого друга, друзів — ще краще. ...

- Використай у розповіді кілька епітетів до слова «друг»: *безкорисливий, близький, вірний, гарний, добрий, найдорожчий, нерозлучний, турботливий*.
- Пригадати, що таке *розповідь*, її особливості можна за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа.

*12. Прочитай медіатекст про подорожі Україною за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа. Виконай завдання на вибір.

§ 24. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПІД ЧАС ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ІЗ СУФІКСОМ **-ИН-(А)** ВІД ПРИКМЕТНИКІВ НА **-СЬКИЙ, -ЦЬКИЙ**

Кожна назва немовби запрошує нас прочитати її неповторну і приховану віками історію.

Іван Вихованець

1. Прочитай текст.

«Любов до Батьківщини неможлива без любові до **рідного** слова. Тільки той може осягти своїм розумом і серцем красу та **могутність** Батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини. Людина, яка не любить материнської мови, якій нічого не **промовляє** рідне слово, — це людина без роду та племені», — писав видатний український педагог Василь Сухомлинський.

Ці слова відтворені на стендах **педагогічно-меморіального** музею Василя Сухомлинського в селищі Павлиш на **Кропивниччині**. У музеї обладнано невеликий кінозал, де можна переглянути документальні фільми «Учитель», «Серце віддаю дітям», «Роздуми про допитливість» та інші (за О. Міхном).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прочитай виразно слова українського педагога Василя Сухомлинського.
- Чи погоджуєшся ти з твердженнями автора тексту? Відповідь обґрунтуй.
- Поміркуй, чи можна це висловлення вважати текстом. Обґрунтуй свою думку, скориставшись інформацією з рубрики «Скарби мови».
- Визнач спосіб творення виокремлених у тексті півжирним шрифтом слів.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши речення, у яких, на твій погляд, розкрито основну думку тексту.
- До слова *Кропивниччина* добери слово з твірною основою, познач твірний суфікс. Запиши це слово фонетичною транскрипцією. Поміркуй, які фонетичні зміни відбулися під час творення цього слова.

Текст — це висловлення з кількох або багатьох речень, об'єднаних спільною думкою (темою).

Ознаки тексту: 1) зв'язність; 2) цілісність; 3) структурна організованість; 4) завершеність; 5) комунікативність.

Тема — те, про що йдеться в тексті.

Основна думка тексту — це головне, про що автор говорить.

2. Читаємо, аналізуємо, узагальнюємо. Колективна робота з інформацією про зміни приголосних під час творення іменників із суфіксом **-ин(-а)** від прикметників на **-ський**.

Запам'ятаймо! Буквеня дарує підказки. Скористайся!

Підказка 1. $\widehat{-ськ-} + \widehat{-ин-(-а)} = \widehat{-щ-(-ина)}$.

Наприклад: *київський* — *Київщина*,
миколаївський — *Миколаївщина*.

Підказка 2. $\widehat{-цьк-} + \widehat{-ин-(-а)} = \widehat{-чч-(-ина)}$

Наприклад: *вінницький* — *Вінниччина*, *донецький* — *Донеччина*
(виняток: *галицький* — *Галичина*).

Підказка 3. $\widehat{-зьк-} + \widehat{-ин-(-а)} = \widehat{-жч-(-ина)}$

Наприклад: *острозький* — *Острожчина*, *збаразький* — *Збаражчина*.

3. Від поданих прикметників утвори іменники з допомогою суфікса **-ин(-а)** і підкресли слова, у яких відбувається зміна приголосних на **[шч] → щ**.

Херсонський, прилуцький, тернопільський, київський, чернігівський, миколаївський, донецький, харківський, полтавський, одеський, уманський, черкаський, обухівський, київський, збаразький, вінницький, білоцерківський.

4. Працюймо в парах. Прочитайте медіатекст.

До Дня Незалежності України один з телеканалів підготував пізнавальний спецпроект про найцікавіші місця в кожному регіоні країни. Розповімо про одне з них.

Сумська область з **давніх-давен** славиться своєю історією. Заселення території Сумщини почалося близько 15 тисяч років тому, а вже з III ст. до н. е. тут оселилися **землеробсько-скотарські** племена. Окрім щонайменше 80 давніх городищ, були й міста, які згадують у літописах, зокрема в **найвидатніший** пам'ятці Русі–України — поемі «Слово про Ігорів похід»: Путивль, Ромни, Вир, В'яхань, Попаш, Глухів і Зартий.

Сум'яни пишаються своїми знаменитими регіонами, які містять не одну історичну пам'ятку тих часів. Глухівщина, Конотопщина, Роменщина, Кролевеччина згодом увійшли до складу Гетьманської України, а південно-східна частина підпорядковувалася Слобожанщині.

Які ж саме пам'ятки природи та архітектури зберегла територія одного з найстаріших регіонів України? Відомо, наприклад, про пам'ятник мамонтові.

Ні, скелет справжнього мамонта ти тут не побачиш, але пам'ятник на його честь зможеш відвідати в селі Кулішівка. Там у 1840-х рр. було знайдено кістяк доісторичної тварини під назвою «Mammuthus trogontherii» (мамонт степовий). На пам'ятнику зображений барельєф мамонта, а ще є інформація про археологічну знахідку та її цінність для історії.

- Дослідіть, що нового ви дізналися з прочитаної інформації.
- Поясніть спосіб творення виокремлених слів та їх правопис.
- Випишіть із тексту власні назви. Які з них утворені від прикметників за допомогою суфікса *-ин-*?

5. Розподіли власні назви за групами (місто, країна тощо). Утвори за допомогою суфікса *-ин-* іменники від прикметників, поясни їх написання.

Зразок. Німецький — Німеччина.

Хмельницький, галицький, вінницький, херсонський, львівський, одеський, миколаївський, турецький, донецький, київський, словацький, німецький, гуцульський, полтавський, львівський, сумський, крелевецький.

6. Виконай швидкий тест.

*Правильно утворені іменники за допомогою суфікса *-ин-(а)* подано у варіанті*

- А** Київщина, Словаччина, Сумщина, Гайдаматчина
- Б** Вінничина, Туреччина, кріпаччина, Тернопільщина
- В** Житомирщина, Рівненщина, Уманщина, Донеччина
- Г** Німеччина, Гуцульщина, Батьківщина, воячина
- Д** Херсонщина, Львівщина, Івано-Франківщина, Кропивниччина

- Підкресли ті назви, які позначають історико-етнографічні регіони України. Що тобі відомо про них?
- Підготуй повідомлення про регіон, у якому ти живеш.

7. Гра «Диктор / Дикторка». Визнач наголоси в словах і правильно вимов слова. Запиши на електронний пристрій для запам'ятовування. Перевір за допомогою словника.

Полтавщина, Сумщина, Миколаївщина, Одещина, Донецчина, Вінниччина (але Галичина).

8. Робота в парах. Ваші друзі планують подорож Україною. Порадьте їм, яку архітектурну пам'ятку варто оглянути. Опишіть, у чому унікальність споруди, хто й коли її створив.

*9. «Я — інтерв'юер / інтерв'юерка». Прочитай текст.

Магнетизмом привабливості володіє видатна українська акторка Ада Миколаївна Роговцева. Вона народилася 16 липня 1937 року в Глухові. Теплом прийняті її слова про Батьківщину, земляків, дитинство.

Віднедавна на телеекрані та на світлинах у соцмережах часто бачимо Аду Миколаївну в оточенні українських воїнів, бійців ЗСУ: акторка активна та невтомна у своїй волонтерській і гуманітарній діяльності. Вона допомагає воїнам у себе вдома, у київській квартирі на Ярославівім Валі.

Завжди звертаю увагу на обличчя бійців і намагаюся зрозуміти, що ж вони відчувають під час зустрічі з легендою українського театру та кіно. Дехто дивиться на актрису зачаровано, ніби на голлівудську кінозірку; дехто — як син на рідну матір.

Отже, є якийсь особливий секрет української актриси, слава та легенда якої живуть ніби поза часом і притягують до неї не тільки шанувальників із літ минулих, а й покоління теперішнє (за О. Вергелісом).

- Які емоції й почуття викликав текст?
- Сформулюй тему твору.
- Чи можна твір назвати текстом? Доведи.
- До якого типу мовлення належить текст: розповідь, опис, міркування, есе?
- Склади запитання для уявного інтерв'ю з акторкою. Зверни увагу на звертання. Запиши словосполучення *Ада Миколаївна, пані Ада, добродійка Роговцева* в давальному та кличному відмінках.

10. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 25. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПІД ЧАС ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ІЗ СУФІКСАМИ **-СТВ-(О)**, **-ЗТВ-(О)**, **-ЦТВ-(О)**; ПРИКМЕТНИКІВ ІЗ СУФІКСАМИ **-СЬК-**, **-ЗЬК-**, **-ЦЬК-**

<https://cutt.ly/EwiDVLVh>

Мова — дух нації. Мовою нація захищає себе: зберігає свою історію та карбує своє майбуття у світовій спільноті.

Ольга Федик

1. Прочитай епіграф.

- Як ти розумієш вислів «Мова — дух нації»? За потреби звернися до словника і добери відповідне значення слова *дух*.
- Поясни вживання розділового знака в першому реченні епіграфа.
- Укажи спосіб творення слова *майбуття*.
- Поясни значення слова *карбувати* і склади з ним речення в різних значеннях. У разі потреби звернися за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа.

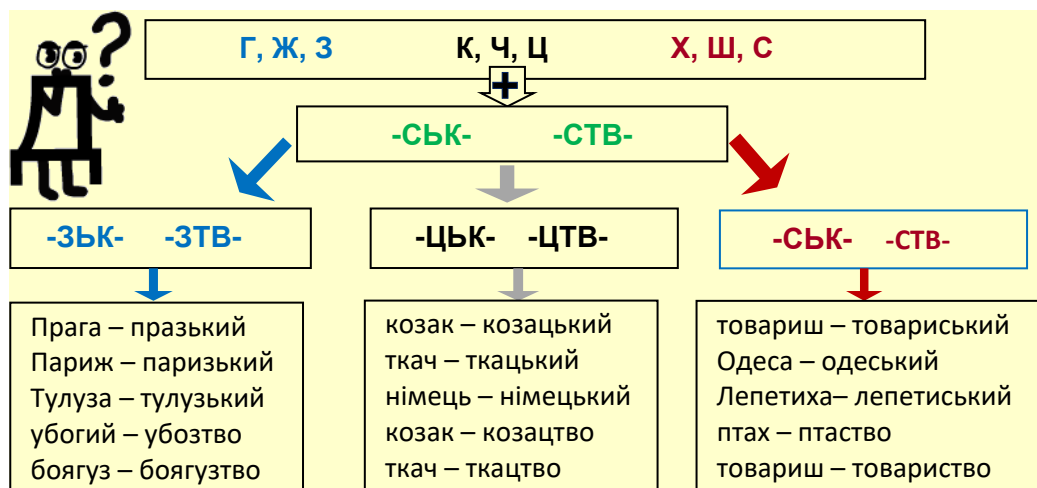
2. Перейди за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа. Прочитай про козаків і виконай завдання.

Запам'ятаймо!

Під час утворення нових слів деякі приголосні звуки перед суфіксами **-ськ-(ий)**, **-ств-(о)** зазнають звукових змін, що зафіксовані й на письмі.

3. Розглянь алгоритм. Розкажи, яких звукових змін зазнають слова, утворені за допомогою суфіксів **-ськ-**, **-ств-**.

Винятки: *казахський, тюркський, цюрихський, шахський, герцогство, мекський, ламаншський, ацтекський, інкський, кембриджський, нью-йоркський* тощо

- Перевір свої міркування за таблицею, яку ти знайдеш за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа.

Буквеня дарує підказку. Скористайся!

Щоб запам'ятати всі кінцеві приголосні основи, які зливаються в один звук перед *-ськ-(ий)*, *-ств-(о)*, треба знати, що всі ці приклади ми носимо із собою:

нога — ніжка — на нозі

; рука — рученька — на руці

вухо — вушко — у вусі

4. Добери пару.

Зразок: паризький — Париж.

Острозький, гамбурзький, люксембурзький, лодзький.

5. Розглянь світлину та прочитай відомості з довідки.

Довідка. Протягом XIV–XVI ст. замок

був родовим помешканням князів Острозьких. А згодом тут було відкрито краєзнавчий музей, де зберігаються археологічні колекції, експонати живопису, етнографії, народної творчості, кераміки та зразки козацької зброї. У замку — найбільша колекція ікон Острозької майстерні іконопису XVIII століття.

- У якому місті / країні, на твою думку, розташований замок? Що тебе спонукало до таких висновків?
- Підготуй допис про віртуальне відвідування музею просто неба «Острозький замок», беручи до уваги матеріал довідки та інформацію за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа. Використай у дописі складні слова, які подано в довідці.

6. Цікаво! Прочитай текст «Поради, як побороти боягузтво» і виконай до нього завдання. Для цього перейди за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа.

7. «Знайди місце». Утвори від поданих слів, де можливо, прикметники за допомогою суфікса *-ськ-(ий)*. Поясни зміни приголосних звуків. Відтвори в зошиті таблицю. Запиши у відповідні стовпці прикметники.

Турист, юнак, чумак, чех, люд, гігант, ткач, молодець, козак, викладач, парубок, студент, боягуз, інтелігент, вояк, гуцул, кріпак, робітник, товариш, грек, купець, місто, гайдамака.

Прикметники із суфіксом -ськ-	Прикметники із суфіксом -зьк-	Прикметники із суфіксом -цьк-
----------------------------------	----------------------------------	----------------------------------

- Поміркуй, які з утворених прикметників можуть поєднуватися зі словом «пісня». Запиши такі словосполучення.

8. «Листівка-візитівка». Створи (разом чи поодиночі) листівку-візитівку.

В Україні триває цікавий посткросинг-проект під назвою «Вивчай світ → рекламай Україну!». Основна мета проекту — популяризація України у світі через створення й обмін листівками між українськими та іноземними школярами і студентами.

Цікаво створити листівку-візитівку «Ними гордиться Україна і світ», яка б розповідала про Україну (культуру, історію тощо), зокрема про *архітектурні пам'ятки, замки, палаци, пам'ятники, природні об'єкти; воїнів-героїв, медиків, волонтерів, видатних учених, спортсменів, музикантів, художників* (на вибір).

9. Говори правильно! Склади зі словами «посткросинг», «буккросинг» речення та запиши їх у зошит.

ЩО ТАКЕ ПОСТКРОСИНГ?

Ще залишились люди-романтики, які люблять писати «класичні» листи і надсилати їх звичайною поштою. Напевно, хтось із таких людей і придумав понад 10 років тому таке явище, як *Postcrossing*. Посткросинг, або обмін листівками, з'явився і в Україні.

ПОСТКРОСИНГ — проект, створений для можливості отримання листівок з усього світу; виник під впливом **буккросингу**, вільного обміну книжками.

10. Прочитай, вставляючи пропущені букви. Поясни правопис слів.

МУЗЕЇ ПРОСТО НЕБА

У таких музеях можна ознайомитися з народною архітектурою і побутом, а також дізнатися про історію та особливості різних регіонів.

Цікава прогулянка/онлайн в історико/культурному комплексі «Запорозька Січ» у місті **Запоріжжя**. Заповідник у вісім разів більший за Центральный парк у **Нью-Йорку** та удвічі більший за Булонський Ліс у **Парижі**. Тут зібрані найважливіші елементи архітектури, культури та побуту запорозьких козаків. Відвідувачі **Хортиці** можуть побачити виступи театру **козацького** бою та почути розповідь про військові традиції **козаків**.

Ось одна з них. Щоби стати козаком, не обов'язково було показати силу. Якщо ти **боягуз**, ти нікому не потрібен. Як приймали у козаки, то прикидали через Січові Ворота дубову колоду. Хто бажав стати козаком, мав пройти через неї із зав'язаними очима. **Козак** — це відчайдушна людина, яка здатна на вчинок. Це хоробра **людина** передусім.

- Від виокремлених слів утвори нові — із суфіксами -ин-(а), -ськ-(ий), -ств-(о). Поясни зміни.
- Поміркуй, який музей просто неба можна створити там, де ти мешкаєш. Обговори ці ідеї з однокласниками. Склади текст про це для сайту школи.
- Гра «Я інтерв'юер / інтерв'юерка». Візьми інтерв'ю про майбутній музей просто неба в учителів, батьків. Оформ текст у вигляді дописів на сайт.
- Від виокремлених слів утвори нові, додаючи суфікси -ин-(а), -ськ-(ий), -ств-(о). Поясни зміни.

11. Прочитай текст. З'ясуй стильову належність тексту.

У добу **Козаччини** головним героєм і виховним ідеалом став **козак** як утілення всіх чеснот справжнього українця, мужній **лицар**-визволитель.

А що, панове-товариство, славне військо **запорозьке!**..

Може, ви чували коли-небудь про **побратимство**? Де вже не чувати! Се наш січовий звичай. Як не одріжай себе од миру, а все чоловіку хочеться до когось прихилитися: нема рідного **брата**, так шукай названого. От і братуються да й живуть довіку вкупі, як риба з водою.

«Давай, — кажу я своєму Чорногору, — давай побратаємось». — «Давай».

От і зайшли в братство та й попросили панотця прочитати над нами з Апостола, що нас породило не тіло, а живе слово Боже: і от уже ми тепер рідні брати, як той Хома з Яремою (П. Куліш).

- Який звичай описує український письменник Пантелеймон Куліш?
- Створи словотвірний ланцюжок до слова *брат*.
- Випиши фразеологічні звороти з тексту.
- Від виокремлених слів утвори нові, додаючи суфікси -ськ-(ий) чи -ств-(о). Поясни зміни.

*12. Прочитай текст. З'ясуй стильову належність тексту.

Золотоноша — місто обласного підпорядкування. Його назву пов'язують із назвою річки: її піщане дно, покрите шаром золотої слюди (мінералів), сяяло, мов золото.

Хоча й викликала вона цілий цикл «золотих» легенд... Згідно з однією, у XVII ст. Золотоноша була замком Яреми Вишневецького та збірним місцем податків, сплачуваних з його величезних володінь — так званої «Вишневещини».

За іншою легендою, **козаки з Черкащини** надбане «вогнем і мечем» золото складали в напівпрохідних, болотяних заводях річки Золотоноші.

Найвірогіднішим є твердження, що місто отримало свою назву не від тих скарбів, що «несли» через нього, а від блискучих розливів місцевої річки (*сайт м. Золотоноша*).

- Про що ти довідався / довідалася з тексту? Дізнайся з доступних джерел інформацію про походження назви твого міста чи села.
- Створи словотвірний ланцюжок до слова «золото».
- Випиши в зошит фразеологічні звороти з тексту, поясни їхнє значення.
- Від виокремлених слів утвори нові, додаючи суфікси -ськ-(ий), -ств-(о). Поясни зміни.

13. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 26. СЛОВОТВІРНИЙ АНАЛІЗ СЛОВА

<https://cutt.ly/ewiD2qYO>

Сімейне життя — це не комп'ютерна програма, яка працює самостійно. Воно вимагає постійного контролю та старанної праці всіх домочадців.

Афоризм невідомого автора

1. Прочитай уголос афоризм про сім'ю.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прокоментуй афоризми. Чи погоджуєшся ти із твердженнями?
- Поясни значення лексеми *домочадці*. За потреби по допомогу звернися за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа.
- Як ти зрозумів / зрозуміла вислів «старанна праця всіх домочадців»?
- Поміркуй, чи тотожні поняття «родина», «сім'я», «домочадці».

2. Гра «Редактор / Редакторка». Прочитай уважно інформацію. Зауваж усі помилки. Спиши, попередньо відредагувавши.

Сімейні традиції — це р.гулярно повторювані дії чл..нів сімї, зпрямовані на сгуртування внутрішньо сімейних звязків і зміцнення сім'ї як головної основи суспільства. Традиції — неодмінний атрибут сімейного щастя і благополуччя, що відображає моралну позицію (у, в)сіх члинів сім'ї. Кожна сім'я індивідуална і має свою історію. Сімейні звечаї дозволяють всім членам вітчути власну значимість, преділити час (і, й) увагу рідним, виявити до них повагу (і, й) любов.

Традиції — це правила поведінки та звичаї, які пиридаються (з, із, зі) покоління (у, в) покоління. У кожній сім'ї - свої традиції. Наприклад, у багатьох сім'ях заведено разом вітзначати св'ята або ходити на прогулянки щониділі.

3. Робота в парах. Прочитайте інформацію про книжку Ірини Мацко.

Ірина Мацко в книжці «Секрети українського щастя» описала деякі родинні ритуали і традиції, притаманні тільки українцям.

Що ж, на погляд авторки, можна назвати родинними традиціями? Відповідь ти знайдеш, прочитавши книжку.

- Розгляньте уважно «хмаринку слів» і випишіть приклади словосполучень, що характеризують міцні сімейні стосунки. Додайте їх до переліку спільних занять членів ваших родин.

- Складіть діалог про важливість сімейних традицій.

Запам'ятаймо!

Словотвірний розбір (аналіз) — це визначення способу утворення слова, тобто з'ясування, від чого і за допомогою чого утворене аналізоване (похідне) слово.

Під час словотвірного розбору слова зазвичай установлюють послідовність приєднання суфіксів, префіксів до твірного слова в процесі його утворення.

Порядок словотвірного аналізу слова

1. Запиши аналізоване слово.
2. Визнач, якою частиною мови є аналізоване слово, з'ясуй його лексичне значення.
3. Визнач твірне слово, дібравши його із спільнокореневих.
4. Виділи твірну основу — спільну частину аналізованого й твірного слів.
5. Познач словотвірний засіб: префікси, суфікси, сполучний голосний у складному слові (якщо є).
6. Визнач спосіб словотворення.

Приклад усного словотвірного розбору

Водяний — прикметник; «багатий на воду, багатоводний». Твірне слово **вода**. Твірна основа — **вод**. Утворено за допомогою суфікса **-ян**. Спосіб словотворення — **суфіксальний**.

Приклад письмового словотвірного розбору

Водя[^]ний ← [—]вод[—]а (суфіксальний спосіб).

4. Виконай словотвірний аналіз поданих слів.

Сімейний, вилазка, покупки, сиденьки, поїздки, фотоальбом.

5. Запиши пари слів. У дужках укажи спосіб словотвору похідних слів.

Міжобласний ← обласний, беззахисний ← захисний, безсімейний ← сімейний, безстрашний ← страшний, передгірний ← гора, безіменний ← ім'я, беззаконний ← законний, безпритульний ← притулок, прийти ← йти, презлий ← злий, удень ← день, збігти ← бігти, запросити ← просити.

6. Опрацюй графічну інформацію.

- Що об'єднує світлини?
- Продовж речення, скориставшись підказками з довідки. Чи погоджуєшся з твердженнями, наведеними в ній? Вислови своє бачення проблеми.

У щасливій родині...

Довідка: панують теплі стосунки; кожен може **виявляти** свої емоції; немає місця брехні; складають плани на майбутнє; **розподіляють** обов'язки; кожен має час на себе; проблеми вирішують спільно; **започатковують** сімейні традиції; кожен має право на помилку; уміють радіти **дрібницям**.

- Зроби словотвірний аналіз виокремлених слів.
- Напиши есе на тему «Щаслива родина».

7. Гра «Плутанина». У відповідни початок і закінчення прислів'їв чи приказок. Прокоментуй їх зміст.

1 У сім'ю, де лад,	А а людина сім'єю.
2 У хорошій сім'ї	Б так і душа на місці.
3 Скрізь добре,	В щастя дорогу не забуває.
4 Вся сім'я разом,	Г там і Божа благодать.
5 Де мир та лад	Г прехороші діти ростуть
6 Дерево тримається корінням,	Д але вдома краще.

- Виконай розбір за будовою і словотвірний аналіз виокремлених слів. Зроби висновок, чи можна з'ясувати спосіб творення слова, визначивши значущі частини слова.

*8. Прочитай уважно текст. З'ясуй стильову належність тексту.

Інтернет-технології стали частиною життя дітей і молоді. Нині комп'ютер не лише розвага, а й засіб спілкування, самовираження й розвитку особистості.

Самостійне пізнання інформаційного світу дозволяє розширити коло інтересів, удосконалюючи професійні навички, спонукає до кмітливості, привчає до самостійного розв'язання завдань.

Усесвітня мережа також задовольняє потребу підлітків у лідерстві. Вони реально оцінюють свої здібності та можливості, більш цілеспрямовані й мотивовані. Щоб легко орієнтуватись у віртуальному світі, дитині треба вчитися структурувати великі потоки інформації, дотримуючися правил безпеки в мережі.

Безпека в інтернеті — дуже важлива сучасна проблема. Вона стосується всіх і стає все актуальнішою через масовий прихід в інтернет користувачів, майже, а то й зовсім не підготовлених до небезпек, які на них чатують. Зрештою, страждає не один користувач, а й багато інших, об'єднаних у певний колектив (за електронною енциклопедією «Вікіпедія»).

- На основі прочитаного тексту поясни бабусі чи дідусеві, на яку небезпеку можна натрапити в інтернеті.
- Випиши з тексту приклади слів, утворених: а) префіксальним способом; б) суфіксальним способом; в) префіксально-суфіксальним способом; г) способом складання.

*9. Прочитай текст «Основні правила безпечної роботи в інтернеті» і виконай до нього завдання. Для цього перейди за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа.

10. За допомогою емодзі намалюй, які емоції відчуваєш після уроку.

§ 27. ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ З ТЕМИ «СЛОВТВІР. ОРФОГРАФІЯ»

Українська пісня —
це геніальна поетична
біографія українського
народу.

Олександр Довженко

Дзвін шабель, пісні, походи,
воля соколина,
тихі зорі, ясні води —
моя Україна.

Володимир Сосюра

<https://cutt.ly/EwiDNMOs>

1. Прочитай вислови О. Довженка і В. Сосюри. Усно прокоментуй їх. Яка твоя улюблена українська народна пісня?

• Запиши в зошит один із висловів. Розбери за будовою слова *соколина*, *поетична*, *українська* та визнач твірну основу слів.

2. Робота в групі. Прослухайте легенду про українську пісню за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа. Визначте і запишіть основну думку твору.

- Випишіть п'ять слів, утворених префіксальним способом, визначте в них твірні основи.
- Розіграйте діалог за враженнями від легенди. До діалогу долучіть репліки з пісні «Україна — це ти», яку знайдіть за QR-кодом, зазначеному в попередньому завданні.

3. Гра «Так чи Ні». Погодься / спростуй твердження одним словом — «так» або «ні».

1. Словотвір — це розділ науки про мову, що вивчає будову слова.
2. Змінюються слова за відмінками, числами, особами.
3. Утворюють слова за допомогою префіксів, суфіксів, основ слів.
4. Одним зі способів утворення слів є переклад з іншої мови.
5. Слова *тисячеліття*, *змійоподібний* написано правильно.
6. Слова *пів метра*, *пів дня*, *пів Києва*, *пів яблука* написано правильно.
7. Усі слова записано правильно: *товаришський*, *читацький*, *казахський*.

4. Прочитай словникову статтю.

ГІМН, -у, ч. 1. Урочиста пісня, прийнята як символ державної або класової єдності. 2. Хвалебна пісня, музичний твір на честь кого- або чого-небудь. 3. *перен.* Захоплена хвала кому- або чому-небудь.

- Склади та запиши словничок (3–5 слів) пісенної лексики.

5. Говори правильно! Прочитай. Збагачай свій словниковий запас.

СКІЛЬКИ ЛІТ, СКІЛЬКИ ЗИМ!

Основною одиницею *виміру* часу ми вважаємо годину. Але так було не завжди.

У сиву давнину основними мірилами були світло й темрява. Світлий день і темна ніч. У свідомості *праслов'ян* весна і літо, носії світла та тепла, протиставлялися зимі, носієві темряви й холоду. Прихід літа — *довгоочікуваний* і бажаний період у слов'ян. Із великою теплотою хлібороб оспівував його.

Тому вислів «Скільки літ, скільки зим!» уживається як вітання під час зустрічі людей, які давно не бачилися, або в разі довгоочікуваної, приємної зустрічі давно *знайомих* (за М. Владзімірським).

- Визнач спосіб творення виокремлених слів.

6. Гра «Редактор / Редакторка». Спиши текст, виправляючи помилки.

Тарас Шевченко неміг жити без пісні. Він співав, ховаючись від дядка Богорського, співав в панському *перидпокої*, порушуючи наказ свого пана, співав, коли його зарештували, коли везли до фортеці, співав і в самій фортеці...

Художник Лев Жемчужников, який чув Шевченка *напередодні* його смерті, писав і тоді, коли співав покалічений страдник, то в кожній нотці відчувалась душа співця-художника, зправжнього народного співця.

- Виконай синтаксичний розбір першого речення.
- Досліди, від яких слів утворилися виокремлені курсивом слова.

7. Гра «Плутанина». У відповідні слова й способи їх творення.

1 префіксальний	А учительська, поранений, рідні, вартовий
2 суфіксальний	Б відносити, приспів, безсонний, сказати
3 префіксально-суфіксальний	В український, садок, осінній, кобзар
4 перехід з однієї частини мови в іншу	Г підберезник, підгірок, підсніжник, сучасний
	Г спів, народ, хід, біль

8. Виконай тестові завдання.

1. Розділ мовознавства, що вивчає способи творення слів, називають

- А орфографією   В морфологією
Б фонетикою   Г словотвором

2. Основу, від якої утворено нове слово, називають

- А морфемною   В головною
Б твірною   Г другорядною

3. Неможливо утворити іменники жіночого роду із суфіксом -ин-(а) у варіанті

- А тернопільський, одеський, новгород-сіверський
Б київський, сумський, харківський
В миколаївський, дніпропетровський, чернігівський
Г поліський, закарпатський, волинський

*9. Повтори теоретичний матеріал теми. Підготуй усне висловлення на тему «Словотвір». Добери приклади з доступних тобі джерел інформації.

*10. Перейди за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа. Опрацюй інформацію та завдання, а також прослухай пісню «Ой у лузі червона калина похилилася».

Перејди за покликанням <https://cutt.ly/ewidf7cc>

або QR-кодом і опрацюй § 28. «Діагностувальна робота № 2. Словотвір. Орфографія».

Перејди за покликанням <https://cutt.ly/3widnfhu> або QR-

кодом і опрацюй § 29. «Аналіз діагностувальної роботи № 2. Корекція знань, умінь і навичок».

СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ

*Запитую себе, відповідаю,
наводжу приклади.*

*Визначаю свою сходинку
успіху*

1. Назви основні способи словотворення. Наведи приклади.
2. Які зміни приголосних під час творення слів ти можеш назвати?
3. Наведи приклади складних слів. Поясни їх правопис.

МОРФОЛОГІЯ. ІМЕННИК. ОРФОГРАФІЯ

Іменник! Він узяв собі на плечі велике діло — визначати речі, — ім'я, найменування і наймення...

Дмитро Білоус

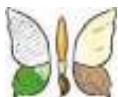
- розрізнятиму за певними ознаками самостійні та службові частини мови;
- визначатиму іменники, правильно вживатиму їх та писатиму;
- визначатиму мовленнєві жанри, у яких доцільне використання іменників у формі кличного відмінка;
- навчуся застосовувати інформацію про іменник у вигляді схеми, моделі, таблиці;
- створюватиму повідомлення в захищених цифрових сервісах і соцмережах.

§ 30. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО ПРО САМОСТІЙНІ ЧАСТИНИ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Неуки ставляться до науки презирливо,
невчені люди захоплюються нею,
а мудреці вміють користуватися нею.

Френсіс Бекон

1. Прочитай епіграф до параграфу. Запиши його.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач головну думку епіграфа.
- Поясни, як ти розумієш вислів Френсіса Бекона.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф. Підпиши назви частин мови.

2. Робота в парях. Прочитайте таблицю. Обговоріть інформацію. Наведіть по 3–4 приклади кожної частини мови.

САМОСТІЙНІ ЧАСТИНИ МОВИ

Назва частини мови	Значення	На які питання відповідає	Приклади
Іменник	предмет	хто? що?	<i>космос, відкриття, інформація, книжка, успіх</i>
Прикметник	ознака предмета	який? чий?	<i>новий, творчий, сміливий, переможний, наполегливий</i>
Числівник	число, кількість, порядок предметів під час лічби	скільки? котрий?	<i>перший, двадцять два, мільйон, дві третіх, семеро</i>
Займенник	предмет, ознака, кількість (але не називає їх)	хто? що? який? чий? скільки? котрий?	<i>я, ми, будь-хто, який-небудь, ніщо</i>
Дієслово	дія або стан предметів	що робити? що зробити?	<i>працювати, мріяти, діяти, вірити, радіти</i>
Прислівник	ознака дії, стан предмета	як? де? куди? звідки? коли? чому?	<i>уважно, уперед, по-українськи, будь-коли, давно-давно</i>

3. Прочитай текст, змінюючи, де потрібно, форму дієслів за змістом.

У наш час нікого не здивувати мобільним телефоном. А дехто вже навіть не уявляє, як можна жити без мобільного телефона.

Немовля, яке ще не вміє говорити, зачувши мелодію вхідного дзвінка, (*брати*) телефон у свої крихітні ручки й починає щось белькотіти. Юнак (*телефонувати*) своєму другу, щоб домовитися про зустріч. Мама (*набирати*) номер доньки, аби переконатися, що з нею все гаразд. А літній чоловік (*тягнутися*) до пристрою, бо хоче почути голоси своїх рідних.

Ми використовуємо свій смартфон для пошуку інформації в інтернеті, фотографування, перегляду нотаток, ігор і ще багато-багато іншого. Мобільний телефон (стати) для людини найважливішим предметом.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач головну думку прочитаного. Добери заголовок.
- Чи вважаєш ти, що телефон став невіддільною частиною нашого життя? Обґрунтуй свою відповідь.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши текст, узгодивши форму дієслів зі змістом.
- У виокремленому реченні визнач, до якої частини мови належить кожне слово.

4. Прочитай заголовок. Поясни, як ти його розумієш. Спрогнозуй, про що йтиметься в тексті. Прочитай текст.

ІННОВАЦІЯ* — ЦЕ «СПРОБУВАТИ»

Сьогодні кожна 5-та людина на Землі має смартфон, а кожна 17-та — планшет. Щосекунди в інтернеті «сидить» 18 млн людей, також щосекунди фіксують 54 тис. уподобань у фейсбуці. Щороку кількість пристроїв, під'єднаних до всесвітньої мережі, становить 50 млрд.

Інновації — це те, що не прогнозовано за своїм ефектом. Інновації — це «спробувати». Наприклад, компанія «Водафон» нещодавно запустила додаток «Водафон Букс». Звісно, ми не знаємо кінцевого ефекту, але нам відомо, що 130 млн видань, які є у світі, варті того, щоб користувачі могли їх читати зі свого гаджета. Ефект не прогнозований, але рухатися у цьому напрямі потрібно (*за О. Лісною*).

Довідка. Інновація — 1. Нововведення. 2. ек. Комплекс заходів для впровадження в економіку нової техніки, технологій тощо. 3. Нове явище в мові.

- Спиши текст. Числівники запиши словами. Визнач (над словом) його розряд (кількісний, порядковий).
- Розкажи, які інновації (інноваційні технології) ти хотів / хотіла б використовувати на уроках. Чому?

- 5. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).
Дай відповідь на запитання заголовка.**

ЩО ТАКЕ УСПІХ ТА ЯК ЙОГО ДОСЯГТИ?

У сучасному світі, коли соцмережі почали брати верх над усім, ми звикли бачити безліч успішних людей, які щодня постять свої досягнення, та щасливі обличчя в інстаграмі та фейсбуку.

Що ж таке успіх? Наприклад, будь-яка людина може навчитися прокидатися рано, але далеко не кожен це робить, і тим паче не кожен може робити це регулярно. Успіх — це позитивний результат, який ти отримуєш від систематичного виконання своєї роботи.

Щоб досягти успіху, не варто боятися мріяти, важливо залишатися оптимістом / оптимісткою. Потрібно пам'ятати, що всі ми люди і ніхто не застрахований від помилок. Отже, не варто боятися їх! (За С. Кістругою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Як авторка пояснює, що таке успіх?
- Які шляхи досягнення успіху ти можеш назвати?
- Поміркуй, чи виражає епіграф головну думку тексту. Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту іменники, визнач рід, число, відмінок за зразком.
Зразок. Успіх — ч. р., одн., Н. в.

- *6. Створи добірку з десяти прислів'їв / приказок про успіх.**

- *7. Уяви себе відомим блогером / блогеркою. Поділися досвідом — напиши допис у соцмережах про людей-новаторів.**

- 8. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.**

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 31. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «ІМЕННИК»

Хата моя, біла хата,
Рідна моя сторона.
Пахне любисток і м'ята,
Мальви цвітуть край вікна.

Хата моя, біла хата,
Казко тепла й доброти.
Стежка від тебе хрещата
В'ється в далекі світи...

Дмитро Луценко

1. Ознайомся з епіграфом.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прочитайте уривок із вірша вголос.
- Які емоції викликала в тебе поезія?
- Розглянь світлини. Чи таку картину уявляла / уявляв під час читання?
- Чи відомо тобі, як пахнуть любисток, м'ята, мальва, матиола? Які асоціації виникають у тебе, коли згадуєш їхній аромат?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни розділові знаки в першій строфі вірша Дмитра Луценка. Пригадай, що ти знаєш про звертання.
- Випиши з поезій словосполучення. Простеж, із якими частинами мови найчастіше поєднуються іменник, дієслово.

2. Робота в парах. Працюймо з графічною інформацією.

- Знайдіть якомога більше спільних образів для всіх зображень, розміщених після епіграфа до параграфу. Розподіліть їх у зошиті в таблицю.
- Пригадайте, що ви вже знаєте про названі частини мови.

Іменник	Прикметник	Дієслово
---------	------------	----------

3. Продовж речення. Допиши назву частини мови за змістом.

- а) Коли називаєш предмети, зображені на світлині, використовуєш... .
- б) Коли називаєш кольори, розмір, запах предметів, зображених на світлинах, то використовуєш... .
- в) Щоб «оживити» образи світлин, змусити їх рухатися, доречно використати... .

4. Гра «Так чи Ні». Дай відповіді на запитання одним словом — «так» або «ні».

1. Іменник — самостійна частина мови?
  2. Іменники змінюються за родами, числами та відмінками?
  3. Початкова форма іменника — це називний відмінок?
  4. Іменники змінюються за вісьмома відмінками?
  5. Питання, які ставимо до іменників, допомагають визначити, істота це чи неістота?
- Провідмінй іменник *світлиця*. Добери синоніми до цього слова.

5. Працюймо в парах. Відновіть прислів'я та приказки.

Запишіть, поставте розділові знаки, поясніть їх уживання. Складіть діалог про те, як ви розумієте ідейно-художній зміст прислів'їв.

1. У, кутки, хаті, своїй, й, помагають. 2. Не, гарна, пирогами, кутами, а, гарна, хата. 3. Своя, своя, своя, своя, втіха, хата, правда, стріха. 4. Не, за, хати, зробиш, взявшись, не, сокиру. 5. Будинок, укладом, міцний, а, ладом не. 6. Мій, моя, фортеця, дім. 7. Один, краще, ста, порожніх, будинок, населений.

- Підкресліть іменники. Визначте їхнє лексичне значення, рід, число, відмінок.
- Знайдіть у прислів'ях та приказках слова-синоніми. Продовжте синонімічний ряд.

За потреби скористайтеся словником синонімів.

6. Гра «Редактор / Редакторка». Прочитай уважно текст. Відредагуй.

Хто й коли сбудував нашу хату, які майстри — невідомо. Сдавалос нам, ніби її зовсім ніхто й не будував, а виросла вона сама, як пичериця, між грушею та погребом, і зхожа була також на старенку білу пичерицю.

Дуже мальвнича була хата. Одне, що не подобалося в ній, й то не нам, а матирі, — вікна повростали в землю і не було замків. У ній ніщо не замикалось. Заходте, будьласка, не питаючись — можна? Ласкаво просимо!

Мати жалілася на тісноту, ну, нам, малим, простору й краси вистачало, а ще коли глянут у віконьце, так видно й соняшник, і груші, і небо (*за О. Довженком*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи можна вважати текстом уривок із твору Олександра Довженка? Чому?
- Визнач стильову належність і тип мовлення.
- Що бачив із вікна хати малий Сашко? Порівняй опис хати Довженків із зображеннями на світлинах після епіграфа.

- Що тебе найбільше здивувало чи вразило в описі хати? Чи схожа хата Довженків на сучасні садиби?
- Чому в хаті ніщо не замикалося? Про який звичай українців це свідчить?

7. Спиши текст, вибираючи з дужок потрібну букву.

Велика кімната на трое вікон із дерев'яною підлогою (с/з)давалася з(е/и)леною. Це відчуття (с/з)творювала маса квітів, які були (в/у)сюди: на підвіконні, ослонах, підлозі. Стояли вони в глечиках, куманцях, горшках, навіть невеличких діжечках. Сухі пучки трав і ст(е/и)пових квітів в(и/е)сіли на стіні. Були вони й під божником, на покуті. Прикрашали також і сволок. І від того здавалось, що і стіни, і підлога, і стеля, і саме повітря з(е/и)лені, а (у/в) вікна струмує з(е/и)лене світло (за Б. Левіним).

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Підкресли іменники, якими автор описує житло минулих часів. Обґрунтуй свою думку.
- Визнач речення з однорідними членами.
- Поясни вживання розділових знаків.
- Якою частиною мови виражені однорідні члени речення?
- Визнач відмінки в цих словах.

8. Скарби мови. Прочитай словникові статті.

СВÓЛОК, -а, ч. Балка, що підтримує стелю в будівлі.

ЕКЗÓТИКА, -и, ж., дав., м. — ці (грец. *exotikos* — чужий, іноземний) 1. Предмети, явища, риси, властиві віддаленим країнам і які є для людей іншої місцевості дивними, незвичними. 2. *Перен.* Щось незвичне, дивне.

- Визнач рід, число, відмінки іменників, ужитих у словникових статтях.
- Склади і запиши речення зі словами *сволок*, *екзотика*, *автентичний*.

9. Спиши речення. Визнач відмінки виокремлених слів.

Які способи розрізнення форм іменників ти використав / використала?

1. У великій кімнаті біля вікна стояв круглий **стіл**. 2. Господар поставив **стіл** на середину світлиці. 3. Велике дерев'яне **ліжко** стояло навпроти вікна. 4. Господиня прибрала **ліжко** до свята вишитими подушками. 5. Туристи оглянули сільське **подвір'я**. 6. **Подвір'я** дихало свіжим зіллям.

10. Увідповідни зображення квітки та її назву.

 1	 2	 3	 4	 5
чорнобрівці, повняк	косарик, гладіолус	братки, братчики,	стокрótка, мар- гарітка	кульбаба

***11. Прочитай текст легенди, уставляючи пропущені слова.
За потреби користуйся довідкою.**

ЧОМУ ЧОРНОБРИВЦІ РОСТУТЬ КОЛО ХАТИ?

Давно-давно це було. Ще тоді, коли земля України не знала біди й злигоднів, коли співучий її народ мирно сіяв (...) і радо зустрічав кожного, хто приходив з (...).

Ця родюча (...) з луками зеленими, лісами багатими, ріками голубими, людьми сильними приваблювала чужинців. Несли вони із собою горе та сльози, забираючи в полон найдорожче — хлопчиків, що мали там вирости слухняними рабами.

Одного дня до поселення підійшли (...). Матері, щоб не віддати (...) чужинцям, шукали рятунку в баби Ясновидиці, яка зналася на чарах.

Принишклі й боязкі хлопчики тулилися до Любави, матері чорнобривого Кароока, що привела їх до Ясновидиці. Сива (...) мовила слова заклинання, і діти перетворились у прекрасні кущисті (...), які огорнули ноги Любави. Вони були чорнобривими і кароокими, як і хлопчаки.

— Залишайтеся коло матері, – мовила старенька.

Так і zostались в Україні (...), (...) й (...) як одне ціле. Нема України без білої хати і чорнобривців, які милують материнське (...) до сивих морозів.

Довідка. Хліб, добром, земля, вороги, дітей, бабуня, квіти, хата, мати, чорнобривці, серце.

- До якої частини мови належать слова з довідки? Обґрунтуй свою думку.
- Розглянь світліну. Випиши з легенди речення, які вона ілюструє. Підкресли іменники, визнач у них рід, число, відмінки.
- Які квіти — символи України — ти ще можеш назвати? У чому полягає їхня особливість? Склади свою легенду про одну з квіток.

§ 32. ІМЕННИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ

<https://cutt.ly/RwiDMOyJ>

Рушник цей не прикраса, не для свята,
Він крилами вже сотні літ білів,
Коли біда приходила у хату,
То він зціляв від муки та болінь.

Володимир Кордонець

1. Прочитай текст епіграфа, визнач його головну думку.

- Знайди іменники, визнач лексичне значення кількох із них.
- Яке загальне значення є спільним для всіх іменників?
- Визнач морфологічні ознаки (рід, число, відмінок) двох іменників (на вибір).

Запам'ятаймо!

Іменник — самостійна частина мови, яка означає назви предметів і відповідає на питання *хто? що?*

Іменники змінюють за відмінками й числами, вони належать до чоловічого, жіночого або середнього роду.

Іменники можуть означати ще назви дій (будівництво, читання, оцінювання), назви опредмечених ознак (глибина, доброта, охайність). Ці іменники, як і всі інші назви неістот, відповідають на питання *що?*

Іменник у називному відмінку найчастіше виконує роль підмета, рідше — присудка (*Світлиця дихала пахощами поліських трав. Рушник — нетлінний оберіг*).

У непрямих відмінках іменник може виконувати роль додатка, означення, обставини (*Піч пахне стравами (чим? додаток), сушеними яблуками (чим? додаток), насінням (чим? додаток). Думку матері (чю? означення) шанували. Споконвіку українці свято шанували вишиту сорочку (що? додаток)*).

Іменник у кличному відмінку виконує роль звертання, а звертання не буває членом речення (*Друже, шануй, оберігай, вивчай минуле рідного народу*).

2. Прочитай наукову інформацію, застосовуючи технологію маркування. Визнач невідоме тобі.

3. Перепиши текст. Підкресли іменники.

У житті кожної людини є святі й безцінні речі. До них належать: батьківська хата, вогник родинної любові, шана до предків, знання родовідного дерева, повага до народних звичаїв.

Щоб по-справжньому пізнати свій народ, потрібно вивчати його історію, мову, культуру. Вони плекалися в народному середовищі, передавалися від покоління до покоління, безперервно розвивалися, утверджувалися.

- Зроби синтаксичний розбір останнього речення. Якими членами речення є іменники?

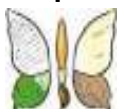

4. Від поданих прикметників і дієслів утвори іменники. Запиши їх.

Будувати, чистий, оздоблювати, ходити, мудрий, світлий, прикрашати, зустрічати, охайний, радіти.

- Визнач спосіб творення іменників.
- За поданими біля епіграфа світлинами склади 3–4 речення, увівши (за вибором) слова вправи 4.

5. Перейди за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа, і прочитай текст про опис приміщення. Визнач головне.

6. Прочитай уривок з роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада».

Світлиця в Череваня була така ж, як і тепер буває в якого заможного козака. Сволок гарний, дубовий, штучно покарбований; і слова зі Святого Письма вирізані; вирізано і хто світлицю збудував, і якого року. І лавки були хороші, липові, із спинками, да ще й килимцями позастилані. І стіл, і божник із шитим рушником округи, і все так було, як і тепер по добрих людях ведеться...

Кругом стін полиці, а на тих полицях срібні, золоті й кришталеві кубки, коновки, пляшки, таці і всяка посудина...

Іще ж по стінах висять шаблі, пищалі під сріблом, сагайдаки, сталеві сорочки...

A. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач стиль і тип мовлення тексту. Обґрунтуй свою думку.
- Поміркуй, із якою метою автор увів опис приміщення в текст твору.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту іменники, визнач рід (надпиши над словом).

7. Робота в парях. За світлинами, що подані після епіграфа до цього параграфа, складіть діалог. Визначте рід іменників (4–5 на вибір).

• Визначте рід іменників у складеному діалозі.

8. Накресли в зошиті таблицю за зразком й розподіли іменники за групами.

Рушник, заєць, українець, милосердя, гордість, учитель, лікар, синиця, весілля, дощ, гімназія, фіалка, ведмідь, лілея, комп'ютер, іменини, хурделиця, планшет, однокласник, однокласниця, вітер, жирафа, збори, видавництво, стіл, кіт, сорочка, господар, господиня, радість.

Назви							
людей	тварин	речей	рослин	явищ природи	організацій, установ	подій	почуттів
...	...	...	...	...	...	...	...

9. Склади (усно) опис однієї з поданих після епіграфа світлин.

*10. Склади усне повідомлення на тему «Іменник як частина мови». Для прикладів використай слова, які можна вжити, описуючи традиційну українську світлицю.

*11. Створи презентацію «Традиційна українська світлиця» та виступи з нею в класі.

*12. Перейди за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа, і прослухай пісню «Мамина світлиця». Свої враження оформ у вигляді короткого (6–8 речень) власного висловлення.

13. Відобрази в зошиті за допомогою емодзі свій настрій після уроку.

§ 33. НОМІНАТИВНА ФУНКЦІЯ ІМЕННИКА. ІМЕННИКИ ЗАГАЛЬНІ Й ВЛАСНІ, КОНКРЕТНІ Й АБСТРАКТНІ

ВІКЕНД

Тиша. Сон. Будильник. Ранок.
Мама. Тато. Джек. Сніданок.
Сумка. Термос. Ковбаса.
Ліфт. Автобус. Шлях. Краса!
Стежка. Ліс. Дуби. Ялиці.
Вуж. Гриби. Пташки. Суниці.
Білка. Небо. Синь. Роса.

Тиша. Термос. Ковбаса.
Комарі. Вогонь. Димок.
Шлях. Автобус. Ліфт. Замок.
Ванна. Мило. Ліжко. Сон.
Джек зітхає, наче слон.
Згадує оту красу –
Запахущу ковбасу.

Григорій Фалькович

1. Прочитай вірш «Вікенд» уголос або послухай його за QR-кодом чи покликанням <https://cutt.ly/bwiDPNBe>

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Добери до заголовка вірша український відповідник.
- Які емоції в тебе пробудив зміст твору? А який настрій у героя / героїні вірша?
- Сформулюй тему поезії.
- Розкажи про вихідні героя / героїні твору. Як тобі вдалося це зробити?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Проведи мовний експеримент: визнач у тексті загальну кількість слів і кількість іменників. Порівняй числа. Зроби висновок.
- Уяви ситуацію, що всі предмети одночасно втратили назви. Це ускладнило чи спростило б наше життя?
- Прочитай вірші. На яку функцію іменника вказують автори?

Іменник любить називати
Завжди на ймення кожну річ:
Земля, країна, сонце, мати,
Печаль і радість, день і ніч.

Володимир Верховень

Іменник! Він узяв собі на плечі
велике діло — визначати речі, —
ім'я, найменування і наймення.

Дмитро Білоус

- Чи погоджуєшся з авторами віршів?
- Зроби словотвірний розбір слова *іменник*. Від якого слова воно утворилося?
- Поясни вживання розділових знаків у віршах.
- Зроби синтаксичний розбір поетичної строфи Володимира Верховеня.

Запам'ятаймо!

Іменник — це самостійна частина мови, яка називає предмети й відповідає на питання *хто?* або *що?* (земля (*що?*) країна (*що?*), кішка (*хто?*), синиця (*хто?*)).

Основна функція іменника в мовленні — номінативна (називна).

2. Робота в парах. Розподіліть подані іменники в три стовпці за лексичним значенням і запишіть:

- а) у перший — назви рослин;
- б) у другий — назви явищ природи;
- в) у третій — назви страв.

Дзвоники лісові, **окислення**, брусниця, здір свинячий, молочай, гроза, локшина, **абрикос**, липа, роса, **гречаники**, **окам'яніння**, борщ, огірки по-карпатськи, міраж, салат.

Ключ: Послідовно в стовпцях підкресліть у кожній назві другу від початку букву. Із них прочитаєте початок вислову Стіва Джобса: «... з'явиться сама собою». Запишіть вислів у зошит, розставте розділові знаки.

- Поясніть написання виокремлених слів.
- Складіть діалог, у якому доведіть або спростуйте твердження Стіва Джобса. За потреби знайдіть додаткову інформацію про автора вислову, скориставшись доступними джерелами.

Коли характеризують інформацію (повідомлення), звертають увагу на такі ознаки (властивості), як *адекватність* (правдивість), *актуальність* (важливість), *повнота* та *об'єктивність* (неупередженість).

АДЕКВАТНІСТЬ — відповідність створюваного за допомогою інформації образу реальному об'єкту, явищу, процесу.

ДОСТОВІРНІСТЬ — віддзеркалення дійсності.

АКТУАЛЬНІСТЬ — важливість, своєчасність моменту.

ОБ'ЄКТИВНІСТЬ — неупередженість, незалежність інформації від думки та бажань людини.

ПОВНОТА — достатність для розуміння та ухвалення рішення.

3. Мисли критично. Поясни лексичне значення слів. Чому їх по-різному пишемо? Пригадай, приклади якого лексичного явища представлено у вправі.

Зразок: Коваль — прізвище, коваль — рід занять.

Орел, орел; Роман, роман; «Запорожець», запорожець; Швець, швець; «Рукавичка», рукавичка; Гончар, гончар; Лебідь, лебідь; Тарас Шевченко, «Тарас Шевченко».

• Склади з кількома парами слів каламбур. Запиши в зошит.

Наприклад:

1. На вікні стоїть **ІРИС**,
на столі є хліб **ІРИС**.

2. На горі росте **КВАСОЛЯ**,
а з гори несе **КВАС ОЛЯ**.

Запам'ятаймо!

Іменники розподіляють на власні та загальні. **Загальні іменники** дають спільну назву однотипним предметам або явищам. *Наприклад:* річка, книжка, казка, діброва.

Власні назви слугують індивідуальному найменуванню конкретного предмета, що виокремлює його з низки однотипних предметів.

Наприклад: Дніпро, Іринка, Рябко, «Рукавичка».

До власних назв належать: прізвища, імена, по батькові, псевдоніми; клички; назви творів мистецтва (книжок, картин, скульптур тощо); імена персонажів творів; географічні й астрономічні назви: країн, міст, сіл, річок, озер, морів, зірок, планет тощо.

4. Виконай інтерактивну вправу «Власні й загальні іменники» за QR-кодом або покликанням

<https://learningapps.org/display?v=py2vhdfnt22>

5. Прочитай текст. Перекажи. Придумай заголовок.

Найбільший за площею (1,2 тис. м²) музей в Україні. Головна етнографічна «скарбниця» нашої країни. На 150 га розташований Музей народної архітектури та побуту — архітектурно-ландшафтний комплекс просто неба.

Пирогів починається з

та

, які формують образ сільського життя, створюють відчуття справжнього занурення в колорит українського

села. Тут можна відчуту душу нашого народу.

, найстаріша з яких належить до 1580-х років (!), наповнені

зразками

... І все це — на тлі «па-

рку», де сучасні умільці за давніми технологіями від-
роджують традиційні народні промисли. У музеї представ-
лені головні етнографічні регіони України (їх шість): По-
лісся, Наддніпрянина, Слобожанщина, Карпати, Поділля і
Таврія. «Пирогів» — це величезна жива казка, де змішалися

українські

, широкі поля, тінисті стежки,

, язичницькі кам'яні

і чорні від часу

православні

. Це — чудовий куточок для відпочинку
на мальовничій околиці Києва (за матеріалами офіційного сайту
Національного музею народної архітектури та побуту України).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з тексту?
- Чи виникло бажання провести вікенд у «Музеї просто неба в Пирогові»?
- Зістав свій варіант тексту з оригіналом, перейшовши за адресою сайту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту іменники. Визнач, які з них власні назви, а які — загальні.
- Поміркуй, чому не всі іменники можна замінити графічним зображенням.

Буквеня дарує підказку. Скористайся!

Іменники бувають з конкретним і абстрактним значенням.

Конкретні іменники називають предмети, явища, які ми пізнаємо органами чуття (*книга, тренажер, олівець, груша, вітер, цукор, зоря*).

До **абстрактних іменників** належать ті, що називають поняття, властивості й ознаки, явища, почуття, одиниці міри та ваги, які не мають конкретного предметного значення (*сума, душа, націоналізм, хоробрість, жовтизна, кохання, гнів, тонна, грам, вольт*).

*9. Склади розповідь про вихідні. Візьми за зразок вірш «Вікенд» Григорія Фальковича. Уведи в текст іменники: загальні й власні назви, конкретні й абстрактні.

*10. Уяви, що у вихідні твоя родина відвідала музей у Пирогові. Поділися з друзями враженнями від поїздки. Уведи в текст-опис іменники: загальні й власні назви, конкретні й абстрактні.

§ 34–35. ВЕЛИКА БУКВА ТА ЛАПКИ У ВЛАСНИХ НАЗВАХ

ІМЕННИК

Хмар..нка. Сон..чко. Д..тинка.

Пташ..чка. Квітка. Твар..нка.

Усмішка. Літо. Крása.

Мрія. Сон. Чуд..са.

Стеж..чка. Зайч..к. Трав..чка.

Вовч..к-Брат..к.

Лис..чка-Сестр..чка.

Друзі. Ро..ваги. Футбол.

Здоров..я. Біг. Баскетбол.

Мама. Тато. Род..на.

Добро. Тол..рантність. Люд..на.

Ох! Цих іменників і не злічити.

Хто? Або що? Називати і вчити.

Тетяна Крикота

1. Прочитай текст уголос, уставляючи пропущені букви.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, чому авторка саме так назвала вірш.

- Сформулюй тему твору.
- До чого закликає читачів авторка поезії?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту іменники. Визнач: вони мають конкретне чи абстрактне значення. Поясни, як ти їх розрізняєш.

- Запиши правильно слова, у яких пропущено букви чи знаки. Визнач: це буквена чи небуквена орфограми. Поясни правопис записаних слів.

2. Прочитай науковий текст, застосовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).

В українській та інших мовах є частина мови, що вражає своєю чисельністю. Це іменник. Випередити іменник у кількості слів не може жодна інша частина мови. Наприклад, дієслів у мові вдвічі менше, ніж іменників. Так що іменник найчисельніший у граматичному світі.

Чому саме іменник став рекордсменом? Насамперед тому, що нас оточує безмежний світ предметів. Людина пізнає предмети і, звичайно, їх називає. Коли творить нові предмети, також дає їм найменування. Обійтися без іменників дуже важко (за І. Вихованцем).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся з автором тексту? Чи задумувався / задумувалася колись над проблемою, порушеною в тексті?
- Сформулюй тему тексту. Запропонуй заголовок.
- Скільки мікротем у тексті? Склади план.
- Поміркуй, яке лексичне явище описане в другому абзаці.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті іменники — назви істот. Поясни, як ти їх розрізняєш.
- Знайди в тексті складні речення. Зроби синтаксичний розбір речення (на вибір). Надпиши над кожним словом частину мови.
- Знайди речення зі вставними словами. Поясни вживання розділових знаків.
- Добери синоніми до слів *рекордсмен*, *рекорд*. За потреби звернися до різних джерел інформації.

3. Гра «Плутанина». Установи відповідність.

1 Говерла	А прізвище
2 «Ой, у лузі червона калина похилилася»	Б гора
3 «Заповіт»	В пісня
4 Шевченко	Г вірш
5 Хрещатик	Г річка
6 Буг	Д вулиця

- Поміркуй, чому початкові слова лівого стовпця написано з великої букви, а правого — з малої.
- Чому окремі назви лівого стовпця взято в лапки?

4. Перепиши текст. Вибери з дужок потрібну букву, на місці крапок устав пропущену букву чи знак. Поясни написане.

ДЕНДРОЛОГІЧНИЙ ПАРК «СОФІЇВКА»

Унікальний парк розкинувся на узбіччях старовинного міста (У, у)мань (Ч, ч)рваскої (О, о)бласті. Його заснував польський магнат (С, с)таніслав (П, п)отоцький на честь (Д, д)ружини Софії. Тут можна побачити дововижні пейзажі, екзотичні рослини, античні скульптури, водойми, каскади, фонтани. У «Софіївці» бували (Т, т)арас (Ш, ш)вченко, (І, і)ван (К, к)отляревський, (В, в)олодимир (С, с)осюра, (М, м)аксим (Р, р)илський.

- Поясни лексичне значення підкреслених слів. За потреби звернися до тлумачного словника.
- 7. Уважно опрацюй інформацію таблиці, застосовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).**

Цікаво! Слова *Земля, Місяць, Сонце* пишемо з великої букви тоді, коли вживаємо їх як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем. АЛЕ:* обробіток землі, схід сонця.

Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами, пишемо з малої букви: *меценат, робінзон, макінтош (плащ), рентген (апарат)*

Зверни увагу!

З великої літери *й* у лапках пишемо: назви книг, газет, журналів, художніх і музичних творів, радіостанцій, телевізійних каналів, торгових марок, фірм, сайтів тощо: *підручник «Математика», газета «Урядовий кур'єр», кіноповість «Зачарована Десна», шоколад «Світоч», літак «Боїнг 777», балет «Кармен», мережа «Фейсбук», історична пам'ятка «Слово про Ігорів похід», електронна енциклопедія «Вікіпедія».*

Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви:

твіттер, гугл.

8. Напиши твір-опис та тему «Софіївка — уманське диво». Уведи в текст іменники, які пишуть з великої букви.

9. Скориставшись картою, проклади маршрут поїздки в дендропарк «Софіївка». Детально продумай відстань, визнач села, міста, вулиці тощо, повз які проляже твій шлях.

10. Виконай інтерактивну вправу «Велика буква і лапки у власних назвах», перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://learningapps.org/display?v=pzae866x522>

11. Гра «Так чи Ні». Підтвердь або запереч твердження одним словом — «так» чи «ні». Прокоментуй свою думку.

- 1) З великої букви пишуть псевдоніми, назви дійових осіб у казках, назви міфологічних істот, клички тварин.
- 2) Назви планет і сузір'їв пишуть з малої букви.
- 3) Назви книг, газет, журналів, художніх і музичних творів пишуть з великої букви *й* у лапках.
- 4) Імена, по батькові, прізвища пишуть з малої букви.
- 5) Перше слово у складених назвах організацій, установ пишуть з великої букви.

12. Прочитай уважно текст. Вибери з дужок потрібну букву, поясни свій вибір.

Місто Львів щодня відкривається мені наче мудра

книга. Серце древнього (Л/л)ьвова — (К/к)няжа (Г/г)ора. Найдавніші описи та найсучасніші археологічні дослідження стверджують, що (К/к)няжий замок був міцно укріпленою твердиною. (Л/л)ев (Д/д)анилович — надійний помічник батька, видно, добре дбав про свій майбутній уділ. Його діяння як (М/м)істобудівника славляться в середньовічних (Л/л)ітописах (за Р. Лубківським).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи можна вважати інформацію текстом? Доведи.
- Запропонуй заголовок.
- Розкажи, як утворилася назва міста.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті складні слова. Зроби їх словотвірний аналіз.
- Поясни значення слова *уділ*, добери до нього синоніми.
- Зроби синтаксичний розбір останнього речення.

13. Робота в парах. Прочитайте інформацію. Спишіть власні назви, виберіть із дужок потрібну букву. Поясніть правопис. Складіть діалог на тему «Чим приваблює Львів іноземних туристів?».

Щороку у (Л/л)ьвові відбувається близько 100 (К/к)ультурних, (М/м)узичних, (Р/р)елігійних, (Г/г)астрономічних фестивалів.

У Львові з'явився (М/м)узей сала, де експонатом є найбільше у світі серце із сала завтовшки 55 та заввишки 85 см. Ідея його створення належить (Л/л)ьвівським рестораторам. Цей музейний експонат у червні 2011 року отримав відзнаку Книги рекордів України — «Найбільше у світі серце із сала».

На п'ятому міському (С/с)вяті пампуха 2010 року у Львові встановили світовий рекорд, виклавши малюнок завбільшки 4 на 10 метрів з понад 7040 пампушків. Ця подія тепер відома на весь світ — інформацію про неї розмістили на офіційному сайті (К/к)ниги рекордів (Г/г)іннеса.

Щороку Львів відвідує багато туристів (за матеріалами Tvoemisto.tv/news).

14. Робота з медіатекстом. Прочитай. Вибери з дужок потрібну букву. Поясни написання.

(Л/л)ьвівський (К/к)онцерн («Е/е)лектрон» випустив власні трамвай і тролейбус. На черзі — електробус та дуобус.

Львівські ІТ-фахівці розробили додаток «Skype» для мобільного телефону. У Львові створюють програмне забезпечення для багатьох голлівудських фільмів: наприклад, спе-

цефекти для «(С/с)пайдермена», «(Г/г)аррі (П/п)оттера», «(Х/х)алка» та інших фільмів зробили тут (*за матеріалами Tvoemisto.tv/news*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй тему медіаінформації. Добери заголовок.
- Яке враження справила на тебе інформація?
- Перевір, чи можна інформацію вважати достовірною.
- Яке значення слів *електробус*, *дуобус*? За потреби скористайся словником.
- Поміркуй, що підштовхує працівників утілювати в життя інноваційні проекти.
- Які власні назви пишемо в лапках? Знайди приклади в тексті про Львів.

15. Прочитай медіаінформацію, використовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).

Гасло міста — «Львів відкритий для світу». Логотип складається зі стилізованих різнокольорових зображень (Д/д)звіниць центральних храмів міста та вежі (М/м)іської (Р/р)атуші (зліва — направо): дзвіниця (В/в)ірменського собору, вежа (К/к)орнякта, вежа (М/м)іської (Р/р)атуші, вежа (Л/л)атинської катедрі, (Д/д)звіниця монастиря (Б/б)ернардинів. Логотип із часом оновляють.

Вежі логотипу стали стрункішими, а в оновленому бренд-буці з'явилися піктограми, що відображають життя міста.

Восени 2014 року у Львові на (П/п)лощі (К/к)оліївщини встановили велогенератор: крутячи педалі, можна заряджати смартфони та інші гаджети. До речі, цю площу вважають найменшою (М/м)іською площею в Україні (*за матеріалами Tvoemisto.tv/news*).

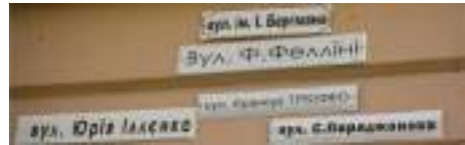

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Розкрий дужки, вибери потрібну букву. Поясни правопис слів.
- Поясни лексичне значення слів *гасло*, *логотип*. За потреби скористайся словником.
- Чому львів'яни обрали гаслом міста слова «Львів відкритий для світу»?
- Розглянь уважно оновлений логотип міста. Поясни значення піктограм.

*16. Прочитай інформацію. Досліди правопис назв вулиць. Поясни написання.

Вулиця з кількома назвами: станом на 2013 рік

вулиця (А/а)рхівна мала назви на честь Інгмара (Б/б)ергмана, Федеріко (Ф/ф)елліні, Франсуа (Т/т)рюффо, Юрія (І/і)лленка, Сергія (П/п)араджанова (за матеріалами Tvoemisto.tv/news).

*17. Розглянь світлини, склади для них підписи. Поясни написання власних назв.

Зі Львовом пов'язані найвідоміші українські гурти й виконавці.

- Вибери гурт чи співака / співачку. Підготуй коротку інформацію про нього / неї. Уведи в текст власні назви, які беруть у лапки.

*18. Склади рубрику «Цікаво!» про своє місто чи село. Використай різні джерела інформації. У текст уведи власні назви.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/owid1kit> або QR-кодом і опрацюй § 36 «Підготовка до діагностувальної роботи: письмовий переказ тексту-розповіді з елементами опису природи».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/rwidfite> або QR-кодом і опрацюй § 37 «Діагностувальна робота: письмовий переказ тексту-розповіді з елементами опису природи».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/bwid3xtb> або QR-кодом і опрацюй § 38 «Аналіз діагностувальної роботи».

§ 39. ЗБІРНІ ІМЕННИКИ

Корінь навчання гіркий,
та плід його солодкий.

Народна мудрість

1. Утвори слова, додаючи суфікси **-ств(-о)**, **-цтв(-о)** **-инн(-я)**, **-овинн(-я)**, **-няк**, **-ина**, **-ура**, і запиши. Поясни написання суфіксів, що містять орфограму.

Учитель, картопля, козак, буряк, птах, вишня, город, професор, клієнт, студент, селяни, квасоля, павутина.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, що поєднує ці слова. Скористайся графічною інформацією.

козацтво

студентство

учительство

2. Прочитай текстову інформацію, використовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).

Іменники, які позначають сукупність однакових або подібних предметів, що сприймаються як одне ціле, називають збірними: учительство, студентство, листя, коріння, огудиння.

Зверни увагу!

Збірні іменники на позначення сукупності людей відповідають на питання *хто?*: *дітвора*, *козацтво*, *старшина*, *братва*, *учнівство*, *дівоцтво*.

Збірні іменники на позначення сукупності тварин і неістот — на питання *що?*: *вороння*, *мушва*, *мурашня*, *насіння*, *городина*, *листя*, *гарбузиння*, *бурячиння*.

Для збірних іменників характерні такі особливості:

- їх уживають лише в однині, бо вони виражають сукупність багатьох предметів, які не підлягають лічбі: *колосся*, *коріння*, *огудиння*;
- їх поєднують лише з числівниками, які не можна записати цифрами (*багато*, *мало*, *кілька*).

Зверни увагу!

Іменники, що піддаються лічбі й мають форми однини та множини, до збірних не належать: *хор, група, загін, рота, полк, армія, комісія, команда, ансамбль, екіпаж, клас, колектив, ескадрилья, табун, зграя, стадо, череда.*

3. Прочитай слова. Випиши тільки збірні іменники.

Пір'я, воїнство, молодецтво, загін, дітлашня, малеча, комашня, група, піхота, дівоцтво, ансамбль, клас, ліс, символіка, парубоцтво, народ, дует, знать, полк, картоплиння, взвод, колосся, волосся, каміння.

- Користуючись доступними джерелами інформації, добери з 2–3 виписаними словами прислів'я.

Зразок: На нашій ниві колосся, як у шолудивого — волосся.

4. Виконай інтерактивну вправу «Впізнай збірний іменник», перейшовши за QR-кодом або покликанням

<https://learningapps.org/display?v=p0ukzt6ra22>

5. Проведи мовне дослідження текстової інформації. Визнач способи творення збірних іменників.

Парубоцтво, птаство, бобовиння, маковиння, піхота, злидота, мушва, братва, горішник, чагарник, сосняк, молодняк, малеча, озимина, садовина, геральдика, проблематика, символіка, синоніміка, клієнтура, агентура, апаратура, молодь, зелень, юнь, нечисть, лом.

- За результатами дослідження заповни клоуз-тест.

Збірні іменники творяться ... та ... способами. Найбільш повторювані суфікси ... . Безафіксним способом від таких частин мови: ... .

6. Переглянь навчальну відеоінформацію «Знайомимось зі збірними іменниками», перейшовши за покликанням

<https://learning.ua/ukrainska-mova-teoriia/pershyi-klas/znaiomymosia-zi-zbirnyimi-imennykamy> чи QR-кодом.

Що нового дізнався / дізналася про збірні іменники?

7. Робота з епіграфом.

- Прочитай епіграф до параграфа, прокоментуй. Склади асоціативний ряд до прислів'я, добираючи слова із запропонованих у вправі. Попередньо «відремонтуй» слова, поясни написання.

Студен..с..во, с..лянс..во, людс..во, юна..тво, коза..тво, парубо..тво, птас..во, жолуд..я, галуз..я, проф..сура, пташня, комарня, яров..на, сл..вняк, л..пняк, стар..зна, інтелігенц..я, молод.., юн.., учител..ство, пробл..матика, інструм..нтарій.

8. Гра «Три— два — один». Поміркуй і визнач.

- Три факти, які для тебе виявилися новими, цікавими, несподіваними на уроці.
- Два факти, які тобі вже відомі.
- Один факт, який викликав бажання вивчити його докладніше.

ОДИН 1
ДВА 2
ТРИ 3

9. Тетяна Крикота зі збірними іменниками написала дитячі вірші. Прочитай їх. Знайди збірні іменники. Визнач число. Простеж, як збірні іменники узгоджуються з дієсловами.

1. Мов гайвороння, дівтора
Ринула в садок.
Принесла літня пора
Їй яблук і грушок.
2. Зашарівся весь вишняк,
Підморгнув садовині,
В пригорщі для цих друзяк
Сипнув вишні осяїні.
3. Птаство пурхало, злітало!
Малечі ж байдуже!
Галасу було чимало,
А дітям добре дуже.
4. Всі дівчатка почіпляли
Вишеньки-сережки,
А «козацтво» позбирало
Яблука зі стежки.

*10. Склади речення чи дитячі віршики із запропонованими збірними іменниками. Пам'ятай, що їх уживають лише в однині.

Дубняк, хаща, хмиз, бадилля, дівоцтво, парубоцтво, юнацтво, лозняк.

11. Перепиши прислів'я, доповнюючи їх дібраними з довідки збірними іменниками в потрібній формі. З'ясуй їхні рід, число. Устав пропущені літери.

1. Яке ... , таке й насіння.
2. Куди віт..р дме, туди ... хилит..ся.
3. Знявши голову, за ... не плачуть.
4. Не носи ... під чужу хату.
5. З..мою бійся вовка, а літом ...

Довідка: волосся, коріння, гілля, мушва, сміття.

§ 40. РІД ІМЕННИКІВ

ПРО ІМЕННИК

Іменники предмети називають,
На питання *хто? що?*
залюбки відповідають.
Іменники різні бувають:
Є живі — це *хто?*
А неживі — це *що?*
Якщо один — це *однина*,
Якщо багато — *множина*.

Дітям пам'ятати слід,
Що іменник має рід:
Чоловічий — значить він,
А жіночий рід — вона,
Є й середній рід — воно.
Де не глянь, — іменник всюди,
Його найбільш вживають люди.

За матеріалами учнівського блогу «Рефлексія»

1. Допоможи Буквеняті знайти відповіді на проблемні запитання.

Чому *Нобелівська премія, Шевченківська премія, Сквородинівські читання* пишуть з великої букви, а *київські вулиці, дніпровські береги* — з малої?

Чому слова *зоря, сузір'я, планета, галактика* пишуть з малої букви, а *Марс, Сатурн, сузір'я Великого Пса, Великий Віз, Чумацький Шлях* — з великої?

Чому *аеропорт «Бориспіль», станція метро «Лісова»* пишемо з великої букви й беремо в лапки, а *вулиця Космічна, бульвар Тараса Шевченка* не беремо в лапки?

Чому *колосья, волосся, коріння, студентство, дітлашня* — збірні іменники, а *загін, клас, табун, стадо, екіпаж, ансамбль* — ні?

2. Робота з епіграфом. Прочитай поетичний твір, узятий з учнівського блогу, використовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).

3. Прочитай медіатекст.

Іноді нелегко пригадати, якого роду слова «*біль*», «*тюль*» чи «*нежить*»! Отже, складно правильно побудувати речення: «Мене мучить зубний біль чи зубна біль», «На вікні висить білий тюль чи біла тюль?», «У мене почався чи почалася нежить?»

Годі вже й говорити про неробу, алібі, шимпанзе, собаку, Міссісіпі та Тбілісі. Логіка та інтуїція тут не допоможуть! Тому гайда вчити!

Рід — обов'язкова для іменника граматична ознака. **Іменники бувають чоловічого, жіночого, середнього і спільного роду.**

У назвах істот форми чоловічого й жіночого роду відповідають значенню чоловічої чи жіночої статі: *чоловік — жінка, юнак — юнка, брат — сестра, Олександр — Олександра, кіт — кішка*. Назви малюків, дитинчат тварин належать до середнього роду: *дівча, немовля, курча, теля, поросся*.

Рід іменника можна також визначити, співвідносячи його із займенниками *він, вона, воно; цей, ця, це*.

Наприклад: *цей листопад (він), ця погода (вона), це опалення (воно)*.

Значення роду виражає: а) закінчення іменника: *хліб, цибуля, морозиво*; б) закінчення прикметника: *синій обрій, синя хмара, синє небо* (за матеріалами сайту «Українська мова та література»).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового ти дізнався / дізналася з медіатексту?
- Розкажи, що ти вже знаєш про рід іменників.
- Які існують способи визначення роду іменників? Покажи на прикладах.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Добери заголовок до медіатексту.
- За змістом медіатексту створи схему / таблицю / ментальну карту.
- Користуючись словником, визнач рід іменників *біль, тюль, нежить*. Використай запропоновані слова як приклади у створеній тобою схемі / таблиці / ментальній карті.

4. Робота в парах. Уважно розглянь графічну інформацію. Уяви себе в ролі дослідників-геральдистів. Поясни символіку окремих деталей на світлинах: фігури, кольори, рослини тощо.

- Опиши одну зі світлин, використовуючи словосполучення. Визнач рід іменників.

Зразок: *тисячолітній камінь (ч. р.), золоте жито (с. р.)*.

ГЕРАЛЬДИКА (від латинського *heraldus* — «оповісник») — історична дисципліна (гербознавство), що вивчає герби, кольорові емблеми, які належать особам, родам чи спільнотам.

5. Робота в групі. Виконай дослідження-аналіз. Прочитай уважно два тексти. Знайди відповідь на запитання, як утворилася назва міста Житомир.

За однією з легенд, у 884 році місто було засновано радником київських князів Аскольда і Діра на прізвище Житомир. Житомир вважають одним із найдревніших міст України. Уперше в літописах місто згадують у 1240 році, і ця згадка пов'язана з походом на західні землі військ хана Батия.

На сесії Житомирської облради від 11 квітня 2003 року затверджено герб Житомирської області. На ньому зображено щит із червоним тлом, у центрі розташовано герб Житомира. Щит пронизує хрест. У верхній частині щита зображено архистратига Михаїла з опущеним донизу мечем і срібного вершника, що осідлав коня. У нижній частині щита зображено рівносторонній хрест золотистого кольору та золоте сонце, яке має шістнадцять променів (*за Mariia Rozbitska*).

ЖИТОМИР

Це вістря племені древлян —
Житомир гордовитий.
Поліська сонячна земля
Легендами сповита.

Древляни здавна тут жили
І сіяли пшеницю,
Хвалили сонце і пекли
Чудові паляниці.

Князь давньоруський Житомир
Заклав тут перший камінь,
Щоб шанували жито й мир,
Щоб славним містом стали.

Рости, Житомире, цвіти
На карті України.
Зумій в століттях зберегти
Життя і мир країни!

Тетяна Мошковська

- Заповни в зошиті таблицю, дібравши приклади з аналізованих текстів. За якою ознакою розподілили іменники на три групи?
- Виділи закінчення, визнач рід іменників. Зроби висновок про співвідношення закінчень і роду іменників.

1.	2.	3.
Рік ☐	Легенд ☐	Міст ☐

7. Визнач у тексті найважливішу інформацію і візьми її у свій лепбук.

Запам'ятаймо! В українській мові є іменники іншомовного походження, рід яких складно визначити. Існують певні закономірності, які важливо запам'ятати.

До **чоловічого роду** належать іменники, що називають осіб чоловічої статі, а також назви тварин: *маестро, містер; шимпанзе, фламінго*.

Зверни увагу! *Цеце (муха)* — жіночого роду.

До **жіночого роду** належать іменники, що називають осіб жіночої статі: *міс, мадам, леді*.

До **середнього роду** належать іменники — назви неістот: *бюро, алібі, журі, меню, пюре, кашне*.

Рід іменників — географічних назв, а також назв газет, журналів тощо — визначають за родовою (загальною) назвою:

цей Хонсю (острів) — ч. р., ця Монако (країна) — ж. р., це Токіо (місто) — с. р., Кракатау (вулкан) — ч. р., Міссісіпі (річка) — ж. р., Тбілісі (місто) — с. р., Борнео (острів) — ч. р., Кіліманджаро (гора) — ж. р.

*8. Прочитай текст. Добери заголовок. Перекажи. Випиши виокремлені слова. Погрупууй їх за родами. Поясни написання.

«Будинок-химера», «Будинок у формі серця» та «Плоский будинок» — назви унікального архітектурного рішення в Житомирі. Якщо стати під певним кутом, то складається **враження**, ніби будинок має тільки **фасад**.

Дивна споруда збудована в середині XIX ст. Унікальне планування будинку — результат ефективного використання вільного простору. Територія під будівництво була розташована на куті перехрестя, й архітектор вимушено створив будівлю зі стінами не під прямим, а під гострим кутом. Форма будинку — **трикутник**, отож два крила цієї споруди створюють **ілюзію серця**. На мешканців Житомира XIX століття будинок справив неабияке **враження**. І до наших днів туристи та місцеві жителі із захопленням дивляться на це диво.

Побутують легенди про «Плоский будинок». Через форму серця дехто вважає, що **торговець** звів унікальну споруду як подарунок своїй коханій (за матеріалами туристичного блогу «Ідемо у світ»).

*9. Склади словниковий диктант (15 слів) до правил рубрики «Запам'ятаймо!»

§ 41. РІД ІМЕННИКІВ. ІМЕННИКИ СПІЛЬНОГО РОДУ

Дітям пам'ятати слід,
Що іменник має рід.
Чоловічий — значить «він»:
Учень, хвіст, портфель, пінгвін.

А жіночий рід — «вона»:
Дружба, ластівка, весна.
Є й середній рід — «воно»:
Вухо, яблуко, вікно.

Дмитро Білоус

1. Гра «Так чи Ні». Підтвердь або запереч твердження.

Прокоментуй свої відповіді.

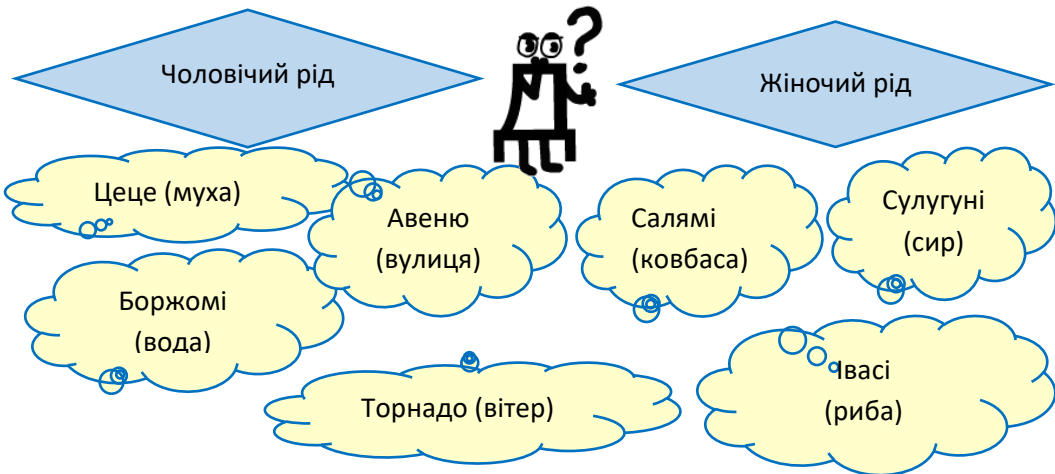
- 1) Іменники *морж, метелик, лин, орел* — чоловічого роду.
- 2) Іменники *муха, сорока, синиця, тріска* — жіночого роду.
- 3) Іменники *стіл, камінь, хутір, двір* — середнього роду.
- 4) Слова *путь, криза, президія, філія* — жіночого роду.
- 5) Слова *біль, кір, насип, Сибір, степ, дріб* — чоловічог роду.
- 6) Слова *бюро, меню, рагу, ательє* — середнього роду.
- 7) Рід іменників, ужитих у множині, визначають за початковою формою: *столи (стіл)* — чоловічий рід.

2. Виконай інтерактивну вправу «Рід іменників», перейшовши за покликанням

<https://learningapps.org/display?v=proke54rc22> за QR-кодом.

3. Гра «Лінгвістичне лото». Допоможи Буквеняті увідповіднити.

4. Робота з епіграфом. Прочитай вірш Дмитра Білоуса вголос.

- Поміркуй, яку слушну пораду дітям дає поет.
- Чому важливо правильно визначати рід іменника?
- Чи завжди можна визначити рід іменника, поєднавши його із займенниками *він, вона, воно або цей, ця, це*?

5. Гра «Плутанина». Увідповідни початок і закінчення прислів'їв та приказок.

1 Без отамана	А і в торбу не збереш.
2 У нероби	Б гірше пияка.
3 Ні рак, ні жаба,	В рідні душі.
4 Нероба	Г а просто нахаба!
5 Соня та ледацюга —	Ґ раз на рік любить.
6 Незграба псує,	Д завжди неврожай.
7 Базіка набалака —	Е а роботяга переробляє.
8 Вереда й себе	Є козак — сирота.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, до якої тематичної групи належать прислів'я.
- Прочитай утворені прислів'я і приказки. Які з них ти промовляєш піднесено, а які — іронічно-зневажливо. Чому? Обґрунтуй свою відповідь.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши виокремлені слова, поясни їхнє лексичне значення, визнач рід.

Запам'ятаймо!

В українській мові є іменники із закінченням -а, (-я), що належать до спільного роду — чоловічого та жіночого. Наприклад: *рівня, бідолаха, каліка, соня, вереда*.

У цих випадках на рід указує поєднуваний з іменником прикметник: *великий хитрюга, велика хитрюга*.

Зверни увагу!

Деякі іменники чоловічого роду, що означають фах, рід занять, звання тощо, можна вживати на позначення осіб як чоловічої, так і жіночої статі. Наприклад: *композитор, листоноша, директор, дизайнер*.

На рід таких іменників указують поєднувані з ними в реченні прикметники або дієслова. Наприклад: *Директор* школи повідомив / повідомила, що опалювальний сезон почнеться вчасно.

Цікаво! У наш час мовці активно використовують фемінітиви.

Фемінітиви — це назви жінок за сферою діяльності, професією, соціальним станом тощо. Наприклад: *автор* — *авторка*; *дизайнер* — *дизайнерка*; *кралець* — *кравчиня*; *плавець* — *плавчиня*; *майстер* — *майстриня*; *філолог* — *філологиня*; *поет* — *поетеса*, або *поетка*.

7. Робота в парах. Прочитайте прислів'я та приказки. Прокоментуйте, чи містять вони повчальний зміст.

1. Тільки нероба не помиляється. 2. Що то за розумака, що на жарт ображається? 3. І для невдахи настане гарний день. 4. Жаднюга не матиме друга.

- Перебудуйте речення так, щоб можна було визначити рід іменника спільного роду. Запишіть.

Зразок: Мій (моя) молодший брат (молодша сестра) — упертюх і нероба, тому він (вона) ніколи не помиляється.

8. Гра «Хто швидше». Добери до поданих іменників прикметники. Визнач рід. За потреби звернися до словника.

Гель, шампунь, нежить, бандероль, перекис, папороть, ваніль, фланель, рукопис, вуаль, аерозоль, розкіш, рояль, суміш, жовч, гуаш, тюль, міль.

- Склади рекламу предмета, назва якого є серед слів, поданих у вправі.

9. Говори правильно! Шестикласники виконали невеликий лінгвістичний проєкт. Вони відвідували магазини, ігрові майданчики, парки тощо й слухали, як розмовляють містяни, зауважуючи мовні помилки. Потім уклали табличку найпоширеніших помилок з правильними відповідниками. Відтвори наведений нижче перелік на аркуші й вклади в лепбук.

~~Неправильно~~	Правильно
~~головна біль~~	головний біль (ч. р.)
~~хворобу викликає~~	хворобу спричиняє
~~втратити свідомість~~	знепритомніти
~~легка тюль~~	легкий тюль (ч. р.)
~~проникнення лілі~~	проникнення пилу (ч. р.)
~~узорчата шпалера~~	візерунчата шпалера
~~є в продажі~~	є в продаж (надійшла в продаж)
~~надойдлива нежить~~	набридливий нежить (ч. р.)

- Склади з кількома словами чи словосполученнями з таблиці речення і запиши їх у зошит.
- Долучайся до проєкту: зауважай приклади помилок у мовленні людей, рекламі тощо. І, звірившись зі словником, пропонуй нормативні варіанти.

*10. Виконай інтерактивну вправу «Рід незмінюваних іменників», перейшовши за QR-кодом чи покликанням <https://learningapps.org/display?v=pkmd8vqw322>.

*11. Послухай теленовини, прочитай інтернет-видання тощо. Запиши фемінитиви, які вживають журналісти, диктори, блогери.

§§ 42–43. ЧИСЛО ІМЕННИКІВ. ІМЕННИКИ, ЩО МАЮТЬ ФОРМИ ТІЛЬКИ ОДНИНИ АБО ТІЛЬКИ МНОЖИНИ

Є в словах нюанси і відтінки,
крім того — норів різних слів.
Можна говорити і кельма, й кельми.
Можна — став і (множина) — стави.
Але є слова, що люблять вельми,
щоб до них зверталися на «ви».
В байці можеш ти, приміром, хвацько
до щабля гукнуть: «Гей ти, Щабель!»

Але спробуй так по-панібратськи
Запросто звернутись до грабель.
Неможливо! Тільки лагідненько,
тільки шанобливо: «Ви, Граблі...».
Є іще слова: обценьки, чари,
ножиці, ворота, мемуари...
Чи багато їх, а чи одні —
Називай їх тільки в множині.

Дмитро Білоус

1. Гра «П'яте зайве». Визнач у кожному рядку «зайве» слово. За потреби скористайся графічною підказкою.

- А Аерозоль, біль, дріб, накип, ваніль
- Б Вуаль, антресоль, емаль, ваніль, нежить
- В Опис, перекис, полин, псалтир, філія
- Г Кенгуру, поні, шимпанзе, колібрі, івасі

- Побудуй речення із «зайвими» словами так, щоб можна було легко визначити їх рід.

2. Працюймо в парах. Робота з графічною інформацією.

Розгляньте уважно світлину. Представників яких професій ви впізнали? За якими ознаками?

- Складіть діалог про важливість кожної професії. Які професії вам найбільше подобаються? Чому? Які фемінітиви ви використали?

3. Прочитай текст, вибираючи з дужок потрібні займенники чи закінчення.

ВАНІЛЬ ТА ВАНІЛІН: У ЧОМУ ВІДМІННІСТЬ?

Здавалося б, відповідь на це запитання для досвідченого кулінара очевидна. Однак значення цих понять нефахівці часто плутають. У статті ми спробуємо пояснити, що є що.

(*Натуральна/натуральний*) ваніль — це (*одна, один*) з найдорожчих прянощів у світі. (*Вона, він*) належить до сімейства орхідей і росте в тропіках. Плоди ліани — скручені палички, еластичні та маслянисті на дотик.

Урожай стручків спочатку не має жодного запаху, але після **ферментації** утворюється білий наліт із різким ароматом. Це і є ванілін. Його вміст у ванілі становить приблизно 3 %.

Через дорожнечу стручків ванілі створили (*її, його*) **синтетичний аналог** — ванілін, (*який, яку*) продають у магазині. (*Його, її*) додають до випічки. Ванілін — це суміш розтертої ванільної палички із цукром. (*Його, її*) аромат не такий тонкий, на відміну від натуральної пряності.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового ти дізнався / дізналася з тексту?
- Чи відповідає заголовок тексту його змісту?
- Як автор привертає увагу читачів до інформації? Чи наявні в тексті ознаки маніпуляції? За потреби звернися до рубрики «Скарби мови».
- Яким продуктам ти віддаєш перевагу — натуральним чи їх штучним замінникам? Обґрунтуй свою думку.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни свій вибір слів із дужок.
- Випиши виокремлені слова, зроби їх лексичний розбір.

4. Робота з епіграфом. Прочитай вірш уголос.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Про які нюанси слововживання, відтінки й «норов» слів згадує автор?
- Яку думку доводить поет?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди у вірші іменники. Постав до них питання. Визнач їхні рід і число.
- Пригадай, що тобі відомо про форми числа іменників. Наведи приклади з вірша-епіграфа.

5. Цікаво! Укажи число виокремлених іменників.

МАНІПУЛЯТИВНІ ЗАГОЛОВКИ У МЕДІА

1. *Клікбейтний, тобто той, що привертає увагу: «Учені зробили сенсаційне **викриття!**», «Катастрофа невідворотна — епідемія поширюється!»*

2. *Заклики, спонукання до дій:* «Обов'язково скористайтеся цією порадою...», «Не втрачайте часу, поширте це **повідомлення** своїм близьким та друзям!»
3. *Висока емоційність:* «Це жахлива ситуація!» та «Як таке може бути!..»
4. *Поширення страху і панічних настроїв, зневіри:* «Навіть ваші оселі не захистять вас під час карантину...», «Такі епідемії не останні — це лише початок...»

6. Опрацюй науковий текст. Застосуй технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).

Іменники мають морфологічну ознаку **числа**. Іменники, що означають **один предмет**, уживаються в однині. Їх можна співвіднести із займенниками *він, вона, воно* або поєднати із *цей, ця, це*: словник — він, море — воно, книжка — вона; цей вечір, ця подія, це листя, це коріння.

Іменники, що означають **два і більше предметів**, уживаються в множині. Їх можна співвіднести із займенником *вони* або поєднати із *ці*: *ці вечори, ці корені, ці літаки*; книжки — вони, стільці — вони, літаки — вони.

7. Виконай швидкий тест.

1. Іменники, які вживають лише в множині, подано в рядку

- А хмари, вірші, дівчата, кроки
- Б телевізори, звуки, альбоми, трактори
- В Суми, ворота, мемуари, обценьки
- Г таблиці, ложки, квіти, годинники

2. Іменники, які вживають лише в однині, подано в рядку

- А мудрість, краса, молодь, колосся
- Б учні, комп'ютери, блогери, троянди
- В Карпати, вершки, Київ, молодь
- Г окуляри, борошно, велетень, золото

8. Виконай інтерактивну вправу «Число іменників», перейшовши за QR-кодом або покликанням

<https://learningapps.org/display?v=prqqa4wmj22>.

9. Узагальни іменники, визначивши тематичну групу. Вкажи їх число. Поміркуй, чи змінюються ці іменники за родами. Доповни групи іменників власними прикладами.

1. Ножиці, штани, окуляри — ...
2. Вершки, макарони, консерви — ... .
3. Хрестини, іменини, заручини — ... .
4. Суми, Ромни, Чернівці — ... .
5. Заздрощі, радощі, веселощі — ... .

10. Працюймо з графічною інформацією. Розглянь уважно світлини. Поміркуй, як можна погрупувати предмети.

- Уяви ситуацію. Ти зайшов / зайшла в магазин купити продукти за списком, складеним удома разом із рідними. Змоделюй діалог із продавцем / продавчиною, використовуючи репліки: *добрий день, будь ласка, скільки коштує, подайте, покладіть у кошик, дякую.*

- Чи є у твоєму кошику продукти, які суперечать правилам здорового харчування? Назви їх. Купиш шкідливі продукти чи відмовишся? Обґрунтуй свою відповідь.

11. Говори правильно! Склади зі словами речення та запиши їх у зошит.

Чи можна покласти олію, мастило, масло в продуктовий кошик?

МАСЛО

вершкове, вазелінове

ОЛІЯ

рослинна, соняшникова, малювати олією, олійна фарба

МАСТИЛО

моторне, технологічне

12. Гра «Редактор / Редакторка». Читаючи, виправляй спотворений текст (помилки).

Як ото дехто тримаїцця за гаманец із грішьями! Але гроші випурхуют з рук, либонь, ще проворніше, ніж виреваецця з палців зловлена увісні казкова жарь-птиця. Та не всі покладаюцця на силу грошев, снаходицця багато таких, що з дитинсва і до старосьті дбают про знанья, досвід, рузум, бо й сила перед рузумом никне, бо жодні статки не дорівнююцця в ціні до золотого слова (за Є. Гуцалом).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яку проблему порушує автор? Добери заголовок.
- Чи погоджуєшся ти із твердженням письменника?
- Постав кілька запитань авторові тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті іменники. Випиши. Визнач рід, число.
- Чи є в тексті іменники, які мають форми тільки множини чи тільки однини? Якщо так, токлади з ними речення.

*13. Помандруй картою України, випиши якомога більше власних назв, які вживають тільки в однині й тільки в множині.

Зразок: Тільки в однині: Лопань, ...

Тільки в множині: Ромни, ...

- *14. Визнач число іменників, розподіли їх на групи, поєднуючи з прикметником: 1) уживаються і в однині, і в множині; 2) уживаються тільки в однині; 3) уживаються тільки в множині.

Вишня, стіл, стрільба, штовханина, жовтизна, Сатурн, колосся, пір'я, щипці, ліки, жнива, канікули, заздрощі, гілля, діти, фінанси, дрібнота, коріння, пустощі, слава, бензин, шахи, вершки, висівки, макарони, Карпати, граблі, чай, Дніпро, Україна, Чигирин.

*15. За змістом параграфа склади ментальну карту «Число іменників». Приклади для ілюстрування правил вибери із виконаних вправ.

§ 44–45. ВІДМІНКИ ІМЕННИКІВ. КЛИЧНИЙ ВІДМІНОК

Ти до рідної прислухайсь мови,
прокажи відмінки — це ж як вірш!

Дмитро Білоус

<https://cutt.ly/lwiDZgpk>

1. Прочитай уголос епіграф. Передай емоції, які переживає автор вірша.

ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

• Розбери слова «прислухайсь», «прокажи» за будовою.

Буквеня дарує підказку. Скористайся!

Мова, мови — це форми слова.

Форма слова — це те саме слово, яке змінило своє закінчення, щоб установити зв'язок з іншими словами в реченні.

Відмінювання, або змінювання за відмінками, — це утворення нової форми іменника, тобто зміна його закінчення.

2. Розгадай ребуси. Пригадай, що ти знаєш про слова-відгадки.

3. Прочитай навчальну інформацію, застосовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує). Що нового ти дізнався / дізналась?

Запам'ятаймо!

Іменники змінюють за відмінками.

В українській мові сім відмінків. Кожен відмінок відповідає на певне питання (*крім кличного відмінка*) і має значення, яке виражається закінченням або закінченням і прийменником.

- Н.** хто? що?
- Р.** кого? чого?
- Д.** кому? чому?
- З.** кого? що?
- О.** ким? чим?
- М.** (на/у) кому? (на/у) чому?
- Кл.** —

Називний відмінок називають **прямим**. Форма називного відмінка однини — це **початкова форма іменника**. Інші відмінки називають **непрямими**.

Зверни увагу! Іменники в називному та кличному відмінках уживають завжди без прийменників.

У місцевому відмінку іменники вживають *тільки з прийменниками*.

У родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках іменники можуть вживати з прийменниками і без них.

4. Спиши, розкриваючи дужки. Іменники, що в дужках, постав у потрібному відмінку.

ГАДЖЕТИ — РОЗВИВАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ

Гаджет — це засіб для фізичного, соціального та інтелектуального (*розвиток*) (*діти*).

Коли (*дитина*) хаотично натискає на (*кнопка*), вона розвиває дрібну (*моторика*) і мимоволі запам'ятовує деякі (*буква та цифра*). Коли розглядає (*картинка*) на екрані й вибирає (*мелодія*) — тренує зорове й слухове (*сприймання*).

Важливо спрямувати дії (*дитина*) в потрібне (*русло*).

5. Скарби мови. Прочитай словникові статті.

ІНТЕЛЄКТ — розум, здатність мислити, думати, міркувати.

ІНТЕЛЕКТУАЛ — людина з високорозвиненим інтелектом.

- Один іменник (на вибір) провідміняй.
- З обома іменниками склади й запиши речення, визнач їхні відмінки.

6. Робота в парах. Прочитайте текст. Виправте помилки.

За змістом інформації складіть і розіграйте діалог.

Проведення часу з гаджетом і віртуальне спілкування можуть заважати набуттю навички комунікації, установленню повноцінних соціальних зв'язків.

Замість того, щоб заводити добрих друзів і спілкуватися з ними наживо, деякі діти занадто серйозно сприймають героїв комп'ютерних ігор або «чатяться» з однокласниками, хоча б могли подзвонити їм, а краще зустрітися.

- Виконайте словотвірний і фонетичний розбір підкресленого слова.

7. Говори правильно!

ВИКОРИСТАТИ З КОРИСТЮ ЧИ
ЗАСТОСУВАТИ З КОРИСТЮ?

Не варто поєднувати однокореневі слова, окрім випадків, звісно, коли ти робиш це навмисно, з певною метою. Отже, правильний варіант такий: *застосувати з користю* або *вдало використати (застосувати)*.

- Чи вдало ти використовуєш електронні пристрої? Обґрунтуй свою думку.

10. Спиши текст, постав іменники, що в дужках, у потрібному відмінку.

Використання електронних (*пристрій*) увечері несприятливо впливає на якість (*сон*). Також погано позначається на емоційному й фізичному (*стан*) наступного дня. Нервова система (*людина*) має вночі відпочивати.

Що більше (*час*) ти сидиш за (*планшет*) і (*гаджет*), то вищий ризик розвитку (*депресія*), (*тривожність*). Може виникнути дефіцит (*увага*). Не забаряйтесь і проблеми з (*поведінка*).

- Знайди в доступних джерелах інформацію про правила безпечної роботи з комп'ютером та опрацюй її.

8. Прочитай інформацію про штучний інтелект, застосовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує). Щоб виконати завдання, перейди за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа.

9. Спиши речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресли іменники як члени речення. Скорочено надпиши відмінки іменників. Чи потрібно підкреслювати іменники у формі кличного відмінка? Чому?

1. Чого ти журишся ромашко чого ти гнешся до землі (О. Донченко).
2. Милуйся Улянко свічками-берізками і прозорим воском кленів і шапками лісових груш (О. Донченко).
3. Моє село земний уклін тобі тобі за молодість і світло отчих стін (Г. Тарасюк).

10. Робота в парах. Провідмінійте словосполучення **цілющий дощ**: один / одна з вас відмінює в однині, а другий / друга — у множині. Перевірте одне в одного виконання.

11. Скарби мови.

Деякі іменники з пестливим значенням мають закінчення **-ю**: матус**ю**, Ол**ю**, Жен**ю**, Гал**ю**, Микольц**ю**.

- Склади і запиши мінітвір (4–5 речень) про правила віртуального спілкування, уживаючи подані вище іменники з пестливим значенням у кличному відмінку.

12. Перепиши, ставлячи подані в дужках іменники у форму родового відмінка множини.

1. Вікно схотіло пити й устами кватирки нахилилось до (долоня) дощу (С. Мудрик).
2. Вщедряє землю сірий дощ, росте життя на бруку (площа) (М. Рильський).
3. Знов лечу я над степами, над смарагдом (нива) (Олександр Олесь).
4. Розпитаю, як справи у (сосна), у звірів і (птиця) (Л. Костенко).
5. І всміхнуться сині очі од (пісні) моїх (В. Сосюра).
6. Трапляються окремі книги, варті цілих (книгозбірня) (Г. Тарасюк).

- Зроби словотвірний розбір слова *книгозбірня*.

16. Гра «Редактор / Редакторка». Відредагуй подані нижче діалоги. Обґрунтуй свої виправлення.

Dialogue 1:
 Вітаю, Леся! Ти написала твір?
 Привіт! Дякую, Іринка, що нагадала. Я зовсім про нього забула.

Dialogue 2:
 Ілля, я вдячна вам.
 Пані директор, ваше завдання вже виконано.

Dialogue 3:
 Я поясню тобі ще раз, Іван!
 Федір Семенович, я не зрозумів нову тему.

13. Робота в парах. Опрацюймо графічну інформацію.

- Мабуть, тобі це все вже відомо, але все-таки перегляньте правила роботи за комп'ютером. Складіть діалог «Як безпечно працювати за комп'ютером», увівши в репліки іменники в кличному відмінку.

14. Говори правильно!

СУПЕРЕЧНОСТІ, ПРОТИРІЧЧЯ

Обидва слова ти знайдеш у словниках. Однак українській мові притаманніше слово «суперечність», а не слово «протиріччя»: Під час віртуального спілкування між ними виникли суперечності.

- Склади й запиши речення зі словом «суперечність / суперечності».

*15. Спиши речення. Подані в дужках іменники постав у формі кличного відмінка.

1. Обніматиму тебе, мій (син), я заради тебе крила скину... (МатаРіка). 2. Я вклоняюсь, (солдат), тобі за хоробрість щодня в боротьбі! (Г. Нарожна). 3. Привітай же, моя (ненька), моя (Україна), моїх діток нерозумних, як свою дитину (Т. Шевченко). 4. (Сокол-вітер), розправ свої крила, вдихни у братів переможную силу; (блискавка-сестра), свій гнів відпусти: нечисть погану вогнем спопели! (Л. Федорова).

- Прочитай речення, правильно їх інтонуючи.
- Поясни розділові знаки при звертаннях та в реченні з прямою мовою.
- У першому реченні підкресли всі члени речення. Чи є звертання членом речення?

- *16.** Напиши оголошення в художньому стилі про уявний футбольний матч, який має відбутися між командами планет Земля та Марс. Підкресли використані в тексті іменники та визнач їхні відмінки.
- *17.** Знайди в доступних джерелах інформацію про віртуальне спілкування. Основний зміст інформації (6–7 речень) запиши в зошит. Підкресли іменники, визнач їхні відмінки.
- 18.** За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 46. ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ ІМЕННИКІВ У КЛИЧНОМУ ВІДМІНКУ

Милосердя — це прагнення всім серцем допомогти іншим, підтримати матеріально й духовно, підтримати в радості та втішити в біді. Найкраще без зайвого галасу, не сповіщаючи інших, що ти такий добрий і хороший.

Соломон

Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю.

Григорій Сковорода

1. Прочитай уважно епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка основна думка висловлювання Соломона та Григорія Сковороди?
- Чи погоджуєшся ти з думками авторів?
- Чи спілкувався / спілкувалася ти з милосердними людьми? Поділися життєвими фактами.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Перепиши епіграф (на вибір) у зошит, підкресли іменники.
- Постав іменники в кличний відмінок.
- Чи правильно ти виконав / виконала завдання? Перевір за інформацією, що подано в завданні 2.

2. Прочитай наукову інформацію. Склади план. Підготуй коротке лінгвістичне повідомлення на тему «Особливості написання іменників у кличному відмінку».

Особливості написання іменників у кличному відмінку

Іменники жіночого, чоловічого та спільного родів із закінченням -а, -я

У закінченнях кличного відмінка в однині вживаємо **-о, -е (-є), -ю**:

- о** — в іменниках з основою на твердий приголосний (*Миколо, Галино, Батьківщино*);
- е (є)** — в іменниках з основою на м'який і шиплячий (*земле, площі, мріє, надіє*);
- ю** — в іменниках *доню, матусю, Галю*, але: *Мотре, Катре, Насте*.

Іменники чоловічого та середнього родів з нульовим закінченням

У закінченнях кличного відмінка в однині вживаємо **-у (-ю), -е**:

- у (-ю)** — в іменниках із суфіксами **-ик, -ік, -ок** та іменниках з основою на шиплячий; в іменниках на м'який, іншомовних іменах з основою на **г, к, х** (*конику, батьку, дядьку, синку, соловейку, читачу, товаришу, учителю, учню, місяцю, добродію, Івасю, Корнію, Фрідріху, Жаку*).

Деякі безсуфіксні іменники мають закінчення в кличному відмінку

- у**: (*дїду, тату, сину*),
- е** — у всіх інших іменниках чоловічого роду (*брате, Михайле, друже, професоре, хлопче, шевче, кравче*). АЛЕ: *бійцю, добровольцю, знавцю, мудрецю*.

Іменники середнього роду мають форму називного відмінка і закінчення **-о, -е** (*море, поле, село, місто*).

Іменники жіночого роду з нульовим закінченням

У закінченнях кличного відмінка вживаємо закінчення **-е** (*Любове, радосте, юносте*).

Кличний відмінок іменника *мати* має форму називного відмінка (*Рідна мати моя, ти ночей не доспала* (А. Малишко)).

Множина

Кличний відмінок іменників у множині має форму називного відмінка множини (*Сестри, привітайте братів. Сльози, не лліться. Слушайте, друзі, учні, брати. Ночі зимові, розсипайте зоряне намисто!*)

3. Прочитай вислови про милосердя. Запиши один, який сподобався, постав іменники у форму кличного відмінка.

1. Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю (*Г. Сковорода*). 2. А хто з приятеля перекинувся у ворога, той, значить, і раніше не був приятелем і не буде (*І. Франко*). 3. Щастя — це трикутник, а в нім три

боки: віра, надія, любов (Б.-І. Антонич). 4. Найчистіша душа незрадлива (В. Симоненко). 5. Сказав мудрець: «Живи, добро звершай! Та нагород за це не вимагай. Лише в добро і вищу правду віра людину відрізня від мавпи і від звіра. Хай оживає істина стара: «Людина починається з добра!» (Л. Забашта).

4. Прочитай текст. У яких словах допущено помилки? Запиши, виправляючи ці слова, обґрунтуй орфограми. Випиши 4–5 іменників, поставивши їх у кличний відмінок.

Милосерддя — це риса людини, що виявляється у внутрішній готовності допомогти, пробачити, поспівчувати. Тісно пов'язані з милосерддям такі риси характеру: співчуття, турбота, безкорисливість, поблажливність, розуміння, гуманність.

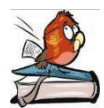
Чим відрізняється доброта від милосерддя, що їх єднає?

Обидва феномени є якістьями душі, метою обох є бажання бути корисним. Але є один нюанс. Милосерддя — це практична реалізація доброти. На жаль, не всі готові комусь допомагати — вони можуть просто поспівчувати і пройти повз. Добрих багато, а милосердних (готових діяти) набагато менше.

Милосерддя не буває без доброти. Щоб бути по-справжньому милосердним, людина повинна бути спочатку доброю. Але не просто доброю, а діяльною, тобто готовою активно допомагати іншим, а не лише дивитися на них з добротою в очах.

Тому не полінуйтеся зайвий раз запитати себе: «Для кого я хочу це зробити? Для себе або іншого?» Тут головне — бути чесним із самим собою. Немає нічого страшного в тому, щоб визнати в таких діях користь (за текстами із журналу КОЗАКУ).

- Розглянь світліну. Чи може вона слугувати ілюстрацією до тексту? Чому?
- Докладно перекажи текст.

5. Ознайомся зі словниковою статтею. Склади (усно) речення зі словом «фенóмен».

ФЕНО́МЕН, а, ч. Рідкісне, незвичайне, виняткове явище. Досі я згадую про сього хлопчину як про невияснений для мене психологічний феномен (І. Франко).

- Запиши слово «феномен» в кличному відмінку однини й множини.

§ 47. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ, ЩО МАЮТЬ ЛИШЕ ФОРМУ МНОЖИНИ

Не бійся правди, хоч яка гірка,
не бійся смутків, хоч вони як ріки.
Людині бійся душу ошукать,
бо в цьому схибиш — то уже навіки.

Ліна Костенко

1. Прочитай уважно епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які думки викликали в тебе поетичні рядки?
- Прокоментуй своїми словами висловлення.
- До чого закликає автор? Чи погоджуєшся ти із твердженням автора?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши епіграф у зошит.
- Підкресли іменники, визнач їх число.
- Добери спільнокореневі слова до іменника *людина*.
- Провідміняй слово *люди*.

2. Опрацюй інформацію. Що для тебе вже відоме, а що нове? Розкажи.

Іменники, що вживаються лише в множині, у називному відмінку мають закінчення *-и, -і, -а*: *люди, діти, двері, гроші, ясла, дрова*.

У знахідному відмінку іменники, що означають назви неістот, мають форму називного відмінка: *радощі, хитрощі, ножиці, ясла*.

Іменники, що називають істот, можуть мати форму родового відмінка або паралельні форми (називного чи родового відмінка): *людей, дітей; курей — кури, гусей — гуси*.

В орудному відмінку мають закінчення *-ами (-ями), -ми*: *радоцями, Сумами, Чернівцями, дітьми, курми*.

До речі, деякі іменники в орудному відмінку мають паралельні форми: *грошима — грішми, воротами — ворітьми, дверима — дверми, гостями — гістьми, колесами — колісьми*.

Іменники *гордість — гордощі, радість — radoщі, людина — люди, дитина — діти, гуска — гуси, курка — кури* є спорідненими словами, а не формами однини / множини. Друге слово в кожній парі — іменник, що вживається тільки в множині.

3. Прочитай текст. Про який народний етикет ідеться?

Двері відчинились. До кабінету директора видавництва Євгена Чайки зайшов чоловік у темних окулярах. Це був його друг — письменник і художник Роман Книш. Усміхаючись, він привітався першим. У лівій руці тримав альбом зі світлинами Карпат, які приніс для ілюстрації своєї книжки.

Пан Роман щойно повернувся з відпочинку. Він розповів, що цілий тиждень мандрував карпатськими лісами й полонинами, насолоджувався гірськими пахощами. Зустрічався з місцевим людом. Спілкування з карпатцями дарувало тепло й радіщі.

На прощання друзі пили запашний карпатський чай зі смачними ласощами — медом і ягодами (*М. Кадомська*).

- Випиши іменники, що вживаються лише в множині, визнач їхні відмінки.
- Один іменник, що вживається тільки в множині, провідмінняй.

4. Гра «Плутанина». Розподіли іменники за назвами стовпців.

Гордощі, Прилуки, граблі, шахи, Лубни, дріжджі, оглядини, заздрощі, кліщі, піжмурки, вершки, хитрощі, вила, Ромни, ножиці, Терни, Альпи, канікули, Гімалаї, радіщі.

Назви знарядь	Назви речовин	Географічні назви	Назви почуттів	Назви ігор, обрядів, часових понять
...	...	...	...	...

5. Робота в парах. Працюймо з графічною інформацією.

Розгляньте плакати. Складіть і розіграйте діалог на тему «Народний етикет».

- У діалозі використайте іменники, що вживаються тільки в множині: *люди, діти, взаємини, почуття, радіщі, гордощі, заздрощі*.

Молоді люди перші вітають старших, чоловіки — жінок, нижчі за посадою — вищих

Прийшовши в гості, передусім вітають господарів.

Рукоштовання в різних країнах має свої особливості.

Так, у США воно тверде, два-три потиски.

У Франції — легке й швидке.

У Німеччині один твердий потиск.

Англійці використовують рукоштовання нечасто.

Особа, що підходить до гурту, має вітати присутніх першою незалежно від статі.

Той, хто залишає приміщення, прощається так само перший.

6. Скарби мови. Прочитай текст. Що нового ти дізнався / дізналася?

ДОБРОГО РАНКУ, ДОБРИЙ ДЕНЬ,
ДОБРИВЕЧІР, ВІТАЮ...

Привітання — слова або жести, звернені до кого-небудь під час зустрічі на знак прихильного ставлення, доброзичливості. В українській мові до найпоширеніших етикетних форм вітання належать такі: *Добрий ранок! Доброго ранку! Добрий день! Добридень! Добрий вечір! Добри вечір! Вітаю! Привіт! Моє шанування! Доброго здоров'я!*

Вибираючи форму вітання, зважай на вік людини й ситуацію мовлення. Форму «Привіт!» здебільшого використовують люди, які товаришують (*за матеріалами інтернету*).

- Яка форма вітання в тебе з батьками, знайомими, друзями?
- Склади й запиши 2–3 речення з вибраними етикетними формами.

7. Говори правильно! Прочитай інформацію.

Звертання — найяскравіший і часто вживаний вид мовленнєвого етикету.

В офіційному, здебільшого усному, спілкуванні послугуються звертаннями *пан, пане, пані* в поєднанні з прізвищем або назвою особи за фахом чи родом діяльності, наприклад: *пане Ткачуку, пане професоре, пане ректоре*. Уживання в народних українських піснях, колядках звертання *пане-господарю* є для багатьох природним і глибоко поважним.

Звертання *добродію (добродійко, добродії)* вважають давньою почесною назвою осіб, що роблять добро. Вживалось у сполученні з етикетними означеннями *вельмишановний, вельмиповажний* та з прізвищем, ім'ям, іменем по батькові, наприклад: *вельмишановна добродійко Ольга Петрівно*. У традиційному значенні варто вживати це звертання й сьогодні в різних сферах суспільного життя, зокрема діловій.

Звертання *громадянине (громадянку, громадяни)* підкреслює рівність усіх членів суспільства перед законом як осіб, що користуються громадянськими правами і мають певні обов'язки.

Однією з форм звертання до незнайомих є слово *друзі (шановні, дорогі)*.

Звертаючись до керівників установи, організації, учителів, узвичаєною є форма звертання на ім'я та по батькові, наприклад: *Викторе Андрійовичу, Іване Степановичу, Юліє Михайлівно*.

- Перекажи текст (усно), вилучивши подробиці, які, на твою думку, зайві для стислого змісту.
  - Склади 4–5 речень із будь-якими звертаннями з прочитаного тексту.
8. Провідмінняй подані іменники, що мають форму лише множини.

Канікули, дрова, радощі, люди.

*9. Розгадай загадки й запиши їх, уставляючи, де потрібно, пропущені літери. Поясни написання. Один іменник (на вибір) провідмінняй.

1. Ходить, ходить, а все на одному міс..ці. 2. Два кіл..ця, два кін..ця, а посередині цвях. 3. Своїх очей не має, а бачити допомагає. 4. Зубів багато, а само не їсть; усе хапає, а собі нічого не лишає; де пройшло, там чисто стало. 5. Дерев'яна рука, залізні пал..ці, сіно хапає, далеко кидає (*нар. творчість*).

*10. Створи карту рідного краю із зазначенням на ній назв міст / сіл, що мають тільки форму множини.

*11. Підготуй коротку інформацію про народний етикет, традиції, обряди мешканців міста чи села.

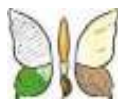
12. За допомогою емодзі відобрази, які емоції відчуваєш після уроку.

§§ 48–49. НЕЗМІНЮВАНІ ІМЕННИКИ. РІД НЕЗМІНЮВАНИХ ІМЕННИКІВ

<https://cutt.ly/RwiDPipK>

Лети, наша пісне,
Лети над полями,
Шуми золотими крильми!
Володимир Сосюра

1. Прочитай уважно епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які емоції викликають рядки епіграфа?
- Про які ознаки української пісні говорить поет?

Б. ДОСЛІДЖУЙМО

- Визнач іменники в поетичних рядках. Укажи їх рід, число, відмінки.
- Як ти вважаєш, ці іменники змінювані чи незмінювані? Відповідь обґрунтуй.
- Чим відрізняються змінювані іменники від незмінюваних?

2. Прочитай слова. Визнач незмінювані іменники.

Соло, соліст, сопрано, журі, автор, тріо, піаніно, артист, фое, леді.

- Склади словосполучення із незмінюваними іменниками за формулою *прикметник + іменник*.

3. Правильність складених словосполучень перевір за таблицею.

 Буквеня дарує підказку. Скористайся! Запам'ятаймо! РІД НЕЗМІНЮВАНИХ ІМЕННИКІВ		
№	Правило	Приклади
1.	Чоловічий рід: <ul style="list-style-type: none"> • назви осіб чоловічої статі • назви тварин (крім цеце (муха), путасу, івасі (риба)) 	Досвідчений аташе, юний мосьє. Маленький колібрі, сердитий гризлі, старий шимпанзе
2.	Жіночий рід: <ul style="list-style-type: none"> • назви осіб жіночої статі 	Уважна леді, знайома фрау, а також: широка авеню (вулиця), смачна саямі (ковбаса)
3.	Середній рід: <ul style="list-style-type: none"> • назви неістот 	Приємне сопрано, цікаве кіно, привабливе селфі
4.	Рід географічних назв, газет, журналів, спортивних клубів, громадських організацій визначають за загальною назвою (родовим поняттям)	Онтаріо (<i>с. р., бо це озеро</i>); Арагві (<i>ж. р., бо це річка</i>); Хоккайдо (<i>ч. р., бо це острів</i>); Кіліманджаро (<i>ж. р., бо це гора</i>)
5.	Рід невідмінюваних складноскорочених слів (абревіатур) визначають за головним словом	ДАІ (<i>ж. р., бо головне слово автоінспекція ж. р.</i>); ЄС (<i>ч. р., бо головне слово союз ч. р.</i>); військкомат (<i>ч. р., бо головне слово комісаріат ч. р.</i>)

4. Випиши незмінювані іменники, що позначають музичні терміни, визнач рід.

Кафе, депо, інтермецо, бюро, фортепіано, маестро, ультиматум, леді, соло, тріо, рандеву, рагу, візаві, лібрето, пальто, парі, Токіо, композиція, відео, Міссісіпі, сопрано, попури, турне, інтерв'ю.

- З двома виписаними іменниками склади й запиши речення.

5. Допиши закінчення прикметників, поясни написання.

Світл.. купе, стар.. шимпанзе, цікав.. фентезі, мрійлив.. леді, доблесн.. ЗСУ, коротк.. інтерв'ю, швидк.. кенгуру, оновлен.. ТСН, багатолюдн.. Токіо (місто).

6. Робота в групі. Прочитайте інформацію. Стисло перекажіть її. Визначте незмінюваний іменник. Який його рід? Виконайте фонетичний розбір невідмінюваного іменника.

I група

Після тріумфальної перемоги Руслани Лижичко з піснею «Дикі танці» на конкурсі «Євробачення» у 2004 році про талановиту львів'янку заговорив увесь світ. Її пісні вирували неймовірною енергетикою. Їх радо переспівували.

Творчість Руслани знають у Європі, Америці й навіть в Азії. 2009 року Руслану запросили на VI Азійський фестиваль пісні. У Сеулі (Південна Корея) на фестивалі співачка отримала нагороду за великий внесок у культурний обмін між Україною та Азією в музиці.

Руслана популяризує українську пісню за кордоном. На заходах з нагоди святкування Дня Незалежності України голос співачки звучав у Чикаго.

II група

Пісню «Ой смереко» написав Любомир Яким 1969 року для ансамблю «Троїсті музики». Легка, позитивна композиція відразу припала до душі українцям і стала візитівкою колективу.

Нерідко виконують цю пісню й іноземці. Так, у 2018 році завдяки франківчанці Олександрі Козак «Ой смереко» заспівали у 20 країнах. До співочого проекту залюбки доєднались: Аргентина, Бразилія, Велика Британія, Гана, Гватемала, Республіка Ель-Сальвадор, Єгипет, Італія, Канада, Китай, Колумбія, Куба, Мексика, Панама, Перу, Польща, Туреччина, Філіппіни та Франція.

III група

Голос Квітки Цісик — сопрано, дзвінкий, проникливий, щирий, заворожує й полонить назавжди. Дивовижно, як дівчина, яка все життя прожила далеко за океаном, так могла відчувати й передавати найтонші нюанси української пісні! «Пливе човен», «Ой верше, мій верше», «Карі очі, чорні брови» та інші добре відомі пісні Цісик Квітка наче наповнила новими барвами. За словами співачки, альбоми з українськими піснями не були для неї бізнес-проектами. Вона вважала їх рідною справою й подарунком для всіх українців у різних кутках світу (за матеріалами енциклопедії «Вікіпедії»).

ІНТЕРВ'Ю — бесіда журналіста / журналістки у формі запитань і відповідей з політичним, громадським або іншим діячем з різних питань. Проведення бесіди, опитування певної особи для публікації отриманої інформації.

7. Робота в парах. Уявіть: ви зустрілися зі співаком, який повернувся із зарубіжжя. Візьміть у нього інтерв'ю.

- Уживайте незмінювані іменники (*турне, Конго, Токіо, Тбілісі, Баку, Батумі, ЄС, Делі, соло, відео, попури, маєстро, тріо, аташе, леді, таксі, метро, меню та інші*).

8. Редагування. Запиши слова, виправляючи помилки. Обґрунтуй написання.

Панні, радіо, коммюніке, мадам, ескимо, конферанс'є, маєстро, ательє, фіаско, ледді, цунаммі, цеце, аллібі, коллібри.

9. Говори правильно! Прочитай інформацію.

ЗНАМЕНИТІСТЬ — АВТОРИТЕТ

ЗНАМЕНИТІСТЬ — це широка популярність, славнозвісність. Також словом «знаменитість» характеризують людину, яка має популярність, славу.

АВТОРИТЕТ (від латин. слова *auctoritas* — влада) означає в сучасній мові «достоїнство, сила». Про авторитет говорять, маючи на увазі вплив, поважність особи, організації, колективу тощо. Він мав авторитет у колективі (*за С. Єрмоленко*).

- Склади й запиши два речення зі словами *знаменитість* та *авторитет*.
- Зроби синтаксичний розбір одного речення.

10. Спиши текст. Устав пропущені літери, обґрунтуй написання. У незмінюваних іменниках визнач рід.

Для українців пісня — це щось більше, ніж гармонія м..лодії та слів. Це хвиля надії перед дол..носною битвою. Це спосіб пер..дачі історії нащадкам. Це здйняті до н..ба тисячі рук на Євромайдані. Потужна ен..ргетика української пісні підкорювала виконавців і меломанів Мехіко і Ріо-де-Жайнеро, Монтевідео і Сан-Франциско, Токіо, Тбілісі, Баку. По всьому світу л..тить українська пісня (*за матеріалами інтернету*).

- Визнач рід незмінюваних іменників, виконавши інтерактивні вправи за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа.
- Із чотирма словамиклади й запиши речення.

- Прослухай одну з українських пісень у виконанні зарубіжного співака (на вибір) за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа.

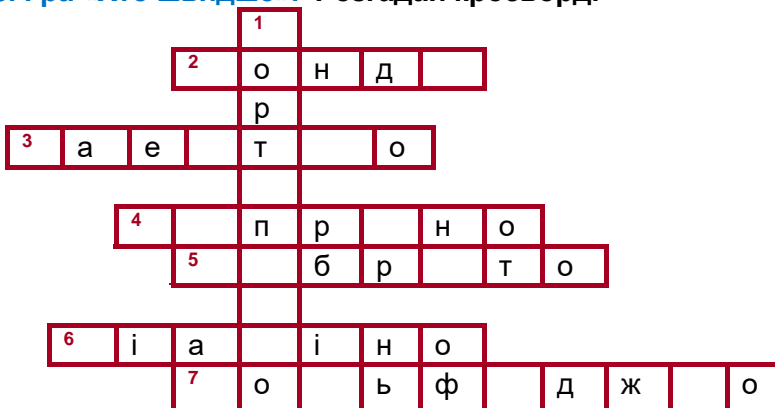
*11. Склади висловлення на тему «Лети, наша пісню, лети над полями». У тексті вживай незмінювані іменники. За потреби використай інформацію з рубрики «Це цікаво» (завдання 12).

*12. Це цікаво! У якому реченні є незмінюване слово?

1. Перша пісня, що пролунала в космосі, була українська. У 1962 році космонавт Павло Попович заспівав на орбіті Землі «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю».
  2. Один із найдовших музичних інструментів у світі — українська трембіта.
  3. У музичному фонді ЮНЕСКО збережено 15 500 українських народних пісень (італійських — 6000).
  4. Усього ж етнографи зібрали близько 200 000 українських народних пісень (за матеріалами інтернету).
- Переглянь відеокліп «Дивлюсь я на небо...», у якому звучить голос космонавта Павла Поповича», за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа.

13. Гра «Хто швидше». Розгадай кросворд.

За вертикаллю. 1. Ударно-клавішний струнний музичний інструмент, різновидом якого є піаніно і рояль.

За горизонталлю. 2. Музична форма, для якої характерне кількаразове повторення основної теми. 3. Шаноблива форма звертання до видатного музиканта, композитора. 4. Високий жіночий голос. 5. Словесний текст музично-вокального твору. 6. Великий ударно-клавішний музичний інструмент, різновид фортепіано. 7. Навчальна дисципліна, що розвиває вміння чути і слухати музику.

- Запиши відповіді в зошит. Визнач рід записаних іменників.
- Обґрунтуй уживання *и, і* в записаних іменниках.

17. Говори правильно!

ДУХОВИЙ 1. Який приводиться в дію вдунанням струменя повітря (про музичні інструменти). Духовий оркестр — оркестр, що складається з духових інструментів. — Опівдні десь неподалеку заграє духовий оркестр (Ю. Збанацький). 2. Який діє за допомогою нагрітого повітря. — У практиці все частіше роблять у плитах духові шафи.

ДУХОВНИЙ 1. Пов'язаний із внутрішнім психічним життям людини, її моральним світом. Нематеріальний, нетілесний. *Творцем усіх матеріальних і духовних цінностей на землі є народ (І. Волошин).* 2. Стосовно до релігії, церкви, належний їм. *Графиня відповіла, що в бібліотеці таких духовних книжок нема (О. Донченко).*

• Утвори іменник із слова *духовний*, розбери за будовою утворене слово.

18. Виконай тестові завдання.

- До чоловічого роду належать усі іменники в рядку
А кенгуру, поні, гризлі, НЛО
Б шимпанзе, Токіо, івасі, метро
В ООН, УПА, Хоккайдо (острів), ДАІ
Г танго, цеце, журі, тріо
- До жіночого роду належать усі іменники в рядку
А АТС, ЧАЕС, Міссурі (річка), шимпанзе
Б ЗСУ, танго, піаніно, мадам
В фрау, Арагві (річка), мадам, гризлі
Г ООН, івасі, путасу, пані
- До середнього роду належать усі іменники в рядку
А колібрі, ЗУНР, ГЕС, журі
Б панно, алое, лібрето, жирафа
В метро, танго, сопрано, депо
Г фортепіано, меню, леді, шосе
- Правильно узгоджено прикметник з іменником у рядку
А широка шосе
Б новий трюмо
В маленька шимпанзе
Г приємне сопрано

19. Спиши текст, уставляючи пропущені літери. Обґрунтуй написання.

ДЖАМАЛА

Українс..ка співачка кримс..кота-тарс..кого походження Джамала завдячує своєю популярністю Євробаченню. Артистка представляла Україну на пісенному конкурсі у 2016 році в Стокгольмі. Вона виборола перемогу з піснею «1944».

У Європі випущено альбом українс..кої співачки під назвою «1944». Складаєт..ся він із дванадц..ти композицій: вісім англійс..кою і три українс..кою мовами. Артистка успішно виступає з концертами в країнах Європи.

*20. Підготуй інформацію про українську пісню за кордоном. Оприлюдни її в класі. Використай відомості за покликаннями із завдань 6, 10 цього параграфу або за QR-кодом, що на початку параграфу.

- Запиши два речення, визнач рід, число, відмінки іменників.
- Оформ зібрану інформацію як твір-мініатюру (8–10 речень) про українську пісню за кордоном. Використай у своєму творі 2–3 невідмінювані іменники.

§ 50. НАПИСАННЯ Й ВІДМІНЮВАННЯ ЧОЛОВІЧИХ І ЖІНОЧИХ ПРИЗВИЩ, ІМЕН ПО БАТЬКОВІ

<https://cutt.ly/EwiDKMlt>

Батько і мати, два сонця гарячих,
Що нам дарують надію й тепло.
Батько і мати, у долі дитячій

Треба, щоб кривди між них не було.

Вадим Крищенко

1. Прочитай виразно епіграф. Прослухай пісню «Батько і мати» за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфу,

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які емоції викликають рядки поезії Вадима Крищенка та пісня?
- Сформулюй тему поетичної строфи.
- Чому автор називає батьків «два сонця гарячих»?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши епіграф у зошит.
- Запиши прізвище, ім'я, ім'я по батькові своїх мами й тата. Правильність виконання перевір за поданою нижче навчальною інформацією.

УТВОРЕННЯ ЧОЛОВІЧИХ І ЖІНОЧИХ ІМЕН ПО БАТЬКОВІ	
Чоловічі -ович	Жіночі -івн (-ївн-)
Тарас + <i>ович</i> → Тарасович	Тарас + <i>івн</i> → Тарасівна
Олексій + <i>ович</i> → Олексійович	Олексій + <i>івн</i> → Олексіївна
Андрій + <i>ович</i> → Андрійович	Андрій + <i>івн</i> → Андріївна

Зверни увагу!

Лука — Лукич, Луківна   Ілля — Ілліч, Іллівна
Яків — Якович, Яківна   Сава — Савич, Савович, Савівна

2. Допоможи Буквеняті вибрати правильно написані імена по батькові. Правильно запиши усі імена по батькові в зошит.

Сергієвна

Андрієвна

Федорович

Владиславович

Сергієвич

Юр'євич

Олександровна

Володимирович

Тарасівна

Анатолійович

Костянтинівна

Юрієвич

3. Робота в парях. Опрацюйте навчальну графічну інформацію.

**ВІДМІНЮВАННЯ
ПРИЗВИЩ, ІМЕН, ІМЕН ПО БАТЬКОВІ**

Н.	Циганок Сергій Васильович (<i>Гордійович, Ілліч, Андрійович</i>)
Р.	Циганка Сергія Васильовича (<i>Гордійовича, Ілліча, Андрійовича</i>)
Д.	Циганку Сергієві(ю) Васильовичеві(у) (<i>Гордійовичеві(у), Іллічеві(у), Андрійовичеві(у)</i>)
Зн.	Циганка Сергія Васильовича (<i>Гордійовича, Ілліча, Андрійовича</i>)
Ор.	Циганком Сергієм Васильовичем (<i>Гордійовичем, Іллічем, Андрійовичем</i>)
М.	(на, при) Циганкові(у) Сергієві(ю) Васильовичеві(у) (<i>Гордійовичеві(у), Іллічеві(у), Андрійовичеві(у)</i>)
Кл.	Циганку Сергію Васильовичу (<i>Гордійовичу, Іллічу, Андрійовичу</i>)

Н.	Лесина Марія Павлівна (<i>Анатоліївна, Іванівна, Сергіївна</i>)
Р.	Лесиної Марії Павлівни (<i>Анатоліївни, Іванівни, Сергіївни</i>)
Д.	Лесиній Марії Павлівні (<i>Анатоліївні, Іванівні, Сергіївні</i>)
Зн.	Лесину Марію Павлівну (<i>Анатоліївну, Іванівну, Сергіївну</i>)
Ор.	Лесиною Марією Павлівною (<i>Анатоліївною, Іванівною, Сергіївною</i>)
М.	(на, при) Лесиній Марії Павлівні (<i>Анатоліївні, Іванівні, Сергіївні</i>)
Кл.	Лесина Маріє Павлівно (<i>Анатоліївно, Іванівно, Сергіївно</i>)

Н.	Циганок Надія Федорівна (<i>Гордіївна, Іллівна, Андріївна</i>)
Р.	Циганок Надії Федорівни (<i>Гордіївни, Іллівни, Андріївни</i>)
Д.	Циганок Надії Федорівні (<i>Гордіївні, Іллівні, Андріївні</i>)
Зн.	Циганок Надію Федорівну (<i>Гордіївну, Іллівну, Андріївну</i>)
Ор.	Циганок Надією Федорівною (<i>Гордіївною, Іллівною, Андріївною</i>)
М.	(на, при) Циганок Надії Федорівні (<i>Гордіївні, Іллівні, Андріївні</i>)
Кл.	Циганок Надіє Федорівно (<i>Гордіївно, Іллівно, Андріївно</i>)

Зверни увагу!

Жіночі прізвища із закінченням на **приголосьний** та на **-о** не відмінюємо. Наприклад: *Тетяна Жук* — *Тетяни Жук* (*але* — *Олексія Жука*); *Ольга Стеценко* — *Ольги Стеценко* (*але* *Олександра Стеценка*).

- Складіть мінідіалог на тему «Відмінювання прізвищ, імен по батькові в українській мові».

4. Спиши, замінюючи імена, що в дужках, спільнокореневими іменами по батькові.

Валерія (Ярослав), Ганна (Михайло), Мирослава (Ростислав), Максим (Юрій), Данило (Онуфрій), Надія (Веніамін).

- Усно провідміній кілька імен та імен по батькові.

5. Прочитай текст. У яких словах допущено помилки? Запиши ці слова правильно, обґрунтуй орфограми.

У нас велика і дружна сім'я. Найстарший у нашій родині — дідусь Григорій Сергієвич. Він пенсіонер, а раніше був юристом.

Бабуся Марія Федорівна молодша за дідуся на чотири роки. Вона працювала лікарем, а зараз теж на заслуженому відпочинку.

Мій батько найстарший із трьох синів дідуся та бабусі. Його звать Георгій Сергієвич. Він директор школи, а мама, Аліна Антоновна — дільничий лікар.

Мій старший брат Антон — студент, я, Олесь, школяр, а найменша сестричка відвідує дитячий садок. Вона дуже любить виховательку Яніну Михайлівну, про неї багато розповідає.

Батьки нашої мами, Микола Вітальйович і Тамара В'ячеславівна, живуть у селі. Ми часто зустрічаємося з ними і з маминими сестрами й братами.

А найбільше я дружу зі своїм двоюрідним братом Олегом. Він, як і я, навчається в шостому класі. Коли я гостюю в дідуся й бабусі, ми з ним ходимо ловити рибу, фотографуємо доквілля, наших родичів, робимо селфі.

Я дуже люблю свій рід (за М. Репіщанським).

- Випиши іменники, які позначають імена по батькові, поставивши їх у кличний відмінок.
- Докладно перекажи текст усно.

5. Робота в парі. Прочитайте вірш. Дайте імена й імена по батькові мамі й татові героя вірша, запишіть їх.

БАТЬКИ-«ЧОМУЧКИ»

Ну і мама! Ну і тато!

Наче справжні дошкільнята!

Нічогісінько не знають,

Смішно і сказати комусь!

Бо щодня мене питають

Лиш одне: «Чому?» й «чому?»...

- Ти чому образив Віту?
- А чому отримав двійку?
- І чому прийшов так пізно?
- Та чому в шкарпетках різних?
- Ти чому такий непослух?
- А чому не стелиш постіль?

- Ти чому це вірш не учиш?
- А чому портфель без ручки?!
- І чому такий синець?..

Ох! Настане мій кінець!
 Не поясниш їм ніколи,
 Хоч би й дуже захотів...
 Треба їх віддати до школи —
 Хай питають вчителів.

Анатолій Костецький

*6. Редагуймо коментарі в соцмережах після прослуховування пісні «Батько і мати» у виконанні Назарія Яремчука. Які речення потребують редагування? Чому?

1. Я не знаю що може бути краще ніж голос Яремчук.
2. Геніальний, досконалий, найкращий.
3. Такий голос може бути тільки від Бога.
4. Батько і мати два соньця гарячих.

*7. Створи колаж «Наша родина». Упиши прізвища, імена, імена по батькові своїх рідних. Склади розповідь за колажем про свою родину.

*8. Напиши твір на тему «За що я люблю своїх рідних». Уведи в текст іменники, що означають імена, імена по батькові.

*9. Графічно відобрази в зошиті емоцію, що відповідає твоєму враженню від уроку.

§ 51. ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ ТЕМИ «ІМЕННИК»

Ми працю любимо,
 що в творчість перейшла.

Максим Рильський

1. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка основна думка висловлена в епіграфі?
- Які емоції викликав у тебе цей вислів?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши епіграф, в іменниках визнач рід, число, відмінки.

2. Запиши речення. Підкресли іменники, визнач їхні відмінкові форми, постав іменники у форму кличного відмінка.

1. Велич кожної країни — у людях. Особливо в тих людях, які своїми справами зробили великий внесок у розвиток науки та культури. Наш народ витримав суворий іспит. Він дав творчу та наукову інтелігенцію, політиків, спортсменів, які зажили собі визнання в усьому світі (за Д. Кузьменком). 2. Ми є. Були. І будем ми! Й Вітчизна наша з нами (Іван Багряний). 3. Народ мій є! Народ мій завжди буде! (В. Симоненко).

3. Перевір свої знання. Дай відповіді на запитання і виконай завдання.

1. Що вивчає морфологія?
2. Що спільного мають такі різні за лексичним значенням слова, як *дитина*, *Вітчизна*, *калина*, *почуття*?
3. Сформулюй правила вживання кличного відмінка в іменниках. Наведи приклади.
4. Якими новими відомостями про рід, число, відмінки ти збагатив /збагатила свої знання в 6 класі?

4. Робота в парях. Ознайомтеся зі слайдами презентації «Славетні українці». Підготуйте і презентуйте діалог перед однокласниками на тему «Славетні українці».

 	<p>Ярослав Мудрий (981 – 1054) Великий князь кийівський. Під час його правління Русь–Україна перетворилася на могутню європейську державу. Створив бібліотеку в Софійському соборі</p>	 	<p>Богдан Хмельницький (1596 – 1657) Український військовий і державний діяч, гетьман Війська Запорозького, очільник Гетьманату. Очолив Національно-визвольну війну українського народу проти польської шляхти</p>
 	<p>Іван Франко (1856 – 1916) Письменник, учений, перекладач, політик. Іван Франко — найвизначніший поет шевченківської доби. 1962 року місто Станіслав було перейменовано в Івано-Франківськ</p>	 	<p>Леся Українка (1871 – 1913) Уславлена письменниця, перекладачка та культурна діячка. Перша збірка віршів «На крилах пісень» побачила світ у Львові. Відомі твори: «Лісова пісня», «Давня казка», «Лелія», «Блакитна троянда» та інші</p>

 	<p>Катерина Білокур (1900 – 1961) Видатна художниця жанру наївного мистецтва. Один з найвидатніших митців ХХ ст. Пабло Пікассо казав: «Якби ми мали художницю такого рівня майстерності, то про неї говорив би цілий світ»</p>	 	<p>Сергій Корольов (1906 – 1966) Видатний учений у галузі ракетобудування й космонавтики. Один із засновників практичної космонавтики. Перший головний конструктор ракетно-космічних систем у СРСР; перед цим був в'язнем концтаборів</p>
 	<p>Ліна Костенко геніальна поетеса (нар. 1930 р.) Лауреатка багатьох премій, зокрема Шевченківської. Авторка численних поетичних збірок, роману у віршах «Маруся Чурай», поеми «Берестечко», прозового роману та ін.</p>	 	<p>Володимир Кличко олімпійський чемпіон і чемпіон світу з боксу (нар. 1976 р.) Український професійний боксер, чемпіон світу у важкій ваговій категорії за версіями WBO, IBF, IBO. За кар'єру переміг 23 бійців за титул чемпіона світу, що є найкращим показником в історії боксу</p>

- Складіть і запишіть у зошит словниковий диктант (10–15 слів / словосполучень) на тему «Велика літера у власних назвах» (за текстами вправ).
- Обґрунтуйте написання великої літери у власних назвах.

5. Робота в групах. Виконайте проєкт «Славетні українці», який складатиметься з ваших індивідуальних мініпроєктів. Поміркуйте, кого кожен з вас може вважати славетним українцем. Підготуйте короткі висловлення для таблиці, яку оформте у вигляді плаката.

6. Скарби мови. Прочитай інформацію.

ВИДАТНИЙ. Який вирізняється серед інших якими-небудь надзвичайними рисами, якостями. *Видатний філософ Григорій Сковорода.*

ВИЗНАЧНИЙ. Важливий за значенням, талантом; який заслуговує на особливу увагу. *Визначна пам'ятка.*

- Склади і запиши словосполучення з цими словами, щоб головним словом був іменник. Зроби синтаксичний розбір словосполучень.

7. Говори правильно!

СЛАВНИЙ, СЛАВНОЗВІСНИЙ, СЛАВЕТНИЙ

- СЛÁВНИЙ** 1. Який уславив себе чим-небудь, має велику славу, знаменитий. *На Гуцульщині складено багато пісень про славного, вічно пам'ятного героя Олексу Довбуша.*
 2. Який викликає симпатію, гарний. *Така славна сестричка в мене — весела й здорова!*

СЛАВНОЗВІСНИЙ — який відомий багатьом людям, який здобув собі славу, знаменитий. *Славнозвісний український гопак відомий далеко за межами нашої країни.*

СЛАВЕТНИЙ — який має широку славу, популярність. *Учні з пошаною слухали розповідь славетного воїна.*

- Виконай розбір за будовою і словотвірний розбір слів *славний, славнозвісний, славетний*.
- Утвори з кожним із зазначених слів словосполучення, усно провідмняй їх.
- Склади і запиши із цими словами речення.

8. Виконай тестові завдання.

1. *Усі слова є іменниками в рядку*

- А вниз, увечері, догляд, Андрій
- Б Карпати, Полісся, навколо, десять
- В численний, артист, науковець, розумний
- Г переможець, почуття, авторитет, популярність

2. *Усі іменники спільного роду в рядку*

- А колона, бідолаха, допомога, комп'ютер
- Б смартфон, замок, сестра, рідня
- В бідолаха, лівша, плакса, нікчема
- Г токар, насип, зошит, композиція

3. *Усі іменники, що їх уживають лише у формі множини, подано в рядку*

- А комп'ютери, відзнаки, ножиці, народи
- Б Прилуки, Суми, Ромни, рукописи
- В дріжджі, ножиці, пахощі, залізо
- Г гуси, Лубни, гроші, двері

4. *Усі іменники вжито в кличному відмінку в рядку*

- А Софіє, книго, подругою, намистом
- Б друже, сестро, Тарас, Антоне
- В дитино, Батьківщино, пісня, товариш
- Г земле, осене, брате, Ірино

9. Спиши текст. Устав пропущені літери, обґрунтуй написання.

Кожне покоління, кожна нац..я пишаються своїми видатними людьми.

В історії нашої д..ржави теж залишили свій слід тисяч.. видатних особистостей, які жили в різні епохи. Серед них — державні діяч.. та полководці, науковці й інж..нери, письменники та спортсмени, музиканти, діяч.. т..атру і кіно. До та-

ких в..летнів української нац..ї належать Іван Мазепа, Володимир Івасюк, Микола Амосов, Іван Миколайчук, Валерій Лобановський. Вони любили Батьківщ..ну і свій народ, прагнули бачити його щасливим.

Ми маємо знати і пам'ятати їх.

*10. Склади твір-мініатюру (8–10 речень) про славетних українців. Уведи в текст цитату: «От де, люде, наша слава, слава України!» (Т. Шевченко), використай матеріали параграфу.

11. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомилася / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/fwid4rfrp> або QR-кодом і опрацюй § 52 «Діагностувальна робота».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/4wid3ped> або QR-кодом і опрацюй § 53 «Аналіз діагностувальної роботи. Корекція знань, умінь і навичок».

§ 54. ПОДІЛ ІМЕННИКІВ НА ВІДМІНИ Й ГРУПИ

<https://cutt.ly/4wiDZHq>

Сніги метуть. У вікнах біле мрево.
Антени ловлять клаптики новин.
На білий вальс запрошую дерева,
на білий вальс вітрів і хуртовин.

Я вас люблю за те, що ви дерева.
Що ви прийшли до мене, що ви тут.
Зима стоїть, скляна і перкалева.
Метуть сніги. Сніги метуть, метуть...

*Перкаль — тонка цупка бавовняна тканина.

Ліна Костенко

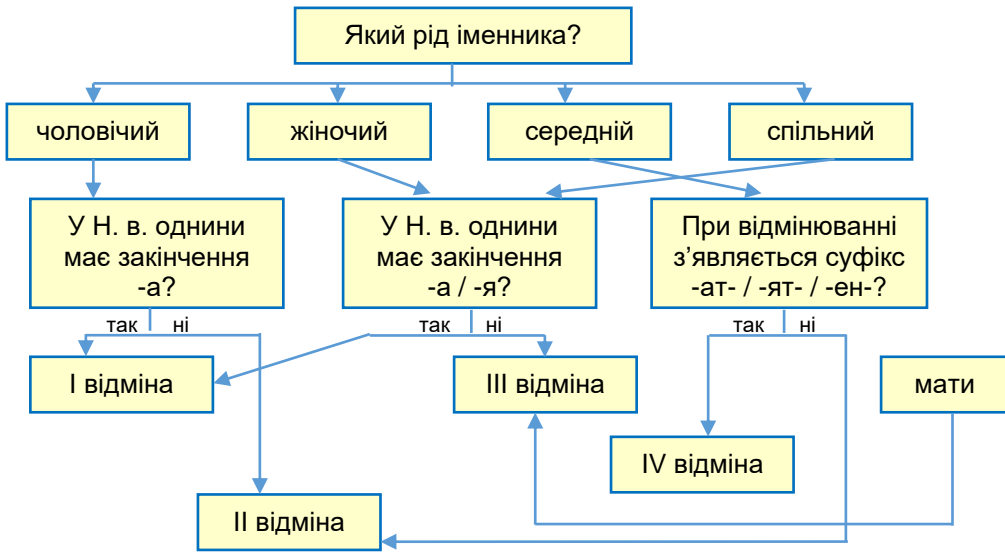
1. Робота з епіграфом. Прочитай виразно вірш.

А. ОБГОВОРЮЙМО Й ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Визнач ідею тексту.
- На який танець запрошено дерева?
- Як ти розумієш рядок: «Зима стоїть, скляна і перкалева»?
- Випиши з тексту вірша іменники, визнач рід, число, відмінки.

2. Робота в парях. Розгляньте схему «Відміни іменників». Визначте відміни виписаних з тексту вірша іменників.

Відміни іменників

Зверни увагу! До жодної відміни не належать:

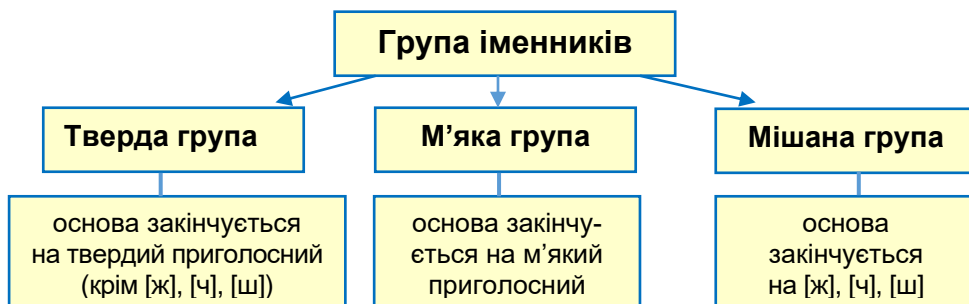
- незмінювані іменники: *табу, бюро, таксі, ...* ;
- іменники, що їх вживають тільки у формі множини: *двері, ворота, ножиці, сани, окуляри, ...* ;
- іменники, що змінюються як прикметники: *черговий, вартовий, хворий, поранений... .*

3. Підсумуй матеріал схеми завдання 2. Відтвори в зошиті таблицю й доповни її прикладами за зразком, що в першому рядку

Відміна	Рід	Закінчення	Приклад
I	Чоловічий, жіночий, спільний	-а, -я	<i>Микола, мама, сирота, ...</i>
II	Чоловічий, середній	-о, нульове закінчення; -о, -е, -я	....
III	Жіночий	Нульове закінчення (та іменник <i>мати</i>)	....
IV	Середній	-я (при відмінюванні виникають суфікси -ат-, -ят-, -ен-)	....

4. Опрацюй схему, яку подано нижче, а також ознайомся з деякими особливостями поділу на групи іменників I та II відмін за QR-кодом або покликанням, що на початку параграфа.

Поділ іменників I та II відмін на групи

5. Склади і запиши речення з поданих слів.

1. Мова, і, захоплює, красою, своєю, українська, милозвучністю. 2. День, сонцем, зимовий, і, блакиттю, наповнений, ніжною, був. 3. Вітру, від, іній, на, подиху, обсипається, деревах, найменшого. 4. Природа, на, відкриттів, надихає, створення, винахідників, неймовірних.

- Над кожним іменником надпиши відміну та групу.

6. Прочитай текст.

Здавна люди спостерігають за дивами природи і запозичують ідеї для власних винаходів.

Звичайна кішка стала справжньою натхненницею для англійця Персі Шоу. Якось він помітив, що автомобільні фари відображаються в котячих очах, тоді він і придумав перші дорожні відбивачі, які зараз можна побачити всюди.

А як вправно кішка користується своїми кігтями! Вона може їх випустити або сховати, щоб нікому не завдати шкоди. Можливо, це надихнуло творців складаних ножів?

Кити і дельфіни вправно орієнтуються під водою. Вони знаходять відмінності між об'єктами з відстані 15 метрів, шукають їжу і навіть друзів. Люди не змогли пройти повз цей «пристрій» — так з'явилися гідролокатори, якими оснащені підводні човни, кораблі та інші морські судна.

Павуків люди боялися й водночас захоплювалися ними. Спостерігаючи за павуками, люди ще в давнину навчилися плести мереживо.

А в наш час вони надихнули на винайдення *кевлара*, вироби з якого створюють гарний захист. А все тому, що павутина, яку плетуть павуки, неймовірно міцна, еластична й легка.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач головну думку тексту.
- До якого стилю належить текст? Обґрунтуй думку.
- Придумай заголовок до тексту.
- Поясни значення виокремленого слова. За потреби скористайся тлумачним словником. Які вироби з цього матеріалу ти можеш назвати?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Спиши останні два абзаци. Підкресли іменники. Визнач відміну та групу кожного з них.

7. Говори правильно!

- Прочитай слова. Зверни увагу на їх наголошування.
- До якої частини мови належать ці слова? Визнач відміну та групу кожного з іменників.
- Поміркуй, про який винахід людства вони можуть повідомити.
- Прочитай текст. Склади продовження, використовуючи слова *акумулювати*, *мережа*, *надлішок*.

Люди завжди намагалися використовувати енергію Сонця. Відомо, що Архімед спалив цілий римський флот під час облоги Сиракуз, направляючи сонячні промені на кораблі за допомогою дзеркал. Завдяки маніпуляціям із лінзами розводили багаття і плавили метали. Стародавні єгиптяни проектували свої будівлі так, щоб стіни вдень акумулювали сонячне тепло і гріли будинок уночі.

Ще років із п'ятдесят тому прилади, що працюють на енергії Сонця, можна було побачити тільки на сторінках творів наукових фантастів. Сьогодні ж Сонце — джерело найдешевшої енергії у світі, яка доступна будь-кому. ...

8. Розгадай головоломку (згадавши абетку), і ти дізнаєшся, чий портрет розміщено на колажі нижче. З додаткових джерел, доступних тобі, з'ясууй, чим уславився цей митець.

1	18	23	19	18	12	19
---	----	----	----	----	----	----

3	12	3	1	16	31	6	12
---	----	---	---	----	----	---	----

- Розглянь ілюстрацію. Визнач, що об'єднує світлини. Відповідь обґрунтуй.

- Спробуй себе в ролі «композитора слів». Продовж ланцюжок «музичних» слів. Познач відміну кожного з іменників.

До — *дорога* (I), ... Ре — *ремінь* (II), ... Мі — *місто* (II), ...

Фа — *фабрика* (I), ... Соль — *парасолька* (I), ...

Ля — *земля* (I), ... Сі — *сім'я* (I), ...

9. Випиши іменники, які не належать до жодної з відмін.

Відповідь обґрунтуй.

Іграшка, ножиці, консерви, штани, двері, ніж, метро, пюре, хворий, явір, борошно, поранений, поле, піч, світло, волосся, окуляри, ворота, черговий, сани, шосе, базика.

10. Виконай тестові завдання.

1. Іменники *мати, ніч, щирість* належать до

A I відміни   B II відміни   B III відміни   Г IV відміни

2. Іменники *Павло, поле, знання* належать до

A I відміни   B II відміни   B III відміни   Г IV відміни

3. Іменники *теля, дівча, ім'я* належать до

A I відміни   B II відміни   B III відміни   Г IV відміни

4. Іменники *надія, хата, собака* належать до

A I відміни   B II відміни   B III відміни   Г IV відміни

*11. Розподіли іменники в чотири стовпці за відмінами.

Обнова, спостерігач, осінь, лоша, легенда, освітлення, сирість, каченя, оздоба, вугілля, блакить, ім'я, вдача, з'єднання, мати, зайча, сім'я, столяр, алея, льон, каліка, ослик, дядько.

12. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 55. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ПЕРШОЇ ВІДМІНИ

1. Розгадай кросворд, відтворивши його в зошиті.

1. По болоту ходить птиця,
довгошия, мов цариця.
Довгі ноги, дзьоб мов шабля,
Називають птицю...

2. Прийняття їжі ввечері.

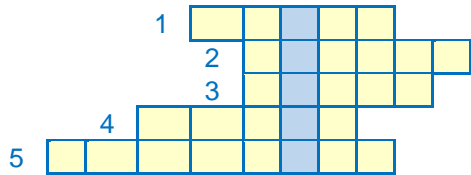
3. Спершу блиск, за блиском тріск, за тріском плеск.

4. Лампочка вгорі висіла,
смачна стала, пожовтіла.

Діти лампочку зірвали, з апетитом скуштували.

5. Хто завжди вам правду скаже?

Який є, таким покаже (*І. Голомозий*).

- Що означає слово, яке утворилося у виокремленому стовпці кросворду?
- У словах-відгадках визнач відміну. Яке слово «заблудилося»? Чому?
- Провідмінйай слова-відгадки першої відміни за відмінками. Познач закінчення. Зроби висновок.

2. Робота в парах. Опрацюйте відомості про відмінювання іменників першої відміни. Поставте одне одному по два запитання.

Іменники I відміни відмінюють за зразками відповідно для твердої, м'якої й мішаної груп.

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ПЕРШОЇ ВІДМІНИ ОДНИНИ

Відмінок	Однина			
	Тверда група	М'яка група		Мішана група
		основа не на <i>й</i>	основа на <i>й</i>	
Називний	парт-а	вишн-я, Гал-я	мрі-я	задач-а
Родовий	парт-и	вишн-і, Гал-і	мрі-ї	задач-і
Давальний	парт-і	вишн-і, Гал-і	мрі-ї	задач-і
Знахідний	парт-у	вишн-ю, Гал-ю	мрі-ю	задач-у
Орудний	парт-ою	вишн-ею, Гал-ею	мрі-ею	задач-ею
Місцевий (на/у)	парт-і	вишн-і, Гал-і	мрі-ї	задач-і
Кличний	парт-о	вишн-е, Гал-ю	мрі-е	задач-е

Зверни увагу!

У давальному й місцевому відмінках однини перед *-і* відбувається чергування: *г/з* — нога — нозі — на нозі;
к/ц — рука — руці — на руці; *х/с* — муха — мусі — на мусі.

У кличному відмінку однини іменники І відміни з пестливим значенням мають закінчення *-ю*: *матуся* — *матусю*, *Галя* — *Галю* (але: *Катре*, *Насте*).

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ПЕРШОЇ ВІДМІНИ МНОЖИНИ

Відмінок	Множина			
	Тверда група	М'яка група		Мішана група
		основа не на <i>й</i>	основа на <i>й</i>	
Називний	парт-и	вишн-і	мрі-ї	задач-і
Родовий	парт-и	вишень-и	мрій-и	задач-и
Давальний	парт-ам	вишн-ям	мрі-ям	задач-ам
Знахідний	як у Н. в. (неістоти) або Р. в. (істоти)			
Орудний	парт-ами	вишн-ями	мрі-ями	задач-ами
Місцевий	(на/у) парт-ах	(на/у) вишн-ях	(на/у) мрі-ях	(на/у) задач-ах
Кличний	як у називному відмінку			

У називному відмінку зазвичай іменників жіночого роду із суфіксом *-к-* при утворенні множини наголос переходить на закінчення: *тарілка* — *тарілки*, *книжка* — *книжки*, АЛЕ: *сусідка* — *сусідки*.

Зверни увагу! У родовому відмінку множини:

- може відбуватися чергування **о, е з і**: *підкова — підків, береза — беріз*;
- іноді з'являються вставні **о, е**: *іскра — іскор; вишня — вишень, земля — земель*;
- слово *вівця* має форму *овець, дошка — дощок, зморшка — зморщок, гра — ігор*.

Запам'ятай!

Кілька іменників II відміни у формі Р. в. множини мають закінчення:

- **-ів**: *суддів, гайдамаків, ніздрів, мамів (мам), бабів (баб), губів (губ), легенів (легень)*;
- **-ей**: *свиней, мишей, вошей, статей*.

Зверни увагу!

Слово *статей* пишемо з однією *т*.

В іменниках іншомовного походження з подвоєними приголосними в родовому відмінку множини подвоєння зберігаємо: *бонн (від бонна)*.

3. До іменників добери синоніми, що належать до I відміни.

Мир — ... , захист — ... , наступ — ... , бій — ... , полон — ... , заробіток — ...

Довідка. *Атака, платня, оборона, сутичка, злагода, неволя.*

- Із двома іменниками I відміни склади речення. Підкресли головні та другорядні члени речення.

4. Постав подані іменники у форму кличного відмінка однини, познач закінчення.

Земля, дружина, душа, мрія, Ганна, круча, книжка, гуща, перемога, вежа, Соломія, бабуся, Галя, доня, матуся, Олеся.

- Запиши виокремлені іменники у фонетичній транскрипції.

5. Спиши, ставлячи подані в дужках іменники в потрібній формі.

Спиніться на (дорога); не спіткніться на (сходинка); не заблукайте в (завірюха); перекажіть (Лука); скупайтесь в (ріка); придбайте в (аптека); стисніть у (рука); не розсиште по (долівка).

- Познач закінчення іменників, визнач відмінок.

6. Прочитай фразеологізми лівого стовпця, додаючи пропущені закінчення. Поясни написання іменників.

А Кривити душ...	1 тривожитись
Б Як у бога за пазух..	2 бути нещирим
В Боліти душ...	3 повільно
Г З дорогою душ...	4 почуватися захищено
Ґ Гратися, як кіт із миш...	5 залюбки, охоче
Д Крапля за крапл...	6 обманювати

- Увідповідни фразеологізми з їхнім значенням. Запиши утворені пари.

7. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування. Постав іменники в правильну форму, там де вона порушена. Визнач нову / відому для тебе інформацію.

У столиці Об'єднаних Арабських Еміратів, Дубаї, є особливе місце — бізнес-центр, що від (стеля) до (підлога) нафарширований інноваційними* штукенціями, які справляють на відвідувачів *вау-ефект*.

Приходиш до (центр), *синхронізуєш* телефон з (диванчик) і все — тепер він твій «*м'якенький раб*» і буде їздити за тобою доки не надумаєш перепочити. Тобі запропонують торкнутися до *інтерактивної панелі*, з якої проросте трава від (тепло) твого тіла.

Можна відвідати *роботизовану капсулу*, яка *просканує* тебе, поміряє тиск і розповість про твоє здоров'я. Розробники (капсула) — українські *ІТ-спеціалісти*, тому дуже приємно, коли вона звертається до тебе українською (мова) (*за Г. Сидорук*).

Довідка. *Інновація (англ. innovation — нововведення) — ідея, новітній продукт у галузі техніки, технології, організації праці й управління.

- Визнач головну думку тексту.
- Який стиль тексту? Відповідь обґрунтуй.
- Поясни, як ти розумієш виокремлені слова / словосполучення.
- Випиши з тексту іменники першої відміни, визнач їхні відмінкові форми.

8. Говори правильно!

**ІНФОРМАЦІЯ БУЛА КОРИСНОЮ
ЧИ КОРИСЛИВОЮ?**

КОРИСНИЙ — який приносить або здатен приносити користь, дає добрі наслідки: *корисний досвід, корисний підручник, корисна рослина, корисна комаха, корисна праця, корисна порада*.

КОРИСЛИВИЙ — який прагне до власної вигоди, робить щось заради наживи: *корисливий чоловік, мати корисливі цілі, робити щось з корисливих міркувань.*

- Напиши твір-розповідь з елементами роздуму «Корисні інновації в моєму житті».

*9. Пригадай будь-яку поезію, вивчену на уроці літератури. Випиши іменники I відміни. Визнач групу кожного з них.

*10. Розподіли іменники за відмінами. Виконай інтерактивну вправу, перейшовши за QR-кодом або покликанням

<https://learningapps.org/display?v=py2bm4a4523>

11. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 56. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ДРУГОЇ ВІДМІНИ

Буває, часом сліпну від краси.
Спинюсь, не розумію, що за диво,
оці степи, це небо, ці ліси,
усе так гарно, чисто, незрадливо,
усе як є — дорога, явори,
це все моє, все зветься — Україна.

Ліна Костенко

1. Робота з епіграфом.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прочитай виразно епіграф. Сформулюй тему поезії.
- Визнач ключові образи. Про яке диво пише поетеса?
- Які емоції викликають рядки вірша?
- Як ставиться авторка до України? Обґрунтуй свою думку.
- Розглянь світліну. опиши побачене.
- Порівняй художнє наповнення світліни та поезії.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши іменники, визнач відміну кожного з них.
- Провідмінняй іменники *дорога, явір*.
- Чи виникли труднощі у відмінюванні? Якщо виникли, то які?

2. Розглянь таблицю «Відмінювання іменників II відміни».

Зроби висновок про особливості відмінювання іменників II відміни.

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ II ВІДМІНИ

Відмінок	Однина			
	Тверда група	М'яка група		Мішана група
		Основа <i>не</i> на Й	Основа на Й	
Називний	тат- о вітер□ вікн- о	кінь□ нежить□ мор- е	край□	кущ□ борщ□ плеч- е
Родовий	тат- а вітр- у вікн- а	кон- я нежит- ю мор- я	кра- ю	кущ- а борщ- у плеч- а
Давальний	тат- ові/-у вітр- ові/-у вікн- у	кон- еві/ю нежит- еві/-ю мор- ю	кра- еві/-ю	кущ- еві/-у борщ- еві/у плеч- у
Знахідний	тат- а вітер□ вікн- о	кон- я нежить□ мор- е	край□	кущ□ борщ□ плеч- е
Орудний	тат- ом вітр- ом вікн- ом	кон- ем нежит- ем мор- ем	кра- єм	кущ- ем борщ- ем плеч- ем
Місцевий (на/у)	тат- ові/у вітр- і/у вікн- і	кон- і/-еві/-ю нежит- і/-ю мор- і	кра- ю/-і	кущ- і/-еві/-у борщ- і/-еві/-у плеч- і
Кличний	тат- у вітр- е вікн- о	кон- ю нежит- ю мор- е	кра- ю	кущ- у борщ- у плеч- е

Зверни увагу!

- Перейди за покликанням <https://cutt.ly/dwiDVUq8> або відскануй QR-код і порівняй уміщений матеріал зі своїми висновками.
- Більше про особливості відмінювання іменників II відміни дізнайся за покликанням чи QR-кодом.

3. Робота в парах. Прочитайте текст. Обговоріть те, що вразило найбільше. Розкажіть, які природні перлини є у вашому місті / селі?

ДЖУРИНСЬКИЙ ВОДОСПАД

Джуринський водоспад — одне з найгарніших місць України. Це найбільший рівнинний водоспад Європи, який має 16 метрів заввишки. Тече він біля села Нирків на Тернопільщині.

До речі, ця пам'ятка виникла завдяки втручанню людини. За переказами, колись неподалік сучасного водоспаду височів

Червоногрудський замок графині Любомирської. Там річка Джурин, що текла своєрідним каньйоном, робила закрут.

Місцина була невимовно красивою: могутні дерева та чисті води, спів птахів і лісові мешканці — усе було схоже на справжній райський куточок. Саме тому, мабуть, багато хто хотів загарбати цю територію. Після невдалої облоги турки вирішили повернути русло річки, відкриваючи собі підступ до нескореного замку. Ось так утворився Джуринський водоспад. Підтвердження цієї легенди — безводний, порослий де-не-де віковичними деревами глибокий рів навколо руїн фортеці. (за А. Клімовим).

- Випишіть з тексту іменники II відміни. Позначте закінчення і визначте відмінки за зразком.

Зразок. Місць□ — Р. в., русло — З. в., ...

4. Прочитай текст. Визнач головну думку. Які пісні допомагають тобі?

ПІСНЯ

Пісня — це голос душі народу, поетичний вияв його працелюбності й співучої вдачі, образне втілення його історії, моралі, мрій, прагнень. . . Вона така ж нездола..а й бе..смертна, як і той народ, що її породив.

Зароджувалася пісня в праці й у забавах. Була вона з козаками в походах і в турецькому полоні, ночувала при чумац..ких вогн..щах під в..сокими зорями. Тамувала біль ро..луки й заглушала брязкіт кайданів на сибірс..кій каторзі, долинала зовом отчого дому до емігрантів у заокеанській чужині. Пісня завжди була голосом н..покори, клич..м до борні, світоч..м віри й надії (за А. Добрянським).

- Спиши текст, уставляючи пропущені букви. Поясни правопис.
- Підкресли іменники II відміни, визнач відмінки цих слів.

5. Гра «Знайди зайве». У кожному рядку знайди «зайве» слово.

Обґрунтуй свою думку.

А Василько, весело, батько, Юрко.

Б Край, день, радість, степ.

В Весло, село, мереживо, пішло.

Г Поле, море, чудове, сонце.

Ґ Подвір'я, знання, мрія, сузір'я.

- Із «зайвими» словами склади і запиши речення.
- Провідмінй перше слово кожного рядочка.

6. Гра «Перекладач / Перекладачка».

У мовленні ми часто вживаємо іншомовні слова. А чи знаєш ти, що до цих слів є українські відповідники? **Наприклад:** біографія — життєпис, гігант — велетень, тріумф — перемога або успіх, демонстрація — показ тощо.

- Добери українські відповідники до іншомовних слів. За потреби заглянь у словники (словник іншомовних слів, тлумачний словник).

Горизонт — ... . Ідеал — ... . Ілюстрація — ... .

Сервіс — ... . Прогноз — ... . Азарт — ... . Дискусія — ... .

Хобі — ... . Комфорт — ... . Шосе — ... .

7. Прочитай текст. Визнач основну думку. Добери заголовок.

Рідний край! Дорога серцю земля. Безмежні степи, зелені ліси й луки, високі гори і блакитні небеса! Хіба є що на світі краще? Хіба є що на світі дорожче?

Рідний дім, гостинна ласкава оселя. Тут ти народився, уперше побачив світ, уперше ступив крок. А за порогом відкрився чарівний світ. Біля вікна ростуть розлогі вишні, яскраві чорнобривці, стрункі мальви.

Ти розумієш, що це — твоя Батьківщина! Бере вона свій початок від батьківського порога.

- Спиши. Підкресли іменники II відміни, познач закінчення, визнач відмінки.

*8. Прочитай текст. Визнач головну думку.

ВИШИВАНКИ У СВІТІ ВИСОКОЇ МОДИ

Українські дівчата століттями прикрашали свій одяг самобутніми вишиваними узорами. А тепер українська вишиванка здійснила справжній фурор* на світовій арені високої моди. Прості та хитромудрі орнаменти підкорили серця відомих дизайнерів, які вважають їх яскравими, стильними і ефектними.

Довідка. *Фурор — гучний публічний успіх, який викликає палке схвалення.

- Поміркуй, чи можна сказати, що вишиванка популяризує українську моду на весь світ. Обґрунтуй свою думку.
- Склади есе «Вони прославили нас на весь світ».

9. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впрокуюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомилася / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 57. ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ В РОДОВОМУ ВІДМІНКУ

<https://cutt.ly/NwiD8s2C>

Коли забув ти рідну мову,
Яка б та мова не була, —
Ти втратив корінь і основу,
Ти обчухрав себе дотла.

Дмитро Білоус

1. Прочитай виразно епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач головну думку поезії.
- Які емоції викликає читання вірша?
- Що означає вислів «забув рідну мову — втратив корінь»? Обґрунтуй свою думку.

2. Прочитай текст. Визнач головну думку. Добери заголовок.

У кожного *народу* минуле, сучасне та майбутнє зв'язані воедино мріями та пам'яттю. Щоб упевнено рухатися вперед, щоб ясніше розуміти *шляхи*, які пройдено, розуміти сучасність, важливо знати минуле, історію.

На *Дніпрі*, за *порогами*, у першій половині XVI ст. українське козацтво створило славнозвісну Запорозьку Січ, яка прославилася не лише своєю військовою силою та майстерністю, своїми перемогами, а й демократичним *устроєм* та освітою. Упродовж тривалого часу Січ була *центром* військової сили українського народу.

На Січі брали до уваги такі риси: хоробрість, кмітливість, *розум*, *досвід* і, звичайно, безмежну відданість Україні. Запорозькі козаки були героїчними *захисниками* свого народу. Вони боронили рідну землю від *ворога* скрізь: у *Криму*, на Чорному *морі*, на Дунаї, на турецькій території. І скрізь перемагали. У ті часи про них писали так: «Не знайти деінде на землі більш сміливих, які б так мало боялися смерті».

Січ була також справжнім осередком освіти: на її території, крім військових шкіл, були і звичайні (*за П. Шелестом*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чим славилися козаки в давні часи?
- За якої умови брали до Січі козаків?
- Чи є козаки в Україні тепер? Обґрунтуй думку.
- Поміркуй, чи переплітаються головна думка епіграфа і тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Склади есе (6–8 речень) «У чому яскравість сторінок нашої історії?».
  - Випиши виокремлені іменники. Постав їх у формі родового відмінка однини, познач закінчення, визнач рід.
  - Зроби висновки, які закінчення мають іменники II відміни у Р. в. однини.
- 3. Розкажи про особливості вживання закінчень -а(-я), -у(-ю) в іменниках чоловічого роду II відміни у формі Р. в. однини.**

ЗАКІНЧЕННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ II ВІДМІНИ В Р. В. ОДНИНИ

-а(-я)	Приклади	-у(-ю)	Приклади
1. Назви істот, казкових персонажів	працівника, учня, батька, Івасика-Телесика	1. Назви речовин, матеріалів, рослин	льоду, меду, соку, воску, <i>але: гуртка, табуна, хліба</i>
2. Назви населених пунктів	Києва, Гадяча, Борисполя	2. Географічні назви	Дунаю, Уралу
3. Назви конкретних і чітко окреслених предметів	зошита, стільця, молотка, ножа, <i>але: трону</i>	3. Назви ігор, танців, видів спорту	хокею, вальсу, бігу <i>але: козачка, голака, стрибка</i>
4. Назви мір, довжини, ваги, кількості, часу, площі, грошових одиниць	кілометра, гектара, кілограма, п'ятака <i>але: ранку, року</i>	4. Назви явищ природи	вітру, морозу, снігу, дощу
5. Терміни	суфікса, іменника, діаметра, атома	5. Абстрактні поняття, наукові терміни	розвитку, прогресу, миру, жанру
		6. Назви установ, споруд та їхніх частин	університету, вокзалу, інституту, будинку, порту, рогу
		7. Назви віртуальних мереж, систем	фейсбуку, гуглу, інстаграму

Виняток! Складені назви населених пунктів, у яких друга частина — іменник, мають закінчення **-у(-ю)**: *Зелений Гай — Зеленого Гаю, Кривий Ріг — Кривого Рогу.*

Деякі іменники можуть мати закінчення **-а(-я)** і закінчення **-у(-ю)** залежно від значення: *листопад — листопада (місяць), листопаду (опадання листя).*

Не забувай заглядати у словник! Написання закінчень іменників чоловічого роду II відміни у Р. в. слід перевіряти за словником. Інформацію, яка допоможе правильно відмінювати іменники, що закінчуються на **-ир, -ар, -яр**, ти можеш знайти за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфу. Скористайся нею!

4. Утвори словосполучення. Розкрий дужки, поставивши іменники в потрібному відмінку. Поясни свій вибір.

1. Запланувати відвідини до (лікар, вчитель, слюсар, директор, пісняр).
  2. Спеціальний одяг для (перукар, рибалка, гончар, водій, санітар, водолаз).
  3. Звернутися до (брат, друг, товариш, воїн, козак).
- Із 2–3 словосполученнями склади речення.

5. Гра «Дешифрувальник / Дешифрувальниця». «Розшифруй» слова — устав на місці пропусків букви. За потреби користуйся довідкою.

Запиши утворені слова в родовому відмінку однини.

Ак - - - - - ор — ...	Д - - р — ...	Жа - р — ...	Ка - - - - - ор — ...
Ку - - - ар — ...	Л - - ар — ...	М - р — ...	На - - - - - ор — ...
Пе - - - ар — ...	П - - р — ...	Ск - - - р — ...	Сл - - ар — ...
Ст - - - р — ...	То - - р — ...	Ц - - - р — ...	Шк - - яр — ...
Ш - - ер — ...	Ю - - - - р — ...	Я - ір — ...	Як - р — ...

Довідка. Сканер, слюсар, перукар, школяр, токар, лікар, шофер, калькулятор, піар, двір, ювелір, навігатор, мир, столяр, явір, цукор, акумулятор, жанр, кулінар, якір.

6. Говори правильно! Ці слова відрізняються лише однією буквою. Що означають ці слова?

ПРОЕКТ ЧИ ПРОЄКТ?

Щоб знайти відповідь на запитання, визначимо походження цього та деяких інших слів.

Порівняймо: *ін'єкція* (від лат. *injectio*); *об'єкт* (від лат. *objectum*); *траєкторія* (від лат. *trajectus*); *проект* (від лат. *projectus*).

У словах, що походять з латинської, *-ject-* передаємо через *-єкт-*. Отже: *проект, проєктувати, проєктант, проєктний, проєктор, проєкція* тощо.

- Чи доводилося тобі виконувати проєкти? Якщо так, то що ти можеш розказати про них?
- Над яким проєктом ти мрієш попрацювати? Розкажи про нього в есе «Проект моєї мрії».

7. Заміни словосполучення одним словом. Запиши його в родовому відмінку однини.

1. Льодова гора, що плаває в морі — ...
2. Відступ у першому рядку тексту — ...
3. Музичний супровід — ...
4. Людина, що керує оркестром — ...
5. Слово, що має протилежне значення — ...
6. Розмова між двома особами — ...

8. Прочитай текст. Визнач головну думку.

Тече й тече в глибину століть загадкова дорога історії. Чому нас так манить вона?

Свою історію має кожна людина, рід, село, місто. Кожен топче свою стежку. Якщо ті стежки з'єднати, утвориться історичний шлях народу.

Наш український народ свою дорогу не згубив. Він пройшов через тяжкі випробування, проте зберіг своє ім'я, свою гідність і честь.

Історія нашого народу героїчна. Не завжди дорога його була широкою. Він падав і знову підіймався, він боровся, оборонявся. Він будував фортеці й міста, орав свої ниви, творив дивовижний світ казок, пісень та легенд.

Найпершою ознакою культури й розуму людини та суспільства є відчуття історії власного народу (за В. Шевчуком).

- Якою ти змалював / змалювала б дорогу історії? Які слова чи барви ти обрав / обрала б? Обґрунтуй.
- Випиши іменники II відміни, познач закінчення. Поруч запиши слова в родовому відмінку.

*9. Знайди помилку. Серед поданих іменників знайди ті, які в Р. в. ужито неправильно. Запиши правильний варіант.

автомобіля, айсберга, ансамблю, атому, винятка, водевіля, грама, деканату, долара, Дуная, електрона, каменя, каравану, карбованця, квадрату, компаса, коридора, листопада, модуля, монастиря, оркестру, папера, полку, портфеля, поштовху, прогреса, синдрому, синтаксису, спокою, стовпу, стиля, супермаркета, терміна, тижня, товару, трикутника, характеру, хору, хруща, циклона.

10. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато, але впорався!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/AwiDXNgQ> або QR-кодом і опрацюй § 58 «Діагностувальна робота. Говоріння / Діалог».

§ 59. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ІІІ ТА ІV ВІДМІН

<https://cutt.ly/GwiDMsZT>

За все, що маю, дякую тобі,
За все, що маю і що буду мати.
Микола Луків

1. Прочитай виразно епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Кому, на твою думку, дякує автор поезії?
- А кому і за що ти маєш можливість дякувати?

2. Прочитай текст.

КОЛИСКОВА — ЦЕ ДУША, ЯКА ХОДИТЬ НАВШПИНЬКАХ

Усе починається з дитинства, з колискової. Звідти беруться наші турботи й радощі, смуток і *веселість*, тривоги та сподівання. І головне — *взаємність* зі світом, адже дитяче слово, ще невиразна вимова, помах ще не зміцнілих рученят, ота взаємність очищає душу. І дещо щезає все гіркотне й наболіле.

Тож не зайве наголосити, що людина таки починається з колискової, з голосу матері над колискою. Уже тоді, з першої почутої мелодії, ми відчуваємо багатоголосся життя та світу.

Коліскова — це душа, яка ходить навшпиньках. Почути її кроки можуть лише ті, хто вміє слухати. Як і розмисли матері над колискою. Коли натруджена земля дихає безгомінням, коли надіям відкриваються простір і небо, а світ стає милосерднішим, ближчим до серця, — тоді в серці матері народжується пісня, тоді над колискою вона щемно, тремтливо та ніжно виспіває свою незглибинну душу (за М. Сингаївським).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка тема тексту?
- Що нового ти дізнався / дізналася зі змісту тексту?
- Як ти розумієш заголовок до тексту? Відповідь обґрунтуй.
- Чи співзвучні слова епіграфа з текстом? Вислови свої міркування.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Якими рядочками з тексту ти підписав / підписала б ілюстрацію? Чому?
- Випиши з тексту іменники, визнач відміну.
- Провідміняй виокремлені слова, познач закінчення. Зроби висновки.

3. Проаналізуй таблицю. Розкажи про особливості відмінювання іменників III відміни.

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ III ВІДМІНИ

	Однина			Множина		
Н.	ніч	вісь	мат-и	ноч-і	ос-і	матер-і
Р.	ноч-і	ос-і	матер-і	ноч-ей	ос-ей	матер-ів
Д.	ноч-і	ос-і	матер-і	ноч-ам	ос-ям	матер-ям
Зн.	ніч	вісь	матір	ноч-і	ос-і	матер-ів
Ор.	нічч-ю	вісс-ю	матір'-ю	ноч-ами	ос-ями	матер-ями
М. (на)	ноч-і	ос-і	матер-і	ноч-ах	ос-ях	матер-ях
Кл.	ніч	вісь	мати (матір)	ноч-і	ос-і	матер-і

- Перейди за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфу, і порівняй уміщений там матеріал зі своїми висновками.

4. Розгадай ребуси. Провідмінй слова-відгадки. Познач закінчення.

5. Проаналізуй таблицю. Розкажи про особливості відмінювання іменників IV відміни.

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ IV ВІДМІНИ

	Однина			Множина		
Н.	лош-а	тел-я	ім'-я	лош-ат-а	тел-ят-а	ім-ен-а
Р.	лош-ат-и	тел-ят-и	ім-ен-і (ім'-я)	лош-ат	тел-ят	ім-ен
Д.	лош-ат-і	тел-ят-і	ім-ен-і	лош-ат-ам	тел-ят-ам	ім-ен-ам
Зн.	лош-а	тел-я	ім'-я	лош-ат-а (лош-ат)	тел-ят-а (тел-ят)	ім-ен-а
Ор.	лош-ам	тел-ям	ім'-ям (ім-ен-ем)	лош-ат-ами	тел-ят-ами	ім-ен-ами
М. (на)	лош-ат-і	тел-ят-і	ім-ен-і	лош-ат-ах	тел-ят-ах	ім-ен-ах
Кл.	лош-а	тел-я	ім'-я (ім-ен-е)	лош-ат-а	тел-ят-а	ім-ен-а

Зверни увагу!

У місцевому відмінку однини іменники *тім'я*, *вим'я* можуть уживатися без суфікса: *на тім'ї*, *на вим'ї*.

У знахідному відмінку множини в назвах істот переважає форма, спільна з родовим відмінком (*загнав курчат*, *пас ягнят і ягнята*), а в назвах неістот виступає форма, спільна з називним (*племена*, *імена*).

6. Прочитай поетичний текст.

* * *

Сперечались білка й миша, І відразу знявся галас:
Хто із них найрозумніша. Втрюх вони вже сперечались.
Повз проходила лисиця А сова вгорі мовчала,
І сказала: «Схаменіться! Бо вона напевно знала:
Не сваріться, білко й мише, «Де розумний промовчить,
Адже я — найрозумніша!» Дурень голосно бурчить».

Ольга Науменко

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач жанр прочитаного твору. Обґрунтуй свою думку.
- Поясни, як ти розумієш останні рядки тексту.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Назви персонажів байки. Як називають їхніх дитинчат? Провідміняй ці слова, підкресли закінчення.

7. Цікавинки з торбинки. Розшифруй напис, вилучивши зайві букви.

Qqсwrigfмzvj'dsя

- Прочитай слово, ставлячи наголос на різні склади.
- Як змінилося лексичне значення слова?
- Склади речення з відгаданим словом у різних значеннях.
- Визнач граматичні ознаки (рід, число, відмінок, відміну) цього слова в реченнях. Зроби висновок.

8. Говори правильно! Відчуй відмінність між словами *вірний* та *правильний*!

ВІРНИЙ ЧИ ПРАВИЛЬНИЙ?

ВІРНИЙ — який характеризується відданістю, ніколи не зраджує. **ПРАВИЛЬНИЙ** — який відповідає дійсності, істинний.

- Добери до слів *вірний* і *правильний* такі слова (по 2–3 до кожного), щоб утворені словосполучення були істинними. Складені словосполучення запиши.

*9. Намалюй сонечко в зошиті й запиши на його промінчиках іменники III відміни для визначення рис характеру, на твій погляд, властивих матері.

Довідка. Охайність, ніжність, упевненість, святість, свіжість, вірність, відданість, щирість, мудрість, шляхетність, чуйність, щедрість.

- Склади й запиши мінітвір на тему «Мати — найдорожча людина».

10. Відтвори графічно в зошиті емоції, які відчуваєш після уроку.

Вірний друг

Правильна відповідь

§ 60. НЕ З ІМЕННИКАМИ

Опустилось небо до землі,
Затягнулись кригою калюжі,
Дмуть вітри пронизливі та злі,
Сірий день зіщулився від стужі.

Все довкіл очікує на сніг,
Мерзнуть уві сні поля й діброви.
Не виходить сонце за поріг,
Супить грудень вибілені брови.

Наталя Карпенко

1. Робота з епіграфом. Прочитай виразно поезію.

- Сформулюй тему вірша.
- Простеж, як авторка описує прихід зими.
- Поміркуй, чому «супить грудень вибілені брови».

2. Прочитай текст.

ЯКОГО КОЛЬОРУ ГРУДЕНЬ?

Перший місяць зими. Останнім часом грудень такий прихликий. Якщо йде сніг, то відразу й тане. Дощ. Туман. А ми в очікуванні справжньої зими — зі снігом, морозцем і сонечком. Усе частіше грудень вогкого сірого кольору. Але все ж хочеться вірити, що до початку нового року випаде сніг і грудень буде білим від снігу, темно-зеленим від ялинок, святково червоно-золотим! (Зі збірки «Кольори року»).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка головна думка тексту?
- Яким постає перед тобою грудень?
- Фарби яких кольорів ти використаєш, щоб намалювати грудень? Чому?
- Порівняй текст з епіграфом. Що спільне (відмінне) у текстах?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Який грудень цього річ? Склади й запиши 2–3 речення із цього приводу.

3. Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

Слово (не) стріла, а глибоко ранить. У (не)роби завжди (не)врожай. Щастя й (не)щастя на однім коні їздять. (Не)знайко на печі лежить, а знайко по дорозі біжить. (Не) краса красить, а розум. Перемагай труднощі розумом, а (не)безпеку — досвідом! Життя прожити — (не) поле перейти. Книгу читають (не) очима, а розумом. (Не) дарунок дорогий, а дорога любов.

- Опрацюй таблицю «Написання НЕ з іменниками».
- Обговори отриману інформацію з другом / подругою.
- Спиши, розкриваючи дужки. Поясни написання іменників з НЕ.

НЕ з іменниками

разом пишемо, якщо:	окремо пишемо, якщо:
<ul style="list-style-type: none"> слово не вживається без НЕ: <i>нежить, недуга, немовля</i>	<ul style="list-style-type: none"> у реченні є протиставлення: <i>не сльози, а усмішка;</i> <i>не зло, а добро</i>
<ul style="list-style-type: none"> додаванням НЕ до слова утворюється іменник із протилежним лексичним значенням, до нього можна дібрати синонім: <i>друг — недруг (ворог),</i> <i>згода — незгода (розбіжність),</i> <i>спокій — неспокій (тривога)</i>	<ul style="list-style-type: none"> НЕ стосується іменника-присудка: Кров — не вода, а серце — не камінь (прислів'я).
<p>Тільки разом пишуть іменники з префіксом недо-: <i>недовіра, недолік, недооцінка</i></p>	

4. Утвори синонімічні пари з іменниками. Поясни написання слів з НЕ.

Ворог — ... , зверхність — ... , безлад — ... , самотійність — ... , ворожість — ... , тривога — ... , брехня — ... , неправда — ... , незалежність — ... , неспокій — ... , недруг — ... , нелад — ... , неповага — ... , ненависть — ... ,

5. Говори правильно!

- Прочитай текст. Який наголос поставиш у слові *ненависть*?

Перш ніж ненавидіти когось, згадай, як правильно вживати наголос до цього слова. А взагалі краще любити. Ненависть руйнує, знищує і нічого хорошого не приносить. Любов живить, дає насагу та, зрештою, перемагає. Тож любіть і не ненавидьте.

- Склади та запиши речення зі словом *ненависть*.

6. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).

За давніх часів цей місяць називали *студень, холодець, стужайло, хмурень, мостовик*. А назва *грудень* — від слів *груддя, грудки*. Після осінніх дощів розтопані возами ґрунтівки замерзали. Їздити такими дорогами було важко — заважали замерзлі грудки.

Але якщо дослідити саме слово, то можна побачити, що воно з двох частин — **гру-день**. Тобто **гру** — *грудки, замерзлі частинки*, **день** — *день*. Виходить — замерзлі короткі дні. Саме в грудні, після найкоротшого в році дня, що припадає на 22 грудня, природа завершує своє поступове завмирання та повертається до Весни (*зі збірки «Кольори року»*).

- Визнач тему. Добери заголовок.
- Поміркуй і скажи, чому грудень мав назви: *студень, холодець, стужайло, хмурень, мостовик?*
- Склади план. Запиши докладний переказ тексту.

*7. Користуючись доступними джерелами інформації, добери по п'ять прикладів на кожне вивчене на уроці правило.

*8. Склади твір-мініатюру за однією зі світлин. Уживай іменники з *НЕ*.

9. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Супер-рово!

Сподобалося!

Складнувато, але впорався!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомилася / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

§ 61. ПРАВОПИС СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ

Чи є що золота дорожче на землі? —
У мудреця спитали якось люди.

Не довго думав мудрий чоловік:

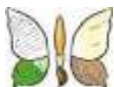
— Дорожча дружба — є, була і буде!

Муталіб Мітаров

1. Робота з епіграфом.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Прочитай виразно вірш. Яка головна думка поезії?
- Із чим автор порівнює дружбу? Чому?
- Що означає дружба для тебе? Хто може бути другом?
- Чи можлива дружба між членами родини? Відповідь обґрунтуй.

2. Прочитай текст.

Батько, мати, брат, сестричка, бабуся, дідусь — це не просто найближчі й найдорожчі люди. Це мінікраїна. У ній панують свої звичаї й правила. Тут кожен має власні

обов'язки, виконує посильну для нього роботу. Батьки — найкращі друзі. До них завжди можна звернутися за порадою. Увечері родина збирається за великим столом і обговорює події дня, кожен висловлює власну думку.

Родина вчить дарувати щастя. Сім'я — це маленький всесвіт, у якому людина живе від перших своїх днів і до останніх.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Який заголовок можна дібрати? Чому?
- Якою ти уявляєш родину, про яку прочитав у тексті?
- А яка твоя родина? Поділись.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Склади допис (6–8 речень) «Моя родина» або «Чим для мене є родина».
- Що означають слова «мінікраїна», «всесвіт»? Від яких слів їх утворено?

3. Робота в парах. Опрацюйте інформацію про написання складних іменників. Поставте одне одному по два запитання за змістом.

З ДЕФІСОМ

пишемо складні іменники, які:

- утворені з двох рівноправних іменників без допомоги сполучного голосного: *купівля-продаж, учитель-фізик* (але *радіофізик* — разом, бо є єднальний голосний).

Зверни увагу!

Святвечір пишемо разом, бо слово утворено поєднанням залежних слів (прикметник *святий* + іменник *вечір*). Від одного слова до другого можна поставити питання.

- означають назви рослин: *мати-й-мачуха, льон-довгунець*, але *чорнобривці, горицвіт*;
- утворені поєднанням слів, що означають одне поняття: *хліб-сіль* (їжа, символ гостинності), *батько-мати* (батьки), *гуси-лебеді* (казкові птахи).

РАЗОМ

пишемо іменники, які утворені:

- за допомогою голосних *-о-, -е(-є-)* з двох основ: *атомохід, зорепад*;
- з дієслова в наказовій формі та іменника: *горицвіт, пройди́світ*;
- з трьох і більше основ: *автомотогурток, світловодолікуванн*я;

- мають першу частину *напів-*, *полу-*: *напівправа*, *напівфабрикат*, *полукіпок*, *полумисок*;
- зі словами *мало-*, *велико-*, *старо-*, *ново-*, *верхньо-*, *нижньо-* і власними назвами: *Верхньодніпровськ*, *Новоукраїнка*, *Старогнатівка*;
- з першої частини *пів-* та наступного іменника у формі називного відмінка, і якщо слово становить єдине поняття: *південь*, *півкуля*, *півмісяць*, *півострів*.

Зверни увагу!

Слова з *пів* пишемо окремо, коли йдеться про половину чогось або про час: *пів на сьому*, *о пів на дев'яту*, *пів ложки*, *пів яблука*, *пів дня*, *пів уроку*, *пів Європи*, *пів Харкова*.

- з кількісного числівника у формі родового відмінка та іменника: *сімдесятиріччя* (але *70-річчя*).
- слова з першим іншомовним компонентом: *велотрек*, *мініспідниця*, *ексчемпіон*.
- за допомогою сполучного голосного: *носоріг*, *лісослав*, *босоніжки*, *чорнозем*.

4. Спиши слова, уставляючи пропущені букви. Поясни написання.

Чорн..зем, *дарм..ід*, світл..люб, шовк..пряд, *прац..люб*, вітр..гон, кра..вид, стал..вар, газ..провід, лист..гриз, бур..вій, мед..вар, земл..черпалка, дров..руб, житт..люб.

- Поясни значення виокремлених курсивом слів.
- Чи можуть ці слова бути антонімами? Доведи.
- Склади речення із цими іменниками.

5. Запиши іменники, розкривши дужки, поясни правопис.

(Пів) Єгипту, (псевдо) наука, (пів) оберт, (зірви) голова, (пів) Харкова, (гала) концерт, (полу) мисок, мати (й) мачуха, шістдесяти (п'яти) річчя, (пів) юрти, (пів) огірка, (пів) вишні, (крісло) ліжко, (лісо) смуга, (норд) ост.

6. Гра «Я — редактор / редакторка». Прочитай слова. Визнач, у яких з них є помилки, і запиши їх правильно.

Інженер-економіст, перекотиполе, небо-край, чисто тіл, міні-спідниця, вело трек, норд-вест, машино будування, залізо бетон, ново-будова, радіопередача, лісостеп, п'яти-поверхівка, півквітня, пів-Кавказу, полукіпок, перукар-стиліст,

гори Карпати, місто-герой, лейбгвардія, штабс-капітан, експрем'єр, лікар-хірург, вітер-пустун, Дніпро-ріка.

*7. Добери 25–30 слів для словникового диктанту на вивчені орфограми.

*8. Використовуючи складні слова, напиши твір-міркування «Дружба — дорожка за золото» (10–12 речень).

9. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато, але впораюсь!

Нічого не зрозуміло.

Щось не все зрозуміло

Притомився / притомилася

Усе зрозуміло, цікаво!

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/ZwiDGs7B> або QR-кодом і опрацюй § 62 «Морфологічний аналіз іменника. Повторення та узагальнення вивченого з другої частини теми “Іменник”» і § 63 «Діагностувальна робота».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/fwidxec8> або QR-кодом і опрацюй § 64 «Аналіз діагностувальної роботи. Корекція знань, умінь і навичок».

МОРФОЛОГІЯ. ІМЕННИК. ОРФОГРАФІЯ

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху

1. Назви морфологічні ознаки, синтаксичну роль іменника як самостійної частини мови.
2. За яким принципом відбувається розподіл іменників на відміни й групи? Наведи приклади.
3. Наведи приклади написання й відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ, імен по батькові.
4. Які правила написання *НЕ* з іменниками?
5. Як пишемо складні іменники? Наведи приклади.

ПРИКМЕТНИК

Найпершою ознакою культури й розуму людини та суспільства є відчуття історії власного народу.

Валерій Шевчук

- розрізнятимуть смислові та граматичні ознаки прикметників;
- розрізнятимуть якісні, відносні, присвійні прикметники;
- утворюватимуть ступені порівняння якісних прикметників;
- визначатимуть синтаксичну роль прикметників;
- здійснюватимуть добір прикметників-синонімів;
- збагачуватимуть власне мовлення прикметниками

§§ 65–66. ПРИКМЕТНИК: ЗАГАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

Мій рідний край такий веселий,
Мій рідний край такий сумний!
Григорій Чупринка

<https://cutt.ly/PwiDD8ky>

1. Прочитай слова. До якої частини мови вони належать? Відповідь аргументуй.

Україна, калина, верба, хата, небо, лелека, барвінок,
пшениця, криниця.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач «зайве» слово. Обґрунтуй свій вибір.
- Що поєднує решту слів?
- Розгадай ребус. Що ти можеш сказати про слово-відгадку: а) про його лексичне значення; б) морфологічні ознаки; в) про власні асоціації з ним?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- «Перетвори» наведені вище слова на прикметники та запиши словосполучення з ними.

2. Робота в парях. Обговоріть, що вам відомо про прикметник. Відтворіть у зошиті схему й доповніть її.

Перевірте себе! Переконайтеся, що ви про прикметник усе добре пам'ятаєте.
Перейдіть за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа.

3. Робота з епіграфом. Прочитай виразно вголос рядки з вірша Григорія Чупринки.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш вислів.
- Чому автор називає край і веселим, і водночас сумним?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Підкресли прикметники. Визнач їхнє лексичне значення.
- Добери до прикметників синоніми (по 2–3).

4. Прочитай вірш виразно.

МОЯ УКРАЇНА

Живу в рідній Україні,
де річки, озера сині, —
чиста в них вода, прозора,
в дно їх зазирають зорі.
Найгарніші наші села,
люди мудрі та веселі,
хати білі, чепурненькі,
діти, мов квітки, гарненькі...

Маки в полі червоніють,
і волошки ген синіють.
Скрізь сади такі плодючі,
і городи — всі родючі.
Україно наша мила,
Донька я твоя щаслива.

Ганна Камісарова

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які емоції викликала в тебе поезія?
- Яка головна думка вірша? Підтвердь відповідь цитатою з тексту.
- Чому авторка називає себе дитям?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши прикметники. Визнач морфологічні ознаки: рід, число, відмінок.

5. Прочитай текст, доповнюючи його словами, які, на твою думку, найбільш доречні.

Нещодавно ... ліс мінився ... барвами, а сьогодні стоїть ... . Лише ... дуби зберегли ... вбрання. Ноги глибоко утопають в ... листі, яке ... ковдрою лягло на ... землю. Незабаром настануть ... морози. Засяє тоді ... ліс на ... сонці ... діамантами.

- Слова якої частини мови, на твою думку, пропущено? Доведи.
- Уяви себе художником / художницею. Які барви для створення картини (малюнка) ти використав / використала б після прочитання тексту? Обґрунтуй свою думку.
- Яку роль відіграють прикметники в тексті?
- Запиши удосконалений текст. Визнач рід, число, відмінки прикметників.
- Визнач синтаксичну роль прикметників у реченнях першого абзацу.

6. Говори правильно!

БІЛЕТ ЧИ КВИТОК?

Дуже часто ми плутаємо ці слова. Хтось зауважить: «Вони ж синоніми. Отже, можна замінити одне слово другим». Але це помилка. Слова *білет* і *квиток* не можуть бути близькими. *Ви спитаєте: «Чому?»*. А от чому. Пояснимо.

БІЛЕТ — картка із запитаннями для тих, хто складає іспит або залік; цінні папери.

КВИТОК — документ, який засвідчує належність до організації; куплена картка, що дає право проїзду, відвідання музею тощо.

- Щоб більше ніколи не плутати ці два слова, переглянь мультфільм за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа.
- Визнач і запиши правильний варіант словосполучення.

Щасливий білет чи щасливий квиток?

Екзаменаційний білет чи екзаменаційний квиток?

Банківський білет чи банківський квиток?

Театральний білет чи театральний квиток?

Проїзний білет чи проїзний квиток?

Військовий білет чи військовий квиток?

7. Робота в парах. Доберіть на кожну букву слова «ПРИКМЕТНИК» прикметники, які увиразнюють опис вашого класу.

Наприклад: П — просторий; Р — ...

8. Розшифруй вислови.

Без

;

голова;

на руку;

на язик;

обминати

кути.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Як називають утворені вислови?
- Поясни значення утворених фразеологізмів.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши фразеологізми, підкресли прикметники.

- Схарактеризуй прикметники за схемою.

Називають ознаку, властивість:

- колір, • розмір, • простір, • вік, • смак, • якість, • матеріал, • належність, • запах, • зовнішні прикмети, • внутрішні властивості, • місце, • стосовно до часу

Питання:
який? яка? яке? які?
чий? чия? чие? чії?

Синтаксична роль
• Присудок
• Означення

Морфологічні ознаки

Залежить від іменника та змінюється

- рід • число • відмінок

9. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує). Постав кілька запитань до тексту (3–4 на власний розсуд).

ПОДАРУНОК ФАРАОНА

Перший в історії людства фломастер був винайдений у Давньому Єгипті. Це письмове приладдя у вигляді мідної ручки зі вставленою в неї свинцевою загостреною трубочкою було виявлено в гробниці Тутанхамона. Усередині трубочки містилася тоненька тростинка, яку заповнювали чорнилом, що просочувалося волокнами стебла, накопичуючись на загостреному кінці. Під час письма чорнило залишало чіткий слід на папірусі (за С. Покотилом).

- Випиши сполучення *прикметник + іменник*, укажи рід, число, відмінок.

10. Прочитай текст, узгоджуючи іменники з прикметниками, поданими в дужках. Визнач тип мовлення.

ЗИМОВИЙ РАНОК

Займався пишній січневий ранок. Сонце, мов (*здоровий червоний*) діжа, впливало з-за краю землі та обгорталось (*блискучий*) хмарками, що спалахнули від (*сонячний*) проміння, мов солома від вогню.

Дерева, одягнені в (*легенький*) одягу із (*срібний*) інею, облились (*делікатний рожевий*) світлом. Проти (*синій тяжкий*) хмар, що оповили захід, здавались вони (*делікатний рожевий*) тінями.

А на сході, між (блакитний) небом та (білий) снігом, зависла (рожевий) імла. По (твердий рипливий) снігу стелились (довгий) тіні від дерев і хат. Ясний сонячний промінь (срібний) до-ріжкою лягав по снігу межі (до-вгий) тінями... Ранок дихав морозом (за М. Коцюбинським).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Як автор ставиться до описаного? Доведи.
- Які емоції в тебе викликає прочитаний текст?
- Яку роль у тексті виконують прикметники?
- Порівняй прочитаний текст з ілюстрацією.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Які хиби в тексті ти помітив / помітила? Як їх можна усунути?
- Запиши вдосконалений текст. Визнач рід, число, відмінок прикметників.

11. Прочитай словосполучення. Визнач головне та залежне слова.

Засніжений простір, зимовий спокій, молочно-біле простирадло снігу, холодне повітря, сонячне світло, снігові хмари, морозний день, білий іній, пухкий сніг.

- Склади мінівір «Зимова казка» із запропонованими словосполученнями.

12. Говори правильно!

Будь уважним /уважною, уживаючи слова «місто», «місце». Не плутай їх при відмінюванні.

МІСТО — великий населений пункт; адміністративний, промисловий, торговий і культурний центр певного регіону, населення якого зайняте здебільшого поза сферою сільського господарства.

МІСЦЕ — простір земної поверхні, зайнятий або який може бути зайнятий *ким-*, *чим-небудь*, пункт, де що-небудь розміщене, відбувається тощо; // певний пункт, площа, призначення для кого-, чого-небудь; // певна площа, спеціально влаштована для того, щоб на ній розміститися.

Місто: у міс^Ті Києві, Каневі. *Місце:* на міс^Ці пригоди.

- Склади зі словами *місто* та *місце* по одному реченню. Не забудь «прикрасити» їх прикметниками.

*13. Гра «На ту саму букву». Запиши на першу літеру свого імені щонайбільше прикметників. Склади з ними 2–3 речення. Підкресли головні й другорядні члени речення.

14. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Все зрозуміло

§§ 67–68. ГРУПИ ПРИКМЕТНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ: ЯКІСНІ, ВІДНОСНІ, ПРИСВІЙНІ

Віддай людині крихітку себе.

За це душа наповнюється світлом.

Ліна Костенко

<https://cutt.ly/HwiD16jJ>

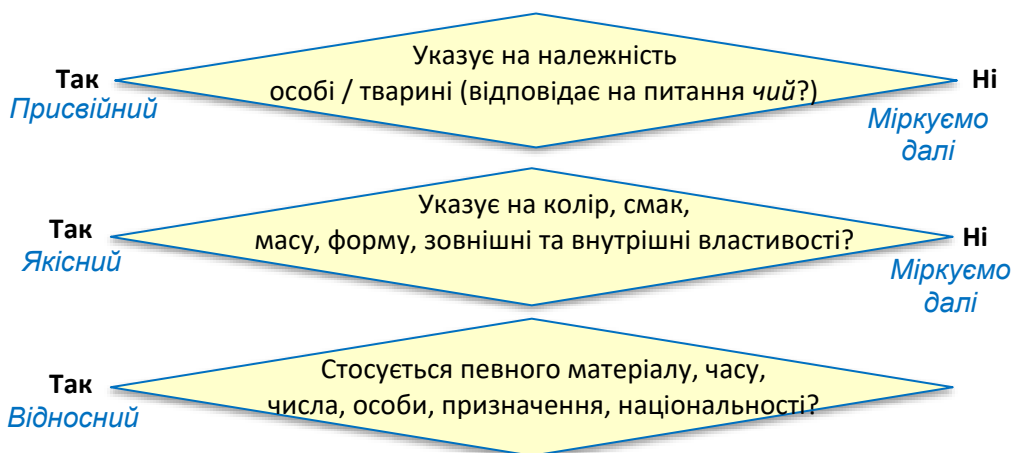
1. Прочитай епіграф.

- Як ти розумієш вислів? Яка головна думка цих рядків?
- Назви виокремлені іменники в початковій формі. Добери до кожного по 3-4 прикметники.

2. Робота в парах. Користуючись алгоритмом, розкажіть про розряди прикметників та спосіб їх визначення. Перевірте правильність розподілу прикметників за розрядами.

АЛГОРИТМ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗРЯДУ ПРИКМЕТНИКА

Якісні

червоний кетяг
солодке яблуко
блакитне небо
маленьке курчатко

Відносні

залізний стовп
шкільний дзвоник
українська мова
літній день

Присвійні

Олегів капелюх
братове слово
жайворонкова пісня
лисяча нора

- Перейди за покликанням або за QR-кодом, що на початку параграфа, і дізнайся більше про розподіл прикметників на розряди.
- Перейди за QR-кодом або за покликанням <https://learningapps.org/display?v=p0q7t2uwt23> і виконай інтерактивну вправу, визначивши групу прикметників за значенням.

3. Прочитай слова. Із кожною парою слів утвори словосполучення **прикметник + іменник**. Визнач розряд утворених прикметників.

Швидкість, траса; проїзд, квиток; легкий, пір'їна; користь, порада; чесність, відповідь; злісність, боржник; радість, звістка; пристрасть, слова; золото, браслет; кістлявість, рука; задрість, сусід; легкий, атлетика.

- Чи виникли в тебе труднощі у визначенні розряду утворених прикметників? Які?
- Прочитай інформацію, що подана нижче. Постав запитання своєму однокласнику / однокласниці за змістом прочитаного.

Запам'ятаймо! Буквеня дарує підказку. Скористайся!

Відносні та присвійні прикметники у переносному значенні можуть переходити з одного розряду в інший.

ЯКІСНІ → ВІДНОСНІ

Важка валіза — вказує на масу, ознаку, яку ми сприймаємо безпосередньо, — **якісний прикметник**.

Важка атлетика — постійна ознака предмета, яка не виражається більшою чи меншою мірою — **відносний прикметник**.

ВІДНОСНІ → ЯКІСНІ

Срібний ланцюжок — ланцюжок із срібла — **відносний прикметник**.

Срібний голос — приємний тембр голосу — характеристика голосу — **якісний прикметник**.

Малиновий кисіль — кисіль із малини — **відносний прикметник**.

Малинові вуста — колір, сприймаємо безпосередньо органами зору — **якісний прикметник**.

ПРИСВІЙНІ → ВІДНОСНІ

Батьківська хата — будинок, хата батьків — **присвійний прикметник**.

Батьківські збори — збори батьків — **відносний прикметник**.

ПРИСВІЙНІ → ЯКІСНІ

Лисячий хвіст — хвіст лисиці — **присвійний прикметник**.

Лисяча вдача — хитра людина, риса характеру людини — **якісний прикметник**.

4. Прочитай пари словосполучень. Визнач розряд прикметників у парах.

Орлине гніздо — орлиний дзьоб, ведмежа послуга — ведмежа лапа, вишнева сукня — вишневе варення, лебедина пісня — лебедине перо, лисяча нора — лисячий характер, важка сумка — важка атлетика.

- Запиши в зошит словосполучення з відносними прикметниками.
- Із словосполученнями, ужитими в переносному значенні, склади речення.

5. Прочитай текст.

УКРАЇНСЬКИЙ БОРЩ

Ви прийшли додому й від порога відчули запах смачного маминого або бабусиного борщу.

Так пахне тільки український борщ. У ньому зібрано чи не всі овочі, що ростуть на родючій українській землі. Це картопля, капуста, квасоля, буряк, морква, цибуля, по-

мідори, перець, запашні петрушка та кріп, а також часник.

Страву цю готують із м'ясом, рибою або з грибами. Влітку, коли досягають помідори, борщ варять зі свіжими овочами, додають сметану. Кожна господиня має секрет приготування борщу. Ця страва багата на вітаміни. Хто їсть борщ, той має здоровий вигляд і міцне здоров'я (за В. Сичовою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач головну думку тексту.
- Чи була «смачною» розповідь про борщ? Відповідь обґрунтуй.
- Розкажи, чи готують борщ у твоїй родині.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши словосполучення *іменник + прикметник*. Визнач розряди прикметників.
- Запиши рецепт приготування борщу своєї родини.

6. Говори правильно!

ТАКТИЧНІ — ТАКТОВНІ?

ТАКТИЧНИЙ — який стосується тактики як сукупності прийомів або способів, використовуваних для досягнення мети чи здійснення певної бойової операції. Уживають зі словами: *маневр, план, схема, удар, боротьба, перевага,*

варіанти, заняття, заходи, міркування, мислення, питання, ракети.

ТАКТОВНИЙ — який володіє почуттям міри, такту в чомусь. Уживають зі словами: *людина, допомога, співчуття, використання, керівництво, бути тактовним.*

- Утвори словосполучення зі словами *тактичні, тактовні*. Визнач розряди прикметників.
- Виконай завдання на вибір: а) склади вільне есе з використанням одного із цих слів; б) склади розповідь про свого знайомого / свою знайому, що володіє тактом.

7. Гра «Відшукай ключ». Розшифруй запис, щоб прочитати відомі українські прислів'я. Щоб розгадати, користуйся алфавітом. Обирай букву, що стоїть попереду чи позаду вказаної.

1. Биг' сдокнвн ркнбя и киг'

пнжлдпжяе.

2. Т есфемик пнезої ї г цнкне удоmn.

3. Жб снезоол рункпл и ізб тлбшоїчб.

4. Естемік убафо гнглиг од апіущрю.

А	Б	В	Г	Ґ	Д
Е	Є	Ж	З	И	І
Ї	Й	К	Л	М	Н
О	П	Р	С	Т	У
Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ
Ь	Ю	Я			

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш утворені вислови.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши прислів'я в зошит. Підкресли прикметники. Визнач розряд кожного з них.
- Склади текст-міркування, у якому розкрий зміст одного з прислів'їв.

8. Прочитай текст. Визнач тему та головну думку.

УКРАЇНА

Україна... У одному вже тільки слові й для нашого вуха, і для вуха чужинців бринить музика... Україна — країна краси, країна, де найбільше люблять волю...

Україна — це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золотої пшениці, медові та молочні ріки...

Україна — розкішний вінок із рути і барвінку, що над ним світять заплакані золоті зорі... (за С. Васильченком).

- Поміркуй і вислови припущення, чому автор часто вживає слово *Україна*.
- Спиши текст. Підкресли прикметники. Визнач розряд кожного з них.

*9. Гра «Третє зайве». Визнач «зайві» словосполучення. Відповідь обґрунтуй.

А Легка сумка, ясен місяць, народна творчість.

Б Гарна дівчина, дерев'яний стіл, міська дорога.

В Шевченкові твори, Оленчина книжка, малиновий сік.

- Уведи кілька словосполучень із вправи в речення.

*10. Утвори з поданими словами словосполучення, щоб кожен прикметник належав до різних розрядів.

Наприклад. *Легке курча — легка атлетика, ...*

Легкий, зимовий, кам'яний, солодкий, заячий, срібний.

11. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Все зрозуміло

§§ 69–71. СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ЯКІСНИХ ПРИКМЕТНИКІВ, СПОСОБИ ЇХ ТВОРЕННЯ

<https://cutt.ly/4wiDDy4a>

А ви думали, що Україна так просто? Україна — це супер! Україна — це ексклюзив*!

Ліна Костенко

1. Прочитай виразно епіграф.

- Як ти розумієш вислів Ліни Костенко?
- Поясни розділові знаки в кінці речень.
- Поясни значення слова *ексклюзив*. Чому поетка говорить про Україну як про ексклюзив?
- Добери до слова *ексклюзив* прикметники. Утвори словосполучення та запиши їх.

Говори правильно! Уживай правильно слово ексклюзив.

ЕКСКЛЮЗИВ — те, що наявне в єдиному екземплярі, вигляді; те, що є винятковим, неповторним, єдиним у своєму роді. Наприклад: *Дизайнери докладають усіх зусиль, щоб їхня колекція була ексклюзивом, надають одягу якомога більше унікальності.*

2. Читаємо, аналізуємо, узагальнюємо. Колективна робота з інформацією про ступені порівняння прикметників.

Запам'ятаймо! Буквеня дарує підказку. Скористайся!

Якісні прикметники виражають ознаки, що можуть виявлятися більшою чи меншою мірою, вони мають також ступені порівняння: *вищий і найвищий*.

Кожен зі ступенів має дві форми: *просту і складену*. У деяких прикметниках форми вищого ступеня порівняння утворюють від інших основ: *гарний — кращий, ліпший; поганий — гірший; великий — більший*

Вищий ступінь порівняння прикметників

Найвищий ступінь порівняння прикметників

Проста форма

- за допомогою суфіксів **-іш-, -ш-**:
добрий — добріший;
- можуть випадати суфікси **-к-, -ок-, -ек-**: *тонкий — тонший;*
- можуть з'являтися **жч, щ**:
високий — вищий, важкий — важчий

Складена форма

за допомогою додавання до прикметників слів **більш, менш**:
яскравий — більш яскравий, швидкий — менш швидкий

Проста форма

Додавання до прикметника вищого ступеня префікса **най- (якнай-, щонай-)**:
дорожчий — найдорожчий, якнайдорожчий, щонайдорожчий

Складена форма

Додавання до прикметника слів **найбільш, найменш**:
тривожний — найбільш тривожний, найменш тривожний

НЕ УТВОРЮЮТЬ СТУПЕНІВ ПОРІВНЯННЯ:

- прикметники, які виражають: а) сталі ознаки: *німий, сліпий, одружений*;
б) масть тварин: *гнідий, чалий*;
- прикметники, у яких префікси та суфікси **вже вказують на певну міру якості**: *завеликий, маленький, зазребущий*;
- прикметники, які мають суфікси **-ав- (-яв-), -уват- (-юват-)** зі значенням неповного вияву ознаки: *чорнявий, синюватий*;
- прикметники, які означають колір й утворені за кольоровою схожістю до інших предметів: *вишневий, буряковий*;
- більшість складних прикметників: *білокрилий, гостроокий, прудконогий*

ДЛЯ ДОПИТЛИВИХ РОЗУМНИКІВ!

- Перейди за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа, і ти дізнаєшся більше про ступені порівняння прикметників.

3. **Перевір себе!** Виконай тестові завдання, які знайдеш за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа з попередньої вправи.

4. Прочитай виразно вірш Василя Симоненка.

Найогидніші очі порожні,   Найпрекрасніша мати щаслива,
Найгрізніше мовчить гроза,   Найсолодші кохані вуста.
Найнікчемніші дурні вельможні,   Найчистіша душа незрадлива,
Найпідліша брехлива сльоза.   Найскладніша людина проста.

Але правди в брехні не розмішуй,
Не ганьби все підряд без пуття,
Бо на світі той наймудріший,
Хто найдужче любить життя.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему тексту. Добери до нього назву.
- Вибери рядки вірша, які виражають головну думку.
- Поясни, чи правильно утворено ступінь порівняння прикметника *найпрекрасніша*. З якою метою автор уживає це слово?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши прикметники найвищого ступеня порівняння, зроби словотвірний розбір, поясни, як їх утворено.

5. Від поданих прикметників утвори вищий і найвищий ступені порівняння.

Старий, низький, дужий, холодний, добрий, кислий, тонкий, гіркий, гарячий, симетричний, свідомий, контрастний, дорогий, активний, вузький, далекий, дешевий, великий, гарний.

- Утвори антонімічні пари.

6. Гра «Редактор / Редакторка». Виправ помилки в поданих формах ступенів порівняння. Запиши словосполучення з правильними формами.

Сама рідніша людина, найглибокіша криниця, солодкіший за інші плід, самі вищі, картатіша спідниця, самий спритніший, найбільш популярніший, більш кращий, найчорнявенькіший, маліший, тонкіший, найбільш сивий, гнідіший.

7. Відгадай загадки-жарти. Підказка: усі відповіді — прикметники.

1. На яку хворобу не хворіють на землі?
2. Якою буває біла хустка, намочена в Чорному морі?
3. Який «смак» буває в долі та усмішки?

4. Яке слово може «дружити» з усіма цими іменниками: голос, тканина, шкіра, рукавички, капелюх, піджак, папір, картон, сезон. Якою косою не можна косити?

5. Які котики мишок не ловлять?

6. На яких мишок не полюють кішки.

7. Яким ключем не відімкнеш замок

- Запиши відгадки до загадок. Визнач розряд прикметників.
- Від якісних прикметників утвори ступені порівняння.

8. Прочитай виразно вірш. Визнач головну думку поезії.

За селом у нас криничка.
І глибока, і висока.
Клен шумить над нею листом,
В ній вода холодна, чиста.
Йдуть із поля трудівниці –
Завертають до криниці.

Із відерцем ходить мати
Цілющу воду з неї брати.
Знають люди: як нап'єшся,
Наче сили наберешся.
І говорять: то криниця,
У якій свята водиця.

Микола Сингаївський

- Поміркуй, чому автор називає воду святою.
- Випиши якісні прикметники, утвори від них ступені порівняння.

9. Прочитай прислів'я та приказки. Поясни їх значення.

1. Людина міцніша за кремій і слабша за мушку. 2. Найкраще зерно ховається на дні. 3. Каша смачніша від балачок. 4. Свій хліб більш ситний. 5. Чим вужча талія, тим довше життя. 6. І найменша іскорка зродить найбільший вогонь.

- Спиши прислів'я. Визнач ступені порівняння прикметників.

10. Розподіли подані слова в три стовпці (якісні прикметники, відносні прикметники, присвійні прикметники).

Великий, лисиччин, оранжевий, жіночий, оксамитовий, давній, дідова, електричний, Оксанина, орлине (*перо*), орлине (*гніздо*), мамина, народний (*танець*), калиновий, лагідний, худий.

- Якщо ти розподілив / розподілила прикметники правильно, то з перших літер слів можеш утворити речення: «В холод кожен молод».
- Визнач жанр вислову. Поясни, як ти його розумієш.

11. Гра «Редактор / Редакторка». Прочитай виразно текст.

Це було зимового вечора. Сніг може випасти раптово, вночі, враз укривши все навколо білою ковдрою. Рожеве сонце сховалося за обрієм. Уранці визирнеш у вікно — і аж подих перехопить від казкових перетворень. Заіскрився пухнастий сніг.

§§ 72–73. ПРИКМЕТНИКИ ТВЕРДОЇ ТА М'ЯКОЇ ГРУП. ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була...

Павло Тичина

1. Прочитай текст.

В сиву-сиву давнину
Козаки йшли на війну,
Бо на рідну Україну
Сунулися без упину
Ляхи, турки і татари,
Москалі та яничари.
Щоб палить сади і хати,
Щоб людей в неволю гнати.
Козаки скликають раду:
— Не буде ворогу пощади!
Вірні коні рвуться в битву,
Крешуть іскри з-під копита.
За чарівний спів дівочий,
За спокійні дні та ночі —
Шаблі весело дзвенять,
Вражі голови летять.
І на морі, і в степах
Наганяли вони страх,
Бо найкращі вояки —
Запорозькі козаки!

*Пам'ятник запорозьким козакам,
які брали участь в обороні
австрійської столиці у XVII ст.
Відень. 2013 р. Світлина О. Ємця*

І не буде переводу
Українському народу
Доки із глибин сторіч
Долина козацький клич.

Яна Яковенко

А. ОБГОВОРЮЙМО

- До якого стилю мовлення належить текст? Доведи.
- Визнач тему тексту. Добери заголовок.
- Яка головна думка твору?
- Прочитай епіграф до параграфу. Чи відображає він головну думку тексту? Чому?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ. Працюймо в малих групах.

- Опрацюйте інформацію «Розподіл прикметників на групи».
- Випишіть із тексту прикметники. Визначте, до якої групи вони належать.

Запам'ятаймо! Буквеня дарує підказку. Скористайся!

РОЗПОДІЛ ПРИКМЕТНИКІВ НА ГРУПИ

за характером кінцевого приголосного основи
та відмінкових закінчень

ТВЕРДА ГРУПА

- прикметники з основою на твердий приголосний: *зелений*;
- присвійні прикметники із суфіксами *-ів-, -їв-, -ин-, -їн-* : *батьків*;
- прикметники вищого та найвищого ступенів: *найкращий*

М'ЯКА ГРУПА

- прикметники з основою на м'який приголосний: *синій, учорашній*

2. Увідповідни частини прислів'їв і приказок. Як ти їх розумієш?

1	Своя сторона	А	і уві сні сниться.
2	Кожному	Б	земний рай.
3	Рідна земляця	В	свій край солодкий.
4	Там земля мила,	Г	не буває холодна.
5	Рідний край —	Г	де мати народила.

- Випиши прикметники. Визнач рід, число, відмінок та групу кожного з них

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ТВЕРДОЇ ГРУПИ

Відмінок	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	веселий	весела	веселе	веселі
Р.	веселого	веселої	веселого	веселих
Д.	веселому	веселій	веселому	веселим
Зн.	веселий (веселого)	веселу	веселе (веселого)	веселі (веселих)
Ор.	веселим	веселою	веселим	веселими
М.	на (у) веселому	на (у) веселій	на (у) веселому	на (у) веселих

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ М'ЯКОЇ ГРУПИ

Відмінок	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	верхній	верхня	верхнє	верхні
Р.	верхнього	верхньої	верхнього	верхніх
Д.	верхньому	верхній	верхньому	верхнім
Зн.	верхній (верхнього)	верхню	верхнє (верхнього)	верхні (верхніх)
Ор.	верхнім	верхньою	верхнім	верхніми
М.	на (у) верхньому	на (у) верхній	на (у) верхньому	на (у) верхніх

Окремий тип відмінювання становлять прикметники на *-лиций*:
круголиций, світлолиций.

Вони мають закінчення, властиві як твердій, так і м'якій групі.

Відмінок	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	світлолиций	світлолиця	світлолице	світлолиці
Р.	світлолицього	світлолицьої	світлолицього	світлолицих
Д.	світлолицьому	світлолицій	світлолицьому	світлолицим
Зн.	світлолиций (світлолицього)	світлолицю	світлолице (світлолицього)	світлолиці (світлолицих)
Ор.	світлолицим	світлолицьою	світлолицим	світлолицими
М.	на (у) світлолицьому	на (у) світлолицій	на (у) світлолицьому	на (у) світлолицих

3. Прочитай словосполучення. Визнач відмінок і групу кожного з прикметників.

Дружнє плече, весела вдача, лев'яча паща, розкішна черешня, спіла груша, синє небо, блідолиций місяць.

- Постав словосполучення в родовому відмінку однини.

Гостра шабля, гречана каша, квітуча вишня, ніжна душа, невеличка площа, широкувата межа.

- Подані словосполучення постав в орудному відмінку однини.
- Поясни правопис відмінкових закінчень прикметників й іменників обох груп.

4. Прочитай вірш виразно.

Якщо з українською мовою
В тебе, друже, не все гаразд,
Не вважай її примусовою,
Полюби, як весною ряс.
Примусова тим, хто цурається,
А хто любить, той легко вчить:
Все, як пишеться, в ній
вимовляється, —
Все, як пісня, у ній звучить.

І журлива вона, й піднесена,
Тільки фальш для неї чужа.
В ній душа Шевченкова
й Лесина,
І Франкова у ній душа.
Дорожи українською мовою,
Рідна мова — основа життя.
Хіба мати була примусовою?
Непутящим була дитя!

Дмитро Білоус

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему та головну думку тексту.
- Який заголовок може бути у вірша? Чому?
- Які емоції відобразив поет? Які емоції викликає поезія в тебе?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши сполучення слів: *іменник* + *прикметник*.
- Визнач розряд та групу прикметників.

5. Прочитай речення. Визнач, про що може розповідати текст із таким початком?

Ми живемо в чудовому краї — Україні. Він славиться родючими землями, багатими врожаями, чудовою природою. ...

- Уяви, що ти — відомий блогер / відома блогерка. Створи допис для свого блогу, склавши текст за поданим початком. Збагати текст епітетами.

6. Прочитай виразно вірш. Визнач головну думку поезії.

РУКИ

Тепла і ніжна — в матусі рука.
Дужа й солона вона — в моряка.
У сталевара — міцна, мозолиста.
Легка, мов крило, — в піаніста-артиста.
В лікаря — чуйна. Шорстка — в хлібороба...
Тільки ніяка рука у нероби.

Людмила Савчук

- Які прикметники поетка використала для опису людських рук? Чому?
- Визнач, до якого розряду, групи належать прикметники.
- Поміркуй, які можуть бути руки в людей інших професій. Склади про них допис у соціальні мережі.

7. Прочитай текст.

Спить-дрімає земля під глибок.. снігом. Знемігся холодн.. вітер, утомився й затих. Не сплять тільки яскрав.. зорі в далек.. небі та не спить стар.. дідуган Морозенко. Біл.. інеєм чіпляється він за дерево, гладеньк.. кригою вистилає собі слід по срібляст.. снігу, дише в повітрі таким холодом, що аж кипить усе кругом нього.

Розходився, сердитий, немилосердно давить. Колеться від його натиску чорн.. земля, тріскається на ній сніг.. кора, ділиться на шматки товст.. крига над водою. Глух.. бренькіт від нього йде понад землю, розпросторюється в холодн.. та густ.. повітрі, а дійшовши до лісу, стукається об кожную деревину. Там, у його темн.. гущавині, виють вовки-сіроманці (за Панасом Мирним).

- Визнач групу прикметників *дружний, дружній*.
- Розглянь «хмаринку слів». Утвори та запиши словосполучення.

10. За допомогою емодзі відобрази емоції, які відчуваєш після уроку.

§ 74. ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ. ПЕРЕХІД ПРИКМЕТНИКІВ В ІМЕННИКИ

Мова — це не просто спосіб спілкування.
Мова — це діяльність народу — сучасна,
художня, інтелектуальна та мисленнєва.

За Олесем Гончаром

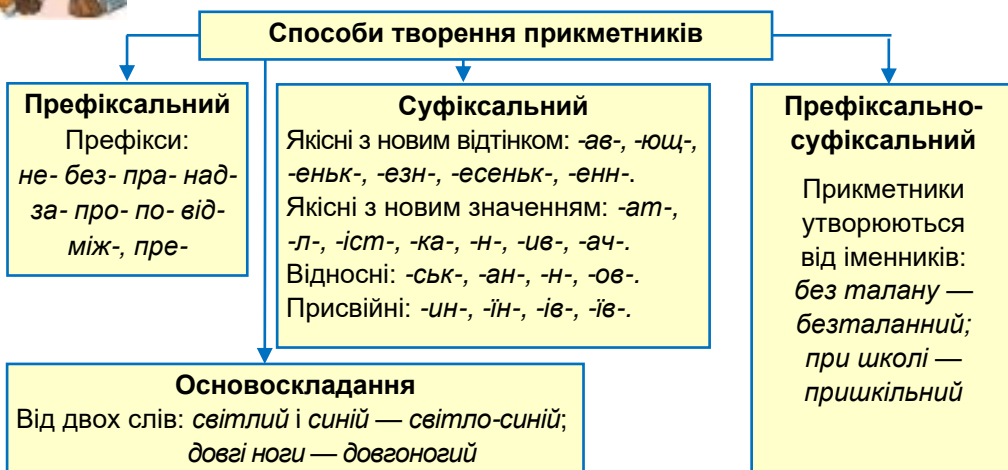

1. Прочитай епіграф.

- Як ти розумієш вислів?
- Чи погоджуєшся з думкою автора? Чому?
- Спиши епіграф. Підкресли прикметники та поясни лексичне значення кожного з них.

2. Робота в парох. Опрацюйте інформацію зі схеми «Способи творення прикметників».

Зверни увагу!

Деякі прикметники можуть переходити в іменники.
Такі прикметники набувають ознак іменника і в реченні виконують роль підмета, додатка, відповідають на питання *хто? що?* :

Військовий оркестр грав марш.

Оркестр (*який?*) військовий — прикметник, означення.

Військовий ішов вулицею мовчки.

Йшов (*хто?*) військовий — іменник, підмет.

3. Прочитай слова. Визнач спосіб творення прикметників.

Гарнесенький, трирічний, дрібносінький, безмежний, малюсінький, ріднесенький, розкритий, синьоокий, яснесенький, величезний, старезний, злючий, білуватий, сіруватий, низенький.

- Запиши слова в зошит. Познач частини слова за будовою.

4. Прочитай текст.

Читаємо цікаву книжку, слухаємо захопливу розповідь учителя, пишемо переказ або листа другу, розмовляємо з батьками. Це все — наша мовна діяльність, усне та письмове спілкування. Мовити, говорити, промовляти, висловлюватися, міркувати... Є багато слів, які передають зміст мовної діяльності.

Про людину, яка майстерно володіє словом, переконливо передає свої думки, кажемо, що в неї прегарна, мелодійна мова, яку можна порівняти з приємною життєствердною музикою. З такою людиною хочеться говорити й говорити, бо розмова з нею збагачує світоглядною інформацією, емоціями.

Залежно від того, де, з ким і про що ми спілкуємося, змінюється наша мовна поведінка.

Загальну культуру людини визначають: поведінка, зовнішній вигляд, уміння спілкуватися. Тільки в живому спілкуванні виробляється відчуття слова, виховується зразкова культура мови (за С. Єрмоленко).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- До якого стилю мовлення належить текст? Доведи.
- Яка головна думка твору?
- Порівняй епіграф і текст. Визнач спільні та відмінні риси.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши прикметники. Визнач спосіб їхнього творення.
- Виконай синтаксичний розбір виокремлених речень.

*5. Розшифруйте вислів за допомогою алфавіту. Кожне число позначає певну букву абетки (за потреби дивися форзац).

3 12 21 18 11 14   20 21 11 33 23 7 16 31 — 23 19

18 1 14 2 12 16 31 29 11 14   22 15 1 21 2

- Поясни, що означає цей вислів.

- Запиши вислів у зошит. Зроби синтаксичний розбір. Якими членами речення є прикметники? Відповідь обґрунтуй.
- Склади речення, щоб виокремлене зашифроване слово було головним членом речення.
- Добери до виокремленого зашифрованого слова синоніми.

6. За допомогою емодзі відобрази в зошиті свої емоції після уроку.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/owiDDmr8> або QR-кодом і опрацюй § 75. «Підготовка до діагностувальної роботи з теми “Прикметник”».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/fwID238h> (QR-кодом) і опрацюй § 76. «Діагностувальна робота з теми “Прикметник”».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/twidvkhs> або QR-кодом і опрацюй § 77. «Аналіз діагностувальної роботи з мовної, мовленнєвої теми. Корекція знань, умінь, навичок».

§ 78. НАПИСАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ІЗ СУФІКСАМИ: -СЬК-, -ЦЬК-, -ЗЬК-, -ЕНЬК-, -ЕСЕНЬК-, -ІСІНЬК-, -ЮСІНЬК-

Знання — неоціненне багатство,
якого маєш набути в роки отроцтва,
ранньої юності.

Василь Сухомлинський

1. Прочитай виразно вголос епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прочитаний вислів.
- Чому автор порівнює знання із багатством?
- Поясни лексичне значення слів «отроцтво», «юність». У чому їх відмінність?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит.
- Підкресли прикметники. Визнач їхнє лексичне значення.
- Добери до прикметників по 2-3 синоніми.

2. Прочитай текст.

У ПОШУКАХ ЗНАНЬ

Уся наша блакитна планета оповита невидимими шляхами, якими мандрують слова. Адже всі народи в усі часи навчались один в одного. Греки їздили по науку в Єгипет. Вони знали, що в книгах *єгипетських* жерців заховано

багато невичерпних скарбів *людської* мудрості. Греки стали вчителями для римлян, а потім Рим став осередком освіти. Сюди приїздили вчитися германці. Від них пізніше знання поширювали серед інших народів Європи.

В *українську* мову нові слова приходили і зі сходу, і із заходу, збагачуючи її. І сьогодні ми з вдячністю згадуємо наших предків, які в пошуках знань поповнювали словник рідної мови (за А. Коваль).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач головну думку прочитаного тексту.
- Прочитай заголовок. Чому, на твою думку, авторка так назвала текст?
- Порівняй епіграф із прочитаним текстом. Що спільного між ними? У чому відмінність?
- Визнач метафори, ужиті в тексті. Поясни, з якою метою їх дібрано.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши прикметники. Визнач їхнє граматичне значення.
- Поясни правопис виокремлених жирним курсивним шрифтом прикметників. Від яких слів утворено їх?

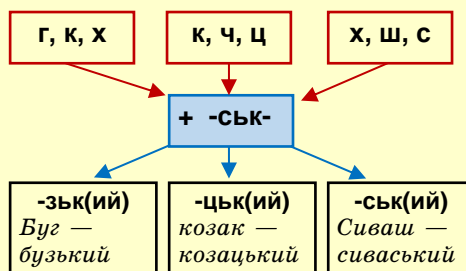

3. Робота в парях. Опрацюйте схему «Зміни приголосних при творенні прикметників». Обговоріть відому та нову для вас інформацію.

Зверни увагу!

- Студент — *студент-ськ-ий*, Ужгород — *ужгород-ськ-ий*.
- Суфікс *-к-*, що стоїть після приголосного основи, випадає: *Каховка* — *кахов-ськ-ий*.
- Деякі іншомовні слова, коли додаємо суфікс *-ськ-*, традиційно пишемо без зміни приголосних наприкінці основи: *казах* — *казах-ськ-ий*, *герцог* — *герцог-ськ-ий*, *Цюрих* — *цюрих-ськ-ий*.
- Приголосні основи *-к-*, *-ц(ь)* перед суфіксом *-н-* змінюємо на *-ч-*: *безпека* — *безпечний*, *вік* — *вічний*, *кінець* — *безкінечний*.

ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ при творенні прикметників

- Випишіть із тексту завдання 2 («У пошуках знань») підкреслені іменники. Утворіть від них прикметники, додаючи суфікс *-ськ-*.

4. Від іменників утвори за допомогою суфікса *-ськ(ий)* прикметники.

Запоріжжя, Крим, Миколаїв, Париж, Полтава, Львів, Донецьк, Прага, Золотоноша, Вінниця, Одеса, Чернігів, Рига.

5. Пригадай!

- А) Коли в прикметниках пишуть суфікси *-еньк-*, *-есеньк-*, *-ісіньк-*, *-юсіньк-*?
- Б) Коли в прикметниках пишуть суфікси *-уват-*, *-юват-*?

Зверни увагу! Буквеня дарує підказку!

Якщо в прикметниках є суфікси *-еньк-*, *-есеньк-*, *-ісіньк-*, *-юсіньк-*, слова набувають зменшено-пестливого значення.

Якщо в прикметниках є суфікси *-уват-*, *-юват-*, слова набувають відтінку неповноти дії.

У суфіксах *-еньк-*, *-ісіньк-*, *-есеньк-*, *-юсіньк-*, *-ськ-*, *-зьк-*, *-цьк-* пишуть м'який знак (*ь*).

6. Прочитай текст.

Уночі була гроза, а ранок видався ясний на диво. Небо чисте, лагідне-лагідне. Дивлячись на нього, мимохіть усміхнешся. Сонце веселе, тепле, бадьоре. На бур'янах рясніли блискучі краплі нічного дощу, світилися, як із золота ковані, листки глухої кропиви, круто пахли високі буйні ромашки, і цей дух мішався з ранішнім димом (*за С. Васильченком*).

- Випиши прикметники. Утвори від них якнайбільше слів із суфіксами: *-еньк-*, *-есеньк-*, *-ісіньк-*, *-юсіньк-*, *-уват-*, *-юват-* за зразком.
- Чи з усіма прикметниками вдалось утворити нові слова? Чому? Відповідь обґрунтуй.

*7. Прочитай анотацію до книжки «Золотоволоска». Поясни роль прикметників у тексті.

Якось розумний і добрий Їржик подався шукати для свого пана, старого короля, красуню-наречену Золотоволоску. Безліч перешкод спіткали хлопця на тому шляху. А що Їржик розумів мову істот земних, повітряних і небесних та мав лагідне серце, то й зустрів помічників, які допомогли йому здобути красуню. Цікаво читати про дивовижний світ принцес, мудрих юнаків і підступних королів (*за М. Савкою*).

- Спиши текст, додаючи до прикметників (де можливо) суфікси *-еньк-*, *-есеньк-*, *-ісіньк-*, *-юсіньк-*, *-уват-*, *-юват-*.
- Чи змінився зміст тексту? Чи завжди доречним є вживання пестливих форм слів? Відповідь обґрунтуй.

*8. Говори правильно!

ВІДНОШЕННЯ чи СТАВЛЕННЯ?

А правильно і так, і так. Головне вживати слова в «правильних» місцях.

СТАВЛЕННЯ — характер поведження з ким-, чим-небудь, думка про щось: *уважне ставлення до пацієнтів, шанобливе ставлення до старших, недбале ставлення до роботи.*

ВІДНОШЕННЯ — взаємозв'язки між предметами, явищами. Це слово вживають передусім у фізичних, хімічних, математичних термінах: *синтаксичне відношення, арифметичне відношення, відношення між величинами.*

- Напиши есе про *відповідальне ставлення до речей* «Чому важливо бути відповідальним?».

9. За допомогою емоді визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперо!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Все зрозуміло

§§ 79–80. БУКВИ Е, И, О В ПРИКМЕТНИКОВИХ СУФІКСАХ -ЕВ(-ЄВ-), -ОВ(-ЙОВ-, -ЬОВ-), -ИН-, -ІН-, -ІЧН-

Три шляхи ведуть до знань:
шлях наслідування — найлегший,
шлях роздумів — найскладніший
і шлях дослідження — найцікавіший.

Конфуцій

1. Прочитай і запиши епіграф. Підкресли прикметники. Визнач їхній розряд та спосіб творення.

- Про які три шляхи говорить давній мудрець?
- Який шлях обереш ти? Відповідь обґрунтуй.

2. Прочитай виразно вірш Надії Геращенко.

Дороги нас ведуть назад:
У батьків дім, матусин сад.
Буває пізно, аж занадто —
Змарнілий двір, старенька хата.
Я поглядом шукаю маму,
А бачу яблуньку — ту саму...

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач стиль мовлення, основну думку поезії.
- Які цінності важливі для авторки?
- Чому поетка порівнює яблуньку з матусею?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди слова, які вживають у переносному значенні, визнач тип перенесення ознаки.
- З'ясуй спосіб творення підкреслених прикметників. Познач частини слова за будовою.

3. Робота в парах. Опрацюйте теоретичні відомості. Поставте один одному 1–2 запитання за змістом прочитаного.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО

-ин-, -їн-

У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після букв на позначення приголосних (крім *й*) пишемо суфікс **-ин-**: *ба́ба* – *ба́бин*, *Га́нна* – *Га́ннин*, *ті́тка* – *ті́тчин*; після голосних — **-їн-**: *Зо́я* — *Зо́їн*, *Ма́рія* — *Ма́ріїн*.

-ин-(ий), -їн-(ий)

У прикметниках зі значенням присвійності, утворених від назв тварин, після букв на позначення приголосних (крім *й*) пишемо суфікс **-ин-(ий)**: *бджоли́ний*, *голуби́ний*, *орли́ний*; після букв, що передають голосний, та після апострофа — **-їн-(ий)**: *змі́йний*, *солов'ї́ний*.

-ев-(ий), -єв-(ий), -ов-(ий)

Суфікс **-ев-(ий)** уживаємо в прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву на позначення м'якого або шиплячого приголосного, якщо наголос падає переважно на основу слова: *бeрeзнéвий*, *гpушeвий*, *овочeвий*.

Якщо перед суфіксом стоять букви на позначення м'яких *н*, *т* та *й*, то пишемо **-єв-(ий)**: *алюміні́євий*, *значеннє́вий*, *життє́вий*, *діє́вий*.

Суфікс **-ов-(ий)** незалежно від наголосу вживаємо у прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву, яка передає твердий приголосний: *казко́вий*, *святко́вий*, *службо́вий*.

Крім того, суфікс **-ов-(ий)** пишемо в прикметниках, що мають перед ним букви на позначення шиплячих (*ж*, *ч*, *ш*, *шч*),

м'яких приголосних або *й*, якщо наголос падає на закінчення: *біржовий, речовий, грошовий, дощовий; нульовий; бойовий*.

За цими правилами пишемо суфікси *-ов-*, *-ев-* (*-єв-*) у присвійних прикметниках жіночого та середнього роду: суфікс *-ов-* уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду твердої групи: *батько — батькова, батькове; сусід — сусідова, сусідове*.

Суфікс *-ев-* (після голосного *-єв-*) уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду м'якої та мішаної груп: *Андрій — Андрієва, Андрієве; скрипаль — скрипалєва, скрипалєве; товариш — товаришева, товаришеве*.

Голосні *о, е* суфіксів *-ов-*, *-ев-* (*-єв-*) чергуємо в закритому складі з *і*: *Василєва — Василів, майстрова — майстрів, Олексієва — Олексіїв*.

4. Запиши прикметники у два стовпці: у перший — із суфіксом *-ев-*, у другий із суфіксом *-ов-*. Познач суфікси. Обґрунтуй правилом.

Березневий, столовий, овочевий, грушевий, ясеневий, дубовий, дощовий, вересневий, квітневий, річковий, степовий, польовий.

5. Від поданих слів утвори прикметники зі значенням присвійності. Запиши слова парами. Познач суфікс.

Марія, Ольга, соловей, брат, мати, пташка, журавель, Юрій, березень, верба.

• Користуючись доступними джерелами інформації, добери 10–15 слів, від яких можна утворити прикметники із значенням присвійності.

6. Прочитай текст. Визнач, про яку пору року йдеться в тексті. Відповідь обґрунтуй.

Дерева і куці поспішають прибратися до свята. Зелене молода травичка. З'явилися фіалки. Понад річкою синіють незабудки. Зацвіла запашна суниця. Уже білими хмаринками вкрилася черемшина. Пливе від неї солодкий медовий запах у високе небо. До гомінкого пташиного щебету приєдналися чарівні солов'їні трелі. Пташиний хор заповнив ліс.

• Випиши з тексту словосполучення: *іменник + прикметник*. Визнач розряд прикметників.

• Провідмінняй словосполучення із присвійними прикметниками.

**7. Прочитай фразеологізми. Поясни їхнє значення. Зауваж, що при-
свійні прикметники пишуть з малої літери.**

Ахіллесова п'ята, дамоклів меч, гордіїв вузол.

- Запиши фразеологізми. Визнач розряд прикметників за значенням.

8. Прочитай виразно вірш Дмитра Білоуса.

ГЛУХІВ

Не було тут пусто, ані голо,
то вважається не без підстав,
що через глухі ліси навколо
Глухів назву Глухова дістав.

Може, Глух, комонник з одчайдухів,
хутір заснував, де глуш була.

— Чий це хутір? — говорили.

— Глухів! — назва ця й на місто перейшла.

Вміли тут журитись й веселитись,
і сказати ворогові: «Зась!»

І гетьманська тут була столиця,
й досі назва Глухів збереглась.

- Визнач тему та головну думку поезії.
- Визнач за словником значення слова *комонник*.
- На які питання відповідають підкреслені слова? Чи можемо назвати їх спорідненими? Відповідь обґрунтуй.

- Відшукай серед підкреслених слів прикметник. Визнач розряд за значенням. Познач суфікс.

- * Користуючись доступними тобі джерелами інформації, досліди та запиши назви населених пунктів, що мають прикметникове походження.

*9. Говори правильно!

Прочитай подану нижче інформацію. Зроби висновок.
Запиши речення, знявши скісну ризку, правильно.

ХОЧУ ЗАВЧИТИ ПРАВИЛА *НА/ПАМ'ЯТЬ*.

Вона подарувала мені *на* (довгу) *пам'ять* (іменник із прийменником) збірку поезій. Я вже майже вивчила вірш *напам'ять* (прислівник).

10. Відтвори за допомогою емодзі в зошиті свої емоції після уроку.

§§ 81–82. НАПИСАННЯ НЕ З ПРИКМЕТНИКАМИ

Вважай нещасливим той день і ту годину,
коли ти не дізнався нічого нового.

Давньокитайська мудрість

1. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яка головна думка давньокитайської мудрості?
- Доведи або спростуй думку в наведеному вислові. Відповідь аргументуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши епіграф у зошит. Познач прикметник. Поясни його написання.

2. Опрацюй відомості про правопис НЕ з прикметниками. Зроби висновки.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

НЕ з прикметниками

Разом

- Слово не вживається без НЕ: *нещасний, ненависний*.
- Слово утворює нове поняття з протилежним значенням, можна замінити синонімом без НЕ: *невеликий (малий)*

Окремо

- Є протиставлення чи заперечення: *не великий, а маленький*.
- Прикметник має при собі слова з *НІ* або перед ним вживають слова *далеко, аж ніяк, зовсім*: *нікому не відомий*.
- НЕ стосується присудка: *Це завдання не (є) складне*

3. Запиши слова правильно, опускаючи дужки.

(Не)смішний, (не)мічний, (не)дорогий, (не)відомий, (не)щасний, (не)змінний, (не)справедливий, (не)виданий, (не)повторний; (не)високий, а низький; (не)веселий, а сумний; (не)кислий, а солодкий.

4. Прочитай прислів'я і приказки. Поясни їх значення.

1. Питай не/старого, а бувалоого. 2. Ученому світ, а не/вченому тьма. 3. Гурту і вовк не/страшний. 4. Хоч річка і не/величка, а береги ламає. 5. Не/знайома людина — що в шкаралупі твердий горіх. 6. В ополонці вогонь не/страшний. 7. Батьки працюваті — і діти не/ледачі. 8. Сім'я в купі — не/страшна хмара.

- Запиши прислів'я, знявши скісну риску. Поясни правопис прикметників.

5. До поданих слів додай НЕ і побудуй речення так, щоб в одному випадку слова з НЕ писати разом, а в інших — окремо.

Активний, дозрілий, дружній, людяний, вимушений, близький, захищений, благонадійний.

6. Прочитай фразеологізми. Користуючись доступними джерелами, поясни та запиши значення фразеологізмів.

1. Стоїть як неживий. 2. Не святі горшки ліплять. 3. Не дремне око. 4. Несеться як несамовитий. 5. Лобом неширокий. 6. Нечистий на руку.

- Склади й запиши речення з поданими фразеологізмами.
- Поясни написання *НЕ* з прикметниками у фразеологізмах.

7. Знайди помилки в написанні *НЕ* з прикметниками. Поясни. Запиши речення правильно.

1. Неширокий, а мілкий ставок розкинувся за селом.
2. Зовсім незнайомий чоловік зайшов до кімнати. 3. Не знайомий чоловік зник за рогом будинку. 4. Цей чоловік незнайомий. 5. Невисокий, а низький кущ калини ріс під вікном. 6. Кімнати незатишні.

*8. Визнач написання прикметника з *НЕ*. Виконай інтерактивну вправу, перейшовши за QR-кодом або покликанням

<https://learningapps.org/display?v=pi361tvri23>

9. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Все зрозуміло

§§ 83–84. НАПИСАННЯ *-Н-* І *-НН-* У ПРИКМЕТНИКАХ

Вечірнє сонце, дякую за день!

Вечірнє сонце, дякую за втому!

Ліна Костенко

1. Прочитай епіграф.

- Кому дякує авторка? За що?
- Чи можна дякувати за втому? Відповідь обґрунтуй.
- За що ти можеш дякувати? Кому?
- Склади невелику розповідь або сенкан про подяку.

2. Від кожного першого іменника в поданих парах слів утвори прикметник і запиши словосполучення.

1. Стіна (годинник).
2. Весна (канікули).
3. Ніч (зміна).
4. Чесність (хлопчик).
5. Телефон (дзвінок).
6. Термін (розмова).
7. Дерево (ложка).
8. Сон (дитина).
9. Осінь (день).
10. Голуб (гніздо).

• Поясни правопис утворених прикметників. За потреби користуйся схемою-підказкою «Букви *-н-*, *-нн-* у прикметниках».

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

-НН- у прикметниках

При збігові однакових приголосних на межі кореня і суфікса:
осінній,
щоденний

У наголошених суфіксах *-енн-* (ий), *-анн-*(ий), *-янн-*(ий), що вказують на міру, більшу, ніж звичайна чи неможливість дії:
здоровенний, невблаганний,
страшенний

У старослов'янізмах:
огненний, благословенний,
блаженний, окаянний, священний,
мерзенний

Зверни увагу! Буквеня дарує підказку!

З *-н-* пишемо слова: *жаданий, нежданий, довгожданий, шалений, буквений, царствений.*

Якщо суфікси *-ан-*, *-ян-* ненаголошені, то слова пишемо з однією *н*: *нездоланий, нескáзаний.*

3. Спиши, розкриваючи дужки. Поясни написання прикметників.

Полотня(н,нн)ий, неказа(н,нн)ий, глиня(н,нн)ий, свяще(н,нн)ий, де(н,нн)ий, огне(н,нн)ий, ра(н,нн)ій, лебеди(н,нн)ий, довгожда(н,нн)ий, блаже(н,нн)ий, вогня(н,нн)ий, греча(н,нн)ий, різдвя(н,нн)ий.

4. Запиши слова, розкриваючи дужки, у два стовпці: у перший — з подвоєнням, у другий — без подвоєння.

Ці(н,нн)ий, божестве(н,нн)ий, царстве(н,нн)ий, уклі(н,нн)ий, осі(н,нн)ій, вишука(н,нн)ий, гости(н,нн)ий, щоде(н,нн)ий, нездола(н,нн)ий, нескінче(н,нн)ий, неодмі(н,нн)ий, числе(н,нн)ий, весня(н,нн)ий, шале(н,нн)а, стара(н,нн)ий, височе(н,нн)і, скаже(н,нн)ий, здорове(н,нн)ий.

• Склади з двома словами кожного стовпця речення. Поясни правопис використаних слів.

5. Прочитай текст.

Нема тепер уже таких річок. Як ти була колись, Десно, нема. Благословенна будь, моя Десно, що згадуючи тебе вже много літ, я завжди добрішав, почувався невичерпно багатим і щедрим. Так багато дала ти подарунків.

Далека красо моя!

Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських

розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах (за О. Довженком).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй тему та головну думку тексту. Придумай заголовок.
- До якого стилю належить текст? Відповідь обґрунтуй.
- Які емоції викликає читання уривка?
- Як ставиться письменник до Десни? Поясни.
- Якими словами описує автор річку?
- Порівняй картину з текстом. Назви спільні та відмінні риси.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту прикметники. Визнач їхні граматичні ознаки.
- Склади опис річки, що протікає у твоєму населеному пункті або ж поблизу нього (чи в Україні загалом).

6. Добери до прикметників синоніми з довідки. Запиши утворені пари. Поясни правопис прикметників.

Хоробрий — ... , немолодий — ... , непереможний — ... , гарний — ... , молодий — ... , сучасний — ... , фальшивий — ... , жорстокий — ... .

Довідка. Нездоланний, неправдоподібний, незрівнянний, теперішній, мужній, літній, юний, непримиренний.

7. Перевір написання слів. Запиши слова в зошит правильно.

Віконний, незлічénний, річний, *неска́занний*, телефонний, дружний, пташинний, *незрівнянний*, солов'їний, дерев'яний, осіній, *неоці́нений*.

- Які слова ти використав / використала б, щоб розповісти про захоплення вчинком знайомої людини? Чому?
- Використовуючи виокремлені прикметники, напиши лист-подяку людині, яка викликає почуття захоплення, любові, бажання бути схожою на неї.

8. Спиши, уставляючи пропущені букви. Підкресли орфограму. Постав наголос.

Полотня..ий, нездола..ий, орли..ий, жада..ий, стара..ий, неоціне..ий, солом'я..ий, сумлі..ий, водя..ий, вогня..ий, не навис..ий, шале..ий, ці..ий, зліс..ий.

*9. Уяви, що на урок образотворчого мистецтва вчитель / учителька запропонував / запропонувала підготувати повідомлення «Кольори й відтінки зимової пори». Склади й запиши його, використовуючи прикметники на позначення «зимових» кольорів і відтінків.

10. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Супе-
рово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого
не зрзу-
міло

Щось не
зрозуміло

Ці-
каво

Все зрзу-
міло

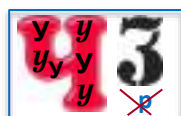
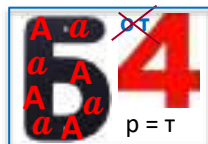
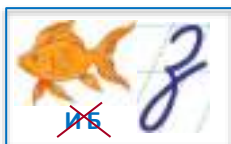
§§ 85–86. НАПИСАННЯ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ РАЗОМ І З ДЕФІСОМ

Я чую — і я забуваю.
Я бачу — і я пам'ятаю.
Я роблю — і я розумію.
Конфуцій

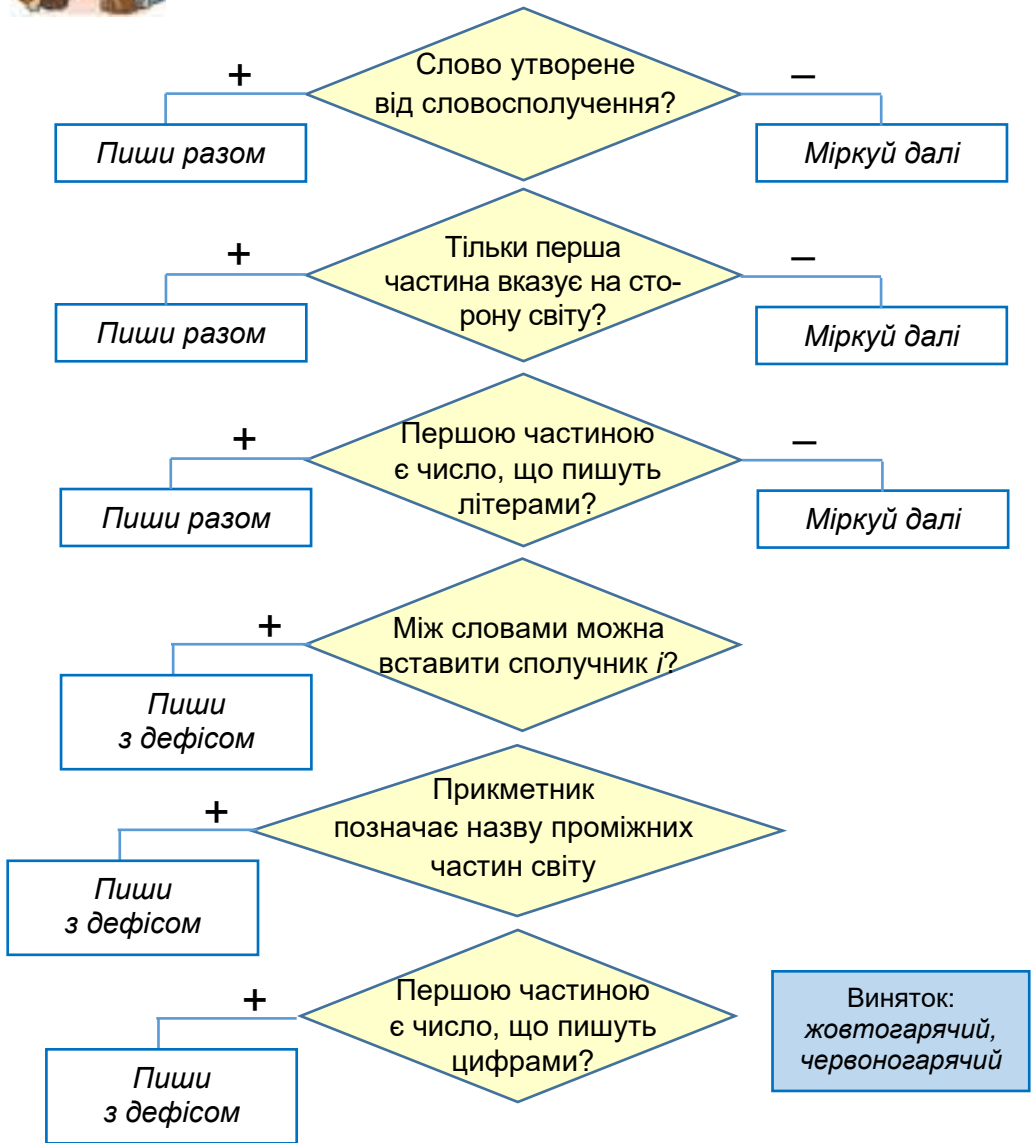
1. Прочитай виразно епіграф.

- Як ти розумієш вислів Конфуція?
- Який висновок можна зробити із прочитаного?
- Розгадай ребус і поясни, як вислів-розгадка пов'язаний з епіграфом.

2. Робота в парях. Опрацюйте теоретичний матеріал. Поставте одне одному запитання за змістом. Наведіть приклади до кожного пункту алгоритму.

3. Прочитай текст. Визнач головну думку тексту.

БІЛИЙ ЛЕЛЕКА

Білий л..лека — один із символів України. Хоч птах і має в назві слово «білий», але в нього *чорно/біле* забарвлен..я. *Чорно/гузи* пр..літають в Україну в бер..зні і поч..нають будувати

гнізда, які в середньому важать до вісімнадцяти кілограмів. У Вінницькій області на *водо/напірній* башті знайшли гніздо лелек, яке було заклад..не ще в м..нулому столі..ті. Воно виявилось завважки майже дві то..ни (*з часо/пису*).

- Спиши, уставляючи пропущені букви, зніми скісну ризку в словах.
- Визнач спосіб творення виокремлених слів.
- Добери прикметники до слова *лелека*.

4. Запиши складні прикметники правильно. Поясни правопис.

Чорно/бровий, жовто/гарячий, дво/денний, темно/зелений, рожево/синій, кисло/молочний, 5/поверховий, м'ясо/молочний, фізико/математичний, південно/східний, велико/княжий, кисло/солодкий.

5. Випиши спочатку прикметники, які пишуть разом, а потім ті, що з дефісом. Постав наголоси. Поясни значення утворених слів.

Науково/технічний, вісімнадцяти/градусний, рожево/золотий, темно/шкірий, буряко/збиральний, індо/європейський, військово/повітряний, єдино/кровний, ткацько/обробний, ветеринарно/зоотехнічний, радіо/фізичний, лужно/кислотний, біло/сніжний, червоно/гарячий, широко/доступний, ремонтно/будівельний, фінансово/економічний.

6. Говори правильно!

Безготівкові розрахунки — розрахунки, що відбуваються без участі готівки.

Цінник — довідник або покажчик цін, розцінок на щонебудь.

Витрати — зменшення обсягу матеріальних цінностей, коштів тощо, які відбуваються в процесі свідомої людської діяльності; зменшення певних ресурсів у фізичних процесах.

- Уяви, що батьки перерахували на твою картку кишенькові гроші. Склади пам'ятку «Розумні витрати», використовуючи слова із завдання.

7. Утвори складні прикметники, що означають проміжні сторони світу, а також інші географічні назви. Поясни їх правопис.

Південь, схід; південь, захід; Захід, Європа; північ, захід; Середня Азія; схід, Україна; північ, схід; захід, Україна.

8. Гра «Заміни словосполученням зі складним прикметником».

1. Територія з великою густиною населення. 2. Пласт землі, де залягає кам'яне вугілля. 3. Солодкий запах черемхи, що паморочить голову. 4. Збори учнів усієї школи. 5. Приміщення з трьома ярусами. 6. Тіні, подібні до змії.

*9. Розподіли прикметники за способом написання.

Виконай інтерактивну вправу, перейшовши за QR-кодом або покликанням

<https://learningapps.org/display?v=pidpj4qvt23>

*10. Утвори складні прикметники. Добери до них іменники.

Життя, здатний; багато, поверх; карий, око; шість, струна; сім, тонна; картопля, саджати; перший, черга; вода, гнати, електричний, лампа; зуб, гострий; чорний, білий; польський, український; темний, червоний; три, роки; сім, струна; п'ять, поверх; десять, місяць; карий, око; кислий, солодкий; прозорий, блакитний; південь, схід.

11. За допомогою емодзі визнач, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складнувати

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Все зрозуміло

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/XwiDA63O> (QR-кодом) і опрацюй § 87. «Написання прізвищ прикметникової форми».

§ 88. МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИКМЕТНИКА. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «ПРИКМЕТНИК»

Прийшла до нас бабуся
у білому кожусі.
Поля причепурила —

Пухнастим снігом вкрила.
Відгадайте, хто вона,
Ця бабуся чепурна?

Марина Корольчук

1. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО Й ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- До якого жанру належать наведені рядки? Обґрунтуй.
- Про яку бабуся йдеться? Чому її кожух білий?
- Запиши епіграф. Підкресли прикметники. Що їх об'єднує?

2. Прочитай текст. Визнач тему та головну думку.

Грудень вважають найпохмурішим місяцем року.

Незвичайним днем у грудні є день зимового сонцестояння — 22 грудня. Цей день — найкоротший, а ніч — найдовша. А ще 22 грудня настає астрономічна зима.

Із 23 грудня день починає збільшуватися, а ніч — коротшати. До кінця року день подовжиться всього лише «на горобиний крок». Світла буде більше, тепла — менше. Недарма кажуть: «У грудні сонце на літо, а зима на мороз».

У січні — мороз і сонце. Мерехтять, немов алмазний пил, сніжинки. Гілочки дерев убираються в «морозяні квіти» — пухнастий іній. Берізки — немов вирізьблені з кришталю.

Що пишніше снігове вбрання на полях, у садах, то краще перенесуть холоднечу осінні посіви, ягідні кущі, плодові дерева.

Лютий — це пора великих снігових заметів, а тому він — місяць «кривих доріг». Але яким би лютим не був цей місяць, весна вже не за горами: «Лютий зиму видуває», а «Лютневий сніг весною пахне».

Лютий — дволикий місяць: і теплом приголубить, і морозом налякає; то січнем потягне, то березнем прозирне. І все ж таки лютий — кінець зими! (За К. Ковальчук, М. Замелюк).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему та головну думку прочитаного тексту.
- Якими словами описано зимові місяці?
- Чи погоджуєшся ти з описом місяців? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши стислий переказ тексту, використовуючи прикметники.

3. Спиши. Постав прикметники у відповідну форму. Розкрий дужки, вибравши правильний варіант написання орфограм.

Морозний повітря пахло свіжі(ст, сьт)ю. Під д(е,и)ревами на білий, як цукор, сніг лягла тінь від з(е,и)лений ялинки. Блакитний небо просвічує між тендітний стовбурами б(е,и)різ та їх тонкий білий гілками. Ясний сонячний промі(н,нн)я сріб(н,нн)ий доріжкою пробігає по чистий снігу між довгий тінями дерев.

4. Робота в парах.

- Прочитайте народні прикмети. Поясніть, як ви їх розумієте.
- Запишіть прикмети в зошит. Підкресліть прикметники.

1. Грудень снігом замете — буде літо золоте.
  2. Сніг у січні глибокий — буде урожай високий.
  3. Початок лютого погідливий — весну чекай ранню, ясну, погожу.
- Ознайомтеся з алгоритмом морфологічного розбору прикметника.
  - Виконайте морфологічний розбір підкреслених вами прикметників.

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ПРИКМЕТНИКА

1. Назвати частину мови — прикметник та питання, на яке відповідає.
2. Указати початкову форму (поставити прикметник у форму називного відмінка однини чоловічого роду).
3. Вказати, до якої групи за значенням належить прикметник (якісний, відносний чи присвійний).
4. Якщо прикметник якісний, указати ступінь порівняння (якщо є).
5. Визначити число, рід (в однині), відмінок, групу (м'яка чи тверда).
6. Вказати граматичну форму прикметника (коротка чи повна).
7. Визначити синтаксичну роль прикметника (яким членом речення є).
8. Пояснити особливості написання (якщо такі є).

Наприклад. *Добрий* початок — половина діла.

Добрий (початок) — прикметник; який?; п. ф.: добрий; якісний, ужитий у звичайній формі; одн., чол. р., Н. в., тв. гр.; повна ф.; означення.

5. Прочитай виразно текст.

СНІГУР-РІЗЬБЯР

Звідки падають на землю такі *красиві* сніжинки? А ось звідки. На високу-високу гору два ведмеді викотили брилу *чистого*, прозорого льоду. Там живе чудовий майстер Снігур-різьбяр. *Маленькими* ножиками й молоточками різьбить, викарбовує він із льоду *красиві білі* сніжинки. І сипле, сипле їх. І падають сніжинки на землю, і блищать, мов зірочки, на сонці (*В. Сухомлинський*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- До якого жанру належить прочитаний текст? Відповідь обґрунтуй.
- Яка головна думка прочитаного тексту?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту словосполучення: *іменник + прикметник*.
Постав питання від головного до залежного слова.
- * Виконай морфологічний розбір виокремлених курсивом прикметників.

*6. Гра «Так або Ні». Перейди за QR-кодом або покликанням <https://cutt.ly/wwiD9pWW>

Перејди за покликанням <https://cutt.ly/jwiDHa2r> (QR-кодом) і опрацюй § 89. «Діагностувальна робота з теми “Прикметник. Текст. Інформація. Спілкування. Комбіновані тести”».

Перејди за покликанням <https://cutt.ly/dwiD9mtJ> або QR-кодом і опрацюй § 90. «Аналіз діагностувальної роботи з мовної теми. Корекція знань, умінь, навичок».

МОРФОЛОГІЯ. ПРИКМЕТНИК. ОРФОГРАФІЯ

*Запитую себе, відповідаю,
наводжу приклади.
Визначаю свою сходинку
успіху*

1. Яке значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль прикметника?
2. Групи прикметників за значенням. Наведи приклади.
3. Ступені порівняння якісних прикметників. Наведи приклади.
4. Написання *не* з прикметниками.
5. Написання *-н-* і *-нн-* у прикметниках.
6. Написання складних прикметників разом і з дефісом. Наведи приклади.

ЧИСЛІВНИК

Мова — це історія і сучасність, це кожна людина і народ, це інструмент, який допомагає людині в її практичній щоденній діяльності.

Світлана Єрмоленко

- розрізнятиму числівники та спільнокореневі слова; кількісні і порядкові, дробові; прості, складні та складені числівники;
- відмінюватиму та вживатиму правильно числівники;
- знаходитиму в тексті інформацію з числівниками;
- створюватиму тексти з використанням дат і позначення часу;
- моделюватиму життєві ситуації;
- братиму участь в онлайн-дискусіях.

§ 91. ЧИСЛІВНИК. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО

Якщо хочеш досягнути
У житті своїм вершин,
Математику збагнути
Мусиш тонко, до глибин.

Олена Гуркалюк

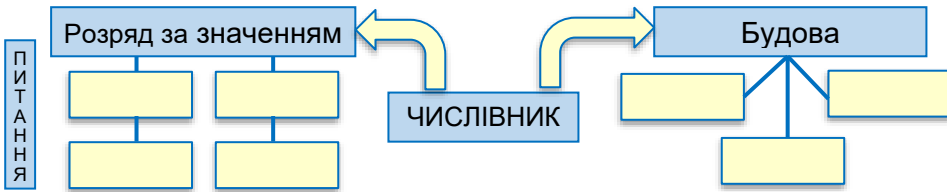
1. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яку основну думку висловлено в епіграфі?
- Чи погоджуєшся ти з твердженням авторки? Чому?
- Чи можуть на уроці мови вивчати математику? Поясни.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Пригадай, що ти знаєш про числівник. Відтвори в зошиті схему й заповни її.

2. Виконай тестові завдання.

1. Усі слова є числівниками в рядку

А тридцять, четвертий, сто, трійка

Б удруге, чотири, десять, двадцять

В перший, двадцять шість, п'ятий, шістнадцять

Г чотирнадцять, тридцять, третій, сотня

2. Усі числівники вказують на кількість предметів у рядку

А п'ятдесят три, сім, двадцять восьмий, один

Б чотири, десять, дев'ятнадцять, триста сорок вісім

В двадцять чотири, тридцять один, сороковий, дванадцять

Г тринадцятий, вісімнадцять, шостий, шістнадцять

3. Усі числівники вказують на порядок предметів при лічбі в рядку

А чотирнадцятий, тринадцятий, вісім, десятий

Б другий, шістдесятій, вісімдесятій, одинадцятий

В п'ятий, дев'ятий, сорок, тисяча

Г тридцять шостий, тридцять дев'ятий, сімдесятій, вісімдесят дев'ять

3. Прочитай текст. Визнач тему прочитаного.

Один із найдавніших математичних текстів — папірус Ахмеса. Він написаний у Стародавньому Єгипті приблизно в тисяча шістсот п'ятдесятому році до нашої ери. Цей текст містить двадцять п'ять задач. Завдовжки папірус сягає п'яти метрів, а завширшки — до тридцяти трьох сантиметрів (із книги «Математика навколо нас»).

- Випиши числівники. Поруч із кожним числівником укажи запитання, на яке він відповідає.

4. Віднови прислів'я та приказки. Поясни значення.

1. ... бджола мало меду наносить. 2. ... коти в ... мішку не помиряться. 3. Обіцяного ... роки ждуть. 4. Кінь на ... ногах, та й то спотикається. 5. У березні ... погод надворі. 6. У ... няньок — дитя без догляду.

- Запиши прислів'я та приказки в зошит. Підкресли числівники.
- Поміркуй, чи є виокремлене слово числівником. Відповідь обґрунтуй.

5. Говори правильно!

ОДИНАДЦЯТЬ, ЧОТИРНАДЦЯТЬ

У словах *одинадцять*, *чотирнадцять* наголошуємо третій склад.

- Склади й запиши речення із словами *одинадцять*, *чотирнадцять*.

6. Запиши числа словами у два стовпці за зразком. Постав до них питання.

Зразок: *три — третій*

3, 8, 16, 19, 30, 50, 80, 90, 600, 1000.

- Досліди, у яких числівниках під час вимови відбувається спрощення.

7. Спиши текст. Устав пропущені літери. Обґрунтуй написання.

Слово «математика» походить від грец..кого слова «*ма-тема*», що означає «*знання*». Виникла математика на перших етапах формування людс..кої культури. Із давніх-давен людям під час виконання різних робіт потрібно було рахували, міряти, обчислювати. Вони мали визначати форми ф..гур, вимірювати площі й об'єми, порівнювати, обчислювати і пер..творювати (з інтернет-джерела).

- Випиши числівник. Постав до нього питання. Розбери за будовою.

*8. Віднови зашифровані загадки. Запиши їх словами та відгадай. Підкресли числівники, поясни їх правопис.

1. Хто ходить на 4 , — на 2,

а — на 3.

2. **1000**, а між ними 1 .

3. 3   їсть.

4. Між 2 зав'язло теля .

9. Відобрази за допомогою емодзі в зошиті емоції, які відчуваєш після уроку.

 Суперово! Сподобалося! Складну-вато Нічого не зрозуміло Щось не зрозуміло Цікаво Все зрозуміло

§ 92. ЧИСЛІВНИК: ЗАГАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

Число і кількість означає, а ще — порядок при лічбі. Усе на світі дозволяє порахувати він тобі.

Розкаже точно: *котрий?* і *скільки?*, бо шанувати факти звик. Усім відомо: це... — наш хитромудрий рахівник.

Світлана Імашева

1. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поясни, як ти розумієш прочитане.
- Чи погоджуєшся ти з думкою автора? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши вислів у зошит. Підкресли числівники. Визнач їхній розряд.

2. Читання з маркуванням. Прочитай. Визнач відому (!) та нову (?) тобі інформацію.

Числівником називають частину мови, яка означає кількість предметів, число, порядок предметів під час лічби й відповідає на питання *скільки? котрий?* Наприклад: *шість, десять, триста, восьмий, двадцять сьомий*.

За значенням **числівники** поділяють на кількісні (відповідають на питання *скільки?*: *чотири, шістнадцять, дві тисячі*) і порядкові (відповідають на питання *котрий?*: *четвертий, шістнадцятий, сорок третій*).

Кількісні числівники не мають роду, числа, крім числівників *один (одна, одне, одні); два (дві); обидва (обидві); півтора (півтори); тисяча, мільйон, мільярд*. Кількісні числівники змінюють за відмінками.

Порядкові числівники змінюють за родами, числами та відмінками. Числівники можуть бути різними членами речення. Наприклад:

1. Два і шість — вісім (*підмет і присудок*).
2. Розділіть двадцять чотири на шість (*додатки*).
3. Мій однокласник живе в третьому будинку (*означення*).
4. Я прочитаю цей вірш десятого березня (*обставина*).

Кількісні числівники в поєднанні з іменниками в називному або в знахідному відмінках виступають одним членом речення.

Наприклад: Три калини *схилились над водою* (три калини — підмет).

- Постав запитання за змістом прочитаного своїм однокласникам.

3. Запиши речення. Підкресли числівники. Познач, якими членами речення вони є.

1. Сім років мак не родив і голоду не було (*народна творчість*). 2. Площа басейну Дніпра становить п'ятсот чотири тисячі квадратних кілометрів (*з вікіпедії*). 3. Друга зустріч команд закінчилася перемогою наших футболістів (*з «Новинарні»*). 4. Сьомого поту зітру краплини (*А. Малишко*).

4. Гра «Плутанина». Побудуй у зошиті таблицю за зразком. Розподіли слова за назвами стовпців таблиці й запиши їх.

Вісімнадцять, потроїти, тринадцятий, п'ятірка, сотня, тридцять три, по-перше, по-друге, по-третє, п'ятирічний, тричі, двійка, шістдесят, п'ять сьомих, одиниця, десятка, подвоїти, удесятерити, чотирирядний.

Числівник	Іменник	Прикметник	Дієслово	Прислівник
.....	.....	.....	.....	.....

5. Прочитай вірш польської поетки Ванди Хотомської.

СТО

У про100го 100рожа
непро100рий дім,
а тому ча100 100ніжка
бродить під 100лом у нім.
Дорожить 100ніжка
чи100тою ніг:

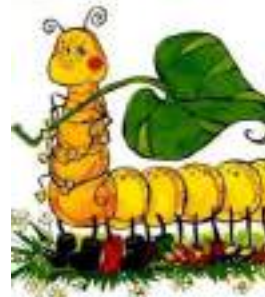
привезли з 100лиці
всього 100 панчіх.
І непро100, мабуть,
випрати всі 100:
так багато ніжок
ще не мав ніхто!

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Які враження на тебе справив художній твір?
- Яка особливість прочитаної поезії?
- Що «заховане» за числом 100?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Запиши текст вірша, уживаючи тільки літери.
- Визнач частини мови слів із числом 100.

6. Говори правильно! Прочитай інформацію.

ВІТЕР ТРИ МЕТРИ ЗА СЕКУНДУ чи **НА СЕКУНДУ**

Щодня чуємо про погоду: *вітер східний, шість метрів на секунду, вітер західний, десять метрів на секунду...*

Чи доречний такий зворот? Ні, бажано вживати такі вислови: *метрів за секунду*. Чому? Поміркуймо разом.

У зведенні про погоду повідомляють, із якою швидкістю дме вітер, тобто скільки метрів він долає протягом секунди. Для значення «відтинок часу, протягом якого що-небудь відбувається», українська літературна мова має зворот із прийменником **ЗА**.

Отже, уживаємо такі вислови: *вітер східний, шість метрів за секунду*.

- Склади й запиши речення з правильним зворотом, використовуючи числівники.

*7. Прочитай текст.

Що тобі нагадує словосполучення «тисяча мільйонів»? Це відомий нам «мільярд». Хоча саме слово «мільярд» утворилося ще в XVI столітті, до кінця XIX століття воно було рідковживаним математичним терміном. А от після франко-пруської війни в 1871 році стало загальноживаним. Німецькі війська, окупувавши Францію після перемоги у франко-пруській війні, наклали на неї контрибуцію у 5 000 000 000 марок.

Такий початок «життєвого шляху» слова «мільярд».

- Визнач головну думку прочитаного тексту.
- Відшукай у доступних тобі джерелах значення слова «контрибуція».
- Які події світової історії вплинули на вживання слова «мільярд»?
- Спиши текст, замінюючи числа словами.

8. Які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Все зрозуміло

§§ 93–94. ЧИСЛІВНИКИ КІЛЬКІСНІ ТА ПОРЯДКОВІ. ЧИСЛІВНИКИ ПРОСТІ, СКЛАДНІ ТА СКЛАДЕНІ

Невигадливі головоломки про цілі числа були джерелом оновлення математики.

Гаррет Біркгоф

1. Прочитай епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що було джерелом оновлення математики?
- Як ти розумієш вислів Гаррета Біркгофа? Поділися своїми міркуваннями.
- Про які числа згадується в епіграфі?
- Які групи чисел ти можеш іще назвати?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Прочитай числівники: а) 7, 9, 23, 345. б) $2/4$; $1/3$; 5,8; 8,7.
- Чим відрізняються числа цих груп? Запиши числа словами.

2. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).

За значенням числівники поділяють на *кількісні* та *порядкові*. **Кількісні** числівники означають кількість предметів або їх число і відповідають на питання *скільки?* Кількісні числівники можуть означати: *цілі числа* (два, одинадцять, дев'яносто вісім), *дробові* (одна друга, сім десятих, п'ять цілих чотири десятих), *збірні* (четверо, дванадцяттеро).

Числівники, що означають цілі числа, змінюються за відмінками. Вони виражають поняття числа, а тому не мають форм однини й множини (крім числівника *один*).

Кількісні числівники (крім *один* і *два*) на відміну від іменників не мають категорії роду.

Числівник *один* змінюється за родами та відмінками й узгоджується з іменником у цих формах: *один зошит, одна дорога, одне місто*.

Порядковими називають числівники, що означають порядок предметів під час лічби: *друга вистава, п'ятий урок, дві тисячі двадцять третій рік*. Порядкові числівники подібні до прикметників: відмінюються за родами, числами, відмінками (*третьа година, третій урок; треті відділення, треті місяця; о третій годині, третіми місяцями*). Подібно до прикметника порядкові числівники у реченні здебільшого виконують роль означення: *Третій урок проходив у музеї*.

Числівники поділяють на прості, складні та складені. **Простими** називають числівники, що мають один корінь: *сім, десять, п'ятий*. **Складними** називають числівники, що складаються з двох і більше коренів; їх пишемо одним словом: *шістдесят, дев'ятисотий, стодвадцятивосьмитисячний, чотириста*.

Складеними називають числівники, що складаються з двох і більше слів: *сто двадцять, триста двадцять шостий, двісті шістдесят, дев'ятсот тридцять сім*. У складених числівниках слова пишемо окремо.

Зверни увагу! Буквеня дарує підказку!

Потрібно розрізнати числівники і складні прикметники, у яких у першій частині є числівник.

Порівняй: *восьмисотий, шеститисячний* (числівники),
двокімнатний (прикметник).

3. Запиши числа словами у три стовпці: прості, складні, складені числівники.

7, 9, 15, 90, 800, 37, 296, 954, 4, 13, 40, 29, 371, 41, 5, 123.

- Утвори числівники та прикметники, першою частиною яких були б числівники *шість, одинадцять, сорок, вісімдесят, сто*.
Зразок. *Восьмитисячний — восьмирічний.*

4. Виправ помилки. Які числівники «потрапили не у свій» стовпець?

Цілі числа	Дробові	Збірні
Тридцять учнів	Одна третя кілометра	Четверо хлоп'ят
Чотири книги	Вісімнадцять зошитів	Вісімнадцять зошитів
Одна третя території	Дві п'ятих кілограма	Шестеро зайченят

- Зроби фонетичний розбір слова *хлоп'ят*.

5. Запиши числа словами так, щоб у першому випадку вони означали кількість, а в другому — порядок під час лічби: 2, 7, 15, 30, 148, 1000.

- Склади речення з числівниками *сім, сьомий*. Визнач, якими членами речення вони є.

6. Скарби мови. Прочитай інформацію. В основі назви якого з різновидів кінематографії лежить латинська назва дії множення і чому?

Мультиплікація. Це слово утворено від латинського слова *multipliko* (*множу, перемножую*) для називання мистецтва, в основі якого — послідовний ряд спеціально створених й «оживлених» на екрані мальованих чи об'ємних образів.

Ці образи фіксують на плівці методом покадрової зйомки. Так і створюється враження помноження зображення.

- **Робота в парах.** Складіть діалог на тему «Мій улюблений мультфільм».

7. Говори правильно! Прочитай, правильно вимовляй.

ЧОТИРИ — ЧОТИРЬОМ — ЧОТИРМА

У числівнику *чотири* в непрямах відмінках *р* — м'який (*чотирьох, чотирьом*) і твердий (*чотирма*). У непрямах відмінках наголошується останній склад.

- Склади й запиши речення із цим числівником у різних формах.

8. Спиши фразеологізми, уставляючи замість крапок числівники. Усно схарактеризуй вставлені слова.

1. Сидіти в ... стінах. 2. ... чоботи – пара. 3. ...мішків гречаної вовни. 4. ... колесо до воза. 5. ... дорогою обійти. 6. ... разів відмір, а ... раз відріж. 7. ... п'ятниць на тиждень.

*9. Гра «Так чи Ні». Погодься з поданими твердженнями або спростуй їх.

1. Числівники означають предмети.
2. Числівники означають кількість предметів.
3. Числівники означають порядок предметів під час лічби.
4. Числівники поділяють на якісні, відносні, присвійні.
5. За будовою числівники поділяють на прості, складні, складені.
6. Кількісні числівники поділяють на цілі числа, дробові, збірні.
7. Складними називають числівники, що мають два й більше коренів, їх пишуть одним словом.
8. *Чотири, десять, десятка, потроїти* — усі слова є числівниками.
9. *Четвертий, сорок третій, двадцять, четвертий* — усі слова є порядковими числівниками.
10. *Двокімнатний, дев'ятиповерховий* є складними числівниками.

*10. Розгадай кросворд, розв'язавши приклади.

1) $1029 - 20 - 9 =$

4) $1\ 999\ 324 - 999\ 324 =$

7) $19 - 6 =$

2) $99 - 98 =$

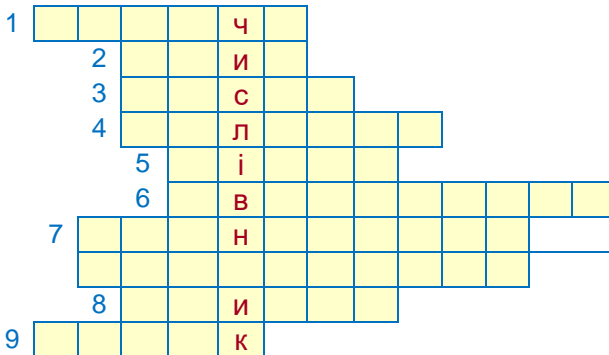
5) $5 \cdot 2 - 4 =$

8) $500 + 60 - 260 =$

3) $(4 \cdot 4) - 8 =$

6) $6 \cdot 4 - 12 =$

9) $90 - 50 =$

- Визнач розряд записаних числівників. Відповідь обґрунтуй.
- Назви групи числівників за будовою. Обґрунтуй свою думку.

11. Визнач за допомогою емодзі, які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподобалося!

Складнувато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Все зрозуміло

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

А. Відмінювання числівників *сорок, дев'яносто, сто.*

Н. в. і З. в. Р. в., Д. в., О. в., М. в.	сорок сорока	дев'яносто дев'яноста	сто ста
--	-----------------	--------------------------	------------

Б. Відмінювання числівників від *п'ятдесяти до вісімдесяти*, від *двохсот до дев'ятисот*; *нуль, тисяча, мільйон, мільярд.*

Н. в. Р. в. Д. в. З. в. О. в. М. в.	п'ятдесят п'ятдесяти (п'ятдесятьох) п'ятдесяти (п'ятдесятьом) п'ятдесят або п'ятдесятьох п'ятдесятьма (п'ятдесятьома) (на) п'ятдесяти (п'ятдесятьох)	шістсот шестисот шестистам шістсот шістьмастами (на) шестистах
--	---	---

В. Відмінювання числівників *нуль, тисяча, мільйон, мільярд*

Запам'ятай! Числівники *нуль, тисяча, мільйон, мільярд* відмінюють як іменники: *нуль* як іменник *дріль*, *тисяча* як іменник *круча*, *мільйон* — як *медальйон*, *мільярд* — як *кілограм*.

Г. Відмінювання складених кількісних числівників

Н. в. Р. в. Д. в. З. в. О. в. М. в.	сімсот семисот семистам сімсот сьомастами (на) семистах	шістдесят шістдесяти (шістдесятьох) шістдесяти (шістдесятьом) шістдесят шістдесятьма (шістдесятьома) шістдесяти (шістдесятьох)	три трьох трьом три трьома (на) трьох
--	--	---	--

Ґ. Відмінювання і правопис числівників від *п'яти до двадцяти* та на позначення десятків (які закінчуються на *-ть, -т*); *сім, вісім.*

Н. в. Р. в. Д. в. З. в. О. в. М. в.	п'ять п'яти (п'ятьох) п'яти (п'ятьом) як Н. в. або Р. в. п'ятьма (п'ятьома) (на) п'яти (п'ятьох)	вісім восьми (восьмох) восьми (восьмом) як Н. в. або Р. в. вісьма (восьмома) (на) восьми (восьмох)	сімдесят сімдесяти (сімдесятьох) сімдесяти (сімдесятьох) як Н. в. або Р. в. сімдесятьма (сімдесятьма) (на) сімдесяти (сімдесятьох)
--	---	--	---

Запам'ятай! Особливості відмінювання числівників

- А** Числівники *сорок, дев'яносто, сто* в усіх відмінках, крім називного і знахідного, мають закінчення *-а*.
- Б** У числівниках на позначення десятків від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти* відмінюємо тільки другу частину.
- В** У числівниках на позначення сотень відмінюємо обидві частини.
- Г** У складних числівниках слова відмінюємо окремо і пишемо окремо.
- Ґ** Паралельні відмінкові форми мають числівники, які закінчуються на *-ть, -т; сім, вісім* (крім числівників на позначення сотень: *п'ятсот, шістсот, сімсот...*).

Запам'ятай! Правопис числівників

- А** У числівниках від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти* і від *двохсот* до *дев'ятсот* м'який знак пишемо тільки в непрямих відмінках після букви, що позначає м'який приголосний, перед *о* та закінченням *-ма*, наприклад: *вісімдесятьох, вісімдесятьма*.
- Наголошуємо в таких числівниках останній склад: *п'ятдесят — вісімдесят, п'ятсот — дев'ятсот*.
- Б** Під час відмінювання числівників *шість, сім, вісім* відбувається чергування голосних (*шість — шести, сім — семи, вісім — восьми*).
- В** У кінці числівників *п'ять, шість, дев'ять, десять, від одинадцяти до двадцяти* та в числівнику *тридцять* пишемо м'який знак. У непрямих відмінках таких числівників м'якого знака немає.

3. Запиши відповідь на запитання: «Скільки треба додати до 5, 10, 20, 30, 40, 50, щоб отримати 60?»

Зразок: *До десяти додати п'ятдесят — буде шістдесят.*

4. Робота в парах. Провідмінійте числівники: *шість, сімдесят, двісті, триста тридцять три*.

5. Розглянь таблицю. Розкажи про відмінювання дробових і збірних числівників.

ВІДМІНЮВАННЯ ДРОБОВИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Н. в.	три четвертих	сім цілих і дві п'ятих
Р. в.	трьох четвертих	семи цілих і двох п'ятих
Д. в.	трьом четвертим	семи цілим і двом п'ятим, сімом цілим і двом п'ятим
З. в.	три четвертих трьох четвертих	сім цілих і дві п'ятих сімох цілих і двох п'ятих
О. в.	трьома четвертими	сімома цілими і двома п'ятими, сьома цілими і двома п'ятими
М. в.	на трьох четвертих	на семи цілих і двох п'ятих на сімох цілих і двох п'ятих

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

Дробові числівники *три шостих і вісім десятих* складаються з двох частин. Перша частина дробового числівника — це чисельник, що має форму кількісного числівника. Друга частина — це знаменник, що має форму порядкового числівника. Дробові числівники змінюємо за відмінками: чисельник — як ціле число, знаменник — як прикметник у множині.

У числівниках типу $1\frac{1}{2}$ (1,5) дріб замінюють словом *півтора*.

Слова *півтора, півтори, півтораста* — дробові числівники. Вони не відмінюються і вимагають від іменника форми родового відмінка: *півтора аркуша, півтори години, півтораста сторінок*.

ВІДМІНЮВАННЯ ЗБІРНИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Н. в.	п'ятеро	дванадцяттеро	обидва, обидві
Р. в.	п'яти, п'ятьох	дванадцяти, дванадцятьох	обом
Д. в.	п'яти, п'ятьом	дванадцяти, дванадцятьом	обом
З. в.	п'ять, п'ятьох	дванадцяттеро, дванадцятьох	обох, обидва
О. в.	п'ятьма, п'ятьома	дванадцятьма, дванадцятьома	обома
М. в.	на п'яти, на п'ятьох	на дванадцяти, на дванадцятьох	на обох

ЗАПАМ'ЯТАЙ! Збірні числівники *двоє, троє, четверо* тощо в непрямих відмінках мають форму кількісних числівників *два, три, чотири*.

Збірні числівники *обидва, обидві, обоє* відмінюються за зразком числівника *два*.

ЦЕ ЦІКАВО! ОДНА ДРУГА — ОДНА ТРЕТЯ — ОДНА СЬОМА...

У стародавньому Єгипті знали тільки такі дроби, у яких у чисельнику одиниця: $1/2$, $1/3$, $1/17$, $1/298$. Це дуже ускладнювало обчислення. Не так давно люди не знали ні десяткових дробів, ні дій із ними. Десяткові дроби винайшов самаркандський математик Джемшид ібн-Масуд аль Каші всього 500 років тому, а до уставу європейців їх увів ще на півтораста років пізніше фламандський математик Стевін.

7. Робота в парах. Запишіть кількісні числівники в три стовпці: у перший — числівники на позначення цілих чисел, у другий — на позначення дробових, у третій — збірних числівників.

Семеро, двадцяттеро, двоє, дві цілих і одна сьома, сімдесят троє, одна друга, мільярд, чотириста, шестеро, п'ять цілих і шість сотих, три четвертих, двісті.

• Провідміній один числівник (на вибір) із кожної групи за відмінками.

9. Запиши дроби $\frac{1}{2}$ або 0,5; $3\frac{1}{2}$ або 3,5 **словами.** Провідміній їх.

10. Говори правильно! Ознайомся з інформацією.

БІЛЬШІСТЬ, МЕНШІСТЬ, ГРУПА, РЕШТА

Більшість студентів прийшла — *більшість студентів прийшли* — *більшість студентів прийшло*.

Усі ці варіанти відповідають сучасним нормам української літературної мови.

Форму однини присудка вживають, якщо: а) він передує групі підмета: **Висіло багато картин**; б) до складу підмета входять слова з абстрактним значенням: **Решта спогадів забувається**; в) підметом є іменник з кількісним значенням без залежних слів: **Решта втекла**. В інших випадках присудок має форму множини (*за А. Коваль*).

• Склади словосполучення і речення з поданими словами: *меншість, частина, група*.

*10. Використовуючи доступні джерела інформації, запиши п'ять прислів'їв, які мають у своєму складі числівники.

Наприклад: *Семеро одного не ждуть.*

• Зроби фонетичний розбір одного числівника (на вибір).

*11. Виконай інтерактивні вправи з відмінювання числівників, створені за програмами сайту «Вордвол», перейшовши за покликанням <https://cutt.ly/jwiDKw1> чи QR-одом.

12. Визнач за допомогою емодзі, які емоції відчуваєш після уроку?

Суперово!

Сподоба-
лося!

Складну-
вато

Нічого
не зрозуміло

Щось не
зрозуміло

Цікаво

Все зрзу-
міло

§ 98. ВІДМІНЮВАННЯ ПОРЯДКОВИХ ЧИСЛІВНИКІВ. НАПИСАННЯ РАЗОМ ПОРЯДКОВИХ ЧИСЛІВНИКІВ ІЗ -СОТІЙ, -ТИСЯЧНИЙ, -МІЛЬЙОННИЙ, -МІЛЬЯРДНИЙ

У кожній мові, в кожному слові
Краси майбутнього шукай,

Де в неохмареній любові
Розквітне світу небокрай.

Максим Рильський

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай епіграф. Як ти розумієш слова «...в кожному слові краси майбутнього шукай»? До чого закликає поет?
- Слова якої частини мови є ключовими на уроках математики?

2. Робота в парах. Розгляньте «хмаринки слів».

- Випишіть порядкові числівники, провідмініяйте один із них.
- Зверте правильність відмінювання з поданою нижче таблицею.

Відмінки	Однина	Множина	Однина	Множина
Н. в.	третій	треті	тридцять п'ятий	тридцять п'яті
Р. в.	третього	третіх	тридцять п'ятого	Тридцять п'ятих
Д. в.	третьому	третім	тридцять п'ятому	тридцять п'ятим
З. в.	як Н. в. або Р. в.	як Н. в. або Р. в.	як Н. в. або Р. в.	як Н. в. або Р. в.
О. в.	третім	третіми	тридцять п'ятим	тридцять п'ятими
М. в.	(на / у) третім (третьому)	(на / у) третіх (третіх)	(на / у) тридцять п'ятім (п'ятому)	(на / у) тридцять п'ятих

3. Говори правильно! Ознайомся з інформацією.

ПОРЯДКОВИЙ — КОТРИЙ

У слові *порядковий* наголос падає на другий чи третій склад? У слові *порядок* (порядок предметів при лічбі) наголошений другий склад. У слові *порядко́вий* (порядковий числівник) наголошений третій склад. У слові *котри́й* (числівник відповідає на питання *котрий?*) наголошений другий склад.

- Склади й запиши по одному реченню зі словами *порядковий* і *котрий*.

4. Прочитай і запам'ятай! Дай розгорнуту відповідь на запитання: «Як змінюємо і пишемо порядкові числівники?». Наведи приклади.

Порядкові числівники означають порядок предметів при лічбі й відповідають на питання *який? котрий?* Утворюють їх від відповідних кількісних числівників: *п'ять* — *п'ятий*, *двадцять* — *двадцятий*, *дев'ять* — *дев'ятий*, *вісімдесят* — *вісімдесятий*, *вісімсот* — *восьмисотий*, *сорок мільйонів* — *сорокамільйонний*, АЛЕ: *один* — *перший*, *два* — *другий*.

Порядкові числівники змінюються за відмінками, числами і родами. Усі порядкові числівники мають ті самі закінчення, що й прикметники твердої групи, але числівники *третій* (*третья, третє*) відмінюємо як прикметники м'якої групи.

У складених порядкових числівниках відмінюємо тільки останнє слово: *двадцять п'ятого, двадцять п'ятому, дві тисячі сорок третім*.

Порядкові числівники, що закінчуються на *сотий, тисячний, мільйонний, мільярдний*, пишуть одним словом: *восьмисотий, дев'ятитисячний, сорокамільйонний*.

ВІДПОВІДЬ — це усне чи письмове повідомлення, пояснення щодо чийогось запитання, звертання тощо. Відповіді бувають *стислими* і *розгорнутими*.
СТИСЛА ВІДПОВІДЬ містить інформацію з основних

елементів поставленого запитання, не розкриваючи детально.

РОЗГОРНУТА ВІДПОВІДЬ відтворює всі елементи запитання. Розгорнуту відповідь пропонують зазвичай на запитання, сформульоване докладно, вона потребує повної відповіді.

6. Запиши числа словами. Утвори від них порядкові числівники.

700, 6000, 10 000, 50 000 000.

7. Виконай інтерактивну вправу, створену за програмами сайту

«Вордвол» за покликанням <https://wordwall.net/uk/resource/38925186>

8. Робота в парх. Прочитайте виразно один одному тексти.

ДЕ П'ЯТИЙ?

Мне хустинку у руці,

Гірко плаче Віра:

— В мене п'ять було стільців,

А тепер — чотири.

Взявся братик рахувать:

— Один, два, три, чотири п'ять!

Віро, плакати облиш:

Ти ж на п'ятому сидиш!

Грицько Бойко

НАЙВАЖЧА РОЛЬ

Вихваля свого синочка мати на всі боки:

— У студії при театрі вчиться вже два роки.

Дуже довго муштрували хлопця режисери,

Аж тепер він дочекався першої прем'єри.

Роль найважчу доручили любому синочку:

Він на сцену в третій дії викочує бочку!

Павло Глазовий

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Який характер прочитаних творів? Доведи свою думку.
- Що висміюють автори у своїх творах? Відповідь обґрунтуй.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Які числівники вжито у віршах? Випишіть їх.
- Визначте відмінки всіх порядкових числівників у двох віршах.
- Провідмініайте числівник *п'ятий*, позначаючи закінчення.

*9. Напиши словами дату народження кожного з членів твоєї сім'ї, поділяючи числівники на склади для можливого перенесення з рядка в рядок. Визнач відмінок порядкових числівників.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/mwidth1i3>

чи QR-кодом і опрацюй § 99. «Підготовка до діагностувального диктанту».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/pwidan4z>

чи QR-кодом і опрацюй § 100. «Діагностувальний диктант».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/pwid1ucf> чи QR-кодом і опрацюй § 101. «Аналіз діагностувального диктанту. Корекція знань, умінь, навичок».

§§ 102–103. УЗГОДЖЕННЯ ЧИСЛІВНИКІВ З ІМЕННИКАМИ

Слів у мові мільйон, вибирайте найкращі,
Кожне з них, лиш торкни, як струна, виграва,
Зрозумілі, вагомі й усі вони наші —
Мелодійні, дзвінки українські слова.

<https://cutt.ly/nwiDSGB8>

Олеся Луній

1. Прочитайте епіграф.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся ти із твердженням автора?
- Яку основну думку висловлено в епіграфі?
- Яке слово вказує на багатий словниковий склад української мови?
- Визнач відмінок іменника й числівника в словосполученні *мільйон слів*.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Прочитай тексти.

Текст 1. У 1977 році Кен Олсон, президент компанії, яка здійснювала випуск високопродуктивних комп'ютерів, заявив, що немає жодної причини, із якої хто-небудь захотів би тримати комп'ютер у себе вдома. Однак, як ми бачимо, його пророцтво не збулося (*з інтернет-джерела*).

Текст 2. Розглянемо приклад технології автомобіля без водія. Ідея з'явилася ще в 1990-х роках. Перший прототип був представлений у 2004 році. Але тільки зараз, через 20 років від появи ідеї, технологія починає виходити на ринок, і більшість із нас усе ще не має подібного авто. Тобто процес появи нових технологій триває набагато довше, ніж ми думаємо (*Е. Шмідт*).

- Визнач відмінок іменників, які вживають із числівниками.
- Поясни вживання того чи того відмінка із цим числівником (за потреби скористайся поданою нижче інформацією).

2. Прочитай навчальну інформацію.

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

1. При числівниках *два, три, чотири* вживають іменники у формі називного відмінка множини: *два місяці, три книжки, чотири учні*.
2. При числівниках від *п'яти* й далі вживають іменники у формі родового відмінка множини: *п'ять підручників, сім гривень, десять учнів*.
3. При складених числівниках іменники вживають у тій формі, якої вимагає останнє слово: *триста двадцять один учень, тридцять три учні, п'ятсот двадцять сім учнів, вісімсот дев'яносто чотири учні, сорок п'ята сторінка, дві тисячі двадцять другий рік*.
4. При дробових числівниках іменники вживають у формі родового відмінка: *дві третіх метра, двом третім метра, двома третіми метра, п'ять цілих і чотири десятих відсотка*.
5. При дробових числівниках *півтора* (ч. і с. р.), *півтори* (ж. р.), *півтораста* іменники вживають у формі родового відмінка: *півтора аркуша, півтораста малюнків, півтори години*.
6. При збірних числівниках іменники вживають у формі родового відмінка: *четверо учнів, шестеро цуценят, семеро журавлів, четверо хлоп'ят, двоє окулярів*.

Зверни увагу! Збірні числівники поєднують:

- з іменниками чоловічого роду, що означають назви осіб, тварин, птахів: *шестеро учнів, двоє коней, одинадцяттеро страусів, десятеро жирафів*;
- з іменниками середнього роду: *четверо відер, троє телят, семеро вікон*;
- з іменниками, що мають форму лише множини: *двоє дверей, четверо окулярів, шестеро ножиць*.

3. Запиши числа словами, розкриваючи дужки. Поясни з'язок числівників з іменниками. Постав знак наголосу в кожному слові.

1 (слива), 1 (яблуко), 1 (м'яч), 2 (дівчина), 2 (дуб), 3 (учень), 3 (брат), 4 (товариш), 4 (книга), 4 (відмінок), 5 (брати), 7 (калина), 28 (верба), 349 (аркуш).

- Із трьома словосполученнями (на вибір) склади і запиши речення. В одному з них визнач головні та другорядні члени речення.

4. Скарби мови. Прочитай інформацію.

СІМ І ОДИН

Числівник *сім* особливо продуктивний у прислів'ях та приказках на означення поняття «багато». Його нерідко протиставляють числівнику *один* (іменнику *раз*) зі значенням «мало».

Наприклад: 1) Краще один раз побачити, ніж сім разів почути. 2) У кого дочок сім, то їй щастя всім, а в мене одна, та щастя нема. 3) Семеро до рота, один до роботи.

- Запиши приклади прислів'їв, у яких числівник *сім* протиставлений числівнику *один*. Визнач відмінок у числівниках і сполучуваних із ними іменниках.

5. Говори правильно!

Кілим — наголошений перший склад.

Килими́ — наголошений третій склад.

Два кілими — наголошений перший склад.

Пра́пор — наголошений перший склад.

Прапори́ — наголошений третій склад.

Два пра́пори — наголошений перший склад.

А́втор — наголошений перший склад.

Автори́ — наголошений третій склад.

Два а́втори — наголошений перший склад.

- Склади й запиши три речення зі словосполученнями *три килими, чотири прапори, три автори*.

6. Виконай тестові завдання.

1. *Правильно поєднано числівник з іменником у ряду*

А два тижня

В нуль цілих і сім десятих секунди

Б два з половиною років

Г чотири гриба

2. *Правильно поєднано числівник з іменником у рядку*

А три десятих відсотків

В три підручника

Б двадцять чотири зошитів

Г півтора року

3. *Правильно поєднано числівник з іменником у рядку*

А одна друга кілограмів

В з другим люти

Б шість ножиці

Г два з половиною метри

4. *Помилка у вживанні збірних числівників у рядку*

А п'ятеро хлопців, троє цуценят

Б семеро столів, семеро ножиць

В семеро качат, три дівчини

Г двоє друзів, восьмеро слонів

7. Перейди за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа, і виконай інтерактивну вправу «Знайди помилку».
8. Склади графічну інформацію про вживання іменників із числівниками. Презентуй свою інформацію перед класним колективом.

9. Склади казку про дружбу збірних числівників з іменниками різних родів (чол., жін., серед., спільного).

(Де вони жили? Які взаємини були у Збірних Числівників із Чоловичим, Жіночим і Середнім родами? Яка причина суперечки між Збірним Числівником і Жіночим родом? Чим закінчився цей конфлікт?)

10. **Робота в парах.** Прочитайте текст.

Технологічний прогрес повністю змінив світ, нас і наше сприйняття світу.

Завдяки технологіям світ став ще ближчим. Ми подорожуємо на узбережжя Австралії, навіть не підводячись з дивана. Або можемо вивчати іспанську мову, а наш викладач вестиме урок аж з Мадриду.

«Комп'ютер виконує дуже прості операції — бере число, додає до іншого числа, порівнює результат з третім числом — але виконує їх зі швидкістю, скажімо, 1 000 000 за секунду. На швидкості 1 000 000 операцій за секунду результати більше нагадують магію», — стверджував Стів Джобс, засновник компанії *Apple*.

Великий візіонер, підприємець і «батько» цифрової революції вважав, що технології — це не тільки складова побуту, це інструмент, який допомагає заробляти гроші.

«Але тільки той досягає багатства, хто має талант, удачу й не думає постійно про гроші», — наголошував Стів Джобс.

- Яка головна думка тексту?
- Обґрунтуйте вживання розділових знаків при прямій мові.
- Випишіть числівники, визначте рід, число, відмінок кожного з них.
- Складіть коментар до прочитаної статті (скористайтеся рубрикою «Скарби мови»).
- Складіть діалог за змістом інформації, розіграйте перед класним колективом.

11. **Скарби мови.** Ознайомся з інформацією.

Коментар (лат. *commentaries*). 1. Пояснення, тлумачення до якогось тексту. 2. Роз'яснення або критичні зауваження щодо якихось подій.

Приклади коментарів до виконаної учнівської роботи

1. Супер. Неймовірно. Талановито. Радий / рада за тебе.
2. Ти робиш значні успіхи. Добре впоралась / впорався.
3. Зверни увагу: креативні фрази швидше помітять й оцінять ті, хто читає їх.

- 12. Запиши, розкриваючи дужки та замінюючи числа словами. Числівники з іменниками постав у потрібному відмінку.**

1. У своїй навчальній діяльності, здається, я користуюсь (3, сучасні освітні технології). 2. Свідоцтво про досягнення у навчанні видано (34, здобувачі освіти). 3. За (3, парта) сиділа русява дівчинка. 4. Тема сучасних технологій була обговорена учнями (6, клас).

- Обґрунтуй уживання розділових знаків у першому реченні.

13. Говори правильно!

Я гуляю в осінньому парку. Під ногами шарудять листя: жовті, багряні, темно-зелені.

Коментар: учень припустився граматичної помилки. У другому реченні тексту треба узгодити підмет, виражений збірним іменником *листя*, з присудком і означенням в однині — *шарудить листя, жовте, багряне*.

Правильно: Під ногами шарудить листя, жовте, багряне, темно-зелене.

14. Відредагуй і запиши речення.

1. До літа ще два місяців. 2. Маршрутне таксі з чотирнадцятьма пасажирів під'їжджало до міста. 3. Шестикласники отримали від учителя двадцять трое книжок. 4. Учні виконали роботу за одинадцять хвилини. 5. Подвір'я було обсажене п'ятнадцятью трояндами.

- 15. Перейди за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа, і виконай тестові завдання.**

16. Склади есе на тему «Чим мені корисні сучасні освітні технології».

17. Перейди за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа, і виконай інтерактивну вправу *числівник + іменник*.

- 18. Спиши речення, розкриваючи дужки. Визнач, у формі якого відмінка вжито тут числівники і поєднані з ними іменники.**

1. (Два, іскра) блиснули веселі (М. Рильський). 2. Наші долі різко колихались, як на (два, дерево) різний лист (М. Рильський). 3. І за вікном ті (дві, тополя), що Антонович посадив, і саморобні (два, пістоль), що друг Ясько мій поробив (М. Рильський). 4. Ти всіх на (одна, мірка) міряєш (Гр. Тютюнник). 5. (Один, палець) і голки не вдержить (нар. творчість). 6. (Одна, головешка) і в печі гасне, а (дві) і в полі горять (нар. творчість).

*19. Ознайомся з алгоритмом морфологічного розбору числівника. Чи все тобі зрозуміло в блок-схемі? Незрозуміле (якщо таке є) з'ясуй, обговоривши з однокласниками / однокласницями.

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ЧИСЛІВНИКА

1. Виокремити з контексту потрібне слово для розбору

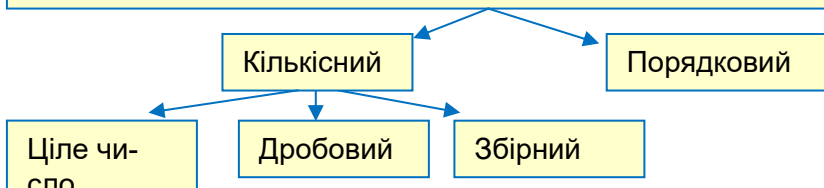
2. Назвати частину мови, до якої належить слово (числівник)

3. З'ясувати значення, яке позначає аналізований числівник

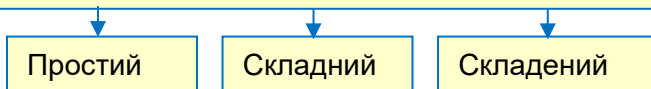

4. Поставити числівник у початковій формі (називний відмінок)

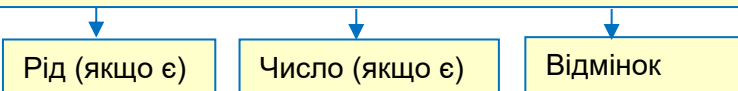
5. Визначити розряд числівника за значенням

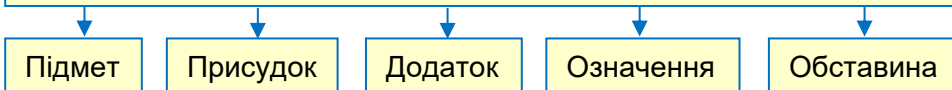
6. З'ясувати групу аналізованого числівника за складом

7. Назвати змінні морфологічні ознаки числівника

8. Указати на синтаксичну функцію, яку виконує числівник у реченні

ЗРАЗОК МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ЧИСЛІВНИКА

Розв'язання задачі розписали на трьохстах сторінках.

трьохстах — числівник, поч. форма — триста; кількісний, ціле число; складний; М. в, обставина.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/owid92tl> або QR-кодом й опрацюй § 104. «Правильне вживання числівників. Уживання числівників на позначення дат» і § 105. «Правильне вживання числівників. Уживання числівників на позначення часу».

 Перейди за покликанням <https://cutt.ly/g0lo0to> або QR-кодом й опрацюй § 106. «Морфологічний аналіз числівників. Узагальнення й систематизація вивченого з теми “Числівник”. Підготовка до діагностувальної роботи».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/gwidchxi> (QR-кодом) й опрацюй § 107. «Діагностувальна робота з теми “Числівник”. Текст. Інформація. Спілкування. Комбіновані тести».

 Перейди за покликанням <https://cutt.ly/lwidjzpn> або QR-кодом й опрацюй § 108. «Аналіз діагностувальної роботи. Корекція знань, умінь, навичок».

МОРФОЛОГІЯ. ЧИСЛІВНИК. ОРФОГРАФІЯ

Запитую себе, відповідаю, наводжу приклади.

Визначаю свою сходинку успіху

1. Яке значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль числівника?
2. Числівники кількісні і порядкові; прості, складні й складені. Наведи приклади.
3. Відмінювання числівників.
4. Уживання числівників на позначення дат і часу. Наведи приклади.

ЗАЙМЕННИК

Як є воля — то є й доля.
Народна творчість

- розрізнятиму займенники, визначатиму розряди;
- відмінюватиму займенники;
- уживатиму їх у мовленні доречно;
- моделюватиму ситуації, що передбачають етикетні функції займенників:
  - займенники *ти* і *Ви*;
  - уживання займенників *він*, *вона*, *вони* в присутності людей, на яких вони вказують, тощо.

§ 109. ЗАЙМЕННИК. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО

Іменник! Він узяв собі на плечі велике діло — визначати речі...
Ну а візьмімо назву — **дієслово?**
Само підказує, що діє слово!
Прикметник дасть іменнику-предмету якусь його ознаку чи прикмету.
Числівник може визначить тобі число речей, порядок при лічбі.

<https://cutt.ly/CwiD2lzd>

1. Прочитай лінгвістичну казку «Хто став царем?».

В одному царстві, яке звалося Морфологія, бо так звали царівну, жили частини мови. Царівна вирішила вибрати собі чоловіка, найважливішого і найточнішого.

Царські слуги оголосили по **всьому** царству, що обранцем Морфології стане той, **хто** доведе, що **він** найнеобхідніший.

От зібралися **всі** частини мови в царському дворі. Першому надали слово Іменнику. Вийшов **він** насередину і почав говорити: «О прекрасна царівно! Схиляюся перед **вашою** красою і розумом. **Моє** ім'я Іменник. Нарекли **мене** так тому, що **я** даю назву **всьому** живому й неживому. **Я** в небі й на землі, у людях і звірах, у житті, у радості, у праці й відпочинку. **Я** даю ймення **усім** вам. Уявіть **собі**, що **мене** не буде. І **ваше** царство, і слуги, і скарби — **все** щезне».

«Досить!» — гукнула царівна. Цей Іменник, якого завжди супроводжували вірні друзі Відмінки, давно привертав її увагу. **Усі**, мов заворожені, дивилися на Іменника-красеня. «Хай і **інші** скажуть слово», — повеліла царівна (за Г. Бурак).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Яке враження справила на тебе казка?
- Сформулюй тему казки.
- Поміркуй, чи дотримується Іменник етикетних норм спілкування.
- Поміркуй, чи має казка основну частину й логічну кінцівку. Доведи.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Які лінгвістичні терміни використала авторка? Що тобі про них відомо?
- Поміркуй, кого саме з-поміж усіх частин мови обере царівна. Чому?

А поспитай звичайного **займенника**
За кого він у мові? За іменника!
Прислівник звук, незмінюваний
в мові,
Ознаки різні виражать при слові.
Сполучник каже: скромну
роль я маю,
Але слова я в мові сполучаю.
Дмитро Білоус

- Якою може бути кінцівка лінгвістичної казки? Запропонуй свій варіант.
- Продовж лінгвістичну казку, запропонувавши 2–3 речення.
- Визнач, до якої частини мови належать виокремлені слова. Поміркуй, на що вони вказують. Чи називають вони предмети, ознаки, кількість тощо?
- Прочитай вірш Дмитра Білоуса, що є епіграфом до параграфа.
Чи можна серед частин мови визначити найголовнішу й найважливішу?

2. Гра «Лінгвістичне лото». Перейди за QR-кодом або за покликанням, що на початку параграфа, і виконай завдання: установи логічні зв'язки між поняттями країни «Морфологія».

3. Увідповідни початок і закінчення прислів'я чи приказки. Устав пропущені літери, поясни правопис. Запиши.

1	В..с..лий сміх —	А	то людина не тужит.. .
2	Було б здоров..я,	Б	це здоров..я.
3	Доки здоров..я є,	В	а все інше наж..вемо.
4	Глян.. на в..гляд	Г	а здоров..я — змолоду.
5	Б..р..жи од..жу знова,	Г	і про здоров..я не питай.
6	Здоров..я —	Д	найдорожч..й скарб.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чого навчають прислів'я і приказки?
- Поміркуй, до якої тематичної групи належать ці прислів'я та приказки.
- Чи погоджуєшся ти з твердженням «Здоров'я — неоціненний скарб, тому його потрібно берегти й зміцнювати»? Чому?
- Яке прислів'я мотивує тебе дбати про здоров'я? Чому?

4. Перейди за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа, і виконай завдання. Прочитай текст про здоров'я, використовуючи технологію маркування.

5. Робота в парах. «Мовний експеримент». Перейдіть за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфа, і виконайте відповідне завдання «Мовний експеримент».

6. Скарби мови. Прочитай інформацію і запам'ятай її.

До **первинних наукових текстів**, мета яких — передавання первинних наукових відомостей, отриманих у процесі наукових досліджень, належать монографія, наукова робота, наукові статті, наукова доповідь.

До **вторинних наукових текстів** (їх мета — опис змісту первинних текстів) належать плани, перекази, конспекти, реферати, анотації, рецензії, тези, науково-технічні огляди, науковий звіт, резюме, протоколи засідань наукових товариств тощо.

7. Робота з інформацією. Послухай аудіоінформацію про первинний і вторинний тексти, перейшовши за QR-кодом або покликанням, наведеними на початку параграфа.

• Уклади словничок термінів і вклади його в кишеньку лепбука.

- Чи важливо, створюючи вторинні тексти, дотримуватися академічної доброчесності? Чому?

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ — це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та / або наукових (творчих) досягнень.

Академічна доброчесність передбачає:

- * самостійне виконання навчальних і контрольних завдань;
- * покликання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- * надання інформації про результати навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень.

8. Говори правильно! Уживай правильно слова «запитання» та «питання». Склади з ними речення та запиши їх у зошит.

ЗАПИТАННЯ чи ПИТАННЯ?

Коли ми питаємо про щось у когось, то ставимо *запитання*, а коли щось обговорюємо — це *питання*. Отже, правильно говорити «ти не відповів на моє запитання», але «це питання досліджували провідні науковці».

- Випиши з тексту займенники.

9. Розділи сторінку зошита вертикально навпіл і заповни T- подібну таблицю.

Ці чинники зміцнюють моє здоров'я	Ці чинники негативно впливають на моє здоров'я
•	• .....

10. Склади сенкан до слова «здоров'я».

*11. Напиши есе на тему «Здоров'я — найдорожчий скарб».

Які частини мови переважають у твоєму висловленні?

*12. Добери факти про екологію твого міста / села та підготуй коротке повідомлення.

*13. Продовж речення.

Найцікавішим для мене на уроці було...

§ 110. ЗАЙМЕННИК: ЗАГАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ, МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ, СИНТАКСИЧНА РОЛЬ

Є добрий друг в іменника,
а звуть його *займенник*.
Як втомляться іменники

у реченнях стояти,
до себе звуть займенників
від втоми рятувати.

Леся Лужецька

1. Робота з епіграфом.

- Виразно прочитай поезію Лариси Лужецької. Які емоції вона в тебе викликала?
- Поміркуй, чи можуть «втомитися іменники». Як ти розумієш цей вислів?
- Пригадай, у якій ситуації іноді доцільно замість іменників уживати займенники. Наведи приклади.

2. Робота в парах. Гра «Упізнай мене». Перевірте себе за підказками з довідки.

1. Вона рідна, лагідна, ніжна, найдорожча, найдорожша. 2. Він запашний, білий, смачний, духмяний, пшеничний. 3. Воно солодке, вершкове, холодне, смачне. 4. Вона пухнаста, руда, хитра, прудка, спритна, підступна. 5. Він колючий, маленький, спритний, схожий на клубочок, стільки голочок має, що й не порахувати. 6. Він боязкий, довговухий, куцохвостий. 7. Воно яскраве, тепле, лагідне, усмінене.

Довідка.

Зверни увагу!

СКЛАДАЄМО ЗАГАДКУ

Загадка — невеликий твір, у якому в прихованій формі описано задуманий предмет.

- ① Обираємо об'єкт.
- ② Який це об'єкт?
- ③ Які дії виконує?
- ④ На що схожий?
- ⑤ Записуємо речення.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Загадка — це цікаве завдання в художній формі. Чи погоджуєтеся з таким твердженням? Обґрунтуйте свою відповідь.
- Автори цих загадок — ваші однолітки. Поміркуйте, які послідовні дії вони виконували. Зіставте свої роздуми зі схемою-алгоритмом.
- Зверніть увагу, як у змісті загадок вказано на предмет, його ознаку чи кількість і чи названо їх конкретно. Які слова використано замість іменників?
- Складіть загадки про предмети, які вас оточують.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Змодельуйте словотвірний ланцюжок слова *займенник*. Поясніть його правопис.

3. Цікаво! Прочитай і запам'ятай.

ІМ'Я (*особиста назва людини та тварини*),
ІМЕННЯ (ІМЕННЯ), НАЙМЕННЯ,
НАЙМЕНУВАННЯ, НАЗВИСЬКО *розм.*; КЛІЧКА
(*у тварин*).

4. Прочитай уважно вірш Дмитра Білоуса. Поміркуй, які слова розкривають значення займенника. Сформулюй визначення займенника як частини мови.

А поспитай звичайного займенника,
За кого він у мові? За іменника?
(Хоч може цей наш скромний посередник
замінювать числівник і прикметник).

- Поміркуй, чому Дмитро Білоус називає займенник «посередником».

ЗАПАМ'ЯТАЙ!

Займенник — це самостійна частина мови, що вказує на особу (*я, ти, ми, ви, вони, він, вона, воно*), а також на предмети, ознаки, кількість, не називаючи їх (*той, цей, стільки*), і відповідає на питання *хто? що? який? чий? скільки?*

Зверни увагу!

Займенники *вживають у мовленні замість іменників, прикметників і числівників*. Мають морфологічні ознаки цих частин мови, тобто можуть мати рід, число, відмінок. Виконують синтаксичну роль у реченнях тих самих членів речення, що й іменники, прикметники та числівники.

Наприклад: Все ожило, усе загомоніло — зелений шум, веселая дуна (*Леся Українка*).

Займенники вживають у мовленні, щоб уникнути повторення тих самих слів у реченні; а ще — вони пов'язують зміст окремих речень, роблять їх зрозумілими.

5. Говори правильно! Склади зі словами речення й запиши в зошит.

НАВЕРНУТИ чи **ПРИВЕРНУТИ** УВАГУ?

Поміркуй, яке слово доречніше використати в мовленні. Увагу й справді навернути складно, тому в поєднанні з цим іменником правильно вжити дієслово «привертати».

НАВЕРНУТИ можна гору сміття, у віру, на розум, але увагу **ПРИВЕРТАЮТЬ**.

6. Прочитай текст. Досліди, які слова чи словосполучення замінили займенниками. Випиши пари. Визнач, до яких частин мови вони належать.

Зразок: Народні весняні свята → вони.

Разом із пробудженням природи від зимового сну на нашій землі, в Україні, починається цикл **народних весняних свят**. **Вони** пов'язані зі стародавніми віруваннями, звичаями.

Народ наш у своїх казках створив чудовий образ весни — гарної молодої дівчини з вінком квітів на голові. Вона — бажаний гість, її закликають дівчата піснями-веснянками.

Головним святом весняного циклу є Великдень — найбільше християнське свято, коли ми з глибокою вірою в серці висловлюємо слова: «Воскресне Україна!»

Хороводи дівчат, забави дітей, зустріч птахів, що повертаються з вирію, травневі свята і нарешті «зільник» — чарівна казка нашої старовини. Усе це — весна, голос предків наших, дорога поезія нашої Батьківщини (за О. Воропаєм).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Що нового дізнався / дізналася з тексту?
- Які незрозумілі слова трапилися в тексті? За потреби звернися до тлумачного словника.
- Придумай заголовок.
- Пригадай, що ти знаєш про Великдень. Чому його вважають найбільшим християнським святом?
- Розкажи, як у твоїй родині святкують Великдень.
- Визнач основну думку твору. У чому її актуальність?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Уяви себе художником / художницею. Створи словесний образ дівчини-весни.
- Уважно розглянь репродукцію картини Олега Шупляка «Портрет Весни». Поділися враженнями.
- Чи є подібність між твоїми міркуваннями й роботою майстра пензля? Прокоментуй. Для уникнення повторення слів використовуй у мовленні займенники замість іменників, прикметників, числівників.

«Портрет Весни». Худ. Олег Шупляк

7. Пригадай, що ти знаєш про другий місяць весни. Поділися інформацією з однокласниками / однокласницями. Скористайся підказками з інтернету.

Квітень — другий місяць весни. Цей місяць називають квітнем від XVI століття. Саме в цей час земля починає квітнути. У квітні ластівка день починає, а соловей завершує.

Хто у квітні не сіє, той у вересні не віє.

- Прочитай вірш *Михайла Трохима* вголос. Поясни, чому вірш має саме таку назву.

КВІТУЧА ВЕСНА

У квітні квітує квітуча весна,

Квіти виповнюють весну до дна.

У квітні квітують нарциси, тюльпани.

У квітні цвітуть всякі квіти весняні.

У квітні квітують і місяць, і зорі,

Квітень вкрив цвітом поля неозорі,

Квітень всю землю зачарував...

Квітень скінчився —

І травень настав!

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Який емоції та настрої переживає ліричний герой / лірична героїня?
- Сформулюй тему й основну думку поезії.
- Уяви, що ти — журналіст / журналістка. Завдання, яке дала редакція, — написати короткий допис у мистецьку шпальту газети про весну, про квітневу пору. Основна думка допису — спонукати читачів / читачок газети радіти весні, дарувати весняний оптимістичний настрій рідним і близьким.
- Уяви себе біля розчиненого вікна, що зображене на світлині. Опиши свій внутрішній стан, емоції, які виникли після читання вірша. Використовуй у тексті допису займенники.
- З якою метою у вірші використано повтори?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши із вірша виокремлені речення. Зроби синтаксичний розбір. Знайди в реченнях займенники. На які питання вони відповідають? Якими членами речення виступають?
- Поміркуй, чи можна з речень зрозуміти, які квіти весняні, про яку землю, зачаровану квітнем, ідеться.
- Чи погоджуєшся, що займенники набувають конкретного значення лише в контексті?

*8. Добери інформацію (загадки, вірші, пісні, народні прикмети тощо) про третій місяць весни. Оформ дібраний матеріал як мультимедійну презентацію (фотоколаж, комікс). Використовуй у змісті займенники.

- Виконай інтерактивну вправу «Уживання займенників», перейшовши за QR-кодом або покликанням <https://learningapps.org/display?v=ps3bw7wac22>.

- Склади загадки про весняні місяці, використовуючи займенники.

*9. Закінчи речення.

Найцікавішим для мене на уроці було...

§ 111. РОЗРЯДИ ЗАЙМЕННИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Вивчимо цю частину мови, вивчимо обов'язково, бо вона потрібна дуже і мені, й тобі, мій друже. Я до тебе усміхнусь	і з тобою подружусь... Всі сміються навкруги — <i>він, вона, воно, вони,</i> бо усмішка в всіх одна, жити в дружбі помага.
--	--

Леся Лужецька

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай вірш уголос.
- Прокоментуй, чому важливі займенники «і мені, й тобі, мій друже».

2. Досліди! Прочитай фразеологізми, поясни їхнє значення й походження. За потреби звернися до фразеологічного словника чи інших доступних тобі джерел інформації.

1. Або все, або нічого.
2. А все-таки вона крутиться!
3. Бути не у своїй тарілці.
4. Дзвонити в усі дзвони.
5. Іду на ви!
6. Пізнай самого себе.
7. По своєму пір'ю.
8. Усе своє ношу з собою.
9. У чужий монастир зі своїм уставом не сунься.
10. У мене так: хоч рак, та на тарілці.
11. Всяка пташка своє гніздо знає.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Пригадай, що називають фразеологізмом.
- Яку роль виконують фразеологізми у зв'язному мовленні?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Склади з кількома фразеологізмами речення. Зроби синтаксичний розбір.
- Пригадай, у ролі яких членів речення можуть виступати фразеологізми.
- Знайди в поданих фразеологізмах займенники. Визнач, на що вони вказують і замість яких частин мови їх ужито.
- Поміркуй, чи доцільно займенники розподіляти на окремі групи чи розряди. За яким принципом?

Запам'ятаймо!

РОЗРЯДИ ЗАЙМЕННИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ І ГРАМАТИЧНИМИ ОСОБЛИВОСТЯМИ

Розряд	Приклади
Особові	я, ти, ми, ви, він (вона, воно), вони
Зворотний	себе
Присвійні	мій, твій, свій, наш, ваш, їхній, його, її, їх
Вказівні	цей, ці, той, такий, стільки, отакий
Питальні	хто? що? який? чий? котрий? скільки?
Відносні	хто, що, який, чий, котрий, скільки
Заперечні	ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий, ніскільки
Означальні	весь (увесь), усякий (всяк), всякий, кожний (кожен), жодний (жоден), інший, самий, сам, інший
Неозначені	хтось, хто-небудь, будь-який, будь-що, абищо, казна-що, хтозна-який, деякий, дехто, щось

3. Прочитай лінгвістичну казку.

Колись-то давно, не за нашої пам'яті, коли ще й дідів наших не було на світі, жили собі м..шканці країни Морфологія. Одного разу стався не..покій: деякі частини мови (так звет..ся м..шканці) почали доводити свої п..р..ваги над іншими та пр..нижувати значущіст.. один одного.

Поважний Іменник запевняв, що він найбагатший, а рід його найчислен..іший. Прикметник зауважив, що він найпишніший, оскіл..ки вс..ому навколо дає ознаку. Числівник зазначив, що він — найпунктуал..ніший, бо вс..ьому знає і рахунок, і порядок.

За ними чемно спостерігав Займенник, а потім промовив: «Я також маю відмінки, роди та числа. Ба більше — хто може замінити кожного з вас, коли хтось із вас утомиться? Звісно ж, я. Я заступаю на службу і замість тебе, Іменнику, і за тебе, Прикметнику, і за тебе, Числівнику. Я вказую і на особу, і на предмети, і на їхні ознаки, і на кіл..кість. Утім, я не називаю жодного з вас».

Після його слів стало тихо, усі погодилися із Займенником та об..єдналися задля милозвучності, краси й багатства нашої мови (*з інтернету*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Доведи, що цей текст має ознаки казки. Запропонуй заголовок.
- Як ти ставишся до намагань героїв казки довести свою перевагу над іншими?
- Чи погоджуєшся з аргументами Іменника, Прикметника, Числівника?
- Як Займенникові вдалося навести лад і спокій у казковій країні?
- Поміркуй, чи можна серед усіх частин мови вважати займенник найбільш уживаним у мовленні. Обґрунтуй свою думку.
- Простеж, за допомогою яких засобів поєднують речення в тексті.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- «Полатай» слова. Устав пропущені букви. Поясни орфограми.
- Знайди речення з прямою мовою. Поясни вживання розділових знаків.
- Зроби синтаксичний розбір останнього речення тексту. У ролі яких членів речення виступають займенники?
- Знайди в тексті займенники. Визнач їхні розряди за значенням. Досліди, яку частину мови вони замінюють.

4. Говори правильно! Склади й запиши зі словами «підкреслити» і «наголосити» речення.

Під час дискусії іноді вагаєшся, яке слово доцільно вжити: **підкреслити** чи **наголосити**?

Така плутанина у вживанні виникла через вплив інших мов, у яких це слово має значення *акцентувати, робити акцент*. В українській мові значення цього слова інше.

Підкреслюють ручкою чи олівцем у зошиті. Коли ж роблять акцент на чомусь у висловленні, тоді **наголошують**.

5. У кожному рядку знайди «зайве» слово. Обґрунтуй свою думку.

А ніхто, нікотрий, нічий, отакий, ніякий

Б ми, ти, весь, вона, він, ми

В кожний, усякий, ніскільки, весь

Г хто, який, чий, що, котрий?

6. Склади (випиши з доступних джерел) 5 загадок із займенниками. Визнач розряди займенників.

7. Випиши 5–7 прислів'їв і приказок із займенниками. Визнач розряди займенників.

*8. Прочитай уважно вивіску, яку розмістили в міському транспорті. Напиши есе, у якому вислови своє ставлення до такого виду оголошень. Використай у змісті есе різні розряди займенників.

 Увага! Шановні пасажери! Говорімо правильно 	
ПРАВИЛЬНО	НЕПРАВИЛЬНО
Зупиніться, будь ласка, за кільцем.	~~Остановіть за кільцем.~~
Передайте за двох	~~Передайте за двоїх.~~
Зупиніться, будь ласка, тут.	~~Станьте тут!~~
Будь ласка, передайте решту.	~~Дайте здачу.~~
Біля вас вільно?	~~Біля вас зайнято?~~
Дозвольте (прошу) пройти.	~~Дайте пройти.~~
Наступна зупинка	~~Слідуюча зупинка~~
Казав два роки тому...	~~Казав два роки назад...~~
Ще хвилину тому думав, що...	~~Думав ще хвилину тому назад...~~

• Поміркуй, чи можна вивіску вважати рекламою.

*9. Прочитай вірш, що є епіграфом до параграфа. Знайди займенники. Визнач розряди за значенням.

10. Відобрази в зошиті за допомогою емодзі свої емоції після уроку.

§ 112. ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ І ЗВОРОТНОГО ЗАЙМЕННИКІВ, ПРИСТАВНИЙ Н У ФОРМАХ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ. ЕТИКЕТНІ ФУНКЦІЇ ЗАЙМЕННИКІВ ТИ І ВИ

Я слова вам ці дарую: За іменник називаю
 Я, ти, ми, вона, воно...   Я предмети, імена,
 Що у мовленні існують,   Тож займенником назвали
 Щоб повторень не було.   Мене люди не дарма.

Юлія Градусова

<https://cutt.ly/FwiDShqU>

А. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай виразно вголос вірш Юлії Градусової.
- Сформулюй тему поезії. Запропонуй заголовок.
- Поміркуй, на лексичне чи граматичне значення займенника вказала авторка.
- Знайди займенники в тексті, визнач розряд за значенням.
- Досліди, на яку особу вони вказують. Чому їх назвали особовими?

2. Виконай інтерактивну вправу «Розряди займенників за значенням», перейшовши за покликанням

<https://learningapps.org/display?v=pothxy1in22> чи QR-кодом.

3. Прочитай уважно вірш.

Займенник імені не скаже,
 натомість пальчиком покаже
 на те, на се, на **вас**, на **нас**...
 Тепер знайомитися час!
Я буду їсти апельсин,
 а **ти** біжи у магазин.
Ми будем цілий день гуляти,

а **ви** ідіть собі до хати.
Він піде зранку на базар,
Вона зігріє нам узвар.
Воно повинне всім світити,
 Повинне землю всю зігріти.
Вони зростають в полі рясно,
 Якщо **воно** їм світить ясно.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з тексту вірша займенники в таблицю, яку відтвори в зошиті за зразком. Визнач розряд.

ОСОБА Й ЧИСЛО ЗАЙМЕННИКІВ

	Однина	Множина
1-ша особа		
2-га особа		
3-тя особа		

4. Перейди за покликанням або за QR-кодом, який подано на початку параграфа. Прочитай медіатекст про дизайн інтер'єру, застосовуючи технологію маркування.

5. **Робота в парах.** Розгляньте таблицю відмінювання особових займенників. Зверніть увагу на форми особових займенників у непрямих відмінках. Що цікавого ви помітили? Що потрібно запам'ятати?

ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ЗАЙМЕННИКІВ

	1-ша особа		2-га особа		3-тя особа	
	Однина	Множина	Однина	Множина	Однина	Множина
Н. в.	я	ми	ти	ви	він, вона, воно	вони
Р. в.	менé	нас	тебé	вас	йогó (нього), її (неї)	їх (них)
Д. в.	менí	нам	тобі	вам	йому, їй	їм
Зн. в.	менé	нас	тебе	вас	його (нього), її (неї)	їх (них)
Ор. в.	мною	нами	тобóю	вами	ним, нею	німи
М. в.	на / у мені	на / у нас	на / у тобі	на / у вас	на / у ньóму (нім), ній	на / у них

Зверни увагу!

Особові займенники 1-ї, 2-ї, 3-ї осіб у непрямих відмінках мають іншу, відмінну від початкової, форму: *я* — *мене*, *ти* — *тобою*, *він* — *його*, *вони* — *їх*.

До займенників 3-ї особи (*він, вона, воно, вони*) після прийменників та в орудному відмінку додається початковий звук [н]: *його* — *у нього, ним*; *її* — *у неї, нею*; *вони* — *до них, ними*. Цей початковий [н] називають приставним.

Цікаво!

- «Головним скарбом життя є не багатства, що в тебе в скринях... Насправді найдорожчим є здоров'я», — писав близько тисячі років тому лікар, учений, філософ Ібн Сіна (Авіценна).
- Давні римляни вітали одне одного словом «Вале!» — «Будь здоровий!».

Коли українці вітаються, то також бажають здоров'я, тобто чогось дуже важливого в нашому житті.

Здоров'я, за визначенням Усесвітньої організації охорони здоров'я, — це стан повного фізичного, психічного, духовного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад (за В. Церклевич).

6. Займенники, що в дужках, постав у потрібний відмінок і випиши у два стовпці словосполучення:

- 1) із займенниками, що не мають початкового *Н*;
- 2) із займенниками, що мають початковий *Н*.

Збулися (*вона*) мрії; озвався після (*вона*); одна серед (*вони*); глянув (*вона*) у вічі; боролися за (*він*) до останнього; бралася разом з (*вона*) до роботи; погладив (*вона*) по голівці; порався поряд із (*вона*); облив (*вони*) водою; святкували разом з (*вони*); сяють для (*вона*) вогні.

Ключ. У кожному першому слові підкресли другу від початку букву. З цих букв прочитаєш першу частину прислів'я «..., а все *інше* наживемо».

- Прокоментуй зміст прислів'я. Запиши його в зошит. Поясни орфограми й пунктограми.

7. Перейди за QR-кодом чи покликанням

<https://learningapps.org/display?v=pddw34jvc22>

і виконай інтерактивну вправу «Особові займенники. Робота з текстом».

8. Говори правильно! Склади зі словами речення та запиши їх.

«ТИ» ЧИ «ВИ»? «ЇХ» ЧИ «ЇХНІ»?

КОЛИ ДОРЕЧНО ВЖИВАТИ КОЖНЕ ІЗ ЦИХ СЛІВ?

Ви — шанобливе звертання до незнайомої людини, а також до старших за віком.

Ти — звертання до близьких, означає наявність тісних зв'язків між людьми.

До «складних» щодо нормативного вжитку належать, зокрема, займенники *їх* і *їхній*.

Потрібно пам'ятати, що присвійний займенник *їхній* вказує на належність певного предмета чи істоти кому-небудь

або чому-небудь, наприклад: *їхня справа, їхні досягнення, їхні обов'язки, їхніх дітей* тощо.

Займенник *їх* — це форма родового або знахідного відмінка від особового займенника *вони*: *їх немає вдома, не боюся їх, бачу їх* тощо. Уживана з прийменниками, ця граматична форма набуває такого вигляду: *підійти до них, співати для них, писати про них* тощо (за Н. Голиковою).

9. Уяви ситуацію: ти зайшов / зайшла в магазин, щоб придбати подарунок до дня народження комусь із членів родини (визначся сам / сама).

- Склади й розіграй діалог із продавцем / продавчиною, використовуючи такі репліки: *перепрошую; добрий день; ласкаво просимо; порадьте, будь ласка; мені потрібно; запропонуйте, будьте ласкаві; даруйте мені; дякую вам.*

10. Прочитай стійкі сполуки слів. Поясни, як ти їх розумієш. Спиши, підкресли в них займенники.

Зарекомендувати себе, опанувати себе, постояти за себе, бути самим собою, виходити із себе.

- Визнач розряд займенників.
- Чи можна визначити особу, число, рід зворотного займенника себе?
- Із кількома фразеологізмами склади речення, зроби синтаксичний розбір їх. У ролі яких членів речення виступають особові займенники, зворотний займенник себе?

Запам'ятаймо!

Займенник *себе* незвичайний. Він не має форми називного відмінка.

Н. в. — ; **Р. в.** — себе́; **Д. в.** — собі́; **Зн. в.** — себе́;

Ор. в. — собою́; **М. в.** — у (на) собі.

У реченні завжди є додатком, наприклад:

Я здоров'я зберезу і собі допоможу.

*11. Скористайся інформацією за покликанням або QR-кодом, що на початку параграфу, і дізнайся, як правильно оформити електронний лист. Виконай запропоновані завдання.

*12. Привітай свою подругу чи друга зі святом чи днем народження. Підготуй текст вітальної листівки. Використовуй шанобливі форми звертання та потрібні за змістом займенники.

*13. Прочитай речення. Чому виникла двозначність? Відредагуй і запиши.

Зразок: Навесні діти зустрічали перелітних птахів, вони були дуже раді. (Хто був дуже радий: діти чи птахи?). Навесні діти раділи зустрічі перелітних птахів.

1. Маринка у парку зустріла свою подружку, вона була в гарній сукні. 2. Петрик дістав із портфеля гаманець і поклав його на стіл. 3. Сергійко запропонував Миколці відвідати свого дідуся. 4. Марійка запитала в мами, чи гарна в неї зачіска. 5. Іванка застала подружку в себе вдома.

*14. Проаналізуй самостійно урок і дай відповіді на запитання.

- Що нового я дізнався / дізналася) сьогодні?
- Чи корисні для мене ці знання?
- Чи зможу я пояснити навчальний матеріал сторонній людині?
- Що із вивченого видалося найскладнішим? А що зацікавило?

15. Визнач за допомогою емодзі, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Все зрозуміло

§ 113. ПИТАЛЬНІ Й ВІДНОСНІ ЗАЙМЕННИКИ

Конституцію читають
Тато, мама і дідусь,
Я на неї теж дивлюсь,
Сторінки перегортаю.

Гарна книжка і цікава,
Всіх добра навчає
І дарує нам права,
Від зла й лиха захища.

Олесь Лупій

<https://cutt.ly/7wiD3vWe>

1. Робота в групах. Складіть і запишіть із поданих слів прислів'я. Прокоментуйте їхній зміст. Поміркуйте, у яких життєвих ці висловлення ситуаціях доречні

1. Хто, законів, не, той, знає, не, їх, порушує, тільки.
3. Що, то, край, звичай, новина, то, що, сторона. 5. Яка, такі, й, країна, закони. 6. Закон, павутиння, що, муха, джміль, пролетить, зав'язне. 7. Суворий, закон, але він закон. 8. Жити, закон, любити, в, мирі. 9. Козака, береженого, Бог, береже, а, шабля.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, до якої тематичної групи належать ці прислів'я.
- Чого вони нас навчають?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Випиши з утворених прислів'їв займенники. Визнач розряд кожного з них за значенням. Поясни, що допомогло тобі визначити належність займенника до того чи того розряду.

Запам'ятаймо!

Займенники *хто, що, який, котрий, чий, чия, чие, чий, скільки* бувають:

- **питальними**, коли містять у собі запитання і їх уживають у складі питальних речень, наприклад: *Що найбільше вам запам'яталося з подорожі до Києва? Яка подорож тобі сподобалася найбільше?*

- **відносними**, коли вони виступають у ролі сполучних слів між частинами складних речень і одночасно є членами речення, наприклад: *Щасливий той, хто може мандрувати світом. Я вже й не пам'ятаю, скільки міст відвідав за два роки.*

Займенники *хто, що* вказують на назви істот та неістот і не мають роду й числа.

3. Робота в парах. Прочитайте вірші. Знайдіть займенники. Визначте розряд кожного за значенням. Поясніть, як міркували.

Спогади докучливі, як нежить,
Що тій славі принесуть нове?
Тільки тим історія належить,
Хто сьогодні бореться й живе.

Василь Симоненко

Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хто наше злото-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе?

Максим Рильський

- Поясни, як ти розумієш наведені віршовані рядки.
- Складіть діалог і розіграйте його між собою. Ставте запитання так, щоб з'ясувати, чому вибрали саме ці рядки. Використовуйте в репліках питальні й відносні займенники.

4. Робота з епіграфом. Прочитай поезію О. Луція вголос. Запропонуй заголовок. Виділи в тексті вірша ключове слово. Пригадай, що тобі відомо про Конституцію України.

- Розглянь уважно світлини. Розкажи, що на них зображено. Визнач державні символи й символи-обереги.

- Постав 2–3 запитання до вірша і світлин, використовуючи питальні займенники. Перебудуй речення так, щоб займенники стали відносними. Поясни, як при цьому змінилася будова речень і їх зміст.

Зразок: Хто читає Конституцію? —

Я знаю, **хто** читає Конституцію.

5. Прочитай текст, застосовуючи технологію маркування («+» — відомо, «-» — невідомо, «!?» — цікаво, дивує).

За Конституцією України, **найвищою цінністю** в державі названо людину. Саме тому держава має захищати життя своїх громадян.

Кожен має право на **недоторканність** житла, на таємницю листування, телефонних розмов. Не можна втручатися в особисте життя людини, перешкоджати їй подорожувати чи висловлювати свою думку, відвідувати церкву. Усе це — особисті права громадян України.

А ще Конституція проголошує право брати участь в **управлінні** державою: обирати й бути обраним на державні посади, бути членом будь-якої партії, об'єднання, організувати збори, мітинги, демонстрації. Проте така діяльність не має загрожувати життю інших людей.

Кожна людина має право на працю й відпочинок, на житло й охорону здоров'я, на безпечне для життя довкілля (В. Власов).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Доведи, що перед тобою текст.
- Познач у ньому «відоме» й «нове».
- Простеж, як пов'язані між собою речення.
- Визнач невідомі чи малознайомі слова. З'ясуй їхнє лексичне значення, звернувшись до доступних тобі джерел інформації.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті власні назви. Поясни написання.
- Зроби словотвірний аналіз виокремлених слів. Поясни написання.
- Постав 2–3 запитання за змістом тексту, які починаються словами *що?* *хто?* *який?* *котрий?* *чий?* *чия?* *чиє?* *чиї?* *скільки?* Почергово дай відповіді на них.

6. Перейди за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа, і проаналізуй інформацію. Виконай відповідні завдання.

7. Досліди! Проаналізуй таблицю. Зверни увагу на форми займенників у непрямих відмінках, особливості їх написання. Зроби висновок, що треба запам'ятати.

ВІДМІНЮВАННЯ ВІДНОСНИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Н.	хто	що	який	чий	чия	чиє	чиї	скільки
Р.	кого́	чо́го	яко́го	чийо́го	чиєї	чийо́го	чиї́х	скільки́кох
Д.	кому́	чому	якому	чийо́му, (-ему)	чийї	чийо́му, (-ему)	чиї́м	скільки́ком
Зн.	кого́	що	який, якого́	чийо́го	чию	чиє	чиї, чиї́х	скільки́кох
Ор.	ким	чим	які́м	чиї́м	чиєю́	чиї́м	чиї́ми	скільки́кома
М.	(на / у) ко́му	(на / у) чо́му	(на / у) яко́му, (-ім)	(на / у) чийо́му, (-ему, -ї́м)	(на / у) чийї	(на / у) чийо́му, (-ему, -ї́м)	(на / у) чиї́х	(на / у) скільки́кох

Буквеня дарує підказку. Скористайся!

Питальні займенники відмінюють так само, як і відносні.

• Пригадай, у яких займенниках під час відмінювання з'являються інші форми, відмінні від початкової.

8. Провідміній усно подані словосполучення. Визнач відмінкові закінчення. З двома словосполученнями склади й запиши речення. Зроби висновок про подібність відмінювання поданих займенників з іншими частинами мови.

Які права? Хто громадянин? Чия держава? Скільки людей? Чиї обов'язки? Що важливе?

9. Впиши з доступних тобі джерел 4–5 прислів'їв (приказок, фразеологізмів) із питальними та відносними займенниками.

*10. Перейди за покликанням чи QR-кодом, що на початку параграфа, і ознайомся з таблицею. Склади есе на тему «Як стати активним громадянином».

Уведи в зміст есе питальні й відносні займенники.

*11. Продовж речення.

1. Тепер я знаю... .
2. Тепер я впевнений / упевнена... .
3. Тепер я буду частіше ... .
4. Мої припущення щодо роботи на уроці... .

§ 114. ЗАПЕРЕЧНІ ЗАЙМЕННИКИ. ПРАВОПИС ЗАПЕРЕЧНИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Життя любить того, хто за нього бореться.
Народна мудрість

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай вислів та прокоментуй його.
- Чи можна, на твою думку, це прислів'я взяти собі як життєву настанову? Обґрунтуй свою думку.
- Спиши, зроби синтаксичний розбір речення. Поясни пунктограми.

2. Назви (почергово) називний відмінок кожного займенника та його розряд за значенням.

Мені, тобою, ними, кого, скількома, собою, на чийому, яким, чийм, чию, на чому, котра, на чому, ким, якій, на яким.

3. «Відремонтуй» прислів'я та приказки, дібравши з дужок потрібну форму займенника.

1. (*чого, що, який*) сам не любиш, того й другому не чини. 2. (*стільки, чийх, котрою*) правди, як у решеті води. 3. (*чия, на чийй, себе*) відвага, того перемога. 4. (*які, скільки, на яким*) літа — такий і розум. 5. (*хто, собі, зі мною*) людей питає, той і розум має. 6. (*хто, що, який*) по кладці мудро ступає, той (*себе, собою, в нім*) у болоті не купає. 7. (*що, який, хто*) дбає, той і має.

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Пригадай, які життєві ситуації відображають ці прислів'я та приказки.
- Поміркуй, чого навчають прислів'я та приказки.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Поясни вживання розділових знаків у цих прислів'ях і приказках.
- Зроби синтаксичний розбір речень, до складу яких входять питальні й відносні займенники. Які з них є членами речення?

4. Прочитай притчу «Вір у себе завжди!»

ВІР У СЕБЕ ЗАВЖДИ!

Жили маленькі жабенята. Якось вони організували змагання з бігу. Поставили перед собою завдання піднятися на вершину башти. Зібралося чимало охочих, щоб подивитися ці перегони та посміятися з учасників. Дійство розпочалося...

Щоправда, **ніхто** з присутніх не вірив у те, що жабенятам вдасться забратися на вершину башти. Звідусіль можна було

почути: «Це дуже складно!!! Вони ніколи не заберуться на верх.... Башта дуже висока. Вони не впораються!!! Вони не зможуть!!!»

Маленькі жабенята почали падати одне за одним...

А в декого з них відкрилося друге дихання. Вони вставали і продовжували підніматися все вище і вище.

Натовп весь час

кричав: «Дуже важко! Ніхто з них не зможе дістатися вершини! Їм не вдасться! Вони не зможуть!»

Жабенята втомилися і попадали. Тільки одне піднімалося все вище і вище... Доклавши неймовірних зусиль, подолавши всі труднощі, жабеня дісталася вершини! **Ніщо** не завадило йому перемогти.

Тоді решті жабенят закортіло дізнатися, як йому це вдалося зробити, звідки черпало воно свої сили?

Виявилось — переможець був глухий.

Отже: ніколи не слухай людей, що хочуть посіяти сумніви у твоїй душі, намагаються передати свій песимізм і негативний настрій. Вони відбирають твої найзаповітніші мрії і бажання. Не забувай про силу думки та слова. Завжди вір у себе, у свої сили, переконання! Ти можеш!

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Сформулюй тему притчі.
- Що тебе найбільше вразило в цій історії?
- Чи має притча повчальний зміст? Чого воно навчає?
- Знайди в тексті притчі мікротему, у якій сформульовано мораль чи настанову. Прочитай.
- Вислови незгоду з основною думкою притчі, запереч її. Використовуй вислови:
1. Дозволю собі не погодитися. 2. На мою думку, це не завжди так / не у всіх випадках так. 3. Це лише на мій погляд, однак... 4. Згоден / згодна, справедливе зауваження, але дозвольте мені висловити свою думку...

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Чи можна твір вважати текстом? Доведи.
- Знайди в тексті займенники. Простеж, замість яких слів їх ужито.
- Яку роль у текстотворенні виконують займенники?
- Поміркуй, що означають виокремлені в тексті слова.

4. Прочитай словникову статтю, проаналізуй її.

ПЕРЕКОНАННЯ -я, с. 1. Дія за знач. переконати, переконувати. 2. Тверда впевненість у чому-небудь; віра в щось. 3. Тверда, міцно усталена думка про що-небудь, погляд на щось; світогляд. 4. Усвідомлювані мотиви, які спонукають людину діяти відповідно до своїх принципів.

- Як ти вважаєш, яке значення цього слова прийнятне для нашої ситуації?
- Склади речення зі словом «переконання» так, щоб показати його багатозначність.

Запам'ятаймо!

Заперечні займенники означають відсутність предмета чи ознаки. Вони утворюються від питальних за допомогою частки **ні-**, яка виконує роль префікса, і пишеться разом, наприклад: *хто — ніхто, що — ніщо, чий — нічий, чия — нічия, чие — нічье, чії — нічий, який — ніякий, скільки — ніскільки* тощо.

Відмінюються заперечні займенники так само, як питальні, від яких вони утворені.

Зверни увагу!

Заперечні займенники з **ні** пишемо разом: *ніхто, нікого, нікому*. Якщо між **ні** та займенником уживаємо прийменник, усі три слова пишемо окремо: *ні перед чим, ні за кого, ні в якому*.

6. Робота в парях. Провідмініайте усно займенники *ніякий, ніскільки, жодний, нічий*.

Зразок: Н. *ніхто, нічия*

Р. *нікого, нічьеї*

Д. *нікому, нічийї*

Зн. *нікого, нічию*

Ор. *ніким, нічьею*

М. *ні на кому, на нічийї*

7. Говори правильно! Склади зі словами речення й запиши в зошит.

Заперечні займенники в непрямих відмінках уживають з різним наголосом залежно від значення: *нікому води подати — нікому не вдалося цього зробити; нічого вам сказати — нічого вони не відіють*.

*8. Спиши прислів'я. Розкрий дужки, постав подані в дужках займенники в потрібній формі. Визнач відмінки і запиши їх після займенників.

1. Як хтось не знав біди, то сам (ніхто) не допоможе. 2. Хочеш собі добра — не роби (ніхто) зла. 3. Красно говорить, а слухати (ніщо). 4. Мудрим (ніким) не вродився, а навчився. 5. З брудної води ще (нікому) чистим не вийшов.

*9. «Перевір себе». Виконай тестові завдання, перейшовши за покликанням <https://cutt.ly/GwiDGncQ> або QR-кодом.

15. Визнач за допомогою емодзі, які емоції відчуваєш після уроку.

Суперово!

Сподобалося!

Складну-вато

Нічого не зрозуміло

Щось не зрозуміло

Цікаво

Все зрозуміло

§§ 115–116. НЕОЗНАЧЕНІ ЗАЙМЕННИКИ. НАПИСАННЯ НЕОЗНАЧЕНИХ ЗАЙМЕННИКІВ РАЗОМ І З ДЕФІСОМ

Хто здоров'я не цінує,
В того вибору нема:
Або він життя змарнує,
Або те його злама.

Ну, а хто здоров'ям важить,
До краплинки зберіга,
Той вам з радістю покаже,
Де черпається снага!

Із журналу «Пустунчик»

1. Гра «П'яте зайве». У кожному рядку знайди «зайве» слово. Поясни свій вибір.

А я, вони, ти, себе, ми

Б ніхто, нічого, ніяка, хто, ніскільки

В хто? які? що? скільки? чиї?

Г до неї, в нього, зі мною, із собою, у них

2. Прочитай групи поданих слів. Чи можна їх вважати реченнями? Чому? Склади та запиши з них речення.

1. На, що, те, вродить, посієш, добрій, й, землі. 2. Хто, тому, дає, землі, дає, й, земля. 3. Хто, працю, змолоду, на, панує, старість, той. 4. Не, нічого, не, будеш, чужого, боятися, бери, нікого. 5. Не, не, і, заздри, нічиєї, поведінки, наслідуй.

- Знайди у висловленнях займенники. Визнач розряд за значенням, відмінком, числом.
- Зроби синтаксичний розбір речень. У ролі яких членів речення виступають займенники?

3. Досліди! Чим відрізняються займенники лівого й правого стовпців?

хто?	абихто, дехто, казна-хто, будь-хто, хтось, хтозна-хто, хто-небудь
що?	дещо, абищо, казна-що, будь-що, щось, хтозна-що, щось, що-небудь
який? яка? яке? які?	деякі, абиака, казна-які, будь-який, якось, хтозна-яка, який-небудь
чий? чия? чие? чиї?	абичий, дечия, казна-чий, будь-чий, чиесь, хтозна-чий, чиї-небудь
скільки?	абисільки, казна-скільки, скільки-небудь, невідь-скільки

- Поміркуй, на що вони вказують. До якого розряду за значенням належать?
- Простеж закономірність написання займенників у стовпці праворуч.

Запам'ятаймо!

Неозначені займенники вказують на невизначені, невідомі предмети, істоти, якості, кількість тощо. *Наприклад: абихто, дехто, будь-що, хтось, будь-чий, що-небудь.*

Утворено їх шляхом додавання префіксів (часток) до відповідних питальних займенників.

Зверни увагу!

Неозначені займенники, утворені за допомогою префіксів (часток) *де-*, *аби-* чи суфікса *-сь*, пишуть разом: *дехто, дещо, деякий, абиака, абищо, хтось, щось.*

Неозначені займенники, утворені за допомогою *казна-*, *хтозна-*, *будь-*, *небудь-*, *невідь-*, пишуть з дефісом: *казна-хто, хтозна-що, будь-чий, будь-яке, що-небудь, хто-небудь.*

Неозначені займенники відмінюють як питальні, від яких вони утворені.

4. Утвори якнайбільше неозначених займенників.

Провідміняй їх за зразком.

Зразок: Н. дехто, будь-який
 Р. декого, будь-якого
 Д. декому, будь-якому
 Зн. декого, будь-якого
 Ор. деким, будь-яким
 М. (на) декому, (на) будь-якому

5. Досліди! Зроби висновок про написання неозначених займенників.

Абихто, абищо, абиякий	Аби з ким, аби з чим, аби в кого
Дехто, дещо	Де в кого, де з ким
Будь-кого, казна-ким, хтозна-що	Будь у кого, казна з ким, хтозна в чому

6. Прочитай прислів'я. Прокоментуй.

1. Жди, грибе, може, тебе хтось здибле. 2. Я би тобі сказав щось, та хай тобі скаже хтось. 3. Горіхи — то така річ, що коби хтось товк, то я би їв. 4. Нехай вихваляє тебе будь-хто чужий, а не язик твій. 5. Я здоров'я збережу, сам собі допоможу. 6. Тільки той не помиляється, хто ні до чого не торкається. 7. Без здоров'я ніщо чоловікові не миле.

- Знайди займенники. Визнач розряди за значенням. Поясни правопис.
- Знайди в прислів'ях приклади лексики обмеженого вжитку. Визнач розряд за значенням.
- Спробуй замінити ці слова на загальноновживані. Що змінилося — зміст чи стилістичне забарвлення?

7. Прочитай науковий текст, застосовуючи технологію маркування.

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДИНИ

Слово «гармонія» у п..р..кладі з гр..ц..кої мови означає «узгодженість..», «злагодженість..».

Гармонійний ро..виток людини — це узгодженість її фіз..чного пс..хічного, соціального й духовного розвитку. Для фіз..чного розвитку потрібно дбати про тіло — годувати, тр..нувати, загартовувати, тр..мати в чистоті.

Не менш важливо дбати про свій пс..хічний розвиток — стара..но вчитися, читати книжки, вивчати іноземні мови, малювати, співати, грати на музичних інструментах.

Та, мабуть, найбільше значення має твій соц..ал..ний і духовний розвиток. Завдяки йому ти матимеш друзів, виростеш

добрим, чуйним і ві..повідал..ним. Він п..р..дбачає щоден..і до-
брі справи: допомагати друзям, дбати про наймолодших і най-
старших родичів, домашніх улюбленців (за Б. Сумарюком).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Зроби вільний переказ тексту.
- Поміркуй, до якого типу мовлення належить текст.
- Визнач тему та основну думку тексту. Чи погоджуєшся з автором тексту?
- Що в тексті для тебе відоме, що — нове, що — корисне? Чому?
- Вислови свою згоду, підтвердження чи заперечення, відмову, використо-
вуючи вислови: *не заперечую, погоджуюся, саме так, безперечно, без-
сумнівно, певні річ, звичайно* тощо; *ні, це не так, я не згодний / не зго-
дна, я заперечую, ви помиляєтеся, у жодному разі* тощо.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Устав пропущені букви. Поясни орфограми.
- Зроби синтаксичний розбір останнього речення. Поясни пунктограми.
- На основі змісту тексту відтвори у зошиті таблицю та заповни її.

Складові розвитку людини

Фізична	Психічна	Соціальна	Духовна
...	...	...	...

- Знайди додаткові відомості до інформації, наданої в тексті.
- Обговори вдома з рідними поради щодо гармонійного розвитку людини.
Доповни таблицю. Використай займенники різних розрядів за значенням.

8. Працюймо в парях. Створіть «хмаринку слів» на тему «Здо-
ровий спосіб життя». Використайте неозначені займенники:

*абихто, дехто, будь-що, хтось, будь-чий, що-небудь;
декто, дещо, деякий, абияке, абищо, хтось, щось; казна-хто,
хтозна-що, будь-чий, будь-яке, що-небудь, хто-небудь.*

9. Гра «Редактор / Редакторка». Прогулюючись вулицями,
мабуть, часто бачив / бачила рекламні вивіски. Ознайомся
зі змістом, відредагуй. Які правила автори цих написів не
опанували в шкільні роки? Відредагуй та запиши написи.

- 10. Виконай інтерактивну вправу «Написання неозначених займенників», перейшовши за QR-кодом або по-
кликанням <https://learningapps.org/display?v=pcpexi2ca22>.**

11. Спиши фразеологізми. Поясни значення. За потреби скористайся фразеологічним словником. Знайди займенники. Визнач розряд за значенням. Поясни написання.

1. Або все, або нічого.
2. Хто куди.
3. Хай йому абищо.
4. Ти йому про Ярему, а він тобі про Хому.
5. От тобі й маєш.

12. Прочитай епіграф до параграфа.

- Знайди у вірші займенники. Визнач їхній розряд за значенням.
- На основі змісту вірша-епіграфа та плаката «Ми за здоровий спосіб життя» склади есе на тему «Бережи здоров'я змолоду».

*13. Віднови текст. Вибери з дужок потрібне за змістом слово.

Міцне здоров'я — запорука довгого і щасливого життя. (*Він, воно, вона*) допомагає вчитися, працювати, долати труднощі, утілювати мрії.

Назви одну (*якусь, будь-яку, казна-який, яка-небудь*) свою мрію. Поміркуй, чи може хвороба зруйнувати (*ти, ваші, твоє, нічиє, абицію*) мрію та життєві плани.

Здоров'я є цінністю не лише для (*кожної, будь-кого, ніякої, абихто*) людини, а й для держави. Якщо кількість хворих у державі збільшується, це обмежує можливості (*її, будь-які, деякі, казна-які*) розвитку і потребує додаткових витрат на лікування й утримання хворих.

На відміну від матеріальних цінностей, здоров'я не можна купити за гроші. Ми отримуємо (*його, хтозна-що, абищо, дещо*) від народження, а надалі маємо робити (*все, абищо, деякий, будь-що*), щоб зберігати й зміцнювати (*його, її, будь з ним, казна-що*).

*14. Вибери фразеологізм, який відповідає твоєму сприйняттю

уроку: а) *в одне вухо влетіло, а в друге вилетіло*; б) *розкидав / розкидала розумом*; в) *ловив / ловила носом окулців*; г) *спіймав / спіймала синицю в руки*.

§ 117. НАПИСАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ ІЗ ПРИЙМЕННИКАМИ

ПРИРОДА — ДРУГ І ОБЕРІГ!

Садибами селом іду.
Яка краса! Все на виду!
Довкола озираюся,
Від щастя усміхаюся.

На трави кажемо бур'ян,
А він від немочі та ран.
Недуги гоять травами,
А ми їх нищим, травимо.

Чому у нас так повелось,
Що ми чекаємо чогось,
На біди нарікаємо...
Ми так багато маємо!

Усі щедроти біля ніг,
Природа – друг і оберіг.
Милуймося, вдивляймося,
За милості вклоняймося.

Наталя Карпенко

1. Прочитай епіграф — вірш «Природа — друг і оберіг!»

- Які почуття й емоції пробуджує поезія? Які слова створюють піднесений настрій?
- Чи вдало, на твій погляд, авторка назвала вірш? Чому?
- Поясни, як ти розумієш слово «оберіг». Пригадай, які символи стали для українського народу оберегами.
- Яку проблему порушено у творі?
- Чи погоджуєшся з твердженням поетки, що сучасні люди недооцінюють роль природи у своєму житті? Чому?
- Визнач тему й основну думку вірша.

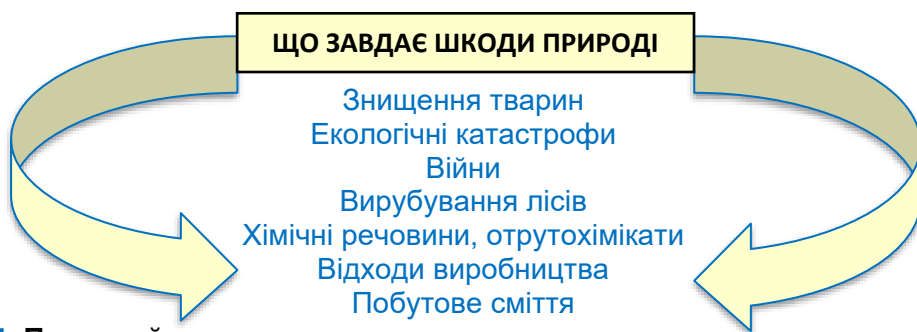
2. Робота в парах. «Просійте» запропоновані словосполучення так, щоб у першому стовпці були займенники, які з прийменниками пишемо окремо, а в другому — ті, що пишемо разом і з дефісом.

Ударили казна/в/що, знесло де/що вітром, допоможу будь/у/якому ділі, спитай аби/в/кого, приходите тепер мені ні/до/кого, передай йому аби/що, пиши номер аби/на/чому, братимуть тепер казна/за/що, готувалася хтозна/для/кого, останній ні/чий, сиджу з кимо/сь, зшила казна/що, окреслила чимо/сь береги, одсунула казна/в/який закуток, питиму чай будь/з/чим, порадь що/небудь, знову ні/в/кого не чути, передай будь/з/ким вісточку, питай що/небудь у людей.

Ключ: У кожному першому слові підкресліть другу від початку букву. Із цих букв прочитаєте прислів'я.

3. Робота в парах. Використовуючи розшифроване прислів'я (див. відповідь у завданні 2) і графічну інформацію схеми «Що завдає шкоди природі?», складіть діалог про ваше ставлення до стану довкілля. Використайте у репліках різні види займенників за значенням.

4. Прочитай текст.

БЕРЕГТИ ПРИРОДУ — ОБОВ'ЯЗОК КОЖНОГО

Нас оточують дерева, квіти, птахи, тварини, вода, повітря. Усе це — наша природа, але ми зазвичай не помічаємо її, оскільки занадто переймаємося іншим.

Людина є частиною живої природи, або, як її називають учені, біосфери. З довкілля (*людина, вона, ми*) отримує все, що потрібно для життя. Ось тут важливо зрозуміти: ми беремо в борг чи користуємося тим, що нам насправді належить? Сьогодні переважає перше. (*Ми, люди, народи, людство*) у боргу в природи, і цей борг неоплатний. Ландшафт спотворено, повітря отруєно, надра вичерпано. Однак недаремно стверджують, що природа — це сувора, але справедлива мати. Якщо зараз (*ми, люди, людство*) попросимо вибачення в природи й намагатимемося обмежити свої потреби, то вона обов'язково дасть (*нам, людству, людям*) ще один шанс.

Що може зробити (*людина, дитина, вона*) для збереження природи? Виявляється, дуже багато. Наприклад, даремно не витрачати воду, не засмічувати довкілля, брати участь у різноманітних природоохоронних акціях і ще багато іншого. А насамперед (*людина, вона, він, людство*) має усвідомити власну причетність до біосфери — тієї самої природи, яка оточує (*нас, вас, мене*) (за Т. Байбарою).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему тексту. Чи погоджуєшся із твердженням, що людина — невіддільна частина біосфери? Обґрунтуй свою відповідь.
- Поміркуй, чи важливу проблему порушує авторка тексту. Чому?
- Як ти розумієш вислів, що *борг людини перед природою неоплатний*?
- Як ти ставишся до закликів екологів змінити наше ставлення до природи?
- Як жителі твого міста (села) дбають про збереження природи?

- Що робиш ти особисто чи робитимеш для збереження біосфери? Поділися своїми планами з однокласниками та однокласницями.

Б ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Вибери з дужок потрібні за змістом слова так, щоб уникнути в абзацах невинного повторення того самого слова чи його форми.

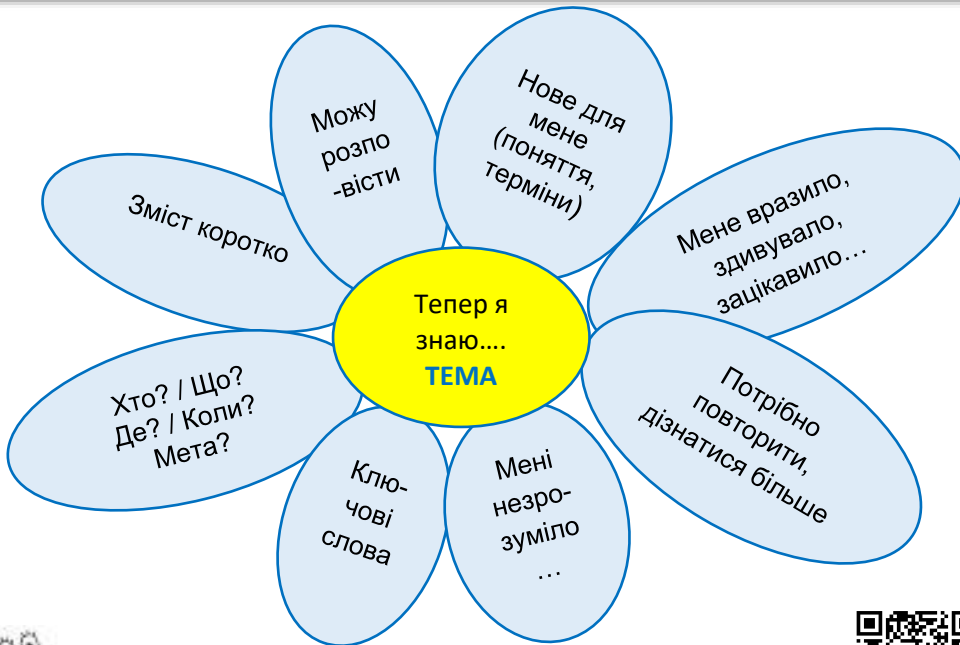
5. Застосуй навички критичного читання тексту. Усно опрацюй кожну пелюстку «ромашки».

Зверни увагу!

Критичне читання — це діалог з автором тексту.

У репліках ти ставиш запитання до тексту, оцінюєш думки, дискутуєш, аналізуєш ідеї, висловлюєш припущення щодо порушеної проблеми. Виокремлюєш у тексті нове чи незрозуміле, з'ясовуєш його, а отже, — розвиваєшся.

- *6. Виконай інтерактивну вправу «Правопис займенників», перейшовши за QR-кодом чи за покликанням <https://learningapps.org/display?v=pk90e3nr322>.

- *7. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/dwiDJpBw> чи за QR-кодом, прочитай тексти про довкілля і виконай завдання.

- *8. Дізнайся з доступних тобі джерел інформацію про заходи, пов'язані зі збереженням довкілля, які організували у твоїй місцевості. Оформ її як допис для інтернет-видання. Унаочни інформацію світлинами, малюнками. Використай матеріал параграфа.

*9. Напиши есе на тему «Живи в злагоді з природою». Скористайся змістом графічної інформації. Використай матеріал параграфа.

*10. Підготуй лінгвістичне повідомлення для дистанційного уроку на тему «Написання займенників із прийменниками». Оформ його як презентацію (комікс, схему). Наведи приклади. Використай матеріал параграфа.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/bwidbkzy> (QR-кодом) і опрацюй §§ 118–119. «Діагностувальна робота з мовленнєвої теми. Контрольний письмовий переклад тексту-розповіді з елементами роздуму».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/uwidbta2> (QR-кодом) і опрацюй § 120. «Аналіз діагностувальної роботи з мовленнєвої теми. Корекція знань, умінь, навичок».

§§ 121–122. ПРИСВІЙНІ, ВКАЗІВНІ Й ОЗНАЧАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ. ВІДМІНЮВАННЯ ПРИСВІЙНИХ, ВКАЗІВНИХ ТА ОЗНАЧАЛЬНИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Велике зло — принижувати гідність людини, вважати себе особистістю, що заслуговує на повагу, а іншу людину — «дрібною порошокною».

Василь Сухомлинський

1. Робота з епіграфом.

- Прочитай уважно вислів педагога В. Сухомлинського. Прокоментуй. Використовуй такі фрази: «Я думаю, що...», «На мою думку...», «Мені здається, що...», «Я переконаний / переконана, упевнений / упевнена, що...», «Я припускаю, що...»
  - Визнач у цитаті ключові слова. Поясни їхнє лексичне значення. За потреби скористайся матеріалом рубрики «Скарби мови».
2. **Скарби мови. Працюймо в групі.** Прочитайте словникові статті. Прокоментуйте в групі поняття, про які йдеться в тексті. Кілька коментарів запишіть (3-4 на вибір).

ГІДНІСТЬ, і, ж. Уміння відстояти **свої** погляди й принципи, **свої** цінності й самоцінність як людини, але не зачіпаючи при цьому й не вражаючи іншу людину, ставлячись до неї з повагою й на рівних.

ПОВАГА, и, ж. Почуття шани, прихильне ставлення, що ґрунтується на визнанні чийх-небудь заслуг, високих позитивних якостей когось, чогось.

3. Робота в групі. Зіставте коментарі однокласників про повагу й гідність із висловлюваннями, що подані нижче. Чи різняться їхні думки? Як ви вважаєте, чому?

1. Володіти собою настільки, щоб поважати інших як самого себе, і чинити з ними, як ми хотіли б, аби з нами чинили, — ось що можна назвати людинолюбством. Вище за це немає нічого (*Конфуцій*). 2. Повага до людей є пошана до самого себе (*Дж. Голсуорсі*). 3. Гідність — це мудрість тримати себе в руках (*В. Сухомлинський*). 4. Від людини залежать її справи (*нар. мудрість*). 5. «**Моє**» й «**твоє**» спустошують дім (*нар. мудрість*).

- Випишіть виокремлені слова. Поміркуйте, на що вони вказують.
- **Гра «Хто є хто?»** Перевір свою ерудицію та інтуїцію. Автори афоризмів (їхні імена у дужках) — це педагог, філософ, письменник. То хто з них є хто? Що вам відомо про цих людей?

4. Запам'ятаймо!

ПРИСВІЙНІ ЗАЙМЕННИКИ

Присвійні займенники вказують на належність предмета особі, їх відмінюють за родами, числами й відмінками. Присвійні займенники відповідають на питання **чий? чия? чие? чий?**

Наприклад: *мій, мого, моя, моєї; твій, твого, твоя, твоєї; ваш, наш, їх, їхній, свій, своя, своє тощо.*

У реченні присвійні займенники виконують функції означення: **Моя** сестра передплатила журнал.

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИСВІЙНИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Відмінки	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Для всіх родів
Н.	<i>твій</i>	<i>твоя́</i>	<i>твоє́</i>	<i>твої́</i>
Р.	<i>твого́</i>	<i>твоє́ї</i>	<i>твого́</i>	<i>твої́х</i>
Д.	<i>твоєму</i>	<i>твої́й</i>	<i>твоє́му</i>	<i>твої́м</i>
Зн.	<i>твій, твого́</i>	<i>твою́</i>	<i>твоє́</i>	<i>твої́, твої́х</i>
Ор.	<i>твої́м</i>	<i>твоєю́</i>	<i>твої́м</i>	<i>твої́ми</i>
М.	<i>(на)твоє́му, (на) твої́м</i>	<i>(на) твої́й</i>	<i>(на) тво- є́му, (на) твої́м</i>	<i>(на) твої́х</i>

5. Прочитай казку Василя Сухомлинського «Соловей і Жук».

У садку співав Соловей. (*Моя, твоя, він, його*) пісня була дуже гарна. (*Мій, своя, він*) знав, що (*моя, його, твоя*) пісню люблять люди. Того й дивився з погордою на сад, на синє небо й на маленьку дівчинку, що сиділа в саду і слухала (*його, її, мою, свою*) пісню.

А коло Солов'я літав великий рогатий Жук. (*Він, вони, казна-хто*) літав і гудів. Соловей припинив (*свою, його, мою*) пісню та й каже:

— Перестань гудіти. (*Ти, ми, себе*) не даєш (*мені, нам, зі мною*) співати. (*Твоє, моє, наше*) гудіння (*нікому, будь-кому, аби-кому*) не потрібне. Та й краще, аби (*тебе, мене, себе*), Жуче, зовсім не було.

Жук гідно відповів:

— Ні, Соловею, без (*мене, я, нас*), Жука, неможливий світ, як і без (*тебе, їх, нас*), Солов'я.

— Ну й мудрець! — усміхнувся Соловей. — Виходить, що й (*ти, ми, ви*) потрібен людям? Ось запитаємо дівчинку, (*вона, моя, їх*) скаже, (*хто, будь-хто, ніхто*) потрібен людям, а (*хто, абихто, будь-хто*) ні.

Полетіли Соловей і Жук до дівчинки та й питають:

— Скажи, дівчинко, (*кого, нас, мене*) треба залишити у світі — Солов'я чи Жука?

- Зроби в читанні паузу. Поміркуй, як ти гадаєш, що відповіла дівчинка? Як би ти відповів / відповіла?

— Хай собі будуть і Соловей, і Жук, — відповіла дівчинка.
Тоді подумала й додала:
— Як же можна без Жука?

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Поміркуй, яку проблему порушує педагог у казці.
- Яку людину уособлює Соловей, а яку — Жук?
- Чи поділяєш ти думку дівчинки? Дай оцінку її відповіді.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Вибери з дужок потрібний займенник. Визнач його розряд за значенням, відмінок, рід і число (якщо є).
- Знайди в тексті речення з прямою мовою. Визнач слова автора, пряму мову. Поясни вживання розділових знаків.
- Поміркуй, як поведуться Соловей, Жук після таких слів дівчинки.
- Уведи в продовження казки фразеологізми: *залишатися при своїй думці, на своєму місці* тощо. Попередньо поясни їхнє значення.
- Знайди у фразеологізмах займенники. Визнач розряд за значенням, рід, число, відмінок.

6. Провідмняй письмово присвійні займенники разом з іменниками. Познач закінчення.

Своя думка, їхня звичка, ваш намір, твоє місце.

7. Прочитай допис із соціальної мережі.

«ЛЮДИ, БУДЬТЕ ВЗАЄМНО КРАСИВИМИ!..»

Ліна Костенко

«Сильне суспільство будують на взаємоповазі», — стверджують психологи інтернет-газети *UkrMedia*. Повага до інших людей — необхідна умова миру та злагоди. Але багато хто не виявляє поваги до ближніх з *тих* чи тих причин.

Повага — це визнання індивідуальності людини разом з її достоїнствами й особливостями. Тобто поважати — означає визнавати її право на *те*, щоб бути індивідуальністю. Бачити, що без них *ця* людина не могла б бути *такою*, якою вона є зараз. Поставтеся до людини з повагою — і вона почне поважати вас у відповідь (*за матеріалами блогу «Хаят»*).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Визнач тему й основну думку допису із соціальної мережі.

- Поміркуй, у чому актуальність порушеної проблеми.
- Напиши короткий коментар до допису, у якому вислови своє бачення порушеної проблеми. Уведи в речення присвійні займенники.
- Поміркуй, чи привертає увагу читача заголовок допису. Як саме? Чи пробуджує заголовок бажання прочитати допис?
- Знайди покликання на інші джерела в дописі. З якою метою автор вдається до цього прийому?

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Прочитай виокремлені займенники в дописі. Поміркуй, на що вони вказують.
- Випиши останнє речення допису. Зроби синтаксичний розбір. Яку синтаксичну роль виконують виокремлені займенники? Із якою частиною мови співвідносяться?

8. Запам'ятаймо!

ВКАЗІВНІ ЗАЙМЕННИКИ

Займенники	Вказують	Відповідають на питання
<i>Цей, ця, це; Той, та, те</i>	<i>на ознаку, виділяючи її з-поміж інших ознак, або наблизений чи віддалений предмет</i>	<i>який? яка? яке? які?</i>
<i>Такий</i>	<i>на подібність ознак</i>	
<i>Стільки</i>	<i>на кількість, названу раніше</i>	<i>стільки?</i>

9. Робота в парах. Прочитайте прислів'я народів світу. Поміркуйте, що їх об'єднує.

1. Кого шанують, того й слухають (*турецьке прислів'я*). 2. Хто не шанує старшого, тому невідома повага (*адигейське прислів'я*). 3. Хто батьків поважає, той вік щасливим живе (*кабардинське прислів'я*). 4. Хто сам себе не поважає, того й інші не поважатимуть (*японське прислів'я*). 5. Що посієш, те й пожнеш (*українське прислів'я*).

ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Обміняйтеся думками щодо змісту прислів'їв у формі діалогу. Використайте у своїх репліках такі ключові словосполучення: *стільки думок, такі твердження, ці прислів'я*.
- Знайдіть у прислів'ях вказівні займенники. Поміркуйте, на що вони вказують. Визначте їх рід, число, відмінок. Перевірте себе за змістом таблиці «Відмінювання вказівних займенників».

ВІДМІНЮВАННЯ ВКАЗІВНИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Відмінки	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	цей, той, такий	ця, та, така	це, те, таке	ці, ті, такі
Р.	цьогó, тогó, такого	цієї, тієї (тої), такої	цьогó, тогó, такого	цих, тих, таких
Д.	цьому, тому, такому	цій, тій, такій	цьому, тому, такому	цим, тим, таким
Зн.	цей, цьогó, той, тогó, такий, такого	цю, ту, таку	це, цьогó, те, тогó, таке, такого	ці, цих, ті, тих, такі, таких
Ор.	цим, тим, таким	цією, тією (тою), такою	цим, тим, таким	цими, тими, такими
М.	(на) цьому (цім), (на) тому (тім), (на) такому (такім)	(на) цій, (на) тій, (на) такій	(на) цьому(цім), (на) тому (тім), (на) такому (такім)	(на) цих, (на) тих, (на) таких

Зверни увагу! Буквеня дарує підказку.

Займенники *цей, той, такий* змінюємо за родами, числами й відмінками як прикметники.

Займенник *стільки* відмінюємо як числівник *два*.

Займенник *стільки* відмінюємо тільки за відмінками:

Н.	стільки
Р.	стількох
Д.	стільком
Зн.	стільки (стількох)
Ор.	стількома
М.	(у) стількох

10. У відповідні початок і закінчення прислів'їв. Запиши. Прокоментуй. Поясни пунктограми.

- 1 Поважаєш інших — **А** то й інші тебе не поважатимуть.
- 2 Сам себе не поважаєш, **Б** того й слухають.
- 3 Кого шанують, **В** поважають і тебе.

- Знайди в прислів'ях займенники. Поміркуй, на що вони вказують.

ЗАПАМ'ЯТАЙМО!

ОЗНАЧАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ

Означальні займенники *сам* (самий), *увесь*, *усякий*, *кожний* (кожен), *інший* вказують на ступінь повноти охоплення предмета, явища, ступінь якості тощо.

Наприклад: усі учні (тобто всі до одного).

Означальні займенники, подібно до прикметників, змінюємо за родами, числами, відмінками.

У реченнях найчастіше виконують роль означень, підметів, додатків:

1. **Кожен** (який?) учень має пройти медогляд.
2. **Кожен** (хто?) повинен дбати про довкілля.
3. Ці правила важливі для **кожного** (кого?).

ВІДМІНЮВАННЯ ОЗНАЧАЛЬНИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Відмінки	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Для всіх родів
Н.	<i>сам, увесь</i>	<i>сама́, уся</i>	<i>саме́, усе</i>	<i>самі́, усі</i>
Р.	<i>Самого́, усього́</i>	<i>самої́, усієї́</i>	<i>самого́, усього́</i>	<i>самі́х, усі́х</i>
Д.	<i>само́му, усьому́</i>	<i>самі́й, усі́й</i>	<i>само́му, усьому́</i>	<i>самі́м, усі́м</i>
Зн.	<i>сам, само́го, увесь, усього́</i>	<i>саму́, усю́</i>	<i>сам, само́го, увесь, усього́</i>	<i>самі́, самі́х, усі́, усі́х</i>
Ор.	<i>самі́м, усі́м</i>	<i>само́ю, усією́</i>	<i>самі́м, усі́м</i>	<i>самі́ми, усі́ма</i>
М.	<i>(на) само́му (самі́м), усьому́</i>	<i>(на) самі́й, усі́й</i>	<i>(на) само́му, (самі́м), усьому́</i>	<i>(на) самі́х, усі́х</i>

*11. Уяви ситуацію: до вашого класу на виховну годину завітала шкільна психологиня. До неї задалегідь звернулися твої однокласники із запитанням: «Як навчитися поважати себе?» Прочитай її відповідь.

«Поважайте — і вас будуть поважати» — це перевірена істина. Поважати інших здатний лише той, у кого є самоповага. Навіть маленький гвинтик грає свою важливу роль у великому

механізмі з багатьма деталями. Так само цінною є кожна людина в цьому світі. Кожен важливий, оскільки — неповторний.

Навчіться в кожній людині бачити щось гарне. Намагайтеся запозичити це хороше собі. Поступово і у вас розвинесться почуття поваги.

Навіть якщо ви стали свідком чийогось негідного вчинку, вірте, що в іншій ситуації ця людина буде поводитися інакше. Не варто стверджувати: «Він / вона завжди так чинить. Він / вона завжди такий / така». Як би ви почувалися, дізнавшись, що люди говорять так про вас?

Коли є повага, є взаєморозуміння. Поважайте поради і думку кожного. Якщо ви з кимось не погоджуєтесь, вступаєте в дискусію, будьте ввічливими, толерантними. Так ви виявите повагу до співбесідника. Тоді йому буде легше погодитися з вами. Взаємини розквітають на ґрунті довіри та поваги. Пам'ятайте завжди: кожна людина має гідність. Спілкування на такій основі сприяє виявленню кращих людських рис.

Повага — це простір, де можна бути близькими і зберегти незалежність (за матеріалами сайту «Брахмакумаріс»).

А. ОБГОВОРЮЙМО

- Чи погоджуєшся із твердженнями психологині?
- Прокоментуй зміст останнього речення висловлення.
- Постав 3–4 уточнювальні запитання до авторки висловлення. Використовуй означальні займенники.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ

- Знайди в тексті займенники. Визнач розряд за значенням, рід, число, відмінок кожного з них.

*12. «Ти зможеш». Працюймо з графічною інформацією. Розглянь світлини. Як ти гадаєш, про що розмовляють, зображені люди на кожній світлині?

- *13. Склади оповідання, дійовими особами якого будуть герої світлини. Придумай заголовок. Склади діалог між персонажами. Уведи в репліки присвійні, вказівні й означальні займенники.
- *14. Напиши вільне есе «Мої сильні й слабкі сторони». Використай матеріал параграфа. Уведи в текст есею присвійні, вказівні й означальні займенники.
- *15. Напиши допис «Коли мій голос (слово) має значення» з метою опублікування його в соціальних мережах. Уведи в текст допису присвійні, вказівні й означальні займенники. Скористайся пам'яткою «Як написати допис».

Зверни увагу! Буквеня дарує підказку.

ПАМ'ЯТКА «ЯК ПИСАТИ ДОПИС»

Допис у соціальну мережу чи газету — це коротке оперативне повідомлення про конкретні події та явища, які можуть зацікавити багатьох. Допис обов'язково має бути актуальним.

Допис	{	Що відбулося?
		Де відбулося?
		Коли відбулося?

Мета допису — поінформувати, повідомити про те, що відбулося, де і коли.

Зверни увагу!

Хоча для допису характерні стислість і конкретність, проте допускається використання епітетів, порівнянь та інших художніх засобів.

1. Обдумай тему, обрану для допису, сформулюй основну думку.
2. Визнач адресата й мету майбутнього висловлювання.
3. Продумай структуру тексту (вступ, основну частину, висновок).
4. Чітко сформулюй відповіді на запитання: *що відбулося? де? коли?*
5. Склади план.
6. Напиши текст на чернетці, прочитай і за потреби зроби виправлення чи доповнення.

- 16. Рефлексія!** На берегах свого зошита намалюй шкалу від 1 до 10. Познач на лінійці свій настрій після уроку.

§ 123. МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАЙМЕННИКА. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «ЗАЙМЕННИК»

Гармонія — це не величезний діамант,
а мозаїка гармонійно укладених маленьких камінців.

Альфонс Карр

1. Гра «Так чи Ні». Підтвердь або запереч твердження. Поясни своє рішення.

- 1 Під час відмінювання займенників у непрямих відмінках з'являються приголосні [н], [н'] після прийменників
- 2 При відмінюванні заперечних займенників **НІ** перед прийменниками пишеться окремо: *ні в кого, ні в чому*
- 3 У непрямих відмінках неозначені займенники пишуть окремо: *аби в кого, хтозна з ким, будь у кого*
- 4 Початкова форма займенників — називний відмінок. Для займенників прикметникової форми — чоловічий рід, називний відмінок
- 5 Займенники й прийменники пишуться окремо: *у нього, до неї, зі мною, з тобою, у нас, піді мною, через нас*
- 6 Певні займенники змінюються за відмінками, як іменники (*хто, він, що, я*), інші — за родами і відмінками, як прикметники (*нічий, мій, абиякий*)
- 7 Займенники *скільки, стільки* відмінюються, як числівник **два**
- 8 Займенники *мій (моя, моє), твій (твоя, твоє), свій (своє, своя)* відмінюються однаково: *мого, твого, свого, моєму, твоєму, своєму; моїм, твоїм, своїм; на моєму, на твоєму, на своєму*
- 9 Займенники **наш (наша, наша), ваш (ваша, ваше)** відмінюються, як прикметники твердої групи: *нашого, нашому, вашому, нашу, вашу*.
- 10 Займенник **їхній (їхня, їхня)** змінюється за відмінками, як прикметники м'якої групи: *їхньої, їхнього, їхній, їхнім, на їхнім*
- 11 Означальний займенник **сам** у називному і знахідному відмінках множини має паралельні форми (*самі — сами*). Форма **самі** є літературною нормою
- 12 У місцевому відмінку однини вказівні займенники поряд із закінченням **-ому** мають закінчення **-ім**: *на ньому (нім), на кожному (кожнім)*

2. «Хвилинка-веселинка». Прочитай загадки, розгадай їх. Знайди в змісті загадок займенники. Виконай морфологічний аналіз за поданою схемою.

1. А хто з вас, діти, відгадає,
як будь-хто, перш ніж їстиме,
трьома займенниками має
зробити руки чистими?

2. Якщо до жарту ви готові,
назвіть, кмітливі дітлахи,
ті два займенники у мові,
що можуть зіпсувати шляхи.

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЗАЙМЕННИКА

1. Займенник.
2. Початкова форма (називний відмінок).
3. Частина мови, з якою співвідносний.
4. Розряд за значенням.
5. Граматичні ознаки: відмінок, число, рід (якщо є).
6. Особливості відмінювання і правопису.
7. Синтаксична роль у реченні.

Зразок усного розбору

Мою — займенник, початкова форма — *мій*, співвідноситься з прикметником, присвійний, ужитий у знахідному відмінку однини, жіночий рід. У реченні є означенням.

Зразок письмового розбору

Мою — займ., п. ф. *мій*, з прикм., присв., Зн. в., одн., ж. р., означ.

3. Прочитай китайську народну притчу. Визнач її тему та основну думку. Якими рядками з тексту можна висловити основну думку прочитаного?

ГАРМОНІЯ

Якось Хінг Ши сидів на б..р..зі не/величкого озерця з одним з учнів. Повітря було сповнене тонких природних ароматів, вітер майже вщух, і дз..ркал..на голубінь водойми відображала довколишній пейзаж неймовірно точно. Дов..ршеніст..природи, її збалансованість і чистота мимоволі породжували думки про гармонію. Тому за якийсь час Хінг Ши звернувся до учня:

— Янг Лі, скажи, коли, на твою думку, у людс..ких стосунках настане повна гармонія?

Юний і цікавий Янг Лі, який часто супроводжував вчителя в його прогулянках, замислився. Потім, дивлячись на картину природи в реальності та її відображення в озері, промовив:

— Мені здаєт..ся, гармонія у людс..ких стосунках запа-нує тоді, коли всі дійдуть однієї спільної думки, мислитимуть

однаково, стануть немовби відображен..ями один одного. Тоді зникнуть не/порозумін..я, суперечки, сварки..— мрійливо ро..мірковував учень, — але хіба таке можливо?

— Ні, задумливо відповів Хінг Ши, — неможливо й непотрібно. Адже в такому випадку настала б не гармонія, а повне знеособлен..я людини, втрата її внутрішнього «Я». Ми всі стали б не відображеннями, а тінями одне одного.

Трохи помовчавши, мудрець додав:

— Гармонія у людських стосунках можлива лише тоді, коли кожен прагнучиме не до єдності думок або наслідування когось, а поважатиме право іншого на вираження своєї індивідуальності.

- Які думки пробудила у тебе притча?
- Як зрозумів / зрозуміла значення слова «гармонія»?
- Прочитай епіграф до уроку. Зістав різні думки щодо тлумачення поняття.
- Чия позиція, на твою думку, є найбільш вірогідною? Прокоментуй.
- Замість крапок устав пропущені букви, зніми risks. Поясни орфограми.
- Знайди займенники. Проаналізуй 2–3 за схемою морфологічного розбору.
- Простеж, яку роль для поєднання речень у текст виконують займенники.
- Визнач стильову належність притчі. Обґрунтуй свою позицію.
- Склади сенкан до слова «гармонія». Скористайся рубрикою «Скарби мови», а також доступними тобі джерелами інформації (зокрема пам'яткою «Як створити сенкан»).

ЯК СТОРОТИ СЕНКАН

СЕНКАН — це вірш, що складається з п'яти рядків. Слово «сенкан» походить від французького слова «п'ять» і позначає вірш у п'ять рядків.

1. Перший рядок має містити слово, яке позначає тему (зазвичай, це іменник).
2. Другий рядок — це опис теми, який складається з двох слів (два прикметники).
3. Третій рядок називає дію, пов'язану з темою, і складається з трьох слів (звичайно, це дієслова).
4. Четвертий рядок є фразою, яка складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми, почуття щодо обговорюваного.
5. Останній рядок складається з одного слова — синоніма до першого слова, у ньому висловлюють сутність теми, ніби роблять підсумок.

Або ж так (формула):

1. Тема (іменник).
2. Опис (два прикметники).
3. Дія (три слова).
4. Ставлення (фраза — чотири слова).
5. Перефразування сутності (одне слово).

Ознайомимося, для прикладу, із сенканом за такими темами: «Мова», «Життя»:

1. Мова.	1. Життя.
2. Рідна, барвінкова.	2. Різнобарвне і багатоголосе.
3. Переливається, єднає, дзвенить.	3. Кличе, вчить, надихає.
4. Вона – єдина й найцінніша.	4. Радісна мить перебування на Землі.
5. Доля.	5. Любов.

4. Робота з епіграфом. Прочитай вислів французького письменника. Прокоментуй. Чи погоджуєшся із його розумінням поняття? Зістав зі словниковою статтею.

- На твою думку, як досягти гармонії в суспільстві? Висунь гіпотези.

7. Розв'яжи кросворд «Сховане слово». Знайдені слова провідмійай. Назви особливості відмінювання.

1 Х			3			
		2 Т	А			
3 Я			Й			
	4 С		М			
		5 С	Е			
			6 Н			
7 К			Н			
8 Н			И			
9 Н			К			

1. Неозначений займенник: *невідомо що*.
2. Вказівний займенник: *вищезгаданий*.
3. Неозначений займенник: *невідомо який*.
4. Означальний займенник чоловічої роду однини у давальному відмінку.
5. Зворотний займенник у родовому або знахідному відмінку.
6. Заперечний займенник, який утворився від питального *хто*.

7. Означальний займенник: будь-який із цього ряду.
8. Присвійний займенник в орудному відмінку множини.
9. Заперечний займенник: *ні цей, ні той, ні інший*.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/fwidggvr> або QR-кодом і опрацюй § 124. «Діагностувальна роботи № 8. Займенник. Текст. Інформація. Спілкування. Комбіновані тести».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/cwidicfm> або QR-кодом і опрацюй § 125. «Аналіз діагностувальної роботи. Корекція знань, умінь і навичок».

ПРИГАДАЙМО: «ВУЗЛИКИ НА ПАМ'ЯТЬ»

Алітерація — повторення подібних за звучанням приголосних у віршованому рядку, строфі для підсилення звукової або інтонаційної виразності й музичності. Наприклад. «Осінній день, осінній день, осінній! О синій день, о синій день, о синій!» (Ліна Костенко).

Архаїзми (від грец. ἀρχαῖος — старовинний, давній) у загальному визначенні називаються слова, що вийшли з широкого вжитку й перейшли до так званого пасивного запасу лексики національної мови.

Глухів — районний центр Сумської області. У XVIII столітті — гетьманська столиця України.

Грамотичне значення слова — це здатність слова вступати в різні співвідношення з іншими словами. Грамотичне значення є додатковим до *лексичного значення* і виражає різноманітні ставлення (*до особи, що виконує дію; до інших осіб; факту — до дійсності; мовця — до висловленої думки* тощо).

Грамотичні значення виражаються за допомогою *закінчень, наголосу, суфіксів, службових слів, префіксів, порядку слів у реченні*. Наприклад: *зелений листок* — закінчення -ий вказує, що прикметник чоловічого роду, однина, називний відмінок; *на* підвір'ї — прийменник **НА** вказує місцевий відмінок. Наголос у слові *сестри* змінює не лише лексичне значення, а число й відмінок іменника, що виражає грамотичне значення.

Діалектизм — це слово, що є характерним для певного територіального або соціального діалекту. В Україні відповідно до територій поширення вчені виокремлюють *західні говірки, північні, а також південно-східні*. Найпоширенішими і найбільш вивченими є діалектизми західної України. Далі — поліські говори.

Інструкція (*лат., введення, настанова*): керівні вказівки, детальні настанови, зведення правил для виконання якоїсь роботи.

Історизм — лінгвістичне поняття про слова або стійкі словосполучення, що називають зниклі предмети, явища людського життя. *Історизми* належать до пасивного словника.

Каламбур — дотеп, в основі якого лежить використання різних значень якогось одного слова або кількох різних слів, схожих звучанням; гра слів.

Комплімент (фр. compliment) - це особлива форма похвали, висловлення схвалення, поваги, визнання або захоплення; люб'язності, приємні слова, утішний відгук тощо.

Лексичне значення слова — це те, що означає слово, його зміст.

Метафора — художній засіб, який полягає в перенесенні ознак одного предмета чи явища на інший на основі їх схожості.

Неологізм — новостворений термін, авторське слово або фраза, що перебуває у процесі входження в загальне використання.

Пасивна лексика — слова, які вийшли або виходять з активного вжитку, а також нові слова, нещодавно створені чи запозичені з інших мов — неологізми.

Самоорганізація — це вміння людини так організувати свою діяльність, щоб найповніше реалізувати свій творчий потенціал у відповідній ситуації

Сенкан (*синкан, синканти*) — це вірш, що складається з п'яти рядків. Слово *сенкан* походить від французького слова *п'ять* і позначає вірш у п'ять рядків.

Навчальне видання

СЕМЕНОГ Олена Миколаївна
КАЛИНИЧ Олеся Василівна
ДЯТЛЕНКО Тетяна Іванівна
БІЛЯСНИК Михайло Дмитрович
ВОЛНИЦЬКА Валентина Володимирівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У підручнику використано рисунки «Академії мовної
майстерності Любові Струганець», а також
покликання на сайти, які пропонують довідкові матеріали:
новий український правопис, словники тощо.

У виданні автори послуговуються з навчальною метою матеріалами
(зокрема ілюстраціями, відео- та аудіозаписами) з інтернет-видань,
що розміщені у вільному доступі, із зазначенням джерел.

Головний редактор *Іван Білах*
Літературна редакторка *Ірина Дворницька*
Комп'ютерне верстання *Мар'яна Тераз, Марія Жук*
Обкладинка *Любомира Бейгера*

Друк офсетний. Формат 70×100/16. Ум. друк. арк 24,624. Обл.-вид. арк. 17,10.
Наклад 14 660 прим.

ТзОВ «Видавництво Астон» 46006, м. Тернопіль, вул. Гайова, 8
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ТР №28 від 09.06.2005 р.
www.aston.te.ua, e-mail: tovaston@gmail.com

РОЗДІЛИ НАУКИ ПРО МОВУ

Фонетика		звуки мови
Графіка	В	знаки письма
Орфоєпія		правила вимови
Орфографія	И	правопис, систему правил написання слів
Лексикологія		словниковий склад мови
Лексикографія	В	правила укладання словників
Фразеологія		лексичне значення фразеологізмів
Будова слова	Ч	значущі частини, із яких складається слово
Словотвір		способи творення слів
Морфологія	А	частини мови
Синтаксис		будову словосполучень і речень
Пунктуація	Є	правила вживання розділових знаків
Стилістика		особливості мовних стилів

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ СЛІВ

Префіксальний	→	змести ← з + мести
Суфіксальний	→	осінній ← осінь + н
Префіксально-суфіксальний	→	запічок ← за + піч + ок
Безафіксний	→	пуск ← пуск — ати
Складання слів та основ	→	рута-м'ята ← рута + м'ята криголам ← кригу ламати
Перехід слів з однієї частини мови в іншу	→	черговий ← іменник черговий учень ← прикметник
Абревіація	→	США ← Сполучені + Штати + Америки ЄС ← Європейський + Союз

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ СЛІВ

Послідовність розбору	Приклади
1. Закінчення.	Пере́ літ ^і ^й
2. Основа.	літати, політ
3. Корінь (добір споріднених слів).	переробити, перелізити, сонний, осінній
4. Префікс, суфікс (добір одного-двох слів з такими самими морфемами)	

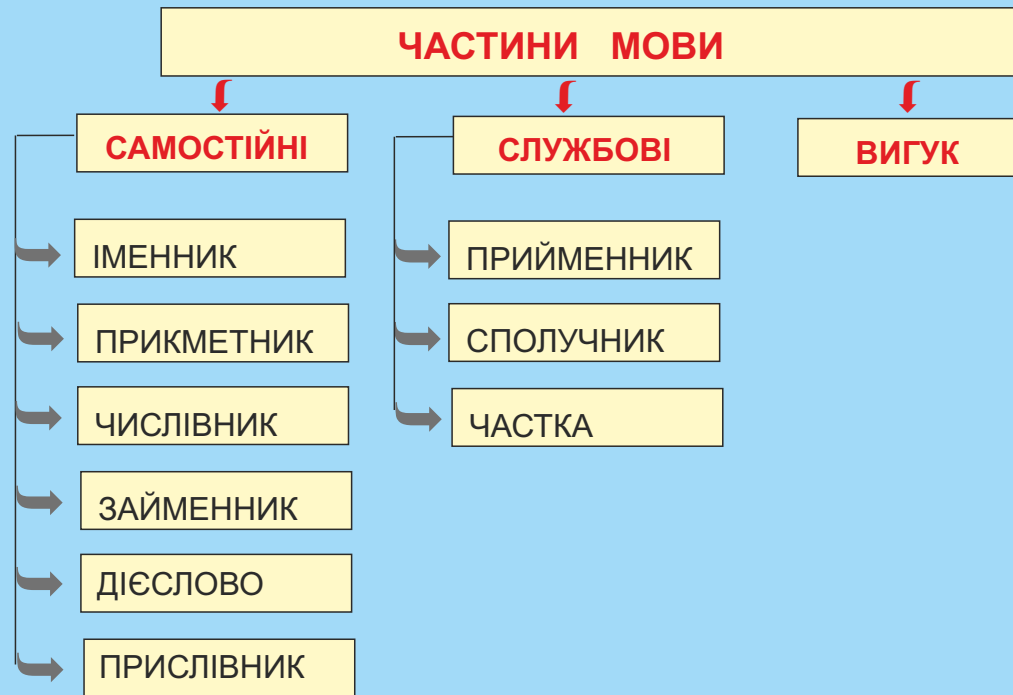
СЛОВОТВІРНИЙ РОЗБІР СЛОВА

Послідовність розбору	Приклади
1. Запиши аналізоване слово.	<i>Водяний</i> — прикметник;
2. Визнач, якою частиною мови воно є та яке його лексичне значення.	слово у значенні «багатий на воду, багатоводний». Твірне слово вода. Твірна основа вод.
3. Визнач твірне слово, дібравши його із спільнокореневих.	Утворено за допомогою суфікса -ян-. Спосіб словотворення — суфіксальний.
4. Виділи твірну основу.	Водяний ← вода
5. Познач словотвірний засіб.	
6. Визнач спосіб словотворення	

*Мова — духовне багатство народу.
Щоб любити — треба знати, а щоб проникнути
в таку тонку й неосяжну, величну
й багатогранну річ, як мова, треба її любити.
Василь Сухомлинський*

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ (АБЕТКА)

А а (а) 1	Б б (бе) 2	В в (ве) 3	Г г (ге) 4	Ґ ґ (ґе) 5	Д д (де) 6	Е е (е) 7	Є є (є) 8	Ж ж (же) 9	З з (зе) 10	И и (и) 11
І і (і) 12	Ї ї (йот) 13	Й й (йот) 14	К к (ка) 15	Л л (ел) 16	М м (ем) 17	Н н (ен) 18	О о (о) 19	П п (пе) 20	Р р (ер) 21	С с (ес) 22
Т т (те) 23	У у (у) 24	Ф ф (еф) 25	Х х (ха) 26	Ц ц (це) 27	Ч ч (че) 28	Ш ш (ша) 29	Щ щ (ща) 30	Ь ь (м'який знак) 31	Ю ю (ю) 32	Я я (я) 33

*Слова росли із ґрунту, мов жита.
Добірним зерном колосилась мова.
Вона як хліб. Вона свята.
І кров'ю предків тяжко пурпурова.
Ліна Костенко*

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ІМЕННИКА

Послідовність розбору	Приклади
1. Частина мови. 2. Початкова форма (Н. в. однини). 3. Граматичні ознаки: – власна чи загальна назва; – істота чи неістота; – конкретний чи абстрактний; – одиничний чи збірний. 4. Граматичні значення: рід (якщо є), число, відмінок; 5. Відміна; група (для I та II відмін). 6. Синтаксична роль	<p><i>На весняну <u>зелень</u> впали <u>роси</u>.</i></p> <p><i>Зелень</i> — імен.; п. ф. — зелень; заг. н.; неіст.; конкр., збірн.; ж. р., одн., Зн. в.; III відм.; ; додаток.</p> <p><i>Роси</i> — імен.; п. ф. — роса; заг. н.; неіст.; конкр.; збірн.; ж. р., мн., Н. в.; I відм.; тв. гр.; підмет</p>

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ПРИКМЕТНИКА

Послідовність розбору	Приклад
1. Частина мови. 2. Початкова форма (Н. в. одн. ч. р.) 3. Розряд за значенням. 4. Якщо прикметник якісний, указати ступінь порівняння (якщо є). 5. Граматична форма (коротка чи повна). 6. Граматичні значення: число; рід (в однині); відмінок; група (м'яка чи тверда). 7. Синтаксична роль прикметника (який член речення)	<p><i><u>Добрий</u> початок — половина справи.</i></p> <p><i>Добрий (початок) — прикм; п. ф. — добрий; якісний, ужитий у звичайній формі; повна ф.; одн., ч. р., Н. в., тв. гр.; означ.</i></p>

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ЗАЙМЕННИКА

Послідовність розбору	Приклад
1. Частина мови. 2. Початкова форма (Н. в. однини). 3. Розряд за значенням. 4. Граматичні ознаки: рід (якщо є), число (якщо є), відмінок. 5. Синтаксична роль у реченні	<p><i>Перший промінь сонця теплий, ясний, у <u>мою</u> кімнату впав (Б. Лепкий).</i></p> <p><i>Мою</i> — займ.; п. ф. — моя; присв.; ж. р., одн., Зн. в.; означ.</p>

СХЕМА МОРФОЛОГІЧНОГО РОЗБОРУ ЧИСЛІВНИКА

Послідовність розбору	Приклади
1. Частина мови. 2. Початкова форма (Н. в.). 3. Розряд за значенням (кількісний чи порядковий). 4. Група за значенням для кількісних числівників (ціле число, дробовий, збірний). 5. Група за будовою (простий, складний, складений). 6. Рід (якщо є), число (якщо є), відмінок. 7. Синтаксична роль у реченні	<p><i>У нашому класі не було <u>двох</u> учнів.</i></p> <p><i>Двох</i> — числ.; п. ф. — два; кількісний; ціле число; простий; Р. в.; додат.</p>